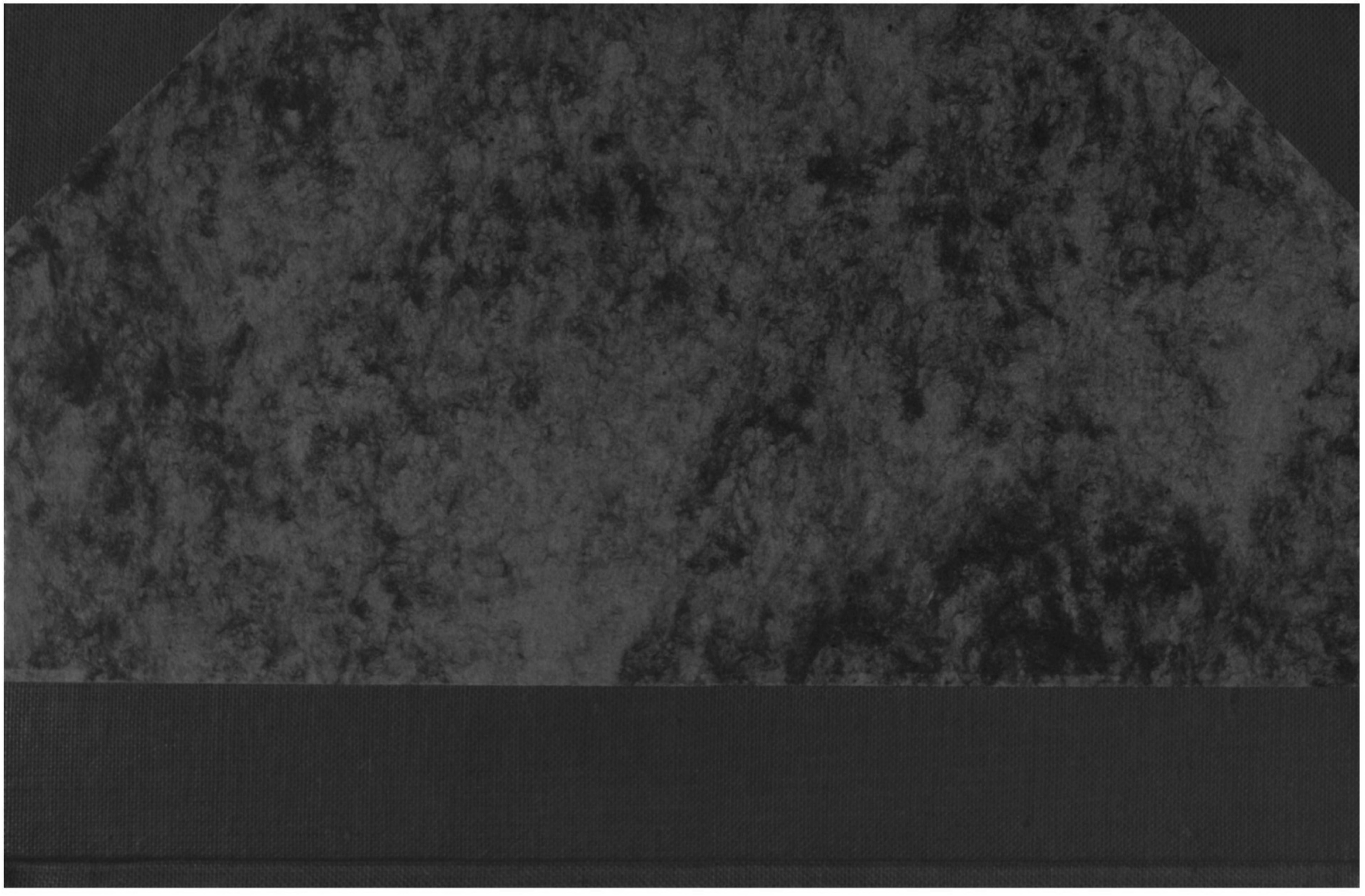

NIEUWE WEST-INDISCHE GIDS

NIEUWE WEST-INDISCHE GIDS

ONTSTAAN UIT

DE WEST-INDISCHE GIDS
VOX GUYANAE CHRISTOFFEL

TWEE EN VEERTIGSTE JAARGANG

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1962–1963

Copyright 1963 by Martinus Nijhoff, The Hague, Netherlands
All rights reserved, including the right to translate or to
reproduce this book or parts thereof in any form

PRINTED IN THE NETHERLANDS

INHOUD VAN DE TWEE EN VEERTIGSTE JAARGANG

ALPHEN, G. VAN, Suriname in een onbekend journaal van 1693 303–313

ARENDS, H., *Boekbespreking* 58–59

FELHOEN KRAAL, J. L. G., *Boekbespreking* 61–66

FERIZ, H., Een merkwaardige stenen kraal uit Suriname (A remarkable stone bead from Surinam); 7 afb. buiten de tekst 255–258

GONGGRYP, J. W. & DUBELAAR, C., De geschriften van Afaka in zijn Djoeka-schrift (The papers of Afaka in his Djuka script); 21 afb. 213–254

HENRIQUEZ, P. C., Problems relating to hydrology, water conservation, erosion control, reforestation and agriculture in Curaçao. Questions and answers 1–54

HOETINK, H., *Boekbespreking* 75–77

HURAULT, JEAN, Les Indiens de Guyane Française. Problèmes pratiques d'administration et de contacts de civilisation (The Indians of French Guiana: practical problems of administration and of contacts with civilization. De Indianen van Frans Guyana: Problemen van practische bestuursvoering en contact met 'de beschaving'); 6 afb. buiten de tekst 81–186

KOOYMAN, J., *Boekbespreking* 55–57

KRUIJER, G. J., *Boekbespreking* 66–71

LUYKEN, R., Voedingsfysiologisch onderzoek in Suriname (Research into nutritional physiology in Surinam) 190–200

PRINS, J., Een Surinaams rechtsgeding over een Moslimse verstoting 201–207

RIEMENS, HENDRIK, Simón Bolívar 289–302

SPECKMANN, J. D., Enkele uitkomsten van een sociologisch onderzoek onder de Hindostaanse leerlingen van de Mulo-school in Nieuw Nickerie 208–211

—— *Boekbespreking* 72–75, 77–79

STEEN, L. J. VAN DER, *Boekbespreking* 57

VOORHOEVE, J., De nalatenschap van A. H. A. Mamin, 1804–1837, en de Plantage Vrouwenvlijt. De Surinamica van het Surinaams Museum II (The estate left by A. H. A. Mamin, and Vrouwenvlijt plantation) 259–268

—— W. E. H. Winkels: Blankof'cier met palet en papier. De Surinamica van het Surinaams Museum III (W. E. H. Winkels: a Surinam draughtsman); 4 afb. buiten de tekst 269–288

WAGENAAR HUMMELINCK, P., Fred. Oudschans Dentz, *1876–1961; portret buiten de tekst* *187–189*

—— *Boekbespreking* 60–61

BOEKBESPREKING

BUSCH, HARALD, en HANS HERMANS, *Curaçao. Zonnige beelden van een zonnig eiland. Sunny pictures of a sunny island*, 1960 (P.W.H.) 60

BUSCH, HARALD, en WILLIAM C. HOCHSTUHL, *Aruba. Eiland der eeuwige lente. Island of eternal spring*, 1960 (P.W.H.) 60

HARTOG, JOH., *Curaçao. Van kolonie tot autonomie*, 1961 (J. Kooyman) 55–57

HOETINK, H., *Het patroon van de oude Curaçaose samenleving. Een sociologische studie*, 1958 (G.J.K.) 66–71

—— *De gespleten samenleving in het Caribische gebied*, 1962 (J. D. Speckmann) 71–75

KLASS, MORTON, *East Indians in Trinidad: A study of Cultural Persistence*, 1961 (J. D. Speckmann) 77–79

MANCIUS, W. VAN, *Olie op de Golven*, 1961 (L. J. van der Steen) 57

OZINGA, M. D. en H. VAN DER WAL, *De monumenten van Curaçao in woord en beeld*, 1959 (J.F.K.) 63–66

POLL, WILLEM VAN DE, *Suriname*, 1959 (P.W.H.) 61

—— *De Nederlandse Antillen*, 1960 (P.W.H.) 61

POOL, JOHN DE, *Zo was Curaçao* (*Del Curazao que se va*), 1960 (H. Hoetink) 75–77

ROSENSTAND, E. E., *Cuentanan Rubiano*, 1961 (H. Arends) 59

TERLINGEN, JUAN, *Las Antillas Neerlandesas en su vecinidad. Lengua y literatura españolas en las Antillas Neerlandesas*, 1961 (H. Arends) 58

WALLE, J. VAN DE, *Achter de Spiegel*, 1959 (J.F.K.) 61–62

NIEUWE WEST-INDISCHE GIDS

Redactie Nederland

Mr. JOHANNA L. G. FELHOEN KRAAL, Prof. Dr. G. J. KRUIJER, W. R. MENKMAN, Dr. J. H. WESTERMANN en Dr. P. WAGENAAR HUMMELINCK, *secretaris*, Sweelinckkaan 84, Bilthoven.

Redactie Suriname

Dr. Mr. J. H. ADHIN, Dr. C. F. A. BRUIJNING, Dr. D. C. GEIJSKES, W. L. SALM en Mr. H. POS, *secretaris*, Postbus 291, Paramaribo.

Redactie Nederlandse Antillen

Drs. O. BEAUJON, Drs. CARLOS RÖMER, Mr. ERGO DE LOS SANTOS, Dr. L. W. STATIUS VAN EPS en Dr. HANS HERMANS, *secretaris*, Landhuis Brievengat, Curaçao.

Eindredactie

Dr. C. F. A. BRUIJNING, Oegstgeest, Dr. L. W. STATIUS VAN EPS, Curaçao, en Dr. P. WAGENAAR HUMMELINCK, *secretaris*, Bilthoven.

No. 1, december 1962, p. 1–80
samengesteld door **Redacties Ned. Antillen & Nederland**

No. 2, februari 1963, p. 81–212
samengesteld door **Redactie Nederland**

No. 3, mei 1963, p. 213–302
samengesteld door **Redactie Suriname**

P. C. HENRIQUEZ

PROBLEMS RELATING TO HYDROLOGY, WATER CONSERVATION, EROSION CONTROL, REFORESTATION AND AGRICULTURE IN CURAÇAO

QUESTIONS AND ANSWERS

Table of Contents

	No. of question and answer
Difference between hydrological conditions on the islands constituting the Netherlands Antilles.	1
Comparison of hydrological situation on Curaçao with other semi-arid regions.	2–4
Influence of dams is a complex problem.	5
What happens to the rain falling on Curaçao?	6
Number of dams in former times and their function.	7–8
Slow penetration of water caught by dams.	9–13
Function of dams in fruit groves.	14
Influence of dams on ground-water level.	15, 18–19, 59–61
Old versus new methods of dam-building.	16
Function of Shell dams.	17
Percentage of 'run-off'.	20
'Run-off' of paved areas.	21
Infiltration basins in residential areas.	22
Hydrological situation of limestone areas.	23–25
Which areas on Curaçao can still be dammed?	26
Government help for plantation owners in building dams.	27–29
Erosion and erosion control.	30–35
Lowering of the water table and infiltration of sea water; overpumping, influence on wild vegetation and fruit groves; 'Radulphus Report' versus 'Krul Report' (see also Nos. 79–83).	36–43
Control of ground-water extraction; a 'water law', influence of cesspools; influence of improvements in sea-water distilling technique.	44–59
Forestation and climate in former times.	62–64
Influence of goats on the vegetation.	65–73, 76
Possibilities for reforestation; which areas, which plants to use; plants not palatable to goats; introduction of new plants, etc.	74–78

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

Reforestation, versus deforestation as advocated in the 'Krul Report'. 79–83
Deforestation still practised on Curaçao. 84
Geological data and hydrology. 85
Economic importance of agriculture in former times, and its decline. 86
Possibilities of re-establishing agricultural activities; evaluation for agriculture proper, horticulture, fructiculture, stock for meat production, dairy cattle, poultry, dry farming, rationalisation of horticulture and fructiculture. 87–104
Possibilities of cheap storage of water. 103
Summary of recommendations. 105
REFERENCES
INDEX

Questions and Answers

1

Is the hydrological situation more or less the same for all the six islands of the Netherlands Antilles?

The hydrological situation differs considerably from island to island. It depends on *a*) total rainfall, *b*) pattern of rainfall, *c*) topographical pecularities, *d*) soil, *e*) subsoil, *f*) vegetation. — There is a large difference in rainfall between the islands of Curaçao, Aruba and Bonaire (Leeward Group) with a yearly average of about 500 mm (= 20 inches) and the islands of St.Martin, Saba and St. Eustatius (Windward Group) with a yearly average of about 1,000 mm (= 40 inches). Factors *c*, *d*, *e* and *f* are different for all the islands. Hence, few general statements are possible about the hydrological conditions on the islands, and any methods considered for use in improving the situation have to be studied for each island separately.

2

Is there any significant difference between the quantity of subsoil water (relative to size, of course) in Curaçao and in other well-known semi-arid regions such as Arizona, New Mexico, Florida and Israel?

There is a substantial disadvantage on the side of Curaçao.

3

How can this be explained?

One significant factor is the size of the island. Being surrounded by the sea, a small, hilly island is, of course, much more in danger of spilling its water (underground mostly) into the ocean or being infiltrated by sea water than large land masses. Large landlocked basins (as in Israel), in whose subsoil the water collects from extensive mountainous areas, are (of course) non-existent in Curaçao. — Another very important factor

is the 'water-holding capacity' of the subsoil. There are two main types of subsoil out of which water can be extracted on Curaçao, viz: diabase and limestone. Let us consider the diabase first. Diabase is a magmatic rock. In unaltered condition it is a very hard and tough material with a blue colour. Its chemical resistance is, however, comparatively low, so that it is attacked by the salts and/or the carbon dioxide present in surface water. Hence, fissures appear, which spread slowly throughout the mass of the rock as the centuries pass. The diabase in its 'weathered' condition has a brown colour and is neither hard nor tough. — The water-holding capacity of the intricate network of mostly capillary fissures is, however, low compared with the water-holding capacity of sedimentary material such as sand, clay and peat. This explains why the underground water situation of Curaçao is much worse than that of many other areas of like climatological condition. Only in the valleys, or in front of artificially built dams, is there enough sedimentary material and humus to guarantee a larger capacity for water storage.

4

How, then, is it possible that, in estimating the agricultural potentialities of the island, places like Arizona and Israel, where agriculture by irrigation is practised on a large scale, are so often pointed out as examples to which we should look?

The reason is that the profound topographical and geological differences and their implications are very often not clearly realized. — The erratic behaviour of the subsoil water in Curaçao is well known; 'good' wells occur very near 'poor' ones, 'salty' wells next door to 'sweet' ones. — Everyone who has been engaged in digging wells on Curaçao will realize how bewilderingly complicated the subsoil structure is. Systematic knowledge of this subsoil is still completely lacking, and many observed facts are still unexplained. The diabase is often interspersed with impervious layers and pockets of 'caliche' (tightly packed fine-grained limestone) and clay (sometimes buried under layers of 'undisturbed' diabase). The weathered diabase itself has quite a different appearance and properties from place to place; there are layers and pockets of friable tuffs, etc.

5

Does not the building of dams help materially in conserving water in the subsoil?

The influence of dams on water conservation is a very complex problem. The real function and usefulness of dams can only be understood by a careful examination of the combined influences of the factors previously mentioned, viz: pattern of rainfall, condition of the soil, condition of the subsoil, vegetation and local topographical situation.

6

But, apart from any detailed evaluation of the influence of dams, is it not true that a large proportion of the rainfall is wasted as run-off into the sea, and every drop retained by dams is a positive gain?

First of all, it is certainly not true in the particular case of Curaçao that a large proportion of the rainfall is lost by run-off into the sea. The pattern of rainfall is such that every six years there is usually one 'good' and (generally consecutively) one 'fairly good' rainy year. Only in these years is there any important amount of run-off (disregarding the paved areas such as roads, and areas with a large proportion of built-up surface, of which more will be said). In four (sometimes even five) out of the six years which compose every 'rain cycle' there is no run-off of any importance; but when it occurs (in a 'good' year) in a heavy and prolonged shower, the effect is very spectacular and dramatic. It 'sticks in the mind', creating a false impression about the percentage of rain water lost in the sea by surface run-off. — Much more water is lost in the 'dry' years with comparatively light showers of short duration. Only the 'upper crust' is drenched by these showers, and most of the water is quickly evaporated by the sun. Prolonged, not too heavy showers and/or showers following each other at fairly short intervals are best for 'deep penetration', thus benefiting the ground-water reserve.

The overall fate of the rain water, *taken as an average for a six-years cycle*, is as follows:

a) A relatively small percentage penetrates deeply enough to replenish the ground-water reserve. This occurs especially in the 'good' years of the rain cycle. The subsoil, however, is a 'leaky' reservoir, to be compared with a barrel pierced with holes at different heights. The higher the water level the more subsurface run-off there is into the sea. (In the dry years there is probably little subsurface run-off into the sea.) A second part of the stored water is taken up by deep-rooting plants, and the rest is extracted by wells.

b) Another much smaller percentage 'runs off' at the surface and is lost into the sea if not checked by dams. (Taken over one rain cycle, this percentage can be calculated to be 0.5% (at the most 1%) (see below).)

c) A large percentage penetrates only superficially and is subsequently lost by direct evaporation or taken up by plant roots.

7

Can these contentions be proved? And if so, what is the use of the dams?

To understand the function of the dams on our island let us first consider those which were built and used formerly, that is to say in the years before the economy of the island changed drastically owing to establishment of the oil company, and agriculture was abandoned by most people. — If we study the old topographical map of Curaçao we shall see a host of small dams, most of them 40–100 m long and perhaps 0.8–1.5 m high. *More than a thousand dams* can be counted in the region 16 km wide surrounding the city and the Schottegat (the area between a line from the eastern boundary of plantation Klein Piscadera to Hato mansion and a parallel line running from Fuik Bay to Seroe Mainshi, east of St. Joris Bay). — This was the situation at the beginning of the century. In the subsequent building splurge and the abandonment of agricultural activity, after establishment of the oil refineries and the tremendous increase of the population, nearly all these dams were removed in preparing building sites or have broken down through lack of maintenance. — The total number of dams which can be counted on the topographical map is 1,400.

8

What was the use of these small dams to the plantation owner or the small agriculturist?

The water caught in the dam basin infiltrated into the soil 'downstream' and the soil surrounding the basin, and kept it moist for a longer time than would have been the case if no dam had been present. The result of the dam was to prolong the planting and growing season. In the ground downstream and surrounding the dam basin sorghum, maize, several kinds of beans, ochro, peanuts, Curaçao cucumber (*Cucumis anguria*) and some other vegetables were grown. In the dam basin itself, water-melons, melons and squash were the usual crops, following the receding edge of the water (the pool disappeared slowly through penetration and evaporation). — It has to be emphasized that the dams could only function in the few 'good' years of the rain cycles (one or two every six years). The economic importance of this once-in-a-blue-moon agricultural activity *in the former marginal economy* of the island was still considerable.

9

In later years Shell Curaçao N.V. (formerly: Curaçaosche Petroleum Industrie Maatschappij, C.P.I.M.) and the Government have built high dams, the basins of which can hold large quantities of water. In some cases the penetration into the subsoil of the water caught by these dams is very poor. The water stays for a very long time, evaporating and leaking away in a small streamlet through the base of the dam. What is the reason for this slow penetration?

In several places the condition of the soil is such (denudation!) that a fine silt is carried along with the run-off water. This silt accumulates in the 'infiltration areas' of the dams, depositing a clayey layer which impedes or greatly hinders the penetration of the water.

There is yet another reason why the water stays above ground instead of penetrating. — As already said, the storage capacity of the diabase subsoil is not large. Whereas in the 'bad' years the percentage of rainfall 'penetrating deeply' to supplement the ground water is negligible, it may be relatively high in the few 'good' years. In these good years the subsoil becomes saturated (all the interstices being filled up). In particular, the subsoil below the dam basin and downstream in the neighbourhood gets saturated. This also hinders penetration. — Some spectacular dams of Curaçao, for example the large Muizenberg dam of the Shell Co. and several dams built by the Government in the second and third districts, show this phenomenon very clearly. — In certain valleys in the third district it can be seen that the subsoil in a good year is so saturated with water that wells overflow. Then the water flows slowly through the dams from one basin to the other till it is lost in the sea.

10

What about ploughing up the infiltration areas before the rains start?

This might help in some cases, provided again that the subsoil is not too saturated. But ploughing will not be possible where the infiltration area is too uneven, rocky or stony or studded with trees.

11

Would it not be possible to dig 'infiltration wells' in the dam basins, in order to circumvent the difficulties of penetration caused by the impervious silt layers mentioned?

Leading silt-laden run-off water into these wells will tend to clog the pores, defeating the purpose for which they were dug.

12

Then why not let the silt settle first before admitting the water to the 'infiltration wells'?

The silt, if present, is very fine and settles very slowly. But even if it were to settle it would not help much when the subsoil has not enough extra 'storage capacity' for the mass of water which it should absorb.

13

Were these difficulties of penetration not encountered with the small dams of former times?

With the old small dams the difficulties were less. At each particular (low) dam there was a relatively small amount of water; a much larger percentage could penetrate without actually saturating all the surroundings and so impede further penetration. Secondly, the amount of silt deposited per unit of surface was smaller. Thirdly, this layer was mixed with organic material from the plants which were grown in the dam basin. — Note that the function of the small dams was to maintain moisture as long as possible in the 'root region' of the soil in as many places as possible which were particularly suited to agricultural activities. This purpose was quite different from the endeavour, by means of a few big dams, to force large quantities of water to penetrate deeply and join the ground-water reserve for storage there.

14

Now what was the function of the dams in the fruit groves ('hofjes') of the large plantations?

The plantations are situated mostly in broad valleys with a deep layer of sedimentary topsoil which is rich in humus. This makes the soil's capacity for water absorption large, much larger than in 'fissured diabase'. Moreover, owing to the innumerable roots in the hofjes and a thick cover of decaying leaves, the silt will not so readily form an impervious layer. — The function of the dams in fruit groves is not only to replenish the ground-water reserve. Firstly, the water in the ground is always more or less brackish. A fruit grove evaporates large quantities of water, the dissolved solids stay behind and a 'salting-up' of the soil would occur if it was not 'flushed out' from time to time by a good quantity of fresh water. — The dam also adds topsoil (as already stated, not as an impervious layer, since it is mixed with all kinds of organic matter from the grove). — It has also to be emphasized that the functioning of the dams in a plantation was always carefully watched and regulated. The spillway of the

dam was closed by wooden planks, which could be taken out. Usually there were several dams in succession, one behind the other, and the water could be passed from one basin to the other by manipulating the sluices. If the soil became saturated and the water remained in the grove too long, the trees would be endangered (suffocation of the roots through lack of air). Draining-off the water was another function of the wooden sluices.

15

Some dams built by the Government Water Supply Service and Shell, and most of the dams built around 1950 by the Government Department of Agriculture, hold up all run-off before it reaches the lower-lying valleys where the fruit groves are usually located. – In the light of what has just been said, could this have any deleterious effect on these fruit groves?

It certainly could. It has been contended that the water which was checked upstream (*if* it penetrated and *if* it was not pumped out) would reach the groves by subsoil flow anyway, and thus bestow its beneficial influence in any case. This view, however, does not seem justified. Owing to the system of dams in front of and in the groves (or even without dams), the run-off reaching the groves would drench the subsoil through and through. The water table would rise to overflow the wells, and the accumulated salt would be flooded out. This thorough drenching of the soil and rise of the water table to above ground level will generally not occur with the slow and gradual subsoil seepage of water from the higher-situated land. — This is one reason why the 'modern' system of dam-building may have damaged the vegetation and may have contributed to the 'salting-up' of the valleys adjoining the sea.

16

In the years around 1950 all Government-owned land on Curaçao was provided with fairly large dams, methodically preventing all 'run-off'. Has this had an appreciable effect on the water level of wells in the areas during the dry periods?

To make a really reliable comparison it would have been necessary to collect numerous data from different wells before and after the building of the dams. This would have had to be done over a fairly long series of years, as the height of the water table changes between wide limits from year to year. In general it is not very probable that dams do have great influence on the water table in the dry years. They function in the good years, and the water which is added 'extra' through these dams is dissipated mostly through leakage underground and above ground, and used by the vegetation (wild or cultivated). — However, it can be assumed that the fairly large number (many dozens) of dams built by the Government in the second and third districts are of material help to the small agriculturists in that area, when they use their ground in 'good' years, in keeping the soil moist for a longer period. — In 1952 Mr. J. BEIJERING, who was in charge of the dam-building programme, started investigations to collect systematic data about the functioning of the dams, but unfortunately these investigations were discontinued. — It

must be emphasized, however, that this relatively small number of big dams seems to have a much less beneficial influence on agriculture than the very large number of small dams (1,400) which existed formerly. Moreover – as already pointed out – they may also endanger the fruit groves in the lower-lying valley by cutting off the necessary supply of run-off water ('flush effect').

17

If the old system of dam construction (many small dams) is the best one, why was this system not adopted around 1950, when the Government undertook to provide all its land with dams?

The construction, but especially the maintenance of the many dams would have been much more difficult. The – relatively few – big dams which were built block the run-off practically completely. Most of them never overflow, and a concrete spillway is unnecessary. The small dams, however, in most cases need a specially constructed spillway. This spillway is the weak spot of the dam. Often the dam breaks at the boundary between earth and concrete; breaking of one dam also endangers the other dams downstream. — Moreover, it has to be borne in mind that the small dams were, so to speak, 'custom-built'. They took advantage of minute topographical and structural peculiarities of the terrain which were only known by those who had lived nearby for many years.

18

The Shell Co. has built only twelve dams on its extensive ground holdings. How do they function?

The few big Shell dams are quite effective in checking all run-off. — Even if the penetration is bad the dams serve their purpose very well – a purpose which is, of course, quite different from that of what we may call 'agricultural' dams. Take the very illuminating example of the big Muizenberg dam. Let us say this dam has cost NA *f* 100,000 and is filled up only once in every six years, with 150,000 tons of water, which does not penetrate. Shell will withdraw this quantity of water in, let us say, six months, and in the meantime will import by tanker 150,000 tons less water. The water brought in by tanker will cost more than *f* 1 per ton. The dam therefore means a saving of at least *f* 150,000 every six years. Hence the building cost proves to be a good investment.

19

Is it possible to give a rough quantitative estimate of the influence of dams on replenishment of the ground-water reserve?

This influence can be very roughly estimated in the case of the Shell dams. The total holding capacity of those dams is about 500,000 tons. We may assume that once in a six-years cycle they catch 500,000 tons, and once 250,000 tons, total 750,000 tons. Of these, 400,000 tons may infiltrate. Now compare this with the quantity extracted by Shell in six years. This is roughly 5,000,000 tons. To this 5 million tons must be added the quantity which is lost in the sea by subsurface run-off, and the quantity taken up by

plant roots. These quantities (x and y) are certainly important, but they are unknown. If at the end of each six-years rain cycle the situation is exactly as it was six years before, the quantity of water infiltrated must be equal to the quantity which was used up in one way or another, i.e.: total infiltration (I_t) = 5 million + x + y. Now the total infiltration is equal to the infiltration outside the dam basins (I_o) plus the infiltration inside the dam basins (I_d), therefore: $I_o + I_d$ = 5 million + x + y. — As I_d is 400,000 tons, it follows that I_d is only a small fraction (much less than 10%, probably only a few percent) of I_o. This means that nearly all the water infiltrating into the soil to join the ground water does so outside the dam basins. *Hence the influence of dams on the total ground-water reserve is small.* — This is an indication that, contrary to general belief, the function of dams formerly was *not* to ensure a general rise of the ground-water table but primarily to help agriculture in the way already discussed.

20

May it then be contended that the influence of dams on the water level of wells situated downstream from the dam is not great?

Such a statement is not permissible. Temporarily the influence may even be very great. Even if the dams add only a few percent to the infiltration in the entire catchment, a relatively large quantity of water is collected by the dam in a very restricted area. Hence, in places the water level downstream from the dam may be raised considerably. However, the many specific conditions of the locality determine how long this influence will last, that is, how fast or how slowly the locally collected water will dissipate, through subsoil flow and use by vegetation.

21

Is it possible to give an estimate of the run-off expressed as a percentage of the total rainfall?

Yes, this is possible. In the foregoing it was estimated that about 750,000 tons of water were caught by the Shell dams in every six-years cycle. Shell extracts an average of about 5 million tons in six years. The company's policy is to limit the extraction to 3% of the total rainfall. The total rainfall on Shell's combined catchments is therefore about 165 million tons. Since virtually all run-off on the Shell catchments is held back by the dams, *the total run-off taken as a percentage of the total rainfall in a six-years cycle is only about 0.5%* (not taking the paved areas into account, of course). – This value is very much lower than is suggested by popular belief. But even if there might be some difference of opinion about the quantity of water held back by the dams, by no stretch of imagination would it be possible for that to exceed 1%.

22

In the foregoing, it was stated that the case of 'paved and built-up areas' would be treated separately. What is the difference between these and other areas?

The big difference is that in the 'paved and built-up areas' there is much more run-off much more frequently. Even a light shower will not penetrate

a paved road. Accordingly, even in 'dry' years there would be run-off, while the subsoil is not saturated. This run-off would be quite useful if forced to penetrate. The tragedy is, however, that it is just in these residential districts that there is no room for dams, with their 'infiltration areas'.

23

Should we not plan the development of Willemstad in such a way that, with future expansion, adequate room is left in which to build dams, and lead the run-off from the roads and roots to these infiltration areas?

From the standpoint of mere water conservation this should certainly be encouraged. There are, however, several considerations which make a solution extremely difficult. Let us take a practical example. The residential area called Damacor seems very well suited to water conservation: a broad valley with a relatively deep layer of topsoil rich in humus of high absorptive capacity. From the standpoint of water conservation the houses should have been built in the hills around the valley, whilst the valley itself should have been used as infiltration area, with dams all over it to catch all run-off from the surrounding roads, etc. It is, however, easy to see that houses in the hills have a number of disadvantages compared with houses in the valley. Some houses (at the top of the hills and on the eastern slopes) will be too windy, some others (at the western, lee side) not cool enough. Site preparation and building will be more expensive. Layout of roads is more difficult, and building them more expensive. Moreover, it would be very difficult to keep gardens, since good topsoil and well water are both lacking in the hills!

To ensure water conservation in residential areas, a very strict zoning law would have to be adopted. This, however, would deprive landowners and prospective house-builders of the best and most valuable building sites! It is very doubtful whether such a law would ever be passed and enforced. — A zoning law to regulate the development of the city, the valleys and the outlying districts is very necessary, not only from the standpoint of water conservation, but also from every other standpoint which has to do with proper city planning, if we want to avoid or curb the chaos which is now threatening to engulf us. From 1945 on the Department of Public Works has been urging this kind of law, but nothing has been achieved so far. We have to take into consideration the fact that the old 'liberal' principle of tinkering as little as possible with private property is still powerful here. In many European countries this principle has been abandoned (especially in Holland, where there is exemplary town and landscape planning), but even in the United States, notwithstanding the growing influence of planners and conservationists, it is still causing much irreparable damage. – Nevertheless, it might be possible to do something. Mr. BEIJERING of the Department of Public Works, who was in charge of the Government dam building programme around 1950, has proposed that the run-off of the roads should be led off along the side walks into numerous small infiltration basins alongside the road. A careful planning of new housing development would be necessary to ensure this. At least a fraction of the run-off might be saved in this way, and trees might be planted in the infiltration basins.

24

In the foregoing, the situation in the diabase areas has been discussed. What about the limestone areas?

The limestone plateaux we have are porous and an excellent agent for holding water. A yearly average of about 40 million tons of water falls on the plateaux, and if a considerable amount penetrates and is stored it may be a very valuable contribution to our ground-water reserves. They could probably be tapped without much damage to the vegetation. — The only permanent springs which we have on Curaçao (at Hato and San Pedro) originate in the northern limestone plateau. The very existence of the springs, however, indicates that the limestone – at least in some places – meets more or less impervious underlying layers dipping towards the sea, so that the water runs off (mostly underground, probably) to the sea. There are some indications that in other places the impervious layer may dip in an opposite direction, thus leading the water 'inland'. Just as previously stated regarding the diabase areas, the subsoil structure of the limestone plateaux is of a bewildering complexity. — In a few places where there is enough topsoil for cultivation on the plateaux wells have been drilled, giving a relatively abundant water supply (plantation Noordkant and north of Ronde Klip; in both places there is a dairy farm with irrigated 'green food'). — It would perhaps be worth while investigating the underground water situation of the limestone plateaux by systematic drilling and/or with the help of modern physical methods, which would enable, for instance, continuous subsurface profiles to be constructed. This, however, would only be of practical value if there is enough topsoil for agricultural purposes at the location (which generally is not the case) or in the near vicinity (e.g. diabase valleys to the south of the northern limestone plateau).

25

If the limestone plateaux may be good sources of water why were they not tapped in former times by plantations bordering them?

Formerly there was no mechanical drilling equipment on the island, and hand-digging of wells in the hard limestone is virtually impossible.

26

If the limestone plateaux have a good water-retaining capacity, would it not be worth while to build dams exactly in these areas?

Unfortunately the topographical situation in most cases does not seem to facilitate the building of dams. Moreover, infiltration seems to be so good in many places that there is very little run-off. This question might, however, be worth studying more closely.

27

Are there still extensive areas on the island which could be dammed?

On the map we can see that nearly all Shell and Government-owned land (except the residential areas) has been provided with a system of dams

which prevents a very great part of the run-off from being wasted in the sea. But there are still large tracts of privately owned land where the system of dams could probably be improved. The total area concerned is, however, less than that of the Shell and Government ground.

28

Should the Government step in and offer to help the estate owners to provide their ground with a system of dams or to improve the system of dams which they already have?

It has to be borne in mind that most of the estate owners would not be willing or be in a position to contribute financially to the implementation of such a scheme. Most probably they would not object to it, provided the dams were built on places approved by them.

29

Should there be a law permitting the Government to build the dams at the spots on the estates where the Government experts want them to be situated?

Such a law would not be without danger. In many cases the experts of the Government would not be justified in trying to impose their views on the plantation owner. — As long as so little (virtually nothing) is known of the structure of the subsoil, judgement about the location of dams, etc., is to a considerable extent empirical, and the estate owner, who 'knows his ground' is in a much better position to judge than others. — Moreover, as is clear from the foregoing, the dams have to fit a certain agricultural pattern. Hence, we have to decide first *what* we will do with the soil (horticulture, fructiculture, staple-food production or production of green food) and *where* we are going to do it, before we decide how and where to build the dams.

30

So there might be controversies between the estate owners and the Government experts?

This would certainly be the case. One example may be mentioned. The broadest valleys with the greatest extent of flat land and the deepest layer of topsoil are generally situated near the sea. There the fruit groves used to be located, and agricultural activities were most pronounced. Damming of the 'upstream' parts of the catchment would deprive the lower-lying lands of much surface water which is deemed essential for the growing of fruit and for the other agricultural activities (this has already been explained). But damming of the upstream parts of the catchments was exactly what the Government did in the third district around 1950, in the expectation that the water caught upstream would somehow benefit the lower-lying valley ground. — In the foregoing, however, the reasons why this view cannot be accepted have already been discussed.

31

How is the situation with regard to erosion?

Soil erosion is indeed serious in several places. As the hills have been denuded for the purpose of cultivation and charcoal burning, a great deal of

soil is washed away every time there is considerable run-off. As pointed out, this run-off water contains much silt. In the hills which are still well provided with forests, such as those in Zevenbergen and Wacao, the run-off water is much clearer.

32

What happens to the silt carried away with the run-off?

Formerly the silt which was washed away was deposited in the basins of the innumerable little dams strewn all over the country. Nowadays it collects in the basins of the big dams built by Shell and the Government. In places where the former dams have been destroyed and no others have been built (e.g. in the residential areas around the Schottegat) the silt is lost in the sea.

33

Is anything in particular being done to check erosion? Is contour ploughing practised?

In the little patches in the hills which are still cultivated, ploughing is actually often done in the right way. However, most of the deforested hills are not cultivated any more. Especially to the east of the Schottegat, many have not recovered a secondary vegetation, and with others this secondary vegetation is so poor that it offers scant protection against erosion. — Formerly, some fruit groves in other places seem to have had a series of low stone banks, perhaps only about 20 cm high, one after the other, to prevent the topsoil from being washed away. It is said that the banks were of diorite, and, this being a hard and valuable stone and scarce on the island, they were sold for building purposes after the decline of plantation activities. These low stone banks were called 'fahas'.

34

Were these 'fahas' not built in the hills?

As far as is known, they were built in only a few places in Curaçao. In Aruba, however, they can still be seen at various places, and they really serve their purpose very well.

35

Should not these 'fahas' on the hillsides be tried out again in Curaçao?

It would be very worth while. In Aruba, however, they are much easier to construct, as most hillsides are themselves strewn with (diorite) blocks, so that the building material is ready to hand. In Curaçao this is not the case.

36

It has been proposed to 'ring' the diabase hills, which means to dig shallow trenches every ten to twenty meters along the contour lines and throw up a little dam with the soil removed from the trench. Could this provide a satisfactory solution?

The method was tried out on a small scale at Klein Kwartier in 1950 on a not very steep hill. At the moment, its influence is clearly to be seen. All the trenches and dams are overgrown with dense shrubbery of *Mimosa distachya* (uña di gatu), a shrub up to 2 m high with very sharp, clawlike thorns. — It is, however, doubtful whether this method is applicable to steeper hills. But the greatest practical difficulty is that the very hills which need erosion protection most are private property near the residential areas, and may be used for housing projects at any moment.

37

Are there any serious signs of lowering of the water table by the extraction of ground water through wells?

There are certainly many alarming signs.

38

Are there reliable data indicating just how far the lowering of the groundwater table has proceeded in the afflicted areas?

Unfortunately there are no reliable data. Many systematic observations in various places and throughout many years would have been necessary before and after the start of water extraction. Even now, in 'good years', wells may overflow, but in the subsequent dry years prolonged extraction does dangerously affect the water level.

39

Is the dying of trees in former fruit groves ('hofjes') always a sure sign of overpumping? – Shell assures us it keeps track of the salt content of all its wells, and that very carefully!

Dying of trees in former groves is not necessarily a sign of overpumping. Some fruit groves (situated on higher ground) have always needed irrigation, at least in drought periods. When the plantations were abandoned the trees died, since irrigation stopped. Neglect of the dams (the influence of which has already been discussed) may also have hastened their decay. — Sure signs of overpumping are, however: death of the trees in groves which have not been neglected and which did not need artificial irrigation; death of 'natural' wild vegetation; and, most objective of all, salting-up of the wells through the penetration by sea water.

Keeping track of the salt contents of wells, when used as an argument, is quite beside the point. If the wells which Shell uses for its groundwater extraction, and which are all situated at a distance of several kilometers from the sea, begin to 'salt up', much harm has already been done in the groves nearer to the sea. Any 'watch' for sea-water penetration through overpumping should be kept near the sea. When the Shell wells react it is already much too late!

40

Where can these signs of overpumping be observed? – Is it not claimed that exactly in the plantations owned by Shell the situation of the fruit groves is satisfactory? In this connection Groot St. Joris and Groot Piscadera are mentioned.

These signs can be observed, for instance, in the residential areas at the east side of the Schottegat (Groot and Klein Davelaar, Zeelandia, Suikertuintje, Pos Cabaai, Rooi Catootje, part of Mahaai), St. Barbara, Brakke Put, Zuurzak, and at the west side of the Schottegat (Klein Piscadera, Groot Piscadera, Blauw and Rafael).

Again, there are some pathetic and very recent examples proving that the dying of fruit groves cannot be attributed only to neglect. The owners of Rooi Catootje and Blauw and the tenant of Groot Piscadera are fighting a losing battle against the decline of their fruit groves, notwithstanding their frantic and ceaseless efforts to save them. The fruit grove of Blauw died well-nigh completely in the drought-stricken year 1961, since no water was available for irrigation, notwithstanding deepening of the wells to far below former depths. The water table in the splendid 'big' fruit groves of Groot Piscadera (situated so low that it never needed irrigation) has fallen so much that many trees (even some of the very hardy tamarind trees) have perished. The 'little' fruit grove of the same plantation, replanted in 1950 with excellent varieties of mango trees, citrus and dwarf coconut, and thriving splendidly at one time as a result of the unremitting efforts of the tenant, is now in a sorry state, with the exception of the coconut trees. This 'small' grove (3–4 ha), situated on somewhat higher ground than the 'big' one, had always to be irrigated during the dry seasons with 80 tons of well water daily. This quantity could no longer be extracted in 1961, and the salt content of its two wells jumped from 250 and 400 ppm chlorine to 4,000 and 5,000 ppm respectively! — Here we have two striking instances where there is no question of neglect or adverse influence by roads and residential areas in the neighbourhood!

Shell's claim is not true, unfortunately. In Groot St. Joris more than 5,000 coconut and many mango trees died in the late twenties after Shell started pumping in that area. Sea-water penetration seems to have occurred in those parts of the grove nearest to the sea. Again, in the last drought period many sapodilla (mispel) trees succumbed, even when they were much farther away from the shore. — In Groot Piscadera the large low-lying fruit grove is in a state of extreme suffering, to such an extent in fact that even the very hardy tamarind trees are languishing away. The wells in the well-kept 'upper' fruit grove turned brackish in 1961.

41

Formerly it has always been emphatically denied by the Government Water Supply Service and by Shell that the death of fruit groves and other vegetation was due to ground-water extraction. What is their standpoint at the present time, and what value can be assigned to their arguments?

The Government Water Supply Service now readily admits the influence of its water-extraction operations. The standpoint of Shell Curaçao N.V., however, is different. The company claims that only a maximum of 20% of the water percolating into the soil is extracted, and that if this were not pumped off it would in any event be lost by running underground into the sea. Furthermore, it is said that the water table would inevitably drop towards the end of the dry period, irrespective of whether water was pumped out of the soil or not. — The estimate that only 20% of the water which penetrates to replenish the ground-water reserve is

extracted may be right (by chance, for sufficient data to back such an estimate are lacking), but this is beside the point. The same applies to the — obviously very true — argument that "the water table would inevitably drop towards the end of the dry period".

The situation is as follows. After the 'good years' of the rain cycle the water table steadily drops. At a certain moment it will be as low or nearly as low as the sea level, in the valleys adjoining the sea. This means that the (heavy) vegetation in these valleys (fruit groves!) will evaporate as much water as it receives by subsoil seepage from the higher ground. The 'certain moment' will be reached the earlier the more water is extracted by wells in the catchment. When this is so, a dangerous situation arises: the vegetation may evaporate more water than it receives underground from 'higher up'. In that case the water table drops below sea level, and sea water penetrates. It is exactly this that has happened all around the Schottegat! — Very generally it can be said: drought periods are critical periods for the vegetation. The situation is 'marginal', and even moderate lowering of the water table, or extension of the 'most dangerous period' in each rain cycle for a few months, may mean death for splendid and luxuriant fruit groves. — The fact remains that the quantity of water which is extracted daily from the subsoil in critical drought periods by Shell and the Government would be enough to help many dozens of lush fruit groves, each the size of Zuikertuintje, through this critical period!

In other words: the argument that only 20% of the water infiltrated to join the underground reserve is extracted, if this figure is calculated as an average for a complete rain cycle, does not mean much. In the critical period at the end of a rain cycle the extraction may become a dangerous competitor of the vegetation, perhaps using up a considerable part (much more than 20%) of the water which would have been available for the use and survival of the latter.

42

This may be true, but Shell spent much effort on water conservation measures like dam building. May the infiltration not have been materially improved by these measures?

In the foregoing it has already been calculated that the 'extra' quantity of water penetrating into the soil through the Shell dams is not more than about 10% of the quantity extracted by Shell.

43

So what about the claim that water management by Shell has been excellent, and that no 'overpumping' has occurred?

Let us assume that the Shell data indicate that the water levels in the control wells return to their previous heights after each rain cycle. From the standpoint of the man who extracts water and who wants to go on extracting the same quantity every rain cycle this is, of course, a good indication that no 'overpumping' is taking place (though it could be intimated that in many places the relation between storage capacity and deeply penetrating water is such that the water levels in the wells would more or less return to their previous heights after the 'good' years, even if

in the 'bad' years every drop had been extracted from the subsoil). As already pointed out, however, this by no means implies that no damage is done to the vegetation, or that no sea water will penetrate in the valleys adjoining the sea. The – glaring – facts indicating to the contrary cannot be 'talked away' (see, for example, the situation at Klein Piscadera, Groot Piscadera, Blauw and Raphael, already discussed).

44

Looking back after a period of 15 years, what can be said about the dire predictions and warnings of the 'Radulphus Report'? (In 1945 the Governor of the Netherlands Antilles appointed a Committee to investigate the complaints about the alleged harm done by ground-water extraction to agriculture, horticulture and scenic beauty. This committee was known as the 'Commissie Radulphus' (Radulphus Committee).)

Although, of course, not every one of the contentions in that report can be accepted as scientifically sound, it can be said that in general its forebodings were justified by subsequent events. It is only fair to acknowledge this and pay belated tribute to the authors – laymen – whose views were repudiated and made to appear more or less ridiculous by the 1949 'Krul Report', prepared by experts. (Of this latter report more will be said presently.)

In fact, we have had in Curaçao a repeat performance of what has happened in Holland. In that country there has been a decades-long controversy between nature lovers and conservationists on the one side and experts of the Water Supply Service on the other side, the first claiming that water extraction from the dunes had caused much harm to vegetation, the last denying this and branding the contentions of the first as 'old wives' tales'. Eventually the ground-water situation became so critical that water from the River Rhine had to be pumped into the dunes. Soon after, the water table was rising and vegetation and wild life were re-establishing themselves splendidly!

45

Could we be optimistic about the results of stopping the water extraction by the Government and Shell?

It is to be feared that much optimism – at least at short-term – is not warranted. It seems difficult to 'push back' the sea water which has penetrated, not to speak of restoring the fruit groves which fringed the south coast of the 'second district'. — This, of course, does not mean that it is unnecessary to stop the extraction. If this is not done the situation will get worse and worse.

46

How much water is being extracted from the subsoil in the area around the Schottegat, and by whom?

Shell extracts from about 1,100 tons/day (in the dryest years) to about 3,500 tons/day (in the best years); the Government Water Supply Service has diminished its extraction to a few hundred tons/day. (Formerly, up

to 1,000 or 1,500 tons/day was pumped.) On an average, 3,000–3,500 tons of water used to be withdrawn daily from the second district by Shell and Government. Moreover, there are a great many wells attached to private homes. How many we do not know, but it may well be a few thousand. Much less is it possible to guess the total quantity of water extracted from these wells. It varies in most cases from a few hundred liters to a few tons per day.

47

Is there anything to be done to stop or limit this water extraction?

The Government Water Supply will stop as soon as the new water-distilling plants, that have now been ordered, are installed, which will be presumably within a year or so. After installation of these plants Shell will buy large quantities of water from the Government, and it may be possible to persuade this Company to stop the extraction altogether (at least in very dry years) or to reduce it considerably.

48

But what about the other private well owners? Is it possible to control their pumping too?

The promulgation of a 'water law' has been advocated, according to which all subsoil water would be declared Government property. Every well owner would be compelled to attach a water meter to his pump. A government agency would be organized to record periodically the readings of these water meters. Moreover, the water level and salinity of each well would also be recorded periodically. Out of all the information gathered in this way criteria would have to be established stipulating how much water each well owner would be allowed to use.

49

Would this be a practical solution?

It is to be feared that an endeavour to ensure 'water management' in this way is fraught with difficulties. There is such a great difference from year to year and from place to place that at least two 'rain cycles' would be necessary in order to obtain any notion of the 'subsoil hydrological cycles', even with the most careful observation and elaborate organisation. To distil any criterion out of these observations would be a hazardous enterprise.

Would there be an allotment 'per well' or per unit of land owned? What if a man has a nice fruit grove around his house, or a well-kept garden? Should he let it die in dry years, when the Government orders him to limit his pumping? — To give another practical example: most wells in Damacor have enough water even in the worst years. The houses in that area have nice gardens. Must we restrict pumping in Damacor, thus endangering the vegetation in that area, in order to save the vegetation in some parts of Mahaai, where wells are salting up, even if we were certain that the extraction in Damacor affects Mahaai? Then take this example. A gentleman in Mahaai has quite a number of fruit trees

around his house. His garden is part of the grove of a former large plantation. If the trees evaporate let us say x m^3 water per day, and he was to irrigate with x m^3 water, the salt concentration of the moisture in the root region of his garden would increase tremendously and the trees would die. To hold down this salinity he has to use much more water than x m^3 per day. This water, however, is not used up, but is largely recirculated. Can we prohibit the man with the nice garden from irrigating with the quantity of water he needs, and thus condemn the remnants of the former splendid grove to a certain death? Would we not defeat our own purpose by such actions? And these are only a few of the problems which would arise if we were to try to control all privately owned wells. It would surely lead to a hopeless tangle of bureaucratic red tape, disputes and controversies.

50

If water management in this way is virtually impossible to put into practice, must we then resign ourselves to a situation which will get worse from year to year?

Certainly we must not, nor do we need to. First of all, as already said, the Government Water Supply and Shell have to stop their pumping. Then we have to strive for very large distilling plants turning out water at very much lower cost than at present. New developments in distilling technique point to the possibility of providing the public with water at say about 40 ct per ton (= 80 ¢ per 1,000 gallons). (The price is now five times as high!) With this price, very many people will eventually stop extracting water from the subsoil: wells and pumps need maintenance, good technical service is very difficult to get. Any repair on a windmill or electric pump is usually a headache, and an expensive headache at that. But if the people do not stop of themselves, the Government – delivering such low-priced water – will be perfectly justified in prohibiting water extraction, possibly making exceptions for vegetable gardens, fruit groves, etc.

51

So we may be saved by improvements in sea-water distilling technique?

That is correct. In this connection, another very important factor has to be mentioned which is as often as not – no, always – overlooked. This is that the private well owners in the residential areas not only extract water from the subsoil but also replenish the ground-water reserve. The situation is generally such that the owners of wells use well water for their gardens and tap water (which is at the moment almost purely distilled water and in the near future will be 100% distilled water) for household purposes. The houses which do not have wells use tap water both for household purposes and for their gardens, but usually cannot afford a garden of any size, in view of the present price of tap water (NA *f* 2 per m^3 or about 4 per 1,000 gallons). Now the water used for household purposes in the residential areas is drained into cesspools and thus infiltrates nearly 100% into the soil, replenishing the ground-water reserve (only part of the city proper has a sewage system leading the water into the sea as waste).

It can be estimated that in the residential areas a few thousand tons of water per day are already being added to the ground-water reserve, and that in the future much more water will be added to the soil than extracted from it by the citizens. The total quantity of water delivered by the Government Water Supply Service to the citizens is at the moment about 6,500 tons/day. At the Punda side there is a sewage system up to Julianaplein, at the Otrabanda side up to Plantersrust. The director of the Government Water Supply system estimates that those parts of the city consume about 2,000 tons of water per day. Hence, about 4,500 tons per day is supplied to houses with cesspools. If, of this 4,500 tons, one third is 'lost' (mainly water used for gardens; this is a liberal allowance), 3,000 tons are daily returned to the ground water, all in the areas around the Schottegat. — This has a very important implication, namely that prohibition of extraction by the small consumers is morally not very justified unless the Government can provide cheap water.

52

So regulation of ground-water extraction by the 'small consumers' will be impractical and of doubtful necessity and moral justification?

I think this is quite correct! Most small consumers not only extract water from the subsoil but also add water to it.

Incidentally, this fact may provide us with a certain criterion of what we want in order to make a 'water law'. Such a law might, for example, contain the following provisions:

a) A general ban on the use of well water except in the following cases:
i) For household purposes when the house is also connected to a water supply system using water which was not extracted from the subsoil.
ii) For household purposes when the house is situated in a place where it cannot be served by the water supply system.
iii) For agricultural purposes.
iv) For industrial purposes (e.g. laundries) after grant of a permit, when the used water is returned to the subsoil or used for agricultural purposes.
b) The Government should be entitled to control the depth of all wells.

53

Now what about the ground water extracted by Shell? Does it return to the soil in any manner?

The houses of the Shell colony do not have cesspools. The water is collected in a sewage system and discharged into the sea.

54

But at the new Government low-cost housing estate at Brievengat an elaborate sewage system has been constructed, with pumping stations to take the water to the sea on the northern coast of the island. Why was that done?

Presumably considerations of maintenance of cesspools and hazards to health have played a role.

55

Would cesspools have cost more than the sewage system?

No, this is not the case; cesspools, if well constructed, require little maintenance; the pump of the sewage system also requires upkeep.

56

But is it not true that cesspools will only function well for a limited number of years? That the walls through which the water has to penetrate will apparently clog, so that a new pool has to be dug?

This is the case if the water of kitchens and laundries is allowed to drain into the cesspool. The fat in kitchen water is not easily decomposed by bacterial activity, whilst the detergents in kitchen and laundry water may kill a lot of the bacteria. For this reason kitchen and laundry water have to be disposed of separately in a septic tank with two compartments. The sludge deposited in the tank has to be cleaned out every year or two, which is quite easily done.

57

But expert advice was apparently solicited before the decision to construct a sewage system was taken?

That is so. The question was asked whether it would be economically feasible to collect the sewage, purify it in a sewage treatment plant, and use the water thus treated for any good purpose. The answer of the experts to that question was – quite rightly – no.

58

What are the advantages of a cesspool?

The cesspool is a good device for replenishing the ground water (and for adding nutrients to the soil). Silt-free water of very low salinity is introduced into the ground in small portions in many places; moreover, this water is not exposed to sun and air.

59

But could not cesspools be dangerous to health?

When a well is dug too near to a cesspool, and the water of the well is used for an unsuitable purpose (e.g., for drinking or washing dishes without boiling), there is certainly a possibility of infection; but at Brievengat none of the houses was provided with a well.

It has to be borne in mind that water passing through the soil is subjected to biological purification. — Wells and cesspools in the same garden have always been standard practice in the residential areas around Willemstad. Care is taken to construct them as far apart as possible. I do not think they present any problem, as everyone is well aware that unboiled well water should only be used to irrigate the garden and to flush the toilets.

60

How does the quantity of water infiltrating through the cesspools compare with the quantity of water saved by the dams?

It has already been stated above that about 400,000 tons of water are forced into the ground by all the Shell dams during every rain cycle. This compares with about 6,500,000 tons infiltrating through cesspools. — Moreover, the dam-saved water we get in one big gulp, at a few places, whilst the cesspool-saved water is evenly distributed from day to day and from place to place.

61

But perhaps more water could be saved by dams in the areas around the Schottegat?

This would not be so, since Shell has taken very great pains to catch as much of the run-off as possible on the vast tracts of land which it possesses. The same applies to the Government. An explanation has already been given as to why it is virtually impossible to build dams in existing or prospective residential areas.

62

It seems, then, that the influence of the dams in the total picture of water conservation is very small, and the question might be asked whether dam-building has any sense at all?

The influence of dams in the total picture of the subsoil water situation is indeed small, but that certainly does not mean that the building of dams is of no value. Dams do have a localized influence, and are of great importance precisely at those spots where a 'gulp' of fresh water once in a while has a beneficial effect. This is at those places where 'plantation activities' are going on, as extensively explained above. — Moreover – as already said – dams are useful for catching the topsoil washed away from the many denuded hills.

63

Climate, vegetation and hydrology are considered to be interrelated. There is a fairly widespread belief among laymen that there was much more vegetation on Curaçao at the time when the island was first colonized by the Dutch, more than three hundred years ago, and that on account of this heavier forestation there was more rainfall. Are any facts known which substantiate this belief?

On the contrary, everything points to the fact that three hundred years ago the climate was the same as it is now. — There seems to be a simple proof of that. One of the few important export products appears to have been pockwood (the wood of the 'lignum vitae' tree, *Guayacum officinale*, Dutch: pokhout). Now, everywhere where this tree abounds it is a sure sign of drought conditions. (This, of course, does not mean that it does not thrive in a wetter climate. In fact, it grows better on a lot of water that on just a little; but whereas in a dry climate it will have an edge on

less drought-resistant species, in humid areas it cannot hold its ground against other trees which grow faster.) — The alleged beneficial influence of forestation on rainfall is based on a theory which now seems to have been discarded. But even if this theory were valid for large land-masses it is a priori improbable that it would be so for a small island like ours.

64

Is it to be inferred from the above that the vegetation has always been more or less the same as it is now?

By no means! Man has had a thoroughly devastating influence on the vegetation of the island. The primary forest has been felled
a) for home sites;
b) for purposes of cultivation;
c) to export valuable wood: pockwood (*Guayacum officinale*) and log-wood (*Haematoxylon brasiletto*, Dutch: verfhout, brazielhout);
d) for charcoal burning;
e) for immediate use as fuel;
f) for lime burning.

65

But has not the vegetation restored itself after the felling of the trees ceased and cultivation stopped?

Restoration to the original condition, even if the process were allowed to proceed undisturbed, would take many centuries.

At the moment the situation is as follows. Scores of hills are naked or nearly naked. On others there has developed a 'secondary growth' which varies considerably from place to place. Often herbaceous shrubs, such as 'willensalie' (*Croton flavens*), 'flaira' (*Jatropha gossypifolia*) and cacti, are the first to appear. At places with more moisture 'palu di lechi' (*Cryptostegia grandiflora*) is a scourge and chokes every decent tree which might try its chance. At best we get a 'secondary forest' in the valleys and lower hills with 'divi-divi' (*Caesalpinia coriaria*), 'wabi' (*Acacia tortuosa*), 'watapana shimarón' ('mata di galiña', *Acacia villosa*) and 'indju' (*Prosopos juliflora*).

66

It is widely assumed that a great deal of the blame for the deforestation of Curaçao has to be put on the goats. Is that so?

A sweeping statement like that is very misleading. The situation is not quite so simple. First and foremost, man has to be blamed. — In forested areas which have not (or only moderately) been disturbed by the predatory activity of man there is no sign of any serious denudation, even when large herds of goats are kept. Good examples are the areas of Wacao, Zevenbergen and St. Christoffel, which are largely covered with thick, nearly impenetrable forest.

In fact it is surprising how little barren ground there is on Curaçao, *in places where man has not destroyed the original vegetation too much*. In drought periods, when the trees and shrubs lose all or most of their foliage,

there is a superficial impression of barrenness. In any good rainy season, however, we observe a forestation of such abundance that we greatly wonder how all these trees and shrubs could have survived the preceding severe and long-sustained periods of drought, and why they have not killed each other in mutual competition for the little moisture left in the soil.

67

Assuming that the goat cannot kill a full-grown tree, as he is not able to nibble at the higher branches, is it not incontestable that he will destroy all young trees, and in this way impede any new growth of trees on denuded soil? And would not the naked or cacti- and croton-infested hills (formerly denuded for cultivation but now lying waste) grow a secondary vegetation of trees if goats were banned?

Again, a general statement of this kind cannot be accepted. The remarkable thing is that the valleys adjoining the same hills are often overgrown with impenetrable secondary forest of 'divi-divi', 'wabi' or 'indju'. The 150 ha (425 acre) plot near Julianadorp (the northernmost part of the former plantation of Groot Piscadera), which was denuded (allegedly for water-conservation purposes!) fourteen years ago, is now overgrown with a large number of wabi trees up to 3 m high! It seems that in places where enough topsoil is left and the moisture content is great enough, secondary growth of trees can be expected notwithstanding the presence of goats.

68

But the 'wabi' is a tree with large thorns, and for that reason perhaps is not entirely destroyed by the goat?

Thorns seem not to be absolutely indispensable to enable a young tree to survive the attacks of goats. For example, in the area of Korporaal (opposite Zuurzak), whereas the higher hills are nearly absolutely barren, the lower ones carry many small divi-divi trees. And in the adjoining area of Bottelier, which was stripped of its vegetation approximately four years ago, many small divi-divi trees are also struggling ahead. In other places, abundant new growth of the equally thornless *Acacia villosa* or of *Prosopis juliflora*, indju or qui (with only small thorns) can be seen. In all these areas there are many goats.

69

May the goat then be absolved of the sins which are charged against him?

Only partly! There are young trees which doubtless will succumb if not left alone by goats. For example: that pockwood (*Guayacum officinale*) can be actually prevented from spreading by goats was clearly demonstrated on Blauw plantation. Near to the beach of Blauw Baai (which is a limestone plateau) there was a little house surrounded by some fenced-off ground. Inside and outside the fence there were a few large 'lignum vitae' trees. Whilst, however, inside the fence there were numberless small saplings, apparently grown from falling seeds, outside of it there were

only a few, and those showed clear marks of 'nibbling'. Apparently most of the young, very slowly growing trees succumb to the attacks of browsing animals. Quite contrary to popular belief, cattle do eat pockwood leaves, at least in periods of severe drought. — The garden of the Curaçao Museum and some gardens on Scharloo (all unirrigated) are further proof that pockwood will spread profusely when goats are absent.

70

Does the goat do any considerable damage to the grass cover?

In the dry months there is little sign of any 'grass cover', but as soon as the rains start we see an abundance of grass growing on many barren places. The roots survive even after long spells of drought. There seems, however, to be a marked difference between places where goats abound and fenced-off areas, which provides strong evidence for the belief that goats are detrimental to the growth of grasses (perhaps by tearing out the roots?), though some observations in dry regions in Africa do not substantiate this belief (see EDWARDS: E. Afr. Agric. Journal, 1948, p. 223).

71

So the damage done by goats depends very much on the type of plant concerned and probably on many other factors?

Quite so! It can even theoretically be inferred that in some cases the goat may have a beneficial influence!

Let us assume that I have a plant growing in a concrete trough, in a certain amount of soil (evaporation direct from the soil is prevented by a layer of plastic foil). After the soil has been provided with plenty of water, my plant will burst forth, producing luxuriant foliage which will evaporate a lot of water. If I do not replenish the water quickly it will soon be used up completely, and the leaves will wilt; and if I keep on with my experiment the plant will die. Now suppose I clip off part of the foliage; less water will be evaporated, the moisture in the soil will last longer, and my plant will survive a period of 'drought' which would have killed an 'unclipped' plant. Of course, this is only a 'theoretical' possibility (which, however, is by no means contradicted by the facts), only serving to emphasize that no general statement is possible; many plants may be seriously hindered by foraging goats, while some others, in certain particular circumstances, may eventually be helped.

72

It has repeatedly been emphasized that a law should be promulgated establishing the right of the Government to control the grazing of small livestock. Why has this not been done?

Theoretically, this is very easy. If every goat caught on land which is not the owner's is forfeited, goat-keeping by people who do not possess the land to sustain their animals will soon cease. However, the goat is the poor man's moneybox. It is possible to keep some small livestock with only a little trouble. When the owner needs some extra cash (for a feast, to pay the doctor, etc.), he will sell a goat or two.

73

It has also been repeatedly proposed that a method of 'alternate grazing' should be applied. This means dividing the grazing grounds into plots. If we have, for example, five plots, one plot will be grazed this year and the others will have time to 'recover'. Next year the next plot will be used, etc. Why has this method never been tried here?

This recommendation is typical of people who do not know the actual situation here. First of all the method would be utterly impractical. There are no well-defined 'grazing grounds' for the poor man's goats. They browse along the roads, on a little tract of government land here, another little or larger tract of private, unused land there. Moreover, to carry out such a recommendation (if possible) might have precisely the reverse effect. Confinement of many goats to successive small pieces of land could result in the utter destruction of all small trees 'beyond recovery'.

74

Again, it has been recommended that the extensive method of goat-keeping should be abandoned in favour of an intensive method. So, instead of the goats being allowed to roam about, they should be confined to the owner's land and fed on green food cultivated by him by irrigation methods. Could this be a solution?

Certainly not! Food produced by irrigation is much too expensive for animals bred for meat. Moreover, as irrigation water is so scarce, only a limited number of head could be kept alive in this way. (Cows maintained for the production of milk do get some green food grown by irrigation, but this is only for 'vitamin supply'. They are really kept alive by imported food, and fresh milk produced thus is very expensive.)

75

Some people – or rather many people – seem to expect that fencing off part of a wilderness to keep out all goats will result in a rapid improvement in the pattern of vegetation. Is that expectation by any means justified?

By no means! What happens after a piece of wilderness or denuded area is fenced off depends on very many factors: the amount of topsoil present, the structure of the subsoil, the ground-water level, the moisture-absorbing capacity of the soil, the topography bearing on the hydrological situation, the vegetation already present (which will yield seeds for new growth), etc. In many cases, very little change would take place, at least not perceptibly within a reasonable period. In the long run there may be more vegetation, or the type of vegetation may alter. Any such change, however, would be very slow!

76

Assuming that there is a basic possibility of improving the pattern of vegetation, but that this would take a very long time if left to nature (after banning the goats), would it not be possible to accelerate the process by human intervention, that is to say by reforestation?

There is much glib and unrealistic talk about reforestation. It is very easy to cry fie and shame about the really terrible state to which the island's vegetation has been reduced, to demand that 'something be done about the situation', to point to the fact that in Israel or some other country success has been achieved with tree planting, etc. However, to prove the practical feasibility of reforestation under the particular conditions existing here, we have to come down to hard facts. We have to visualize which areas we want to use, which trees we would choose for each particular site, how (eventually) we keep out the goats, which techniques of site preparation have to be chosen, how we help the young plants through severe drought periods, how we prevent them from being choked by 'weeds' like 'willensalie' (*Croton flavens*), 'flaira' (*Jatropha gossypifolia*), 'palu di lechi' (*Cryptostegia grandiflora*) or 'uña di gatu' (*Mimosa distachya*), whether and how it is possible to keep the cost down to reasonable proportions, etc.

Each one of these problems is fraught with difficulties and calls for study and experimentation. Above all, however, we need the advice and judgement of people who, through long experience, have an intimate knowledge of the indigenous vegetation; who know why certain plants grow on certain sites and not on others; who can give an opinion about drought-, salt-, wind- and goat-resistance of the plants, about their speed of growth, crown development, shedding of leaves, methods of propagation, etc.

Realizing the difficulty of fencing off a large tract of Government land and keeping it fenced off (the goat owners always try to cut the fence to let the goats in), Mr. E. J. VAN DER KUIP, Aruba's Government veterinary officer, proposes to plant young 'indju' trees (*Prosopis juliflora*) in the good years of the rain cycle, without any fencing. The experiment is worth trying, but success depends very much on the site chosen. On flat-lying, friable, water-retaining soil growth can, of course, take place much faster than on rocky hillsides. In fact, on these last locations growth will be very slow indeed.

On the bare Curaçao hills (as examples of which, the higher hills on Korporaal were mentioned), it is improbable that success will be attained without 'ringing' the hills (see later). Perhaps in these cases we ought to think about trees which are even more drought-resistant than 'indju'. In this respect, pockwood (*Guayacum officinale*) is the champion. Due, among other things, to mechanisms by which evaporation of water through the leaves is reduced in the extreme, this tree retains its foliage in full glory throughout the severest droughts. However, its growth, especially on dry hillsides, is very slow and – as previously pointed out – the planting area should be fenced off. *Balanites aegyptica* (corona di hesus), *Zizyphus spina-christi* (apeldam), *Prosopis juliflora* (indju), *Acacia tortuosa* (wabi), *Pithecellobium unguis-cati*, and perhaps some other carefully selected trees, might do without any fencing. — If we do not insist on leaf-bearing trees, euphorbias, agaves and aloes can, of course, be used.

77

Could perhaps the reforestation of naked hills be profitably combined with erosion control by low dams such as have previously been discussed?

The trenches in front of the dams would certainly be the best places to plant trees for reforestation, but they are also good places for *Mimosa distachya*, *Croton flavens*, *Jatropha gossypifolia* and *Cryptostegia grandiflora*, which, once they get a foothold, will tend to choke the young trees.

78

But if the hills were formerly forested, why not simply choose the same species which constituted the original vegetation?

This is not quite so simple as it looks. It is very difficult for any young tree, with its shallow root system, to establish itself on a naked, wind-swept and shadeless hillside without a layer of good topsoil, and still more difficult for it to maintain itself against the competition of some hardy shrubs, such as those just mentioned, which do not need a forest habitat in which to thrive.

79

What requirements must a tree satisfy in order to be used for the reforestation of hillsides?

The following factors, among others, are of importance: *a*) resistance to drought; *b*) ability to retain its foliage or parts thereof during drought periods; *c*) resistance to wind; *d*) speed of growth; *e*) resistance to attack by goats; *f*) ability to resist weeds when young; *g*) beauty.

It is very possible that we shall not find any one tree which fulfills all these requirements, and we should content ourselves with a combination of trees, some of which have certain and others other good qualities. — First of all, we have to make a thorough search in the stock of *indigenous wild trees* which we possess. However: 'the proof of the pudding is in the eating', and we shall have to do quite some experimenting.

80

What about the use of agaves and cereus cacti? This is not actual reforestation, but surely it is better than naked hills?

There are several kinds of nice agave and cereus species, and they might certainly be tried out.

81

Which areas on the island could be designated for reforestation?

This is a difficult question. The areas which need reforestation most are those in the 'second district' (= the eastern part of the island, with the exception of Willemstad, which town may be called the 'first district'), around the Schottegat. Nearly all, however, are private property. As they are situated near the city they would be expensive for the Government to buy and, moreover, they are in danger of being parceled out and used for building sites at any moment. — In the third district (= the western part of the island) there are, of course, also hills which have been denuded, but many of those which are not cultivated have established a secondary vegetation. It may be dangerous to tamper with this secondary growth, so such hills had better be left alone.

82

If the reforestation of denuded hills is so difficult, would it not be possible to start with a carefully selected valley where the circumstances are particularly favourable?

One such area might be – ironically enough – the 150-ha (425-acre) stretch of flat land near Julianadorp mentioned before, which was wilfully deforested about 1946 for the alleged purpose of water conservation. The area was densely wooded; there is a deep layer of good topsoil; there are several wells provided with windmills on hand and three dams. — Another area would be the Government-owned Klein Kwartier, at present also for the most part denuded of trees. If Shell and the Government would stop ground-water extraction in these places there would be ideal opportunities for creating park-like reforested areas.

As already pointed out, at the present time the Shell area is overgrown with 'wabi' trees (the heavily spined *Acacia tortuosa*) and, on the moistest places, with a nearly impenetrable tangle of 'palu di lechi' (*Cryptostegia grandiflora*), the rubber-containing shrub with its twining branches and its faintly violet, trumpet-shaped flowers. In some places the poisonous *Hippomane mancinella* (manzanilla) occurs. — The following trees could be considered for reforestation of this area: *Albizzia lebbeck* (barba di jonkuman), *Balanites aegyptica* (corona di hesus, lamunchi shimarón), *Bontia daphnoides* (olijfi), *Bursera bonairensis* (palu di sía corrá), *Bursera simaruba* (palu di sía blancu), *Bursera tomentosa* (takamahak), *Bumelia obovata* (placa chiquitu, rambèshi, palu di lechi), *Caesalpinia coriaria* (divi-divi, watapana), *Caesalpinia pulcherrima* (tuturutu), *Ceiba pentandra* (katunbom), *Conocarpus erecta* (manguel blancu), *Coccoloba uvifera* (dreifi, sea grape), *Coccoloba diversifolia* (kamari), *Cordia sebestena* (cawara spaño), *Cordia alba* (cawara di mondi), *Crescentia cujete* (calbás, calabash), dwarf coconut, *Delonix regia* (flamboyant), *Eucalyptus robusta*, *Ficus brittonii* (mahok di mondi), *Ficus benjamina* (waringin), *Ficus elastica*, *Ficus heteromorpha*, *Ficus retusa*, *Ficus urbaniana*, *Gliricidia sepium* (mata raton), *Guayacum officinale* (pockwood, lignum vitae), *Malpighia punicifolia* (shimarucu), *Moringa oleifera* (benbom), *Peltophorum inerme*, *Pereskia guamacho*, *Prosopis julifora* (indju), *Phoenix dactylifera* (dader, date), *Samanea saman* (rain tree), *Swietenia mahagony* (mahok, mahogany), *Terminalia catappa* (almond tree), *Spondia lutea* (hoba, yellow plum, hog plum), *Tabebuia crysantha* (kibrahacha), *Tabebuia pallida* (white cedar), *Tabebuia pentaphylla*, *Tamarix gallica*, *Tamarindus indica* (tamarind), *Tecoma stans* (kelki geel), *Zizyphus spina-christi* (apeldam). — Of course, the areas would have to be well fenced off, and a supervisor would have to live there.

With the help of a little irrigation it should be possible to have a nice young forest with quite some shadow within, say, seven years. Fast-growing species which will be of much assistance in achieving a quick result are *Albizzia*, *Crescentia*, *Delonix*, *Peltophorum suringari*, *Gliricidia*, *Zizyphus*, and the *Ficus* species mentioned. — Naturally, the wabi trees now growing in the Shell area should not be cut down at once, but only gradually, as the other trees grow up. Eradication of the 'palu di lechi', however, would be necessary and may prove to be a tough job. — If this scheme were to succeed, the cutting-down of the original forest near

Julianadorp would be vindicated to some extent, for its former tangle of trees and shrubs would have been transformed into a recreational area with nice shady trees, under the crowns of which it would be pleasant to walk and sit. *But this achievement would be neither easy nor cheap!*

83

Presumably there are some plants which are not eaten by goats. Could these be used profitably for reforestation?

There are more plants which are not attacked by goats than most people realize. They may contain a milky rubbery fluid (a) or irritating substances (b) or be covered with thorns (c) or have a bitter or otherwise unpleasant taste (d).

The following plants of Curaçao belong to this category:

Trees: many *Ficus* species (a), *Thespesia populnea* (otaheit) (d), *Capparis* species (oliba, palu pretu) (d, probable), *Jacquinia barbasco* (mata di pisca) (d), *Hippomane mancinella* (manzanilla) (b), *Conocarpus erecta* (manguel blancu) (d, prob.), *Coccoloba uvifera* (dreifi) (d, prob.), *Coccoloba diversifolia* (dreifi shimaron) (d, prob.), *Casearia tremula* (palu di Bonaire) (d), *Plumeria* species (oleander) (a), *Beureria succulenta* (watakeli) (d, prob.).

Shrubs. *Croton niveus* (lumbra blancu) (d), *Bontia daphnoides* (olijfi) (d), *Suriana maritima* (d), *Nerium oleander* (Franse bloem) (a), *Calotropis procera* (katuna di seda) (a), *Thevetia peruviana* (a).

Cacti. *Opuntia, Cereus*-like and *Melocactus* species (c).

Euphorbias. *Euphorbia cotonifolia* (manzanilla bobo) (a), *Euph. buxifolia* (a), *lactea* (cactus Surinam) (a), *nerifolia* (cordon santu) (a), *tirucalli* (potloodplant) (a), *splendens* (corona di sumpina) (a), *pulcherrima* (poinsettia((a), and several small 'herbaceous' euphorbias.

Miscellaneous. *Agave* and *Aloe* species (d), *Vinca rosea* (madalena) *Hymenocallis caribaea* (leli) (d), *Lantana camara* (flor di sanguer) (d), *Croton* species (welisali) (d), *Jatropha gossypifalia* (flaira) (b), *Cryptostegia grandiflora* (palu di lechi) (a), and *Datura* species (d).

There are a number of plants which, though the leaves are highly palatable to goats, still manage to survive their attacks fairly well, e.g. *Caesalpinia coriaria* (divi-divi) and *Prosopis juliflora* (indju or qui). These trees, being by nature deciduous, do not suffer too much when robbed of all their foliage during drought periods. A tree like *Guayacum officinale* (guayaca), however, being non-deciduous, succumbs when deprived of its leaves for a long time. — Which of the above-mentioned plants can be used for planting can only be estimated by a careful study of the sites and the circumstances for each particular case.

84

Speaking about eradication of weeds, there seems to be a caterpillar which has been used with good results in Australia to combat the very obnoxious Opuntia cactus. Why could it not be imported here?

Certainly success has been attained in this respect with *Cactoblastis cactorum*. However, the troublesome *Opuntia* is the last 'resort' of the cattle

owner in periods of prolonged drought. It is fed to the animals after burning off the thorns! Destroying the opuntia would mean destroying the 'iron ration' of the cattle breeder.

85

Would it not be possible to introduce foreign plants which are better suited for reforestation purposes than the indigenous ones?

Some people expect miracles from 'new introductions', but we have to keep in mind the fact that our own plants have adapted themselves to the specific conditions prevailing here in a very long evolutionary process. While we have to look at them first and foremost, this does not, of course, mean that new introductions might not be valuable. To find really good ones, however, requires much experimentation and time. In our three and a half centuries of colonization a lot of this experimentation has been going on, and many obviously adequate species have been introduced, nearly all of them, however, only for cultivation (ornamental or other purposes).

It may be emphasized that introducing a foreign species for cultivation is something quite different from introducing it for reforestation, in which last case it has to fend for itself without help (or with only a little help) from man. A good example of a tree which has been introduced and is doing well in a semi-wild state is the tamarind, whilst e.g. *Balanites aegyptica* (corona di hesus) and *Zizyphus spina-christi* (apeldam), both from the Middle East, have gained a firm foothold in very many places.

86

How can all this talk of reforestation be reconciled with the recommendations given in the hydrological report which appeared in 1949? After an extensive expert study of the hydrological situation, not re*forestation but* de*forestation was recommended! Now, who is right, the authors of the 1949 'Krul Report', or the advocates of reforestation?*

Everywhere and always, reforestation is regarded as the first prerequisite for water conservation, and infinite pains are taken to achieve this end. Curaçao is probably unique in all the world in that experts have recommended tree felling for water conservation.

87

Why is the influence of vegetation on water conservation regarded as beneficial?

This influence is considered beneficial for the following reasons:

a) The network of roots binds the soil together, thus preventing erosion (washing-away of the humus-containing topsoil with high water-retaining capacity).

b) The vegetation breaks the impact of hard rain, which tends to aggravate erosion.

c) It provides organic matter which enriches the soil with humus, thus improving its penetration, absorption and retention capacity for water.

d) It provides shade for the soil, greatly reducing evaporation and protecting the humus from the destructive action of direct sun rays.

e) It acts as a windbreak, preventing wind erosion and reducing evaporation.

88

But if there were no negative sides to this picture, how could the authors of the 1949 'Krul Report' ever have recommended destruction of the vegetation so emphatically?

Decidedly there is a negative side. The vegetation does use up a lot of water; this is undeniable. But, on striking the balance, it is accepted almost as an article of faith by all hydrologists that the favourable influence of vegetation on water conservation outweighs its unfavourable influence, not to speak of its aesthetic value (recreation, tourist industry). — Moreover, it has to be borne in mind that the plants, being adapted to an arid climate, all have mechanisms which greatly reduce their water consumption, especially during periods of drought. Shedding of leaves, small leaves, waxy layer on the leaves, folding of the leaves, small stomata, reduced number of stomata, closing of the stomata, are all part of these mechanisms. — The authors of the 'Krul Report' do not seem to have had much understanding of drought-resistant plants. They repeatedly say that the cactus is a deep-rooting plant which extracts much ground water. It need hardly be said that, much to the contrary, the cactus is the classic example of a shallow-rooting plant with extremely small water consumption, which certainly does not use up one drop of 'ground water'.

89

But in the 1949 report the endeavour was made to give a quantitative picture of the harm done by the vegetation to water conservation, by extensive and careful calculations. What is wrong with these calculations?

To draw up any quantitative picture of the infiltration of water into the soil, the flow of underground water, the storage capacity of the subsoil, the influence of evaporation by direct exposure of the soil, the evaporation by the vegetation, the influence of dams, of goats, etc., a great variety of data would have been necessary, based on careful, systematic observations and experiments throughout many years. These data being virtually non-existent, the researchers used estimates, which can only be called wild and arbitrary guesses, and which, in many instances, betray the superficiality of their knowledge of the country (the entire duration of their stay in the Netherlands Antilles was four months). It may be stated that the report was prepared with a lot of intelligence but little wisdom!

90

What were the main conclusions and recommendations in the report concerning the relation between ground-water extraction and vegetation?

The main conclusions were the following:

a) The quantity of ground water pumped out of the wells is small compared with the quantity used up by the vegetation.

b) The influence of ground-water extraction on vegetation and ground-water table is small.

c) There is no need to stop or reduce the extraction of ground water.

d) If necessary, the withdrawal can be stepped up.

e) The water table will rise as a result of deforestation; this has to be done to help the water supply system of the Government and Shell.

f) Areas where no ground-water extraction for the Government Water Supply System had yet been practised (third district) could be tapped, if necessary.

g) Deforestation, which is recommended, will not increase erosion appreciably.

Curaçao can consider itself fortunate that these recommendations of the report were not carried out, though they have done considerable damage by delaying any action to stop the ground-water extraction.

91

Is much deforestation still going on in the island?

Deforestation for agricultural purposes, for charcoal burning and for lime burning has virtually stopped. For the preparation of housing sites, of course, stretches of land are cleared regularly. It is a pity that frequently this clearing is not done very judiciously, so that many trees are felled which could have been spared. Often much more land is cleared than can be sold in many years to come, so that this land is lying waste and is prone to erosion.

Again, a silly prejudice against manzanilla bushes sometimes leads to their destruction. To be sure, the manzanilla is poisonous, and the skin of sensitive people may become severely irritated when the wet leaves are touched; but everyone knows this, and accidents are very rare, even at places which are very much frequented by children (such as the beach at Piscadera Bay). On the other hand, manzanilla trees are excellent for shade and often act as windbreaks. Since the manzanilla bushes east of the splendid fruit grove of Santa Cruz were cleared away a few years ago, serious damage has been done by the wind to the front rows of mango trees — Very recently the manzanilla bushes at Ronde Klip were cut down by the Government organisation for relief work, out of misdirected zeal to 'save' the remnants of the old fruit grove. Well might these remnants muse: 'God protect me against my friends'. The manzanilla haters do not seem to understand that, whilst it is very easy to destroy a lush stand of these trees, it is extremely difficult – and in most cases so expensive and time-consuming as to be virtually impossible – to artificially establish a vegetation of 'better' trees instead. Destruction of manzanilla trees may be necessary, e.g. when they tend to suffocate fruit trees; but such destruction has to be carried out very judiciously. — Again, enthusiasm in 'clearing' roadsides prevents the growth of shade trees which would spontaneously establish themselves if left alone. In and next to trenches (for drainage) beside the roads, many young indju trees try their luck. Whilst, of course, it is essential to remove the trees *in* the trenches, those *alongside* should be left alone! By following this simple policy, in time the roads in the residential areas would be lined with these providers of shade. It has to be borne in mind that conditions for growth are favourable along the paved roads, with their high run-off.

92

In the foregoing it has been stated that in order to get a dependable picture of the hydrological situation many more data would be necessary. Are geological data very important in this respect?

Geological data are certainly important. A lot of geological surveying has been going on during the last hundred years, but only on the surface. As already indicated, the structure of the subsoil of Curaçao is extremely complicated. Drillings could give an idea of what is going on under the ground.

93

In the foregoing it has repeatedly been said that agriculture on Curaçao is having, and has always had, to fight against great odds. Nevertheless, it was contended that formerly it was of considerable importance for the inhabitants, though it is of very little importance now. How can this be explained?

First of all, we have to consider the vast difference between the economy and the standard of living of the average person now and formerly. The average standard of living before the establishment of the oil refinery was very low indeed compared with what it is at present, and a little produce from the land means a lot to people living a marginal existence. Secondly, we have to take into account the phenomenal increase in the population. From 30,000 forty years ago it has jumped to nearly 130,000 now. But let us try our hand at some calculations.

A recent aerial photographic survey showing us the deforested areas which are supposed to have been cultivated formerly, and the topographical map of 1910, which shows us the areas that were provided with dams, enable us to make a very rough estimate of the acreage under cultivation. From this it can be deduced that a total of perhaps 5,000 ha (12,500 acres) was used for sorghum. Unfortunately, there are no reliable estimates as to the average yield per ha. Generally speaking, 4,000 kg per ha under favourable conditions can be considered a good yield. Taking into account the quantity which is needed for seeding, and the losses incurred through insect pests, parakeets and doves, maybe 3,000 kg remains as net yield. This is a 'good' yield, a 'fair' net yield being perhaps 2,000 kg per ha. If we take one 'good' and one 'fair' yield in a six-years rain cycle, we get 5,000 kg per ha, meaning a total harvest of about 25,000 tons per six years on the entire island, or an average of about 4,000 tons per year. If we now assume that, of the 30,000 inhabitants, 10,000 living in the city were totally independent of agriculture (the mainspring of their livelihood being the trade and harbour activity of Willemstad), then every one of the 20,000 remaining people could get a ration of 200 kg sorghum per year, or more than ½ kg per day. — Even if this figure is too high and should be halved, it would signify a marginal subsistence level when supplemented with home-grown beans and vegetables (grown by irrigation), goats' milk and meat from own goats, sheep, pigs, fowl and casual wild iguanas and self-caught fish. Money for buying imported dried fish, fish from local fishermen, clothes, corn meal (maize) and beans was obtained by selling to the city poultry, eggs, small livestock, some vegetables, fruit and peanuts. — The value of the 4,000 tons of sorghum produced yearly

(on an average) would be – at present-day prices – about NA *f* 1,200,000.

As regards other agricultural products, it is really very hard to make an estimate. The nearest we can get to doing this is to establish an 'order of magnitude'. Statistics for the number of goats, sheep and pigs raised on the island are non-existent. Figures which we encounter in various publications are at the most 'guestimates'. If we take a 'guestimate' of a goat population of 30,000, of which 10,000–15,000 are consumed, this makes about *f* 300,000 at present-day value. — The production of beef and pork, goats' and cows' milk, poultry, eggs, vegetables and fruit is even more difficult to estimate. But, all in all, the total value of the agricultural production could not have exceeded a few million guilders (present-day value) per year. — The plausibility of this assumption can also be confirmed by another kind of reasoning. Let the value of the agricultural production be *f* 4,000,000 per year. We have assumed 20,000 of the 30,000 inhabitants to have been dependent on agriculture. This would mean an average annual income of about *f* 200 per person, or about *f* 1,200 per average family.

It is obvious that, in those times, with the people's life as simple as it was, this income could not have been more. *F* 200 per year is *f* 0.55 per day. If the average daily consumption of cereal meal is ½ kg, at a value of *f* 0.15, *f* 0.40 is left for the rest. This rest is nearly exclusively nutrition. Clothing was exceedingly simple (virtually no footwear, or else self made footwear, little underwear); transport did not cost anything (long distances being covered by foot or otherwise on a home-bred donkey); housing was gratis (self-built daub and wattle huts); furniture virtually non-existent or self-made; and amusement a communal affair. Tobacco and rum were almost the only luxuries.

If we compare this picture with the situation as it is now, the following can be remarked. — From the foregoing it is apparent that the region most intensively cultivated was the 'second district', which is the area around and in the neighbourhood of the Schottegat, Spaanse Water, St. Joris Bay, Jan Tiel Bay and Piscadera Bay, and which, as already stated, contained a thousand dams, which is more than two thirds of all the dams on the island. Nowadays, in this region agricultural activity has been reduced to a very small fraction of what it formerly was. The reasons have already been expounded above: use of land for industries, housing sites and roads; 'salting-up' of the valleys by the penetration of sea water; employment of the inhabitants in industry and trade.

In the 'third district' only the last factor has been active (even people living in 'Westpunt' are daily picked up by bus to work in the city!). But its influence has been great enough to put an end to most agricultural activities there as well. Let us take a closer look at the situation as it is at the present time:

1) Planting of sorghum, beans, peanuts: a vast decline.
2) Horticulture: virtually only in a few irrigated gardens, by Chinese and Portuguese.
3) Fructiculture: nearly wiped out by the decline of fruit groves, as extensively explained before.
4) Cows, goats, sheep, pigs for meat: probably not declined.
5) Poultry and eggs: probably increased, but dependent to a large extent on imported chicken feed.

6) Milk from goats and sheep: not produced any more.
7) Milk from cows: has probably increased, but to a very large extent dependent on imported food. A 'luxury item', very expensive.

94

With the economic situation deteriorating and unemployment increasing, would it not be possible to restore agricultural production to its former level, or even surpass this level?

Let us consider the situation in detail! To answer this question we will use the classification of agricultural production just given.

1) The production of sorghum (grain), beans and peanuts is only economically feasible without irrigation. In the second district, large plots of the best land have been lost to industry, housing sites and roads, and the intricate system of dams has broken down 'beyond repair,' as previously explained. Owing to the population pressure, land which could still be available for planting will be needed for housing sites in the near or little distant future. — There is not much sense in trying to bring this land back into agricultural use. In the third district there is indeed a possibility of doing so (if we disregard for a moment the psychological and economic difficulties), but we could not hope for more than 2,000 ha, taking into account the fact that we have to carefully avoid any tampering with the forestation of the steeper hills (such as those of Groot St. Martha, Zevenbergen, Savonet, Wacao and Knip).

2) In contrast to the production of staple foods (sorghum, beans), which can only be practised in the wet seasons of the 'good' years of the rain cycle, horticulture can be a year-round business. The yield in money per m^2 is very much higher than from the production of staple foods, so that the cost of irrigation can be easily afforded. The surface of land needed is comparatively small, and hence even in the second district there would be enough land to meet a great proportion of the demand on the island (e.g. Klein Kwartier and the deforested plain of Groot Piscadera). — If the Government and Shell were to stop pumping, a thousand tons of well water per day could be used for horticultural purposes and would suffice for about 50 ha.

3) In the second district a large part of the valleys best suited for fructiculture has been spoilt by the infiltration of sea water (it has already been said that this has occurred all around the Spaanse Water, Jan Tiel Bay, Schottegat and Piscadera Bay). Other such valleys have been used for building sites (e.g. Isla, Rio Canario, Julianadorp, Van Engelen, Cas Corá, Groot Kwartier, Zeelandia, Poos Cabaai, Mahaai, Damacor). In the third district the number of groves has been much smaller than in the second district, most of the existing ones having deteriorated through neglect (breaking of the dams, encroachment of manzanilla). — In principle there are possibilities of:

a) keeping the still more or less 'flourishing' groves in good condition (e.g. St. Joris and Choloma in the second district, St. Cruz in the third district);

b) trying to save the ones which are threatened, by stopping groundwater extraction by Government and Shell and/or repairing the dams and/or replanting trees (e.g. Groot Piscadera, Rooi Catootje, Brakkeput,

Scherpenheuvel, in the second district; Groot en Klein St. Martha in the third district).

c) Replanting the groves which have died (restoring dams, irrigation systems etc.) or creating new ones. For the time being, and probably for quite some years to come, this will only be possible on that ground which has not been spoiled too much by the infiltration of sea water (e.g. in the second district: Ronde Klip, Hato Mansion, Blauw, Klein Kwartier, St. Michiel, the northern deforested plain of Groot Piscadera, Malpais; and in the third district: Ascencion).

The economic side of these 'possibilities' will be dealt with later on.

In the following I have tried to compile a list of the most important fruit groves which existed in the first decades of this century, with details of their condition at the present time. This list is the result of only a cursory examination, and it would certainly be advisable to make a more detailed inventory. Of course, there were formerly several other small groves, a few of which still exist but do not appear in the list. — In perusing this compilation it has to be borne in mind that at one time most of these groves were also connected with horticulture and sometimes with dairy activities. (See the map on p. 198.)

Name	Present condition
(Second District)	
Klein St. Joris	has suffered badly.
Choloma	good.
Groot St. Joris	good in part, rest has suffered badly.
Santa Barbara	dead, completely; encroachment of sea water.
Wilhelminapark	good.
Koraal Tabak	dead.
Santa Catharina	has suffered considerably.
Jan Zoutvat	dead.
Brakkeput Ariba	is beginning to suffer.
Brakkeput Meimei	is beginning to suffer.
Brakkeput Abau	is beginning to suffer.
Jan Tiel	has suffered very badly.
Bottelier	still fair, but suffering.
Zuurzak	nearly gone; encroachment of sea water.
Scherpenheuvel	nearly gone.
Korporaal (several)	nearly all gone.
Ronde Klip	nearly all gone.
Bonnam	still fair, but suffering.
Maria Maai	dead.
Brievengat	dead.
Semi-Kok	dead.
Jongbloed	dead.
Zapateer	dead.
Janwé	dead.
Vredeberg	nearly gone.
Bloemfontein	dead.
Klein Davelaar	dead; encroachment of sea water.
Groot Davelaar	dead; encroachment of sea water.

Name	Present condition
Girouette I	dead.
Girouette II	still fair.
Zeelandia	dead; encroachment of sea water.
Pos Cabaai	dead; encroachment of sea water.
Zuikertuintje	nearly all gone; encroachment of sea water.
Rooi Catootje	critical; encroachment of sea water.
Mahaai	nearly all gone; encroachment of sea water.
Cerito	dead; encroachment of sea water.
Bloemhof	has suffered considerably.
Jonchi	nearly all gone; encroachment of sea water.
Klein Kwartier	dead.
Gaito	dead; encroachment of sea water.
Groot Kwartier	dead; encroachment of sea water.
Van Engelen (several)	nearly all gone.
Urdal	dead.
Cas Corá	nearly all gone.
Marchena	dead.
Veeris	dead.
Raphael	suffering; encroachment of sea water.
Klein Piscadera	dead; encroachment of sea water.
Groot Piscadera (high)	started suffering in 1961.
Groot Piscadera (low)	suffering badly.
Blauw	died completely in 1961.
Groot St. Michiel	nearly all gone.
Klein St. Michiel	has suffered considerably.
Malpais	practically all gone.
Hato	dead.
Papaya	dead.
(Third District)	
Hermanus	dead.
Rif	dead.
Villa Maria	dead.
Jan Kok	nearly all gone.
Siberië	dead.
San Pedro	has suffered very badly.
St. Jan	suffering.
Ascencion	dead.
Zumbu	dead.
Patrick	has suffered considerably.
Groot Santa Martha	has suffered considerably.
Klein Santa Martha	has suffered considerably.
St. Nicolaas	fair.
Santa Cruz	has suffered somewhat, but is still good.
Savonet	dead.
Barber	nearly all gone.

4) Increase of the numbers of animals must be considered virtually impossible. There is already overgrazing, and many perish during drought periods. — Improvement of the quality of the stock has been advocated

by the introduction of male thoroughbred animals and castration of the indigenous males. The crossbreds may be heavier, but it is not certain that they will produce more meat per pound of food under the conditions prevailing here. On the other hand, it is certain that the crossbreds are less hardy than the indigenous race. 'Big' plantation owners do sometimes import animals to improve their herds. Repeated efforts by the Government in this direction, especially to help the 'small' farmers as well, have failed.

5) Poultry and egg production was formerly only on a small scale. With the tremendous increase in prosperity and population, and the demand for their products zooming, several medium-sized, reasonably well-organised chicken farms have made their appearance. The nine largest keep 800–2,000 hens each, with a total of perhaps 12,000–15,000. There are two large broiler farms, one with about 14,000, the other with about 4,000 fowls. In addition, a fairly large number of people keep from 100 to 200 birds, for both meat and egg production. A production of 175 eggs per hen per year is considered to be quite good. — Nevertheless, yearly imports into the island are still more than 500,000 kg of poultry and more than 300,000 dozen eggs, at a fob value of more than three quarters and one quarter of a million guilders, respectively.

6) Goat's and sheep's milk were formerly in use, but no longer nowadays. There was no question of keeping animals of a special milk-producing breed. The same animals which were kept for meat were sometimes milked. Increase in prosperity, and the introduction of cheap imported condensed and powdered cow's milk, have put an end to this unreliable source of milk. — Keeping goats of a special milk-producing breed seems to make little sense for the small farmer. These goats are not hardy enough to roam about in search of their own food. They have to be properly taken care of and fed with imported food if they are to thrive and produce properly. Time and again the different 'departments of agriculture' which have been organised, functioned a few years, and again disbanded in the course of the last one and a half centuries have attempted to introduce this kind of animal, but without any success.

7) There are several fair-sized dairy farms on Curaçao, some of them very well organised, with highly productive cattle. The stock has to be fed on imported mixed food, and on green food (sorghum) locally produced with the help of irrigation. — There is little scope for expansion in this branch of husbandry. The milk is very expensive (*f* 0.70 per liter, compared with *f* 0.35 for powdered milk and *f* 0.27 for evaporated milk), and is only bought by well-to-do-people who insist on fresh milk.

95

From what has just been said it can be deduced that only in the following fields is there any basic possibility of expansion, to wit: agriculture proper (mainly staple foods: sorghum and beans), horticulture, fructiculture and chicken farming. What economic importance can be attached to these fields; in what way could improvement be achieved; and what role could government intervention eventually play?

Let us try to answer these questions one by one. As already said, production of staple foods is only possible by making use of seasonal rains (irrigation being too expensive and the quantity of well water available

too small). It has also been estimated that, of 5,000 ha formerly planted in the second and third districts, only 2,000 ha in the third and perhaps 1,000 ha in the second district could be brought back into agricultural use. The production of sorghun from these fields would have an average value of about *f* 750,000 per year (taken over a six-years rain cycle with two succesful crops). If we add to this the value of beans, squash, watermelons and ochro produced with the help of seasonal rains we may reach perhaps, very roughly speaking, an average of one million guilders per year. — Of course, this figure depends on a big 'if': *if* we can get enough people back to this kind of not very remunerative, irregular agriculture.

96

Would it not be possible to achieve better results, viz.: to get satisfactory crops oftener than twice in a six-years rain cycle, by using 'dry-farming' methods?

Application of dry-farming techniques has repeatedly been studied, but the prospects offered under the specific conditions existing on the island are far from impressive. For example: deep ploughing and 'mulching', often recommended elsewhere, seem to have adverse instead of beneficial effects here; and 'summer fallow' is of no use (see: report by B. A. BITTER in 'Photo-geological Observations and Land Capability & Land Use Survey of the Island of Bonaire'). Also, the following has to be kept in mind: the execution of specialized measures for moisture and weed control may be economically feasible when we have large tracts of land with the proper machinery, a tight organisation, and strict central supervision and control of the necessary operations, but is impracticable with little tracts of land each belonging to another farmer and without a central control.

97

But, apart from 'dry farming', are there not other measures which could be taught to the farmers, in order to improve their yield? For example fertilizing, pest control, and selection of better varieties?

These measures necessitate research of long duration and a good organisation with specialists. The money outlay, organisation and time needed are always very grossly underestimated. — The intermittent character of the kind of agriculture which we are considering (twice in a six-years cycle) also makes it exceedingly difficult to achieve any definite results and to keep one's organisation in good shape.

98

Still, it is said that successful agriculture is or has been practised with rainfall figures which are much less than those on Curaçao. A striking example is the former Nabatean kingdom in the Negev desert of Palestine. Rainfall is said to be only 5–10 inches yearly but agriculture seems to have flourished!

This is certainly true. Paradoxically enough, this flourishing agriculture was made possible by the vast expanses of naked hills and mountains in the region. The very high run-off of these was collected in a relatively small area with good soil by a highly ingenious system of walls, terraces and trenches. On Curaçao we do not have the large 'collecting areas' or the high and regular run-off!

99

With all these things in mind, how could we summarize the situation with respect to the possibility of improvement in this field?

I think we have to admit frankly that, given the psychological, economic and sociological resistance to bringing the people back to unrewarding staple-food production; the low maximum value of the production, even if it were possible to overcome this resistance; and the intermittent and unreliable character of the production, it is very unlikely that government intervention, even if much money were spent on it, would meet with any considerable success.

100

Does the same gloomy prognosis apply to horticulture?

The situation with regard to horticulture is in many respects quite different. Basically the prospects are considerably better. First of all, it is economically quite feasible to practise horticulture with the help of irrigation, and we shall have fairly large quantities of well water at our disposal if the Government and Shell stop pumping. — Moreover, the yield per m^2 with rationally practised horticulture is such that even distilled water could be used, e.g. at a cost of *f* 0.50 per m^3, which price level will certainly be reached in the not too distant future. (It has already been remarked that the growth of plants, especially during drought periods, will be much better with distilled water than with well water, owing to the latter's salt content.) Hence horticulture can be a year-round business giving reasonable rewards. It is no wonder that it is practised with success by Chinese and Portuguese. Certainly, the market situation warrants a considerable extension.

101

But is it not significant that horticulture nowadays is virtually exclusively practised by Chinese and Portuguese?

It is indeed significant. It reflects several circumstances and facts. Firstly, that considerable skill and long-standing tradition play an important role in successful horticulture. Secondly, that in this field especially, people accustomed to a low standard of living and to working hard in order to earn a livelihood, have an edge on others.

102

That gives a rather dim view of the native inhabitant's prospects of being employed in horticulture, doesn't it?

For the moment, the prospects are certainly not very bright. There might be a change, however, and the Government might try to do something about it. In the last few years some indigenous inhabitants have already been employed by Chinese and Portuguese horticulturists. — What the Government might try to do is to introduce more rational and less back-breaking methods of horticulture than those currently applied.

103

What are the rationalisations which should be aimed at?

The most important rationalisations, which seem desirable and possible, are the following:
a) Mechanisation of irrigation, using methods which involve a minimum loss of water. (A 'flat spray' is recommended.)
b) Using plastic-bottomed cultivation beds to further reduce the loss of water.
c) Reducing to a minimum the work of periodical loosening of the soil, and creating the best conditions for growth by improving the soil structure (addition of large quantities of peat moss to the cultivation bed).
d) Using distilled water instead of well water as soon as the former becomes available at low prices. This, of course, has to be seen in the light of the drastic reduction in distilled-water price which has to be aimed at (discussed elsewhere). (It has already been remarked in the foregoing that plants grow much better on distilled water than on well water.)
e) Optimal fertilization.
The economic and more detailed technical sides of these improvements have been discussed elsewhere. It suffices to mention here that the investment can be much less than with 'gravel culture', and operation much simpler.

104

All well and good, but how could people be induced to try their hand at horticulture, using these technical improvements, if they do not even have the basic knowledge of the 'botanical' side of this occupation? Would schooling be of any help?

It all depends on what kind of schooling. Organising a kind of 'course' with theoretical lessons would not lead to any success under the prevailing conditions. However, the following solution might be considered. Perhaps a horticultural farm could be set up with the help of the Government and leased to a young, experienced horticulturist from Holland to run for his own account. The people whom he takes into his service would learn by practice.

105

Now, how about fructiculture? Is the situation here about the same as with horticulture?

No, fructiculture has its own peculiar problems. An indication of what could be basically possible to improve the situation has already been given. Let us now consider the economic and practical feasibility of the measures recommended in more detail. St. Joris and Choloma are in good condition. Government intervention does not seem necessary, except perhaps to help the owners to obtain good varieties of trees, and maybe to give them a loan if they want one and submit a sound plan. St. Cruz is very nice; it consists nearly entirely of huge mango trees, which are actually too high to enable the fruit to be collected cheaply. It has little importance for fruit production, but has considerable recreative value.

It should be bought by the Government for touristic purposes. — Groot Piscadera and Rooi Catootje could perhaps be saved, and Blauw replanted, if a water law was enacted as previously advocated. They are excellently managed.

The groves mentioned are the last remnants of a large number with which the countryside was formerly studded. The quantity of fruit they supply covers only a dwindling fraction of the demand of the island. — The problem of how to stimulate the creation of new groves is not easily solved. — This problem is aggravated by the fact that the pieces of land best suited to the purpose have been rendered unusable by encroachment of sea water, as already repeatedly discussed. These were the valleys adjoining the sea, in which the ground-water level was so high as to make irrigation unnecessary for full-grown trees. Hence the eventual creation of new groves can only be effected in valleys at a higher elevation. In most cases these groves would need irrigation at least during the dry season. Well water would be available only if Government and Shell stop pumping.

106

Would there be any scope for improvements in the management of fruit groves?

Improvements might entail: careful choice of varieties (special attention should be paid to dwarf varieties, which make picking the fruit so much easier and cheaper), judicious methods of irrigation, proper fertilizing practices. These improvements might help in making fruit-growing a more rewarding business than it is at present.

107

But what could the Government do to stimulate implementation of these improvements?

Perhaps more or less the same course should be followed as already recommended for horticulture, viz: that a man be sought with *thorough practical experience* of fructiculture and that the Government help him financially to set up a farm along the most modern lines using the best varieties available. — The site should, of course, be carefully chosen. It should have a deep layer of topsoil, the ground-water level should not be too low, and it should be provided with wells with a capacity of, say, 150 tons a day.

108

Isn't it true that the Government had bad experiences some time ago with this kind of arrangement, in which it helped a man to set up a 'model' dairy farm?

Well, technically the enterprise was a big success; a flourishing farm was created. But the juridical side of the contract concluded between the Government and the farmer was quite wrong. The man was provided with a house and a fertile tract of land with plenty of well water. He had to finance all the building-up of the farm himself, but the Government

paid him a salary 'to instruct the small farmers in the neighbourhood' and was obliged to take over the farm at full value if it wanted to annul the contract. As, however, small farmers to be instructed were non-existent, the Government decided to cancel the arrangement after some eight or more years, and failed to renew it on a reasonable basis or seek another good tenant. So the farm deteriorated and the Government lost all it had paid for it.

109

In the foregoing it has been said that with horticulture the yield in money per m^2 is so high that even irrigation with distilled water might be feasible. Does this also apply to fruit-growing?

From fructiculture, the yield per square meter is appreciably lower than from horticulture; hence the water used for irrigation should be substantially cheaper too. — Let us consider, for example, a water price of *f* 0.20 per m^3, and let us assume that the grove needs a daily supplement of 30 tons of water per ha for 200 days every year. This makes 6,000 tons per ha per year, costing *f* 1,200. — It is not easy to estimate at all accurately what value per ha a fruit grove could yield under existing circumstances; much more data would have to be collected to make this possible. According to the best obtainable guess from an experienced farmer this could be around *f* 5,000 per ha. Accordingly, the cost of the water would be a very important item on the budget of exploitation. The good quality of the water, however, may be reflected in the yield and counterbalance this extra cost, at least partly.

110

But would it ever be possible to deliver distilled water at a price of f 0.20 per m^3?

It has been shown elsewhere that, in the future, if we combine very large-scale distillation processes (which are now being developed), and large-scale production of electricity, it might perhaps be possible to produce water at a price (at the plant site) of *f* 0.20–*f* 0.25 per m^3. To this, however, we have to add the cost of bringing the water to the grove and of distributing it evenly by means of an irrigation system.

A discussion with Mr. F. FABER resulted in the following idea for reducing the water price even more. During the rainy season, water consumption always drops. The extra capacity of the distilling plant could then be used to produce water for agricultural purposes, which could be sold at differential cost. This differential cost is not much more than the fuel cost, which would be about *f* 0.07 per m^3. — Unfortunately, the rainy season is just the period in which fruit or vegetable gardens need no water or little water. The water would therefore have to be stored for use in the dry season. — Now, contrary to popular belief, storage of water is expensive if we use conventional methods. The cost, however, could be brought down very considerably if we were to build extremely large reservoirs and make use of plastic both for the bottoms and for the covers of these reservoirs. — Imagine, for instance a reservoir with a volume of 1,000,000 m^3, built by constructing an earthen dam on a flat plain. Im-

permeabilisation could be achieved by covering the bottom with a thin plastic film (this was done in 1959 in three large reservoirs near Salt Lake City). The cover could consist of white foam plastic plates floating on the water. — If this kind of reservoir, of the capacity mentioned, could be built for about *f* 500,000 (which will perhaps be possible), it would mean an investment of *f* 0.50 per m^3. If the cost of building the reservoir is to be recovered at a rate of 10% per year, the cost of storage will be *f* 0.05 per m^3. — Taking into account also the cost of delivery from the water-distilling plant to the storage tank, and the distribution to and in the planting area (which, of course, has to be very near to the reservoir), we may have an ultimate cost of irrigation of *f* 0.15–*f* 0.20 per m^3. Naturally all this would have to be investigated in much greater detail. — With a reservoir of 1,000,000 m^3, between one hundred and two hundred ha of fruit groves and horticultural land could be irrigated!

111

Some people think that, given the market demand on Curaçao (see 94), there should be a possibility of expanding poultry and egg production considerably. Can this opinion be confirmed?

Any really serious technical and economic study of the matter will reveal that the desired expansion is not so easy as it seems. — It is true that about 4 million eggs are imported yearly, but these are used chiefly in restaurants and bakeries. They are considerably cheaper than the fresh eggs produced on the island: *f* 1.10 per dozen as against about *f* 1.50 per dozen. The same applies to poultry. More than 500 tons per year is imported, as already stated; but this frozen commodity is sold at approximately *f* 2 per kg as compared with approximately *f* 3 for the fresh article. — We have to take into account several facts which make it difficult for the home product to compete with the imported stuff, one of which is that all the poultry food has also to be imported. — Disregarding tariff barriers, it seems that a considerable expansion of the island's production can only be absorbed by the market if prices are reduced. The profit margin of the producers, however, is low, and it is doubtful whether there are any real possibilities of reducing the cost of production.

Recommendations

112

Is it possible to give a summing up of the recommendations following from the foregoing discussions?

These recommendations can be formulated as follows:

1. To halt the infiltration of sea water and the deterioriation of the vegetation, which have reached very serious and deplorable proportions in the 'second district', it is necessary to stop ground-water extraction by the Government and Shell Curaçao N.V. as soon as possible (see Nos. 37–44).

2. A 'water law', should be promulgated on two main principles, to wit: *a*) whether the water extracted is used for the creation of vegetation (agricultural or ornamental) or not, and *b*) whether the party extracting the water does or does not replenish the ground-water reserves to a degree comparable with the extraction. — From these principles it can be deduced that Government and Shell have to stop extraction, but private citizens not. — An elaborate system of checking all private wells is both impracticable and unjustified (see Nos. 45–60).

3. The cesspools of the private houses in the second district have a considerable effect on the replenishment of ground water – an effect which is, in fact, many times as important as the effect of all the dams in the second district. It is a mistake to install sewage systems, which lead the used water to the sea, in low-cost housing projects. This practice has to be abandoned (see Nos. 51, 53–60).

4. The function of the multitudinous dams formerly found on the island is generally misjudged. They did not materially help to effect a general rise of the ground-water level. In fact, the quantity of water forced into the soil by dams could have represented no more than a small fraction of the total replenishment of the ground water. — The influence of the dams (only functioning in about two rainy seasons out of every six-years rain cycle) was mainly *a*) to extend the 'growing season' of non-irrigational crops, and *b*) to 'flush' the salt, which accumulated in the 'dry' years, out of the fruit groves and intensively used, irrigated horticultural lots. — From this it follows that the 'old' method of building a very large number of low dams at the particular places where they serve agriculture best is better than the 'new' method of building a few big dams to 'systematically' block all run-off from the catchment areas. — All Government and Shell land has now been dammed by the new method. — In view of the radically changed pattern of residential areas, and the drastic decline of non-irrigational agriculture, in most cases there is little sense in destroying the big dams once they have been built and trying to recreate the old pattern of low dams (see Nos. 5–21, 60–62).

5. There is not much point in the Government's trying to improve the dam system of the private ground by using the same methods as were used by them in the dam-building campaign round about 1950, and by Shell (the function of the Shell dams is quite different from what the Government should strive for.) — Dams should only be built after an 'agricultural pattern' has been planned for a given piece of land, and they have to be designed so as to fit this pattern. Otherwise they may do more harm than good. — If the Government wants to go in for such 'land-use' planning for private ground as well, it is recommended that efforts be concentrated on horticulture and fructiculture rather than on staple-food production (see Nos. 27–30).

6. Whilst, contrary to popular belief, the 'run-off' from non-paved areas taken as an average for a six-years rain cycle, is very low (0.5–1% of the total rainfall), it may be considerable in paved and built-up areas. For this reason it would be worth while, from purely hydrological considerations, to have dams and infiltration basins in these areas. Unfortunately, however, to avert the danger of flooding roads, gardens and

houses, Public Works has to plan a discharge of the run-off water as quickly as possible into the sea. — If, at long last, a 'zoning law' were to be promulgated on the island, it is recommended that serious study should be given to the possibility of whether infiltration areas could be spared in drawing up the development plans ('bestemmingsplannen') according to this law (see Nos. 21–23).

7. Deforestation for the export of valuable wood (pockwood and logwood), for the preparation of agricultural land and home sites, for charcoal and lime burning, and even for alleged water-conservation purposes has taken a heavy toll of the island's vegetation, bringing in its wake considerable erosion. Contrary to common opinion, the influence of goats on deforestation seems not to have been important. On the other hand, these animals, freely roaming about, may endanger attempts at artificial reforestation, whilst also preventing the (slow) natural recovery of certain kinds of valuable vegetation (especially the spreading of pockwood in areas which are denuded by man). — The Government should buy the tracts of land in the third district which are still densely wooded. — Park-like areas should be created in some easily reforestable tracts of flat land (e.g. Klein Kwartier, northern part of Groot Piscadera). — The possibility of reforestation and erosion control on the many naked or nearly naked hills in the second district should be studied. For several reasons this is a very difficult task, the different aspects of which have been extensively discussed above. 'Ringing' of the hills with low earthen dams or terracing with low stone banks might be part of the answer (see Nos. 63–90).

8. Attempts at reforestation should be combined with efforts towards appropriate landscaping of the city and the countryside. This is of primary importance for touristic development. — In this connection the first thing to do is to compose a 'Manual of the Use of Indigenous Plants', in which the habits and properties of these plants are carefully described (drought-, wind-, salt- and goat-resistance, shedding of leaves, speed of growth, crown development, flowers, etc.). It is proposed to assign this task primarily to the author of the 'Gekweekte en nuttige planten van de Nederlandse Antillen' and the 'Zakflora. Wat in het wild groeit en bloeit op Curaçao, Aruba en Bonaire'. — Secondly, it is necessary to obtain the services of a professional landscape architect who is well acquainted with drought-resistant tropical and sub-tropical plants. This man should also help with the introduction of new plants which could be used for reforestation and landscaping. — Lastly, the mania for having 'clearing gangs' of relief workers to cut down young trees alongside roads has to be held in check.

9. There seems to be a reasonable chance of considerably developing horticulture and fructiculture. The best way should be to help persons with a thorough practical knowledge in these fields to start large farms on selected sites and according to rationalized methods (see also report: 'Rationalisatie van de tuinbouw'). Development in the other branches of agriculture seems doubtful or impossible (see Nos. 94–111).

10. Cheap distilled water is of great importance for the vegetation on the island. If this is available, ground-water extraction for household and

garden use will automatically diminish greatly, and it will materially help horticulture and landscaping. In close coöperation with Shell Curaçao N.V., the Government should strive to obtain very large distilling equipment, utilizing the most advanced techniques, which will probably be available within five years or so, in order to reduce the cost of water drastically and fundamentally. Possibilities should also be studied of cheap water storage in large basins lined with plastic foil (see Nos. 50–51, 100, 110).

11. It is recommended that a series of boreholes should be drilled in conjunction with geological investigations, to examine the underground water situation, especially in the limestone areas (see Nos. 24–36 and 92).

REFERENCES
(arranged chronologically)

Geologie en Geohydrologie van het eiland Curaçao, by G. J. H. MOLENGRAAFF. Thesis, Delft, 1929; Part II: 'Geohydrologie', p. 99–126, with 2 plates and 5 loosely inserted folding tables & maps.

'Radulphus Report':
Rapport en notulen van de Commissie ingesteld ... ter bestudeering van het grondwaterprobleem op Curaçao. Rapport van het Hoofd van den Landswatervoorzieningsdienst inzake: de grondwateronttrekking voor de Watervoorzieningsdienst op Curaçao; en het grond- en valleiwater op Aruba ... Curaçao, (April) 1946, iv + 58 pp. mimeogr., 17 folding maps.

'Krul Report':
Rapport inzake de waterhuishouding van Curaçao en Aruba, by W. F. J. M. KRUL. Rijksinstituut voor Drinkwatervoorziening, 's-Gravenhage, (July) 1949, (iv) + 43 pp. mimeogr. — With 3 annexes: I, *Beschouwingen over de regenval*, by W. C. VISSER, i + 8 pp., 4 separate drawings. II, *Nota inzake de hydrologie van Curaçao en Aruba*, by G. SANTING, (v) + 85 pp., portfolio of 10 maps and tables. III, *Nota betreffende de landbouw van Curaçao en Aruba*, by W. C. VISSER, ii + 56 pp., 4 separate drawings and 1 folding table.

Resultaten van de studie van het rapport van Prof. W. F. J. M. Krul: 'De waterhuishouding van Curaçao en Aruba' ... Meded. Voorlichtingsinstituut voor het Welvaartsplan Nederlandse Antillen, Amsterdam, No. 2, 1950, 26 pp. mimeogr. — With critical comments by J. H. WESTERMANN.

De waterhuishouding van Curaçao en Aruba, by P. WAGENAAR HUMMELINCK. 'De West-Indische Gids' *31*, 1950, p. 21–42. — Review of the report by Prof. Krul and collaborators on the hydrology and water supply of Curaçao and Aruba; with critical comments.

Het vraagstuk van het behoud van het water op Curaçao, by J. BEIJERING. 'De West-Indische Gids' *31*, 1950, p. 65-79, 4 figs. — Summary: on water and soil conservation on Curaçao.

Grondwaterpeil en watervoorziening op Curaçao, voorheen en thans, by N. VAN MEETEREN. 'De West-Indische Gids' *31*, 1950, p. 129–169, 1 fig. — Sinopsis: El nivel del agua en el subsuelo de Curaçao y su explotación antes y hoy.

Een onderzoek naar de waterhuishoudkundige grondslagen van de landbouw op de Benedenwindse Eilanden, by W. C. VISSER. 'Landbouwkundig Tijdschrift' *63*, 1951, p. 293–301.

De waterhuishouding op de Nederlandse Antillen in de laatste tien jaren' by G. SANTING. Jaarboek 1948–1951, Uitgaven 'Natuurwetenschappelijke Studiekring voor Suriname en de Nederlanden Antillen' Utrecht, No. 6, 1951, p. 67–74.

Gekweekte en nuttige planten van de Nederlandse Antillen, by Fr. M. ARNOLDO (A. N. Broeders). Uitgaven 'Natuurwetenschappelijke Werkgroep Nederlandse Antillen' Curaçao, No. 3, June 1954, viii + 149 pp., 225 photographs on 63 plates excluded. — Cultivated and useful plants of the Netherlands Antilles.

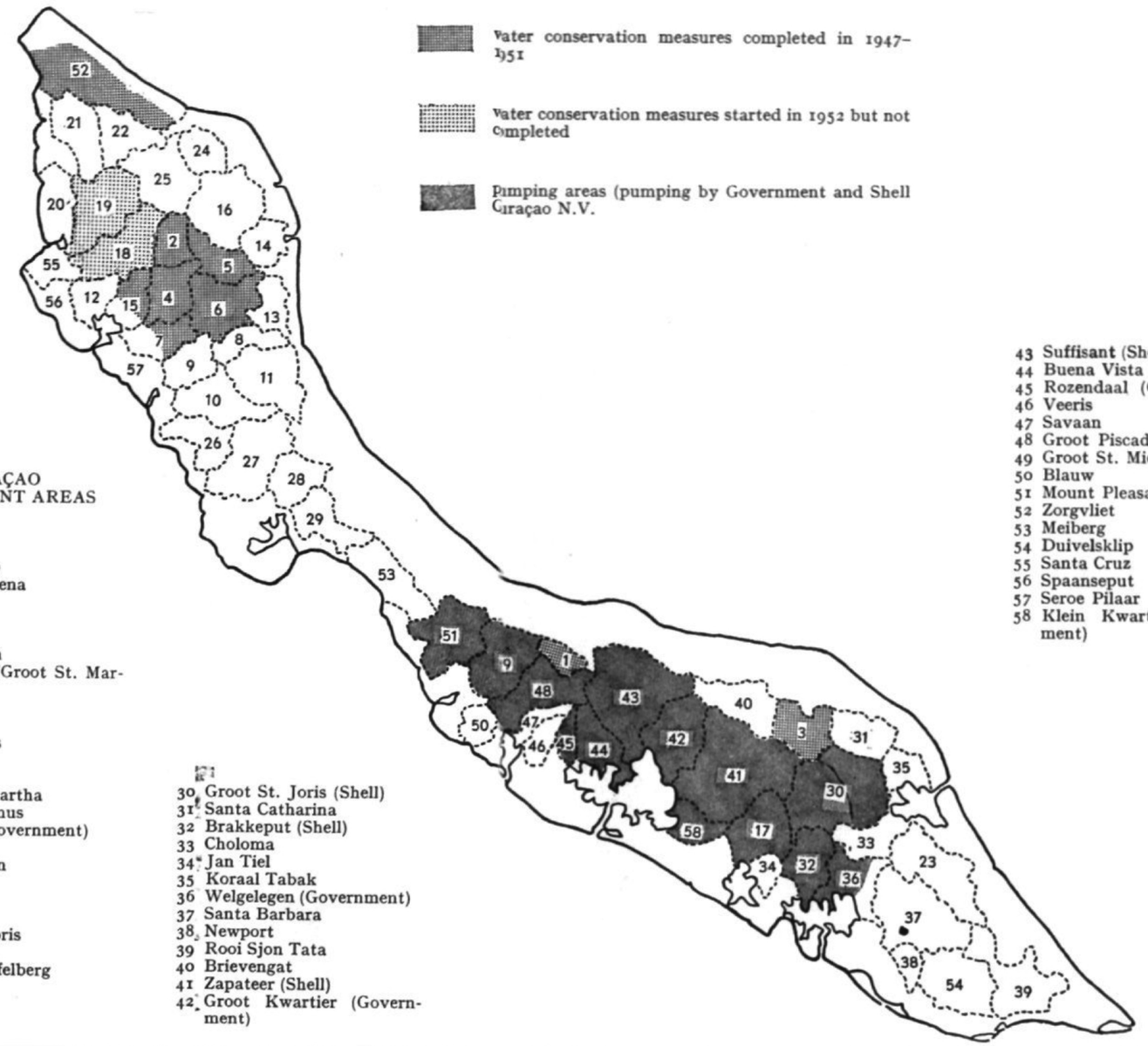
Wat in het wild groeit en bloeit op Curaçao, Aruba en Bonaire. Zakflora, by Fr. M. ARNOLDO (A. N. Broeders). Uitgaven 'Natuurwetenschappelijke Werkgroep Nederlandse Antillen' Curaçao, No. 4, October 1954, viii + 170 pp., 156 photographs on 68 plates excluded. — The Pocket Flora of Curaçao, Aruba and Bonaire.

The Vegetation of the Netherlands Antilles, by A. L. STOFFERS. Uitgaven 'Natuurwetenschappelijke Studiekring voor Suriname en de Nederlandse Antillen' Utrecht, No. 15. 1956; Utrecht 1956, iv + 142 pp., 12 figs., 52 photographs on 28 plates, 4 loosely inserted coloured folding maps.

Photo-geological Observations and Land Capability & Land Use Survey of the Island of Bonaire, by J. H. WESTERMANN & J. I. S. ZONNEVELD. Mededeling Koninklijk Instituut voor de Tropen, Amsterdam, No. 123 (Afd. Trop. Prod. No. 47), 1956, 100 pp., table on p. 101–131, 5 figs., 61 photographs on 35 plates excluded. — *Dry-farming and its technical possibilities for the Netherlands Antilles*, by B. A. BITTER, p. 75–79.

Rationalisatie van de tuinbouw, by P. C. HENRIQUEZ. Report appended to 'Deel I, Tienjarenplan van de Centrale Regering der Nederlandse Antillen', July 1962.

Acknowledgements: The author is much indebted to Brother M. ARNOLDO, for much useful information on botanical problems, and to Dr. P. WAGENAAR HUMMELINCK, for his critical scrutiny, comments and suggestions in editing this publication.

CURAÇAO
CATCHMENT AREAS

1 Mahoema
2 Phlip
3 Ronde Klip
4 Rio Magdalena
5 Leliënberg
6 Barber
7 Soto
8 Dokterstuin
9 Pannekoek/Groot St. Martha
10 St. Jan
11 Ascencion
12 St. Nicolaas
13 Patrick
14 Wacao
15 Klein St. Martha
16 St. Hyronimus
17 Zuurzak (Government)
18 Rooi Domi
19 Zevenbergen
20 Lagoen
21 Knip
22 Rooi Beroe
23 Klein St. Joris
24 Savonet
25 St. Christoffelberg
26 Cas Abau
27 Port Marie
28 Siberië
29 Jan Kok
30 Groot St. Joris (Shell)
31 Santa Catharina
32 Brakkeput (Shell)
33 Choloma
34 Jan Tiel
35 Koraal Tabak
36 Welgelegen (Government)
37 Santa Barbara
38 Newport
39 Rooi Sjon Tata
40 Brievengat
41 Zapateer (Shell)
42 Groot Kwartier (Government)
43 Suffisant (Shell)
44 Buena Vista (Government)
45 Rozendaal (Government)
46 Veeris
47 Savaan
48 Groot Piscadera (Shell)
49 Groot St. Michiel (Shell)
50 Blauw
51 Mount Pleasant (Shell)
52 Zorgvliet
53 Meiberg
54 Duivelsklip
55 Santa Cruz
56 Spaanseput
57 Seroe Pilaar
58 Klein Kwartier (Government)

INDEX

	Nos. of questions and answers
Agriculture, areas cleared for	93
—, dry-farming methods	96
—, formerly and now	93–94
—, former importance	93
—, in Negev desert	98
—, organisation needed for improvement	97
—, possibilities of restoring	94–109
Cacti, caterpillar eating	84
Caliche	4
Capacity of subsoil to hold water	3
Cesspools, compared with dams	60
—, replenishment of ground water by	51–60
Chicken farming, see: poultry	
City planning, water conservation and	23
Climate, alleged change of	63
Complexity of subsoil	4
Dairy farming	93–94
Dams, areas completely provided with	27
—, areas not completely provided with	27
—, big	9, 16–17
—, compared with cesspools	60
—, former number of	7
—, function in fruit groves	14–15
—, function of	8
—, influence on water table	16, 18–21, 62
—, on private estates	27–30
—, penetration of water in front of	9–14
—, quantity of water caught by	19, 21, 42, 60–61
—, small versus big	17
—, use in agriculture and horticulture	8
Deforestation, and water extraction	90
—, through water extraction	39–45
—, causes of	64

	Nos. of questions and answers
—, for alleged water conservation	82, 90
—, see 'Krul Report' and 'Radulphus Report'	
—, still practised	91
—, versus reforestation	86–90
Denudation, see: deforestation	
Diabase, structure	3
—, water-holding capacity	3, 4
Distilled water	50–51
—, cheap for horticulture and fructiculture	110
—, cheap reservoirs for	110
Dry farming	96
Egg production, possibilities of improvement	94, 111
Erosion	31–32
—, control	33–36
'Fahas'	33–35
Forest, primary and secondary	65
—, vegetation in secondary	65
Fructiculture, possibilities for improvements	94, 104, 109
—, yield per ha	109
Fruit groves, death of	39–41, 43
—, list of	94
Fruits, see: fructiculture	
Goats, and primary forest	66
—, and secondary growth	67, 71
—, control of grazing	72–73
—, destroying pockwood	69
—, fencing-off of ground against	75
—, intensivation of keeping	74
—, plants not eaten by	83
Government, building of dams on private estates by	27–30
Grazing, see: goats	
Ground water, see: water	
Guayaca, see: pockwood	
Hills, reforestation	36, 77–78
Horticulture, possibilities for improvement	94, 100, 104
Hydrology	1–30
—, and drilling	92
—, differences between Neth. Antillean islands	1
—, difference from other semi-arid regions	2, 3
Infiltration of sea water (see also: water extraction)	39–40
Infiltration of water through cesspools	51–60
—, of water in dam basins	9–13
'Krul Report'	44, 86–90

Nos. of questions and answers

Landscaping, see: reforestation . . . . . .
Lignum vitae, see: pockwood
Limestone areas, hydrological condition of 24–26

Opuntias, destruction of 84
Overpumping, see: water extraction

Paved areas, run-off in 21
—, water conservation in 23
Penetration of water in dam basins 9–13
—, of water in residential areas 23
Plants, see: deforestation, reforestation, goats, water extraction
Pockwood 63
Poultry production, possibilities for improvements 94, 111
Private estates, building of dams by government on 27–30

'Radulphus Report' 41, 44
Rain, fate of – falling on the island 6
Recommendations, summary of 112
Reforestation 76–88
—, adverse influence on water conservation . . . 88, 89
—, and water table 90
—, areas to be reforested 81
—, combined with erosion control 77
—, difficulties 76
—, good influence on water conservation 87
—, introduction of new plants for 85
—, of hills 77–78
—, of valleys 82
—, requirements for trees used in 79
—, trees for 82
—, use of cacti and agaves 80
—, use of goat-resistant plants 83
—, versus deforestation 86–90
Residential areas, water conservation in 23
'Ringing' of hills 36, 77
Roads, see: paved areas
—, trees along 91
Run-off 6, 18, 21
—, from paved areas 22

Sea-water distillation 50–51
Sea water, infiltration of (see also: water extraction) 39–40
Sedimentary material 3
Sewage system versus cesspools 54–60
Silt, deposited in dam basins 9–13, 32
Sorghum, see: staple food

	Nos. of questions and answers
Staple food, production formerly	93
—, production, possibilities for improvement	91, 95–98
Stock, for meat, production formerly	93–94
Stone banks	33–35
Subsoil, capacity to hold water	3, 6, 9, 24
—, complicated structure	4
'Terracing'	34–35
Trees, see: deforestation, goats, reforestation, water extraction	
Trenches for reforestation	77
—, on hillsides	36, 77
Tuffs	4
Vegetables, see: horticulture	
Vegetation, see: deforestation, reforestation, water extraction, forest	
—, original	64, 66
Water, penetration of	9–13
—, replenishment of ground water by cesspools	51–60
Water conservation, see: dams, run-off, penetration, erosion control, reforestation, deforestation, water law, water extraction	
—, in residential areas	23
Water extraction	37–45
—, and deforestation	90
—, by Government and Shell	21, 41–42, 46–47, 53
—, death of trees through	39–45
—, stopping of	47, 50
Water distillation	50–51
Water-holding capacity, limestone	24
—, subsoil	3, 24
Water law	48–49, 52
Water management, see: water law	
Water table, lowering of (see also: water extraction)	37–45
Wells, erratic behaviour of	4
—, in limestone areas	24
—, salting-up	39–40
Wood, export of	64
Zoning	9

BOEKBESPREKING

Curaçao. Van kolonie tot autonomie, door JOH. HARTOG. D. J. de Wit, Aruba, 1961, 2 delen, 1156 blz., 72 foto's buiten de tekst (*f* 59,50).

Na *Aruba* en *Bonaire* [1] heeft dr. Johan Hartog met de publicatie van *Curaçao* een fikse stap gezet op de weg naar zijn einddoel, de beschrijving van de geschiedenis der Nederlandse Antillen, waarbij hij nu de etappes betreffende de Benedenwindse eilanden achter de rug heeft.

Bij het doornemen van Hartog's boeken gaan de gedachten onwillekeurig uit naar de – misschien legendarische – historicus die een goede kwart eeuw geleden het plan zou hebben opgevat de geschiedenis van Curaçao te beschrijven. Daartoe bezocht hij het Algemeen Rijksarchief in Den Haag en verzocht inzage in de daar aanwezige Antilliaanse archieven. Nadat hij naar de ruimte was gebracht, waar deze worden bewaard, overzag hij de duizenden aanwezige bundels en gaf zijn voornemen op, na de verschrikte verzuchting dat hier voor één man werk voor eeuwen lag.

We mogen Hartog dus niet verwijten dat hij niet volledig is, daarvoor zou hij immers eeuwen nodig hebben gehad.

Er is echter een ander type onvolledigheid, die voortvloeit uit de keuze van de historicus uit het wel direkt ter beschikking staande materiaal. Een dergelijke keuze is voor iedere onderzoeker die produktief wil zijn noodzakelijk, maar tevens strikt persoonlijk en we moeten haar als zodanig respecteren. Dit brengt met zich mee, dat schrijver voor zijn selectie verantwoordelijk blijft en dat wanneer deze eenmaal haar neerslag heeft gevonden in een publikatie, volgende onderzoekers slechts dan kunnen voortbouwen op de geleverde prestatie indien de keuze ook voor hen zinvol blijkt te zijn.

Andere onderzoekers immers – en ook de recensent – kiezen uit datgene dat hun bekend is, en het zal Hartog langzamerhand wel ergeren, dat niemand over zijn werk als historicus schijnt te willen oordelen zonder te overwegen, dat zijn loopbaan hem ook langs de paden van het dagbladbedrijf heeft gevoerd, maar het hoge woord moet er toch uit: zijn 'Curaçao' schijnt mij een vlotte en onderhoudende aaneenschakeling van 'week- en jaaroverzichten' met betrekking tot het binnenlands gebeuren van Curaçao, zonder dat men dit 'week- en jaar-' zo letterlijk behoeft te nemen.

Bij deze kwalifikatie moeten we niet vergeten, dat de kennis van onze historie nog heel wat fragmentarischer is dan ons lief is, en we kunnen in de geschiedschrijving niet veel verder komen voordat we zeer uitvoerig kunnen kennis nemen van al hetgeen het verleden ons nog te vertellen heeft. Daarna zal pas een analyse zin hebben. Reproduceren van het verhaal van het verleden is waarmee Hartog zich voornamelijk heeft bezig

[1] Zie *W.I. Gids 35*, 1955, blz. 229, en *38*, 1958, blz. 180.

gehouden. En dan toch nog anders dan ik graag had gezien. Hij steunt wel heel erg op de bestaande, wel omvangrijke, doch niet altijd betrouwbare en maar zelden diepgaande literatuur – enkele zeer degelijke uitzonderingen niet te na gesproken – wat Hartog zich gelukkig maar al te goed bewust is; en zijn bronnenonderzoek beperkt zich als regel tot het enigszins uitdiepen van wat reeds bekend is, waarbij hij, dit moet tot zijn eer vermeld worden, soms interessante vondsten naar boven weet te halen, zoals b.v. de door Walbeeck getekende kaart, die hij op blz. 135 laat afdrukken.

En zoals gezegd, het is voornamelijk binnenlands gebeuren. Dit te beschrijven is kennelijk de bedoeling van Hartog geweest. Het is ook nodig dat men zich daar van tijd tot tijd toe zet en, aangezien sinds Hamelberg geen belangrijke ideografische werken over de Antilliaanse geschiedenis meer zijn verschenen, was het hoog tijd dat iemand het weer eens ter hand nam. Sinds Hamelberg zijn er talloze publikaties verschenen, vooral nadat in 1919 De West-Indische Gids werd opgericht, en Hartog *zou* ons het opzoeken een flink stuk hebben *kunnen* vergemakkelijken met een bibliografie.

Er is echter nog een ander aspekt. Hartog noemt op blz. 158 het werk van Hamelberg verouderd en ongetwijfeld heeft hij gelijk, doch niet alleen omdat er sindsdien materiaal aan het licht is gekomen waarover Hamelberg niet beschikte.

In de sociale wetenschappen komt men steeds meer tot het inzicht, dat er onvermijdelijk in haar beoefening en de uitkomsten daarvan een subjectief element schuilt, en dat dit niet noodzakelijk verwerpelijk is, zoals vroeger algemeen werd gesteld. In de wetenschap der geschiedenis leidt deze opvatting er toe, dat iedere generatie, gebonden als zij is aan haar eigen omstandigheden, een eigen visie ontwikkelt op de geschiedenis. Hartog's visie wijkt dus af van Hamelberg's visie en in deze gedachtengang mag hij haar ook terecht verouderd noemen. De visie van Hartog zal echter eenzelfde lot beschoren zijn in de ogen van de generaties die na hem komen.

Maar laten we terugkeren tot *Curaçao*.

Door de opzet van zijn werk is Hartog ten prooi gevallen aan een bijzonder 'insularisme', wat misschien mede veroorzaakt is door het feit, dat de algemene Caribische geschiedenis voor ons Nederlands-Antillianen tot nog toe een tamelijk onbekend terrein is gebleven. Zo vernam ik b.v. onlangs in een gesprek met professor Melvin H. Jackson, thans verbonden aan de Smithsonian Institution te Washington, die een studie maakt van de onderlinge relaties in het Caribische zeebekken in de tijd van de Amerikaanse en Franse revoluties, dat in de jaren na 1789 de Franse gebieden zeer scherp tegenover elkaar stonden en dat hun agenten op de andere eilanden, ook op Curaçao, als regel zeer aktief waren in hun pogingen steun te krijgen voor hun positie. Welke gevolgen dit kan hebben gehad voor het gedrag van gouverneur Lauffer zou een interessant onderwerp van studie vormen.

Hartog komt ook nauwelijks toe aan de geschiedenis buiten die van de Antilliaanse élite: politiek, economisch en cultureel. Hij maakt wel telkens kleine uitstapjes naar het leven van de niet-élite, maar hier vooral wreken zich de eerder genoemde 'eeuwen' van noodzakelijk onderzoek.

Want de gegevens die over deze bevolkingsgroepen uit het verleden zijn bewaard gebleven – vermoedelijk niet in ruime mate – zijn nog maar zeer spaarzaam bewerkt, zodat juist hier intensief bronnenonderzoek dringend geboden is.

Met deze kritiek op Hartog's opzet en werkwijze heb ik slechts getracht enkele wegen aan te geven uit de vele die nog openliggen waarvoor het werk van Hartog een voetsteun *zou kunnen* zijn voor de sprong naar nieuw onderzoek; want niemand zal zo naïef zijn te denken, dat de geschiedenis der Benedenwindse eilanden nu wel bekeken is, zelfs niet voor Hartog's eigen generatie.

Met opzet schreef ik tweemaal, dat het werk van Hartog iets *zou kunnen*. Hij is namelijk nog niet klaar.

P.W.H. introduceerde in de genoemde recensie van *Bonaire* 'Hartog's alfabet'. Na A(ruba) en B(onaire) is thans C(uraçao) verschenen en is ons D(e Bovenwindse eilanden) beloofd. Ik zou willen zeggen: in dit speciale geval is niet drie-, of zelfs vier-, doch pas vijfmaal scheepsrecht. Er moet nog de E volgen, de E van E(en register en bibliografie). Dit is als een punt van ernstige kritiek bedoeld, want de boeken zijn zo omvangrijk, dat zij zonder deze E volslagen onhanteerbaar zijn voor een ieder die het werk van Hartog ook maar iets meer aandacht wil schenken dan hij gemeenlijk de 'weekoverzichten' in zijn krant doet.

En dat zou jammer zijn van de vele arbeid die Hartog er aan ten grondslag heeft gelegd.

J. KOOYMAN

Olie op de Golven, door W. VAN MANCIUS. Amsterdam, N.V. De Arbeiderspers, 1961, 267 blz. (*f* 5.50).

Het moet voor hen die zich beijveren goede voorlichting te geven over Curaçao wel een bijzonder onprettige gewaarwording zijn, een boek als dit onder ogen te krijgen: zij zullen bemerken dat er nog altijd mensen zijn – romanschrijvers zelfs – die er in slagen een dergelijk verdraaid beeld van de toestanden op dit eiland te geven, dat – zouden de gebruikte aardrijkskundige namen niet iedere twijfel hieromtrent uitsluiten – men het er nauwelijks uit herkent.

Hoewel het boek niet op Curaçao zèlf speelt, is het eiland toch zó op de achtergrond van de gesprekken en de gedachten van de hoofdfiguren aanwezig, dat men het tot de 'Curaçaose boeken' kan rekenen.

Men zou het goedkope sensatie-verhaal vol cliché-termen en -situaties voor lief kunnen nemen (als ontspanningslectuur is het misschien niet kwaad), wanneer de schrijver een of ander gefingeerd eilandje als achtergrond had gebruikt, en er zich van had onthouden allerlei quasi-filosofische beschouwingen ten beste te geven over de verschillende bevolkingsgroepen op Curaçao. Wat hij zegt is nergens onwaar, maar halve waarheden zijn soms erger dan duidelijke onjuistheden. Verder is zijn slordige manier van schrijven af en toe bijzonder hinderlijk. Mocht de auteur Curaçao uit eigen aanschouwing kennen, dan heeft hij er waarschijnlijk òf maar heel kort gewoond, òf er bijzonder slecht en oppervlakkig rondgekeken.

L. J. VAN DER STEEN

Las Antillas Neerlandesas en su vecinidad. Lengua y literatura españolas en las Antillas Neerlandesas, door JUAN TERLINGEN. Uitgave van het Ministerie van Culturele Zaken en van de Regeringsvoorlichtingsdienst, Nederlandse Antillen, (1961), 39 blz.

Voor de lezer die nader kennis wilde maken met de literatuur in de Nederlandse Antillen, bestonden tot nu toe alleen de overzichten van Cola Debrot in het Sticusa jaarboek 1953 en in de Antilliaanse Cahiers, eerste jaargang nummer 1. Ondanks het feit dat de geschiedenis van deze literatuur stellig nog aanvulling behoeft en een inventaris als iets noodzakelijks wordt gevoeld, zijn er geen publicaties verschenen die er op wijzen dat hieraan wordt gewerkt.

Daarom waren wij aangenaam verrast met het werkje van de Nijmeegse hoogleraar en hispanoloog Prof. dr. J. H. Terlingen, waarin de Spaanse literatuur in de Antillen van 1870 af behandeld wordt. De schrijver beoogt de aandacht te vestigen op het feit dat de Antillen een belangrijke rol gespeeld hebben als brug tussen Europa en Latijns-Amerika, vooral op het gebied van de letteren.

Door het gebrek aan gegevens heeft de schrijver zich niet laten afschrikken, hij is deze zelf gaan opzoeken – en met succes. Uit kranten in het Spaans, die veelal als uitlaatklep fungeerden voor auteurs, zijn tal van gegevens verkregen, welke, om met de schrijver te spreken, het beeld van de literatuur veel duidelijker maken. De kranten die tussen 1870 en 1920 verschenen, zoals 'Civilisadó', 'El Heraldo', 'El Imparcial' en 'La Mañana', bleken uitstekende bronnen te zijn, ondanks de onvolledigheid der jaargangen welke de schrijver ter beschikking stonden. Zeer interessant zijn zeker de gegevens over personen die op Curaçao hun eerste liefde voor de Spaanse taal opdeden, zoals J. Putman en Victor Zwijsen, die later b.v. in Nederland belangrijk werk verrichtten voor de Spaanse taal en cultuur; evenals de artikelen over hispanistische schrijvers, artikelen die daarna nooit meer zijn gepubliceerd! Van b.v. Jacinto Benavente, de Nobelprijswinnaar die vanuit Madrid zijn stukken schreef, stukken die in zijn levensbeschrijving ontbreken.

Zodoende kan er maar één conclusie getrokken worden: een wetenschappelijk onderzoek van de bronnen is een noodzakelijkheid, waarmede niet te lang gewacht kan worden, gezien de snelheid waarmede deze bronnen plegen te verdwijnen.

Het werkje dat zeer onderhoudend geschreven is, verscheen eerder in een enigszins andere vorm in de 'Boletín de Filología' van het Filologisch Instituut van de Universiteit van Chile. De vorm waarin het nu verschenen is maakt het uiteraard voor een veel groter publiek toegankelijk, mede omdat het kosteloos verspreid wordt door de Regeringsvoorlichtingsdienst Nederlandse Antillen. Het is te hopen dat het vooral in Midden- en Zuid-Amerika onder de aandacht zal komen, gezien het belang dat ook deze landen hebben bij een eventueel bronnenonderzoek op de Nederlandse Antillen. Enkele zetfouten zullen bij een volgende uitgave wel verdwijnen.

H. ARENDS

Cuentanan Rubiano, door E. E. Rosenstand. Imprimí na: General Printing Co., (Aruba), (1961), 93 blz. (NA *f* 1,75).

Meer dan gewone aandacht dient te worden geschonken aan het boek van E. E. Rosenstand, dat verschenen is op Aruba. De titel: 'Cuentanan Rubiano' doet vermoeden dat men hier met iets Arubaans gaat kennis maken en dit vermoeden wordt bewaarheid wanneer men de bundel korte kinderverhalen gelezen heeft. Deze serie kindervertellingen stelde de schrijver samen voor de 'Ora infantil' (Kinderuurtje) van een radio-omroep op Aruba en enkele van deze verhaaltjes werden reeds, zij het in een enigszins andere vorm, op de kinderpagina van het inmiddels opgeheven weekblad 'Semanario' gepubliceerd.

Dit werkje voorziet in de grote behoefte aan kinderverhalen die men op Aruba gevoelt.

Als indirecte bron voor inspiratie fungeerde de geschiedenis, en dan vooral dat deel van de Arubaanse geschiedenis welke de indianen- en piraten-episoden omvat. Deze sfeer leent zich uiteraard bijzonder goed voor kinderverhalen en het spreekt het Arubaanse kind des te meer aan, omdat het een deel van zijn eigen historie is. Dit werk mag zodoende ook beschouwd worden als een voorbeeld van een geslaagde aanpassing aan het eigen Arubaans volkskarakter, in tegenstelling tot de onophoudelijke stroom buitenlandse invloeden welke zich op allerlei gebied manifesteert.

In het voorwoord van de auteur wordt duidelijk gezegd, dat al de vertellingen op fantasie berusten, ofschoon zij soms de indruk wekken in werkelijkheid te zijn gebeurd. Vooral in enkele verhalen (vgl. Andicuri, Paradera, Jaburibari, Casibari, enz.) waarbij een verklaring van een typische Arubaanse plaatsnaam gegeven wordt, krijgt de oudere lezer heel sterk de indruk dat dit werkelijk heeft plaats gehad. – Van kinderen, waarvoor deze verhalen in de eerste plaats bestemd zijn, mag men niet verwachten dat zij dit verschil tussen fantasie en werkelijkheid, waarmee zelfs de volwassen lezer moeite heeft, bemerken. Een kind zal in een kabouter of fee die in een sprookje optreedt geloven, tot dat het op een gegeven leeftijd ontdekt dat deze niet bestaan. Geheel anders is het wanneer een kind hoort dat een indiaan hier heeft staan graven (papiamentu: para dera) en dat sindsdien deze streek Paradera heet. Deze verklaring, die zo nauw met de werkelijkheid verweven is, zal een kind moeilijk van zich af kunnen zetten, omdat zowel de indiaan als het plaatsje Paradera werkelijkheid zijn! Het zal aan het geheel geen afbreuk doen, indien de schrijver in de toekomst deze verklaringen, die een foutief leermoment representeren, vermijdt. De paedagogische waarde zal hierdoor aanmerkelijk groter worden.

De taal is gelukkig heel eenvoudig gehouden en waar er moeilijker woorden gebruikt worden, volgt onmiddellijk een uitleg. Daarnaast komen er soms storende zinsconstructies voor, die waarschijnlijk het gevolg zijn van het feit dat de schrijver deze verhalen eerst in spreektaal geschreven heeft voor de radio programma's.

In ieder geval heeft Rosenstand hiermede een uniek terrein betreden en bewees hij meteen dat er prachtige aangepaste verhalen te schrijven zijn voor de Arubaanse kinderen.

H. Arends

Curaçao. Zonnige beelden van een zonnig eiland. Sunny pictures of a sunny island. Foto's HARALD BUSCH. Tekst HANS HERMANS. 8 blz. tekst, 4 blz. kleurenfoto's, 160 blz. zwart-wit foto's.
Aruba. Eiland der eeuwige lente. Island of eternal spring. Foto's HARALD BUSCH. Tekst WILLIAM C. HOCHSTUHL. 14 blz. tekst, 4 blz. kleurenfoto's, 160 blz. zwart-wit foto's.
Uitgave Aruba Boekhandel (D. J. de Wit), Aruba, z.j. (1960); Brönners Druckerei, Frankfurt am Main (per stuk geb. *f* 32,50).

De zich sterk ontwikkelende toeristenindustrie heeft het verschijnen mogelijk gemaakt van twee nieuwe fotoboeken, waarvoor ieder – die zich bij tijd en wijle, met enige weemoed pleegt over te geven aan zijn zonnige Antilliaanse herinneringen – stellig gaarne een plaatsje in zijn boekenkast zal inruimen, naast het indrukwekkend aantal plaatwerken en boeken van groot formaat dat wij nu langzamerhand al van de Nederlandse Antillen bezitten.

Opvallend goed geslaagd zijn de reproducties van de kleurenfoto's, waardoor de stofomslag van het deel over *Curaçao* – uitzicht over zee uit Hotel Avila, met het Octagon op de voorgrond – tot een illustratief hoogtepunt is geworden.

De zwart-wit foto's daarentegen – 160 in elk deel – zijn van een meer wisselend gehalte. Er zijn prachtige opnamen bij, maar ook foto's waarvan het niet duidelijk is wat hun plaats rechtvaardigt in een album als dit – waarbij elke afbeelding op een bladzijde van 26½ bij 20½ cm is geplaatst. Sommige hebben de sterke vergroting niet kunnen verdragen, en vele maken een bepaald zwaarmoedige indruk; foto's waaruit de zon is weggemanipuleerd, wat toch niet erg past in een werk dat 'Zonnige beelden' wil geven van het zonnige eiland *Aruba*, welks dwaze bijnaam 'Eiland der Eeuwige Lente' bovendien een prijs voor afgezaagdheid verdient.

Overigens staat *Aruba* stellig niet op een minder hoog peil dan *Curaçao*, ook al krijgt men soms de indruk dat de samensteller het hierin nòg moeilijker heeft gevonden zijn aantal van 160 foto's op verantwoorde wijze vol te krijgen.

Het spreekt vanzelf dat het accent bij *Curaçao* ligt op stadsgezichten, gebouwen en dergelijke (bijna de helft van de foto's heeft hierop betrekking), terwijl in *Aruba* het landschap véél meer op de voorgrond treedt. Hoewel in deze albums natuurlijk ook foto's staan die even goed niet op deze eilanden zouden kunnen zijn genomen (b.v. die van een zich aan de Arubaanse kust vermakend gezelschap) blijft het opvallend dat het merendeel kenmerkend voor deze eilanden genoemd kan worden.

De tweetalige tekst – waardoor men over Aruba heel wat meer te weten komt dan over Curaçao – heeft duidelijk bijzaak moeten blijven. Toch mogen wij hopen dat men bij een volgende uitgave, behalve nietszeggende onderschriften, ook nog enkele nadere aanduidingen van het onderwerp zal willen opnemen, op een plaats waar het de lezer niet stoort.

P. W. H.

Suriname. Foto's en tekst van WILLEM VAN DE POLL. N.V. Varekamp & Co, Paramaribo; N.V. Uitgeverij W. van Hoeve, 's-Gravenhage, 1959; 27 blz. tekst + 96 blz. foto's; kaart, 2 gekl. foto's op omslag (*f* 7,50).
De Nederlandse Antillen. Foto's en tekst van WILLEM VAN DE POLL. N.V. Uitgeverij W. van Hoeve, 's-Gravenhage, 1960; 32 blz. tekst + 96 blz. foto's; kaart, 2 gekl. foto's op omslag (*f* 7,50).

Het is wel goed dat wij nog eens herinnerd worden aan deze twee fotoboeken van VAN DE POLL, ook al zullen zij door hun inhoud zeker langer hun jeugd behouden dan vele andere uitgaven die juist door hun actualiteit zo snel verouderen.

De door de Pers gewekte voorstelling als zou het hierbij gaan om een 'gestroomlijnde' uitgave van VAN DE POLL's gelijknamige fotoreportages welke tien jaar eerder het licht zagen, is slechts ten dele juist: de foto's – aangevuld met enkele van meer recente datum uit andere bron (waaronder de van Mevrouw KLAASESZ afkomstige afbeelding op de band van *Suriname* in het bijzonder zij genoemd) – zijn niet dezelfde en ook de tekst is nieuw, terwijl het afwijkende formaat (15 bij 22½ cm in plaats van 20 bij 26 cm) en de kleurrijke, geplasticeerde, buigzame omslag deze uitgave een geheel ander karakter geven. Moderner – practischer – doelmatiger ook met het oog op het zich snel ontwikkelende toerisme. De onderschriften zijn deze keer óók in het Engels gesteld en de inleidende tekst is nog veel beknopter gehouden. Soms krijgen wij hierdoor wel eens de indruk van een propagandageschrift, zoals bijvoorbeeld in het hoofdstukje over Brokopondo – waarbij de passage waarin de schrijver de regelen van het Surinaamse volkslied 'Suriname's trotse stromen, Suriname's heerlijk land, Suriname's fiere bomen, Trouw zijn wij aan U verpand!' aanhaalt, terwijl hij neerziet op het "wonderschoon gebied, dat gedoemd is in het water ten onder te gaan", stellig wel niet ironisch zal zijn bedoeld.

De uitgave van VAN DE POLL's grote fotoboeken over Suriname (1949) en De Nederlandse Antillen (1950) moge al een daad van veel grotere betekenis zijn geweest – èn door hun rijkere inhoud èn door hun verschijnen op een tijdstip toen wij minder dan tegenwoordig met plaatwerken over de Rijksdelen Overzee waren verwend – déze uitgave, in zoveel handiger en nòg aantrekkelijker vorm, zal door velen zeker nòg meer op prijs worden gesteld. Niet in het minst omdat deze kleinere boeken zich zoveel beter lenen als middel tot het wekken van belangstelling voor deze landen in ruimere kring, waarbij zij hun waarde als 'relatiegeschenk' reeds schijnen te hebben bewezen.

P. W. H.

Achter de Spiegel, door J. VAN DE WALLE. P. N. van Kampen en Zoon N.V., Amsterdam, z.j. (1959), 180 blz. (*f* 7,90).

De korte samenvatting op de stofomslag, die het de eventuele lezer en de haastige recensent gemakkelijk moet maken van deze novelle kennis te nemen, concludeert "In zijn algemeenheid stelt 'Achter de spiegel' de vraag welke waarde we moeten hechten aan technische vooruitgang met

zijn winst aan comfort en welvaart...'' Een open vraag, die ook de schrijver niet beantwoordt in dit verhaal, dat op Curaçao speelt zonder ergens de naam van het eiland te noemen. Voor degenen die het kennen laat de beschrijving van landschap en toestanden geen twijfel en men is zelfs geneigd plaatsen en personen te herkennen. De gespleten samenleving wordt hier, op andere wijze dan Hoetink de term gebruikt, gedemonstreerd aan de hoofdpersoon.

De Curaçaoënaar Kaai, in New York opgeleid, technicus bij de oliemaatschappij, komt, met in zijn hoofd een enigszins wild plan voor de aanleg van een nieuwe haven, logeren op de plantage van zijn oom, die hij tot de verkoop ervan voor dit doel hoopt te bewegen. Het geheel van de moderne wereld afgekeerde, op de natuur gerichte leven van de eigenaar en zijn dochter, zijn onevenwichtige zuster en de oude negerbediende, kapselt de jonge man tenslotte in, zodat hij de tijd vergeet en het plan opgeven wil.

Maar zo eenvoudig is het niet. Van de Walle weet in de dialogen en monologen, het landschap, de watergeest waaraan de mensen geloven, de zee, de flash-backs – New York voor Kaai en een mislukte revolutieperiode in Venezuela voor de oom en diens zuster – de tegenstellingen tussen het rauwe leven en de rust van het vervallen landhuis en zijn omgeving te suggereren op een manier die de situatie reëel doet lijken. De sfeer en de spanning zijn van het begin tot het – open gelaten – einde aanwezig, ondanks bepaalde literaire zwakheden en een ietwat nadrukkelijke symboliek.

Men vraagt zich echter af, of Van de Walle het algemene probleem van de technische vooruitgang die de mens geen tijd gunt om te 'leven', in een Curaçaos décor heeft geplaatst omdat inderdaad op dit kleine eiland in een afgelegen hoekje het 'keer tot de natuur terug' nog practisch mogelijk zou zijn. Zoals Cola Debrot het een kwart eeuw geleden omschreef: "Hier blijven maar... Tussen de meloenen, de rozen, de palmen... Droevig wordt het leven, maar vol van een zinrijkheid die het elders mist" (Mijn zuster de negerin, 2de druk, p. 67). Of heeft Van de Walle speciaal de Antilliaan willen tekenen in zijn ambivalentie van hang naar het tijdeloze verleden èn wil tot actief meespelen in de moderne wereld? "Die twee zullen wel levenslang met elkaar blijven vechten... de man die tevreden is met het spiegelbeeld en de man die achter de spiegel wil kijken" (p. 162). Dit is een der karakteristieken die de auteur zijn hoofdpersoon meegeeft.

Zal de lezer die de Caribische eilanden niet kent en zelfs degene die iets van Curaçao afweet, aan de hand van de schrijver achter de spiegel kijkend, meer begrip krijgen voor de 'gespletenheid' van de Antilliaanse mens?

In elk geval levert Van de Walle met zijn tweezijdige spiegel een belangrijke bijdrage aan de beeldvorming over de Antillen, zoals ook John de Pool, Cola Debrot en de jongeren, Tip Marugg, Boeli van Leeuwen, Maria Miranda op hun wijze hebben gedaan.

J. F. K.

De monumenten van Curaçao in woord en beeld, door M. D. OZINGA, met tekeningen en foto's van H. VAN DER WAL. With English summaries. Uitgegeven door de Stichting Monumentenzorg Curaçao; Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf, 's-Gravenhage, 1959; XX + 278 blz., 86 fig., 296 foto's en 3 kaarten buiten de tekst (f 40,—).

"Ook ten aanzien van de monumentenzorg wordt aanbevolen, dat, evenals reeds op Curaçao geschied is, voor de overige eilanden der Nederlandse Antillen en voor Suriname een beschrijving van de bestaande monumenten wordt samengesteld. Men zal in deze landen dienen te komen tot een wettelijke regeling voor het behoud van monumenten, terwijl wordt aanbevolen, dat een monumentencommissie in het leven wordt geroepen en een officiële monumentenlijst wordt samengesteld".[1]

In deze overwegingen van de culturele adviesraad van het Koninkrijk in zijn tweede vergadering (Curaçao, oktober 1961) wordt het boek van professor Ozinga, *De monumenten van Curaçao in woord en beeld*, slechts impliciet vermeld. Mag men hieruit concluderen dat het als inventarisatie van de Curaçaose oudheden reeds algemeen bekend is? In elk geval heeft het begrip monumentenzorg met en door de verschijning van deze publicatie meer ingang gevonden en ziet men op Curaçao de toeristische waarde van restauratie van oude gebouwen in. Brievengat was de pionier van de jonge stichting Monumentenzorg en thans zijn het zowel huizen in de stad als andere landhuizen die hersteld worden, mede met het oog – zoals bij Groot Santa Marta – op het creëren van meer hotelruimte. Bij de bouw van het grote hotel El Curaçao International, in en op de muren van het oude Waterfort, is het niet zozeer herstel als wel aanpassing aan moderne eisen die de doorslag heeft gegeven.[2] Toch is de discussie die rondom de plannen voor dit hotel is ontstaan wellicht mede oorzaak geweest van verhoogde algemene belangstelling voor de problemen van monumentenzorg.

Door wat men zou kunnen noemen het late begin, zal Curaçao ten minste het voordeel hebben enkele fasen te kunnen overslaan van het moeizaam zoeken naar de juiste methoden. Incidentele restauratie van oude gebouwen heeft door de eeuwen heen altijd en overal plaats gehad, zowel uit de overweging 'onderhoud is behoud' als uit overtuiging dat belangrijke bouwwerken na brand of oorlogsverwoesting hersteld moesten worden.

Maar een meer algemene en systematische aanpak, die men kan samenvatten in de term monumentenzorg,[3] is in Nederland pas omstreeks de

---

[1] *Antilliaanse Nieuwsbrief*, 3de jrg., nr. 19 (27/10–3/11/'61), p. 2.

[2] Zie in Ozinga de platen 137 en 138 voor het verschil in aanzicht van het Waterfort in 1954 en 1957.

[3] Gegevens ontleend aan: Ir. R. Meischke, directeur Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 'Monumentenzorg 1911–1961' in *Strijd om Schoonheid: 50 jaar Heemschut*, Amsterdam 1961, p. 42–73; idem, 'Stedelijke Monumentenzorg' in *Publieke Werken*, jrg. 27, jan. 1959, p. 2–8; Mr. R. Hotke, hoofddirecteur Rijksdienst voor de Monumentenzorg, *De Monumentenwet*, Actuele Onderwerpenreeks (Stichting I.V.I.O., Amsterdam), 3 nov. 1961.

eeuwwisseling tot bloei gekomen en het heeft tot 1961 geduurd voordat een monumentenwet de "voorzieningen in het belang van het behoud van monumenten van geschiedenis en kunst" een wettelijke basis gaf.[1] In die tussentijd hebben verschillende verenigingen geijverd voor behoud en restauratie en daaraan actief bijgedragen door aankoop van panden en uitvoering van herstelwerkzaamheden. Men bekijke slechts de platen in het gedenkboek uitgegeven bij het vijftigjarig bestaan van de Bond Heemschut (1911–1961) om zich te overtuigen hoeveel waardevols hiermede behouden is. Doch ook toont dit boek hoezeer de opvattingen over de wijze van restaureren en de doelstellingen zijn veranderd. Alleen al de vraag op welke stijlperiode men moet teruggrijpen bij een gebouw dat in de loop van zijn bestaan is verbouwd, waaraan stukken zijn toegevoegd of ontnomen, dat een andere bestemming heeft gekregen, geeft aanleiding tot verschillende oplossingen. En wanneer men een huis beschouwt niet als eenling maar in een rij of als een deel van een stadswijk, komen weer andere punten aan de orde – waarbij die van de stads-planning niet de minste zijn. Doorbraken terwille van het verkeer (men kan voor Curaçao b.v. denken aan de consequenties van de toegangswegen voor een verhoogde brug over de St. Annabaai), sanering door krotopruiming in een binnenstad, city-vorming die van woonhuizen winkels en kantoren maakt, dit zijn alle omstandigheden waarvan een beslissing over bepaalde restauraties afhankelijk kan zijn. En dan wordt nog gezwegen van de financiële aspecten, eigendomsrechten, onteigening of oplegging van servituten enerzijds en de kosten van restauratie mede berekend naar de lonen van deskundige arbeiders (als die te vinden zijn!) anderzijds.

Belangrijk is dus dat men als basis voor overall planning een overzicht heeft van hetgeen bestaat aan oude gebouwen in een gebied. In Nederland zijn sinds 1903 twaalf delen van een 'voorlopige' lijst der monumenten samengesteld, voor elke provincie een en een voor Amsterdam.

Het boek van professor Ozinga is voor Curaçao als een dergelijke inventarisatie te beschouwen, maar het geeft meer dan alleen een beschrijving met architectuur-tekeningen (plattegronden, doorsneden, details) en fraaie foto's ter illustratie.

De historische inleidingen zijn ook voor de leek op het speciale gebied van bouwkunst interessant omdat zij – ondanks de wat moeilijke stijl – een inzicht geven in de ontwikkeling van de Curaçaose maatschappij, èn in de ontwikkeling van de belangstelling voor Curaçao zoals deze zich uit in beschrijvingen van het eiland.

Alleen al het overzicht van de litteratuur en van de kaarten zal menigeen een duidelijker beeld geven van die groei.

Het is begrijpelijk dat kaarten van het eiland en plattegronden van de Willemstad in de eerste plaats zijn vervaardigd om de behoeften van de defensie uiteen te zetten aan de bewindhebbers van de West Indische Compagnie en de latere autoriteiten in het 'moederland'. Daarom verwondert het ons niet dat professor Ozinga een groot gedeelte van zijn boek kon wijden aan de opeenvolgende verdedigingswerken en de daarmee samenhangende stadsaanleg. Van de vele projecten, die hiervoor in de

[1] Wet van 22 juni 1961, houdende voorzieningen in het belang van het behoud van monumenten van geschiedenis en kunst (*Staatsblad Koninkrijk der Nederlanden 1961*, nr. *200*).

loop der eeuwen zijn gemaakt, zijn er talrijke in de archieven teruggevonden en ook uit oude platen kon gereconstrueerd worden hoe tenslotte de uitgevoerde werken er hebben uitgezien. In de tijd dat forten en wallen nog een wezenlijke betekenis hadden kon de stad niet willekeurig worden uitgebreid, huizen buiten de muren mochten niet in het schootsveld van de batterijen liggen en de straten en pleinen binnen de wallen werden compact volgebouwd.

Toen, nu ongeveer een eeuw geleden, de wallen werden geslecht en een stuk van het Waaigat gedempt, was dit merkwaardigerwijze voor een groot deel op particulier initiatief. De huizenblokken tot aan wat later de van Speyckstraat heette werden toen gebouwd en verderop langs Pietermaai en eveneens op Scharloo werden de bestaande huizen aangevuld tot een reeks.

Na de behandeling van de forten, de openbare gebouwen buiten het hoofdfort en de Portugees-Israëlitische synagoge, geeft professor Ozinga van vele van deze fraaie woonhuizen een zeer gedetailleerde beschrijving, met tekeningen gebaseerd op nauwkeurige opmetingen. Uit de archieven – soms de successieve koopbrieven nog in het bezit van de laatste eigenaar – heeft hij bijzonderheden over bouw en verbouwing weten bijeen te garen, maar in sommige gevallen is de datum van de bouw slechts bij benadering uit de stijl op te maken.

Dit geldt ook voor de landhuizen, waarvan de auteur de behandeling heeft onderverdeeld in een hoofdstuk 'landhuizen nabij de stad' (geografisch gerangschikt) en die der buitendivisiën (alfabetisch). Van de eerste categorie worden er negen genoemd, hieronder ook het in 1956 afgebroken Marchena. Er waren echter voordien reeds vele aan de olieraffinaderij opgeofferd moeten worden, vooral in het z.g. Jodenkwartier waar het emplacement van de C.P.I.M. (Shell Curaçao) begon.

De landhuizen buiten de directe omgeving van de stad – een grens die vervaagt naarmate de uitbreiding van de woningbouw verder voortschrijdt – zijn uiteraard nog iets talrijker; Ozinga beschrijft er achttien van het vijftigtal dat op de schetsmatige kaart (overzichtskaart II) voorkomt. De plantagekaart van de Shell-wegenkaart van Curaçao noemt in totaal meer dan honderdtwintig namen, maar niet op alle plantages stond een landhuis.

Van het landhuis Brievengat kon de auteur een beschrijving geven na de restauratie, welke mogelijk werd toen de C.P.I.M. de bezitting die niet meer als 'waterplantage' voor haar bedrijf benodigd was, afstond aan de stichting Monumentenzorg. De bouwdatum moest ook hier geschat worden naar de stijl en wellicht naar een op de zolder gevonden balans met jaartal 1723. In vroegere reisbeschrijvingen van het eiland wordt het huis niet vermeld, zegt professor Ozinga.

De heren R. Dennert en J. Kooyman vonden echter in het Oud-archief Curaçao en in dat van de West Indische Compagnie aanwijzingen dat ±1747 en in 1753 Brievengat enkele slaven moest leveren (mogelijk voor arbeid aan de vestingwerken).[1]

Zo zullen wellicht nog wel enkele details bij naarstig speuren te voorschijn komen, die de gegevens van Ozinga kunnen aanvullen. Maar zijn

---

[1] Oud Archief Curaçao 179: 59, 31–3–174(7?); archief West Indische Compagnie 599: 589–593, 30–1–1753; idem 599: 862–863, 26–(6?)–1753.

boek bevat zoveel en het is zo goed gedocumenteerd dat Curaçao èn de beoefenaars van haar historie èn de toekomstige monumentenverzorgers voorlopig tevreden kunnen zijn. De inhoudsopgave vindt een complement in de lijsten van figuren en afbeeldingen (drie honderd fraai gereproduceerde foto's met ook Engelse onderschriften), een register op personen en plaatsen vergemakkelijkt het opzoeken en een Engelse summary bij ieder onderdeel maakt het boek voor buitenlanders toegankelijk. Met recht mag het een standaardwerk worden genoemd. Het is te hopen dat de verzamelde gegevens veel zullen worden gebruikt en tot een weloverwogen plan voor restauraties zal leiden. Wanneer het landsbesluit van 3 maart 1960, dat de uitvoer uit de Nederlandse Antillen verbiedt van goederen van archaeologische of andere cultuur-historische waarde,[1] wordt gevolgd door een wettelijke regeling tot behoud van monumenten – die immers ook roerende zaken kunnen omvatten – en men Suriname navolgt met een verordening tegen ontsierende reclame,[2] dan zal Curaçao ook in andere zin de leuze toepassen: 'Houdt Uw eiland schoon'.

J. F. K.

Het patroon van de oude Curaçaose samenleving. Een sociologische studie, door H. HOETINK. Diss. Leiden; Van Gorcum & Comp. N.V., Assen, 1958, 187 blz. (*f* 11,50).

Omdat ook voor de Curaçaose samenleving geldt, dat het heden niet zonder studie van het verleden kan worden gekend, heeft Hoetink, die een aantal jaren leraar aan het Peter Stuyvesant College is geweest, er goed aan gedaan een boek te schrijven over de sociale geleding en culturele uitrusting van de bevolkingsgroepen die de Curaçaose samenleving van voor-de-olie' uitmaakten.

Bij zijn beschrijving gaat hij ideaaltypisch tewerk, door bij de Curaçaoënaars van Europese afkomst het 'herengedragspatroon' te accentueren en bij de Curaçaoënaars van Afrikaanse origine de nadruk te leggen op afrikanismen.

Zijn gegevens zijn ontleend aan andere schrijvers, vooral aan J. H. J. Hamelberg's *De Nederlanders op de West-Indische Eilanden* (I, 1901). Ondanks het feit dat Hoetink niet in de gelegenheid was een bronnenonderzoek te verrichten, is een originele studie tot stand gekomen. Door zijn sociologische visie op het verleden heeft de schrijver onze kennis omtrent Curaçao's verleden verrijkt, gelijk Van Lier met zijn *Samenleving in een Grensgebied* meer inzicht in de Surinaamse samenleving verschafte.

Het is een groot voordeel als een sociograaf of etnograaf zijn stof op een aantrekkelijke wijze weet te presenteren. Hoetink kan dit: zijn boek is op een literaire wijze geschreven, levendig en oorspronkelijk van stijl en woordkeuze. Niet alleen hierdoor, maar ook door de bewijsvoering lijkt het boek op een roman.

---

[1] Landsbesluit houdende algemene maatregelen van de 3de maart 1960 ter uitvoering van de artikelen 1 en 6 van de Uitvoerverbodenverordening 1944 (*P.B. 1944*, no. *117*), *Publicatieblad 1960*, no. *25*.

[2] Ontwerp bij de Staten van Suriname ingediend, oktober 1961.

Een goede roman over een sociologisch onderwerp bewijst (maakt de uitspraken aannemelijk) door op een impressionistische wijze op wezenlijke trekken en samenhangen te duiden.

Op een dergelijke wijze maakt Hoetink het waarschijnlijk, dat de z.g. hogere protestanten van Curaçao beïnvloed zijn door hun Latijnsamerikaanse omgeving. Zou men bij de studie van dit latiniseringsproces meer methodisch tewerk gaan dan zou waarschijnlijk een onderscheid moeten worden gemaakt tussen cultuurtrekken die overal voorkomen, speciale kenmerken van de betreffende cultuur en de minder wezenlijke trekken. Verandering van laatstgenoemde culturele kenmerken is uiteraard iets geheel anders dan een wijziging van de fundamentele trekken.

Voorts is het zinvol om bij een veranderingsstudie de cultuurcontactsituatie in aanmerking te nemen. Er is in dit geval sprake van een acculturatieproces in een koloniale samenleving, van een plantagesysteem waarbij Afrikaanse slaven en Westeuropese meesters betrokken zijn, en er is voorts de gesegmenteerde Curaçaose samenleving waar de protestanten naast de Latijnsamerikaans beïnvloede joden leefden.

Om b.v. te bewijzen dat het Curaçaose protestantse gezin van omstreeks 1900 gelatiniseerd was, zou men moeten uitgaan van de kenmerken van het Nederlandse gezin bij de hogere standen in b.v. 1850. Deze sociale groeperingen zijn namelijk de referentiegroepen, d.w.z. de gedragsbepalende groepen, van de Curaçaose hogere protestanten. Er moet met een *vroegere* Nederlandse situatie worden vergeleken, omdat het waarschijnlijk is, dat de Curaçaose sociale situatie een vroegere Nederlandse weerspiegelt. (Dit moet uiteraard worden waar gemaakt.) Als er dan verschillen tussen de vergeleken Curaçaose en Nederlandse gezinnen blijken te bestaan, moeten ook de kenmerken worden opgespoord van de gezinnen van groeperingen in het Nederland van omstreeks 1850 die kort te voren en na een snelle maatschappelijke stijging tot de hoogste standen werden toegelaten. Zijn er ook dan nog onverklaarde verschillen, dan zou de aandacht zich kunnen richten op de gezinnen van Nederlanders in eindnegentiendeëeuwse tropische koloniale samenlevingen die afwijken van de Westindische.

Vervolgens zouden de Nederlandse gezinnen in met Curaçao overeenkomende Westindische samenlevingen uit dezelfde tijd in het onderzoek moeten worden betrokken. Pas daarna zou de beïnvloeding door Latijnsamerikaans ingestelde groepen (b.v. de Curaçaose joden) kunnen worden bestudeerd.

Vermoedelijk zou de conclusie dan luiden, dat het Curaçaose gezin een aantal universele cultuurtrekken heeft; dat sommige trekken zich laten verklaren uit de sociale positie in een koloniale samenleving en andere uit de specifiek Westindische situatie. Wellicht blijven er dan enige trekken over die aan Latijnsamerikaanse groepen werden ontleend. Het is interessant te weten welke eigenschappen wel en welke niet werden overgenomen en waarom dit zo was. Telkens moeten de belangrijke van de minder centrale cultuurtrekken worden onderscheiden.

In Hoetinks boek wordt geen van deze vergelijkingen systematisch uitgevoerd. Te gemakkelijk wordt aangenomen dat veronderstelde verschillen met het Nederlandse gezinsleven in de negentiende eeuw het gevolg zijn van latinisering.

Veronderstelde verschillen inderdaad, want nergens wordt ons een

blik gegund in het Nederlandse gezinsleven in de negentiende eeuw waarmee wordt vergeleken. Dit wordt blijkbaar als bekend verondersteld. De bewijsvoering heeft soms het volgende karakter: aangezien de gesegmenteerde Curaçaose samenleving afwijkt van de Nederlandse zal het wel zo zijn dat de kolonisten anders waren dan de Nederlanders in het moederland.

Het oude Curaçaose gezin werd gekenmerkt door o.a. een groot respect voor de ouders, door een patriarchaal optreden van de vader en tuchtiging van de jongens, doch Hoetink zegt zelf dat dit alles weinig vreemd was aan het Hollandse burgergezinsleven van de achttiende en de negentiende eeuw.

Vervolgens wordt de aandacht gevestigd op de grote geïsoleerdheid van de Curaçaose vrouw, op de gescheiden opvoeding der sexen, op de chaperonage etc., hetgeen wordt aangeduid met de term 'maagdelijkheidscomplex'. De man heeft daarentegen alle vrijheid. Dit zou, aldus Hoetink, nog wel 18e of 19e eeuws 'feodaal' kunnen zijn, maar Latijnsamerikaans is het 'manbaarheidscomplex', zich kenmerkend door vele en vroege sexuele relaties van de Heren met vrouwen uit de volksklasse. Het zou mij niet verbazen als bij onderzoek zou blijken, dat soortgelijke opvattingen onder de welgestelden in het negentiende-eeuwse Nederland heersten.

Als er in de West sprake was van een iets openlijker tolereren van voor- en buitenechtelijke sexuele verhoudingen, dan moet m.i. in de eerste plaats worden gedacht aan het karakter van de slavenkolonie, waar voor de mannen volop gelegenheid tot sexuele relaties met vele vrouwen was, doch waar dit moeilijker dan in Europa was te verbergen.

Als een mogelijke verklaring (mede-oorzaak) van de positieve waardering van vroege sexuele relaties tussen jonge Heren en meisjes uit de negergroep wijst Hoetink op een economisch motief: de wens van de meesters 'to augment their herds'. Hij heeft hiervoor geen enkele aanwijzing en het lijkt mij dan ook onwaarschijnlijk dat dit zo was. Want het verwekken van kinderen kon men gerust aan de negers zelf overlaten. De aldus verkregen zwarte kinderen waren bovendien gemakkelijker in een slavenpositie te houden dan de lichter gekleurde nakomelingen van blanke vaders. Deze genoten allerlei voorrechten en verkregen vaak zelfs de vrijheid.

Een zwak punt in Hoetink's bewijsvoering is voorts het aandragen van gegevens uit Braziliaanse streken, die ongetwijfeld Latijnsamerikaans doch tevens slavenkoloniën waren. Als een verschijnsel in een Latijnsamerikaanse slavenkolonie wordt geconstateerd, kan aan Latijnsamerikaanse invloeden of aan de invloed van de sociale structuur of aan beide worden gedacht.

In het eerste hoofdstuk 'Over de Blanken' wordt behalve over het latiniseringsproces ook nog over de sociale structuur van de oude Curaçaose samenleving geschreven. Hoetink wijst daarbij op de ruimtelijke verspreiding van de diverse bevolkingsgroepen over het stadsgebied van Willemstad. De veronderstelling dat de St. Annabaai als geografische barrière er toe bijdroeg dat er zo weinig sociale spanningen waren tussen protestanten en joden, lijkt onwaarschijnlijk, temeer daar de protestanten die op Otrabanda woonden hun werk vooral op Punda hadden. Op p. 63

wordt trouwens opgemerkt dat de gemeenschappelijkheid van 'shon' (heer) te (willen) zijn de blanken, ondanks onderlinge differentiatie, steeds verbond. Misschien was het ook de ongunstige getalsverhouding ten opzicht van de 'slavenmacht' die het saamhorigheidsbesef onder de blanken bevorderde.

Het tweede hoofdstuk 'Over de Slaven en de Vrijgelatenen' bevat o.m. een interessante beschrijving van de vrije negers en kleurlingen, die in meerderheid in ongunstige economische omstandigheden leefden en in een onzekere sociale positie verkeerden. Dit hoofdstuk bevat voorts een beschrijving van een aantal aspecten van de materiële en geestelijke cultuur van de negergroep, waarvan verondersteld wordt dat ze van Afrikaanse oorsprong zijn. Er wordt verteld hoe men (aan het eind van de vorige eeuw) woonde, werkte, danste en muziek maakte, wat men at en geloofde, wat voor gebruiken er bij geboorte, sterfte enz. waren en op welke wijzen er onderlinge hulpverlening plaats vond. De beschrijving van deze volkscultuur is op zichzelf erg interessant, maar als studie van afrikanismen toch niet geheel en al bevredigend, daar vrijwel niet met Afrikaanse cultuurelementen wordt vergeleken. Ook als studie van de verwantschap tussen de Curaçaose negercultuur en die van de andere Caraïbische eilanden is het door Hoetink gepresenteerde niet ideaal; er wordt te weinig systematisch vergeleken. De belangwekkende stelling dat de cultuur der negride groep op Curaçao enige invloed van het contact met negers en kleurlingen uit het overige Caraïbische gebied onderging, steunt slechts op enkele opmerkingen over contact tussen Curaçao en andere eilanden (zonder dat blijkt dat dit contact tot cultuuroverdracht leidde) en op de gelijkenis van het Papiamentoe woord lagarou met de op Haïti voorkomende term loup-garou.

Het gezinsleven wordt verklaard door naar Afrika en de slavernij te verwijzen en naar buitenechtelijke betrekkingen van de 'shons' van de Heren, doch helaas wordt geen aandacht besteed aan meer recentere opvattingen waarbij de specifiek Westindische gezinsverhoudingen in de lagere volksklassen worden betrokken op de contemporaine sociale situatie. Het in 1956 uitgegeven boek van Raymond T. Smith over *The Negro Family in British Guiana*, dat een nieuwere opvatting dan die van Herskovits bevat, werd niet vermeld. (Hoetink's artikel in *Mens en Maatschappij*, 1961, p. 81 e.v. bevat hiervoor wellicht een verklaring, daar hieruit blijkt dat Hoetink Smith's opvattingen niet deelt.)

In het derde hoofdstuk 'Over het Contact der Groepen' wordt gesteld, dat er tijdens de slavernij op Curaçao een betrekkelijk milde heer-slaafverhouding was. Hoetink geeft daar een aantal verklaringen voor, doch hij wijst niet op de geringe uitwijkmogelijkheid die er op Curaçao bestond. Weliswaar vluchtten er tijdens de slavernij enkele slaven naar eilanden waar vrijheid heerste, doch de mogelijkheid tot ontsnappen was in 't algemeen zeer gering. Bovendien zou men op Curaçao als vrije man bijzonder moeilijk in zijn eigen onderhoud hebben kunnen voorzien. Ontvluchten was dus, anders dan in Suriname, niet goed mogelijk. Dit verklaart wellicht dat op de plantages in Suriname een veel harder regime werd gevoerd. Deze verklaring is geïnspireerd door de stelling van Nieboer, die – vereenvoudigd – als volgt luidt: als er voor een ieder de mogelijkheid

bestaat op eigen kracht in zijn onderhoud te voorzien (als er open resources zijn) is er slavernij, want dan moeten de machthebbers de minder machtigen dwingen voor hen te werken.

Het derde hoofdstuk geeft voorts een heldere beschrijving van de relatie heer-slaaf onder vermijding van vakjargon, hetgeen een verdienste is, daar sociologische termen niet altijd verduidelijken. Het valt op, dat de schrijver overvoorzichtig is in het uitspreken van een ethisch oordeel over in het verleden verrichte daden, hetgeen o.a. uit de volgende zin blijkt: *vanuit het standpunt-van-vandaag* dienen we met de grootste waardering te spreken over de moeite die de missie zich getroostte om het peil van ontwikkeling onder de negergroep op te voeren. Wil hij hiermede zeggen, dat er destijds – toen de missie de moed had het voor de negers op te nemen – minder reden tot waardering was? Wiens maatstaven worden hierbij aangelegd? Schrijvend over een blanke dame die negerstrijders hielp en over de slaven die de negerleiders Toela en Bastiaan gevangen namen, zegt Hoetink: "Het hedendaags gelijk zal juffrouw Lesire graag als een nobele heldin en Anthony Zapateer cs. als 'verraders' willen beschouwen; we kunnen daar vrede mee hebben, als men de beperktheid van dit hedendaags gelijk maar wil erkennen". Ook hier weer: wie bepaalt wat in het heden en wat in het verleden 'gelijk' en 'ongelijk' was?

Er wordt ook in dit hoofdstuk over de overblijfselen van de Afrikaanse cultuur gesproken (retenties noemt Hoetink ze). Ze worden ingedeeld in economische, sociaal-organisatorische, artistieke en magisch-religieuze. In deze indeling en ook in de verdere beschouwingen wordt Herskovits min of meer op de voet gevolgd. Zo wordt ter verklaring van het zich taai handhaven van gebruiken in de magische en religieuze sfeer gewezen op de veronderstelling dat deze zaken in West-Afrika in het culturele brandpunt stonden. Hoetink wijst er zelf reeds op dat er ook tal van religieuze elementen verdwenen, maar dat het vooral de magie was die zich krachtig handhaafde. Deze tovenarij en alles wat daarbij behoorde was ook de Europeanen vertrouwd, merkt Hoetink terecht op, maar hij laat niet voldoende uitkomen dat de magie voor de slaven wellicht een nuttige functie had tijdens de slavernij, o.a. om de overheersers vrees aan te jagen en in ieder geval als ventiel van haat- en jaloeziegevoelens diende.

Het komt mij voor dat de door Herskovits ingevoerde term herinterpretatie van cultuurgoederen door Hoetink een wel erg ruime omvang wordt gegeven. Als iets wordt overgenomen, wanneer Nanzi's vrouw in de spinverhalen een andere naam krijgt of wanneer de muziek der negers door Europese liederen is beïnvloed, is het niet juist om van herinterpretatie te spreken. Wel is dit b.v. het geval als een christelijke rite zoals de doop een geheel andere inhoud, een Afrikaanse inhoud, verkrijgt, wanneer zij als bescherming tegen magie wordt gebruikt. Dit werd door recensent o.a. op de Bovenwindse eilanden geconstateerd.

Omdat zijn boek meer dan een descriptie is (het bevat tal van interessante interpretaties van de feiten) behoort het tot het beste wat over de met Nederland verbonden landen in West-Indië is geschreven. Datgene wat het boek boven vele andere verheft, de interpretaties, maakt het tevens kwetsbaar. Hoetink is zich hiervan bewust, want hij beschouwt zijn werkstuk als een "tot tegenspraak prikkelende bijdrage aan het debat

omtrent de sociologie van de gesegmenteerde, tropische maatschappij".

Deze handschoen werd door mij opgenomen, zoals uit het bovenstaande blijkt, maar uit het feit dat kritiek wordt geleverd mag niet tot het ontbreken van waardering worden geconcludeerd. Hoetinks dissertatie is een het denken stimulerende studie van een heldere en originele geest.

G. J. K.

De gespleten samenleving in het Caribische gebied, door H. HOETINK. Van Gorcum & Comp. N.V., Assen, 1962, Anjer-Serie No. 7, 314 blz. (*f* 20,50).

Het is geen eenvoudige opgave dit nieuwe boek van de socioloog H. Hoetink – hij schreef eerder een sociaal-historische studie over Curaçao – te bespreken. De reden daarvan is, dat de schrijver in het kader van driehonderd bladzijden vele problemen aansnijdt, die ieder op zich een afzonderlijke studie zouden rechtvaardigen.

Het hoofdthema van het boek wordt gevormd door een beschouwing van de rasrelaties in het Caribische gebied. Hoetink verdeelt dit gebied in twee kulturele varianten: een Westeuropese, omvattende de voormalige Britse, Franse en Nederlandse koloniën, en een Iberische variant, waartoe Cuba, de Dominikaanse republiek, Puerto Rico en de Noordoostkust van Brazilië behoren. In de Iberische variant typeren de rasrelaties zich door een mildere atmosfeer dan in de voormalige Westeuropese bezittingen, waar sprake is van een sterke neiging tot segregatie. Vele onderzoekers hebben dit verschil in verband gebracht met het kulturele patroon van de koloniserende mogendheden. Hoetink aanvaardt deze verklaring, echter alleen voor de sektor van de niet-intieme sociale betrekkingen tussen de rasgroepen. Hieronder dient men de relaties te verstaan in het oppervlakkige kontakt van alledag. Maar voor de tweede sektor, die van de intiem-persoonlijke interraciale betrekkingen, bezit de hierboven genoemde verklaring geen gelding. In dit vlak hoort het verschijnsel van de biologische menging tussen de rassen op basis van de sociale gelijkwaardigheid der betrokkenen thuis. Voor een verklaring van een verschil in de raciale betrekkingen op dit niveau, voert Hoetink twee nieuwe begrippen in: somatisch normbeeld en somatische afstand.

Alvorens deze begrippen nader uit te werken, analyseert de schrijver (in het tweede deel van zijn boek, dat de originele titel 'spiegelbeeld van tropenkolder' draagt) het referentiekader van de outsider-onderzoeker van koloniale samenlevingen. Deze onderzoeker is er gemakkelijk toe geneigd als buitenstaander de inheemse blanke groep in dergelijke maatschappijen buiten zijn objekt te plaatsen, omdat deze groep ogenschijnlijk gelijkt op de moederlandse gemeenschap, waaruit onderzoeker afkomstig is. Daardoor worden bij de analyse grove fouten gemaakt. Deze blanke groep namelijk – Hoetink gebruikt de term 'blanke kleurlingen' – heeft een geheel eigen patroon van sociaal gedrag en denken ontwikkeld, waardoor zij in de betrekkingen tot de andere rassegmenten geheel andere referentiekaders bezit dan door de outsider op grond van de vermeende overeenkomst wordt verondertseld.

Nog door een ander verschijnsel wordt de visie van de outsider op de

rasverhoudingen in deze maatschappijen beïnvloed. Hier noemt de schrijver het ethisch-psychisch schuldcomplex, dat de blanke onderzoeker bij zijn beoordeling van de rasrelaties parten speelt, een schuldemotie, die een reaktie is op een archetypische afkeer bij de blanke voor 'het zwarte', 'de zwarte'. Een emotie, die nog versterkt wordt door wat Hoetink noemt een 'historisch schuldgevoel'. Dit heeft betrekking op de schuldbeladen inzichten over de historische betrekkingen tussen de wereld en het Westen. In de studies van Toynbee is dit schuldgevoel duidelijk aanwijsbaar. Schuldgevoelens zijn echter niet bevorderlijk voor de objektiviteit. Zij vormen een facet van de beeldvorming van de moederlandse outsider tegenover koloniale en soortgelijke samenlevingen. Het is daardoor een facet van het spiegelbeeld van tropenkolder.

Hoetink richt zich ook tegen die benadering van het rassenvraagstuk, waarbij de raciale vooroordelen worden verklaard uit de sociale struktuur van de maatschappij met een heterogene bevolking. Dit noemt de schrijver de reduktie van het rassenvraagstuk tot een sociaal vraagstuk, reden waarom hij spreekt van een sociologistische visie. Deze visie is optimistisch, omdat wanneer de socioloog de rasvooroordelen als mythen ontmaskert, daarmee de psychisch-sociale realiteit van deze vooroordelen nog niet ongedaan is gemaakt. Hoetink stelt daar tegenover, dat indien een samenleving verschillende groepen kent met duidelijk verschillende somatische karakteristieken, het bestaan van raciale vooroordelen niet te loochenen zal zijn. Daarom verzet hij zich tegen de optimistische sociologistische visie. Ook al weten wij hoe het vooroordeel zich heeft gevormd, de distinktiezucht op grond van somatische verschillen verdwijnt daardoor niet. "Het gesignaleerde optimisme komt voort uit een charmante vermenging van vurig idealisme en te groot vertrouwen in de sociaal-economische basis van psychisch-sociale groepsverschijnselen". (p. 144)

Naast een verklaring vanuit sociaal strukturele faktoren, zijn er andere verschijnselen, die mede verantwoordelijk zijn voor het bestaan van een rassenvraagstuk. Bij de rasrelaties speelt namelijk het zg. 'somatische normbeeld' een rol. Hieronder verstaat de schrijver het geheel van die somatische kenmerken, die door de leden van de groep als norm en ideaal worden aanvaard. Daarin zijn twee elementen te onderkennen. Een sociaal aspekt, in zoverre dit normbeeld door de groep wordt overgebracht op de enkeling en een psychologisch moment, omdat het een vorm van narcisme is, dat bij de ik-bewustwording van het individu pas werkzaam wordt. Het somatisch normbeeld is derhalve een sociaal-psychologisch verschijnsel, dat het geestelijk bezit is van de groep. "Het grote verschil met de 'optimistische' sociologen is wel mijn opvatting, dat de 'racial attitudes' in gesegmenteerde maatschappijen niet uitsluitend door milieufactoren-in-de-gebruikelijke-zin (gezin, school, maatschappelijke klasse etc.) worden bepaald, maar daarnevens door een 'milieu'-factor, die in beginsel gebonden ... is aan de somatische kenmerken van de groep waarvan men deel uitmaakt: het somatisch normbeeld". (p. 208/209)

Hoetink koppelt aan dit begrip 'somatisch normbeeld' de notie van 'somatische afstand', zijnde "de mate waarin het verschil tussen twee somatische normbeelden (of beter: tussen het eigen somatisch normbeeld en een tweede somatisch type) *subjectief* ervaren wordt". (p. 251) In beginsel heeft dus ieder ras zijn eigen somatisch normbeeld en derhalve

heeft iedere rasgroep de neiging de eigen somatische kenmerken als esthetisch superieur te beschouwen. Ras wordt daarom door Hoetink omschreven als een "mensengroep, die op grond van eigen kenmerkende erfelijk-lichamelijke trekken, in origine over een eigen somatisch normbeeld beschikt". (p. 225)

Hoetink hanteert deze begrippen nu in het bijzonder bij een beschouwing van de Caribische samenleving en de gesegmenteerde maatschappijen, die men daar aantreft. Bij de analyse van de struktuur van de gesegmenteerde maatschappij (een term, die Hoetink heeft overgenomen van R. A. J. van Lier) kan het verschil in ras tussen de segmenten niet worden verwaarloosd. Waar M. G. Smith de gesegmenteerde samenleving definieert als een maatschappij met verschillende kulturen en sociale systemen, meent Hoetink, dat deze anthropoloog ten onrechte het kenmerk ras en rasverschil elimineert en herleidt tot kulturele en sociaalstrukturele verschillen. Het verschil in ras is juist essentieel in de gesegmenteerde samenleving.

Het begrip 'gesegmenteerde maatschappij' omschrijft Hoetink tenslotte als een samenleving, waarin naast aanvankelijke verschillen in kultuur, ook duidelijk onderscheidbare somatische normbeelden leven, "waarbij in het intersegmentaire acculturatie-proces een éénzijdige overdracht en aanvaarding van het dominante somatische normbeeld plaatsvindt". (p. 225) Want een van de merkwaardigste verschijnselen in het Caribische gebied is wel, dat het somatische normbeeld van de dominante groep (de blanken) in de loop van het akkulturatieproces eveneens het normbeeld is geworden van de andere, onderliggende segmenten. De 'white wish', zo meent de schrijver, is bij de negroïde bevolking duidelijk aanwezig. Kroeshaar is slecht haar; de rechte neus, de dunne lippen en de blanke huidskleur worden esthetisch superieur geacht. Er is dus in dit akkulturatieproces sprake geweest van een eenzijdige overdracht van het somatische normbeeld. Deze vorm van akkulturatie is voor de niet-dominante segmenten in hoge mate frusterend, omdat bij hen immers het normbeeld niet in overeenstemming is met de somatische verschijning. Daarin schuilt naar het inzicht van Hoetink het pathologisch karakter van de gesegmenteerde samenlevingen.

Teruggrijpend op het eerder vermelde onderscheid in rasrelaties tussen de Iberische en Westeuropese gebieden, merkt Hoetink op, dat in de Latijnse variant meer kleurlingen worden opgenomen in de blanke bovengroep dan in de Westeuropese. Als verklaring voor dit verschijnsel voert hij aan, dat het somatisch normbeeld in de Latijnse variant verschilt van dat in de Westeuropese gebieden. De Latijnse blanken beschouwen een deel der kleurlingen naar de maatstaven van hun blank somatisch normbeeld als blank. "In de Latijnse variant is de conceptie van 'blank' anders, en daardoor de conceptie van 'kleurling' anders dan in de Westeuropese variant. Zij die opgenomen raken in de Latijnse blanke groep, mogen 'biologisch' kleurlingen zijn, naar de maatstaf van het dominante somatische normbeeld zijn zij blanken". (p. 271)

Ik ben uitvoerig op de inhoud van dit boek ingegaan (enkele aspekten bleven niettemin nog buiten beschouwing), omdat ik meen, dat Hoetink een uiterst boeiend betoog heeft geschreven. Hier is een socioloog aan het woord, die de moed heeft dit moeilijke onderwerp van een nieuw ge-

zichtspunt uit te benaderen en daarbij gevestigde theoretische systemen kritisch te beschouwen. Hoetink brengt daarbij zijn nieuwe ideeën – en dat zijn er vele – in een bijzonder goed geschreven betoog naar voren. Wel meen ik, dat hij in het kader van zijn onderwerp teveel hooi op de vork heeft genomen, teveel heeft willen zeggen, waardoor hij op verschillende plaatsen te weinig toetst en uitwerkt. Zeker, er zit vaart en gloed in dit boek en de nieuwe koncepties zijn gedurfd en getuigen van inspiratie, maar vaak heb ik mij toch afgevraagd: is dat nu wel zo? is het wel zo algemeen als Hoetink doet voorkomen? Heeft de schrijver zich niet teveel laten meeslepen door zijn talent voor de theoretische konstruktie en voor de polemiek, waardoor de aandacht voor het konkrete en afwijkende ontbreekt? Ongetwijfeld is het begrip 'somatisch normbeeld' vruchtbaar en biedt het nieuwe aanknopingspunten voor een analyse van de rasrelaties (geen geringe verdienste!), maar theoretisch gezien blijft het voor mij de vraag of wij hieraan zo'n zelfstandige verklaringsbetekenis mogen hechten als Hoetink doet. Is de bewustwording en de drang tot handhaving van het eigen normbeeld – als groepsverschijnsel – niet nauw verbonden met het kulturele patroon van de groep? Is de onderscheiding tussen een 'publieke sektor' en een persoonlijk-intieme in het interraciale verkeer in de gesegmenteerde samenleving niet te scherp getrokken, waarbij voor de tweede sektor teveel als uitsluitende verklaring het somatisch normbeeld wordt gebruikt? Het ligt immers voor de hand, dat tussen deze beide relatie-niveaus een grote mate van interdependentie bestaat, waardoor de faktoren, die het klimaat in de publieke sfeer bepalen ook doorwerken naar het meer persoonlijke ontmoetingsvlak. Let wel: ik onderken het belang van de notie 'somatisch normbeeld', maar meen, dat niet altijd en zeker niet als exclusieve faktor – in welke sektor van de raciale betrekkingen ook – dit koncept een verklaring biedt.

Wanneer Hoetink schrijft, dat het typerend is voor de gesegmenteerde samenlevingen, dat het somatisch normbeeld van de bovengroep wordt overgedragen aan de ondergeschikte segmenten, dan bevat deze konstatering zeker een element van waarheid, maar in feite is de situatie gekompliceerder. Zeker kan men bij de bovengroep in een gesegmenteerde samenleving spreken van een bewustwording van het eigen somatische normbeeld, maar ik geloof, dat bij de bewustwording ook een relativering van dat somatische normbeeld optreedt. In het frekwente kontakt met de andere rasgroep worden de eigen somatische kenmerken en voorkeuren in eerste instantie scherp bewust, maar bij voortduring van dat kontakt wordt de waarde, die men hecht aan die voorkeur, tevens gerelativeerd.

Dat in de gesegmenteerde Caribische samenlevingen voorts bij de verschillende negroïde segmenten een zg. 'white wish' kan worden bespeurd, is zonder twijfel waar, maar Hoetink verliest uit het oog, dat daarnaast binnen het segment wel degelijk nog een eigen somatisch normbeeld, geënt op de eigen somatische kenmerken, bestaat. Het is daarom misschien juister te spreken van een dubbel-somatisch normbeeld, waarbij naast de 'white wish' ook van een voorkeursschema op grond van eigen somatische kenmerken kan worden gesproken. Ook in sociaal-kultureel opzicht bestaat er bij de volksklasse een dubbele standaard. Al komt bijvoorbeeld het kerkelijke en burgerlijke huwelijk een hogere status toe dan het illegitieme samenlevingsverband, niettemin wordt die eigen huwelijksvorm positief gewaardeerd, zonder dat als gevolg van de dubbele standaard

van een frustratie kan worden gesproken. Het effekt van een eenzijdige overdracht van het somatische normbeeld van de bovengroep is daarom niet zo dramatisch als Hoetink ons wil doen geloven, noch is dat normbeeld van de bovengroep zo konsistent en bewust.

Ik heb mij bij deze bespreking beperkt tot een aantal kritische opmerkingen, terwijl dit boek feitelijk een meer uitgebreide beschouwing verdient. Ik meen echter, dat een dergelijke recensie elders thuis hoort. Hier was het vooral mijn bedoeling – ondanks de bezwaren, die ik heb – aandacht te vragen voor dit originele boek.

J. D. SPECKMANN

Zo was Curaçao, door JOHN DE POOL. Vertaling van *Del Curazao que se va* (Editorial Ercilla, Santiago de Chile, 1935) door J. A. VAN PRAAG, HENK DENNERT, W. CHR. ROHDE en COLA DEBROT, met een voorwoord van COLA DEBROT. *Antilliaanse Cahiers* jrg. *4*, nr. 1 t/m 4, dec. 1960. Sticusa; De Bezige Bij, Amsterdam, 1961, 406 blz. (*f* 10,—).

Van de oorspronkelijke editie van *Del Curazao que se va* zijn maar heel weinig exemplaren meer over. De redactie van de *Antilliaanse Cahiers* heeft dan ook recht op welgemeend applaus, nu dank zij haar goede zorgen een in het Nederlands overgebrachte heruitgave van De Pool's 'boek van mijn herinneringen' tot stand is gebracht. Er is geen ander boek, dat ons zo een intiem beeld verschaft van het Curaçao rond de eeuwwisseling, en deze mededeling dient letterlijk opgevat: De Pool's werk héέft geen concurrent; zijn waarde ligt goeddeels in zijn uniekheid besloten: de kostelijkheid is van de zeldzaamheid niet goed te scheiden.

Bij afwezigheid van Curaçaos vergelijkingsmateriaal dringen andere, en onrechtvaardige, parallellen zich op: De Pool is geen Hildebrand, zijn mémoires werden geen *Camera Obscura* van het fin-de-siècle-Curaçao, ondanks de interesse voor de fotografie die de familie De Pool kenmerkte.

Het is niet met milde ironie dat De Pool zich van het Curaçao zijner jeugd distanciëert, ons de curieuze mengeling van dorpsheid en cosmopolitisme, van monotonie en bizarre veelvormigheid in berustende relativering schilderend. Veeleer was het de nostalgie, de tot vertedering aanzettende weemoed, die de schrijver leidde. Het is daardoor de Curaçaose jongeman De Pool geworden die ons hier zijn ongekunstelde schetsen geeft van de enige samenleving die hij kent; de grijsaard De Pool, veelbereisd en welhaast erudiet, laat deze laatste verworvenheden niet te zeer merken, en treedt slechts als bejaarde vermaner zo nu en dan een hoofdstukje binnen om ons te bezweren dat veel zaken ten ongunste zijn veranderd en – terecht – dat Curaçao zijn belangrijke eilandgenoten niet dient te vergeten. In zijn voorwoord spreekt Debrot in dit verband van de 'exilado'-stemming waarin De Pool zijn herinneringen neerschreef.

Debrot tracht verder aannemelijk te maken dat een duidelijke compositie De Pool bij het verhalen van zijn mémoires voor ogen stond: er zou sprake zijn van "een opwaartse vlucht... van het singuliere naar het universele". Ik ben mij van deze vlucht helaas niet bewust geworden.

Twee duidelijke kernen zijn er in de compositie wel te vinden: daar zijn de schetsen over gewoonten en gebruiken op de eerste honderd bladzijden, en de portretten van vooraanstaande eilandelijke persoonlijkheden (hoe ontroerend is De Pool's verslag over pater Baralt) op de pagina's 275–318. Daartussen en daarachter heeft De Pool ons verteld wat hem in de zin kwam: een essay over Piar en Brion, korte aantekeningen over scholen, kerken, theaters, straten; anecdotische gegevens over de meest uiteenlopende zaken, waarbij ik niet vermag in te zien dat de mededelingen over 'kakusji' zich alreeds meer 'opwaarts' in Debrot's 'vlucht' bevinden dan het opstel over 'Bisschoppen die ik me herinner' (resp. p. 264 en 202).

De Pool beziet Curaçao vanuit de sociale positie der kleine bovenlaag waartoe hij behoorde. Deze groep representeert voor hem eigenlijk 'het' Curaçaose leven dat zo 'idyllisch' was en waarin "onze gemeenschap uit één grote familie" bestond (p. 14), en het is zijn beschrijving van de figuren en 'folkways' dezer 'grote familie', die ons het waardevolst uit het gehele boek lijkt, uit een oogpunt van 'objectieve', tevens sfeervolle, informatie.

De Pool's aantekeningen over de gebruiken van 'het volk' (ocho dia, zumbi, zeú, tamboe) daarentegen zijn eerder curieus en interessant doordat zij de neerbuigend-belangstellende, half-geamuseerde, half-geïntrigeerde houding der blanke élite tegenover deze zaken weerspiegelen, dan door de feitelijke inlichtingen die zij bevatten.

De Pool's herinneringen aan buitenlanders in Curaçao doen mij hopen dat er eens een boek geschreven wordt over de rol, die Curaçao als vluchthaven en plaats van samenzwering in het Caribisch gebied heeft gespeeld: hoe boeiend zou het zijn in een bundel essays de Haïtiaanse keizer, de 'Libertador', de Venezolaanse en Dominikaanse president, en dat hele leger van Caribische revolutionairs terug te vinden, wier verblijf op zijn eiland door De Pool even wordt aangeduid.

En wat de Curaçaoenaars in het buitenland betreft, over wie De Pool met zoveel kennis van zaken schrijft: hier bekruipt me de lust hem na te volgen in een opsomming der Curaçaose namen die men elders in het Caribisch gebied tegenkomt: op Puerto Rico denk ik aan de pasgestorven Huyke (over wie ook De Pool spreekt) en aan Vanderdijs; op Santo Domingo ken ik de naam Evertsz (gouverneur van een provincie), Vanderlinde, Schotborg, Muller, Vanepps, Marchena, Curiel, Lopez Penha, Hoepelman, Bogaert, en niet te vergeten Don Max Henriquez Ureña, broer van de nog vermaarder literatuur-historicus Pedro, wier vader, Don Francisco, en wier oom, Don Féderico Henriquez y Carvajal, beiden presidenten van de Republiek waren, vrienden van Hostos en Martí, en geparenteerd aan de Nouels en dus... familie van Colá Debrot. – Maar ik dwaal af.

Wat tenslotte de essays betreft waarin De Pool, op onnauwkeurige inlichtingen steunend, zich inlaat met gebeurtenissen, die voor 'zijn tijd' plaatsgrepen (bijvoorbeeld de 'affaire' Sassen) daar dient men hem, zoals ook Debrot in zijn voorwoord suggereert, met een korrel zout te nemen. De vertalers hebben het m.i. juiste standpunt ingenomen om deze en dergelijke aanvechtbare interpretaties niet met voetnoten of anderszins te lijf te gaan [1]. Dit soort storende subjectiviteiten wordt echter, althans

[1] 'Dat er wèl een voetnoot geplaatst werd op p. 378, verwijzende naar de dissertatie van K. H. Corporaal over *De internationaalrechtelijke*

naar mijn smaak, ruimschoots elders goedgemaakt door opmerkingen als deze: "Onze volkstypen kunnen worden onderscheiden in nuttige en schilderachtige. Nuttig noem ik hen, die binnen de eenvoud van hun werkzaamheden een bepaalde rol spelen in het sociale bestel van hun tijd. Schilderachtig zijn zij, die, hoewel in feite van weinig belang voor de gemeenschap, toch kunnen dienen om bepaalde eigenschappen van een tijdperk te kenschetsen" (p. 318). Dergelijke kostelijke catalogiserende waarnemingen komen in voldoende mate voor om De Pool's eerder gesignaleerde hebbelijkheden van harte te vergeven.

Het lijkt me dat de vertalers zich goed hebben gekweten van hun taak het somtijds verwarde proza van De Pool in helder Nederlands over te brengen. Onjuist dunkt mij de vertaling van de toemba op p. 94: 'Paskoe' dient vertaald met 'Kerstmis' (Pascuas) en niet met 'Pasen'; de echte tamboe-tijd is trouwens ook rond Nieuwjaar.

Het verschijnen van de Nederlandse 'De Pool' is voor een ieder die in de Curaçaose samenleving belangstelt, en misschien in het bijzonder voor de 'exilados' onder hen, een heugelijke gebeurtenis.

H. HOETINK

East Indians in Trinidad: A Study of Cultural Persistence, door MORTON KLASS. Columbia University Press, New York/Londen, 1961, 265 blz. ($6).

De belangstelling voor de Hindostaanse gemeenschappen in het Caribische gebied is lange tijd gering geweest. In de sociaal-wetenschappelijke literatuur richtte de aandacht zich, in navolging van Herskovits, vooral op de studie van het plantagesysteem, de slavernij en het akkulturatieproces bij de Neger-bevolking. Ook bij de beschouwingen over de rasverhoudingen bleef het thema 'neger – blanke' favoriet.

Het boek van Klass is een van de eerste monografieën over een Hindostaans dorp in het Caribische gebied. Morton Klass – een anthropoloog van Columbia University – heeft in de jaren 1957/'58 een studie gemaakt van het Trinidadse dorpje 'Amity' (de naam is fiktief), dat bijna uitsluitend bewoond wordt door Hindostanen. De auteur geeft in deze studie een volledige beschrijving van de sociaal-strukturele en kulturele aspekten van deze kleine gemeenschap. Een 'community study' derhalve, waarover Conrad M. Arensberg in zijn voorwoord opmerkt "The community study method has come to yield rich and progressive understanding of the dynamics of culture and society and of individual aspirations in it".

Klass behandelt o.m. het kastensysteem, de struktuur van de huishoudgroep, de verwantschapsstruktuur, de huwelijksritus, de religieuze voorstellingen van de groep (de dorpsbewoners zijn bijna allen Hindoe), de magie, de sociale struktuur van het dorp en enkele aspekten van de politieke verhoudingen. Het boek geeft in menig opzicht een voortreffelijk

---

betrekkingen tusschen Nederland en Venezuela 1816–1920, lijkt wat arbitrair. Hier kan ook vermeld worden dat De Pool's bewering dat het huidige St. Thomas College door zijn oom werd gesticht (p. 182), door Hartog (*Curaçao II*, p. 1124, noot 340) 'te dwaas' werd bevonden.

inzicht in het sociale leven van deze groep. Vooral de analyse van de verwantschapsnomenklatuur en het hoofdstuk over de religie vormen hoogtepunten in deze studie.

De stelling, dat de Indiase kultuur zich bij deze immigrantenbevolking grotendeels heeft gehandhaafd, is het stramien van dit boek. De ondertitel luidt dan ook "a study of cultural persistence". Klass stelt dat "the intent of this book is to demonstrate, first, that the village of Amity is a highly integrated, cohesive community, and second, that *this community is structurally Indian rather than West-Indian*" (p. 3). – "The settlers of Amity succeeded in reconstituting a new community. It exhibited the structure of what might be called the generalized north Indian society" (p. 231). Dit openbaart zich vooral in de rekonstruktie van het verwantschapssysteem, de kastenstruktuur, de zg. prajā-verhouding (een geinstitutionaliseerde vorm van wederzijds bestaande verplichtingen bij twee of meer personen), het Hindoeïsme en het levenspatroon.

Het is vooral deze stelling, waartegen wij bezwaar maken. Hoe sterk bepaalde kulturele trekken bij deze groep ook mogen herinneren aan het moederland India en hoe treffend in sociaal-struktureel opzicht de overeenkomst met het dorpsleven in Noord-India op het eerste gezicht mag zijn, deze Hindostaanse groep is onderdeel van de Caribische samenleving. Taal en kleding wijzen er al op dat deze groep niet los te denken is van het Trinidadse milieu, waardoor een vergelijking met de Indiase samenleving spekulatief wordt. Klass ontkent niet, dat er ook sprake is van akkulturatie, maar hij schrijft "Yet in some ways Amity is a closed world and it is easy for an observer living there to forget that Amity is part of a "Creole"-Trinidad" (p. 243). Deze omschrijving geeft juist het manco van deze studie weer. Klass heeft dit dorp teveel gezien als een zelfstandige, gesloten eenheid. Wel haalt hij in de laatste bladzijden van zijn boek enkele voorbeelden aan, waaruit blijkt, dat Amity toch verbonden is met het sociale systeem van de samenleving van Trinidad als geheel, maar in zijn analyse van deze dorpsgemeenschap blijkt nergens iets van een funktioneel verband met de buitenwereld. Schrijft Raymond Smith niet, dat de 'community study' alleen dan zinvol is, wanneer de gemeenschap wordt gezien "as part of a wider social system which cannot be regarded as being merely 'external' to the village"? Klass heeft aan deze voorwaarde niet voldaan.

Indien dit dorp inderdaad een afgesloten wereld-op-zichzelf zou zijn, dan mag men de vraag stellen of in dit geval de keuze van het 'sample' gelukkig is geweest. Amity is dan een uitzonderlijk fenomeen, dat ons geen inzicht geeft over de Hindostaanse gemeenschap op het 'platteland' van Trinidad, terwijl daarentegen de titel van het boek een ruim perspektief belooft.

Bijzonder interessant zijn de gegevens over de kastenstruktuur in Amity. Men wrijft zich de ogen uit, wanneer men leest hoe groot de betekenis van de kaste nog is in dit dorp. Niet alleen vormt de kaste hier nog een bijna volledig endogame eenheid, maar ook is er sprake van een zekere geografische koncentratie van de onderscheidene kasten. Zo merkt Klass op, dat de Camārs (een van de lagere kasten) de grootste groep vormen, maar niettemin treft men geen camār familie aan in de betere huizen van het dorp. Maar ook nu rechtvaardigen deze feiten nog niet de konklusie van Klass, dat "these nations [de term voor kaste in Amity]

are Indian castes". (p. 56) Er zijn verschillende andere voorwaarden, waaraan moet worden voldaan, wil men van een Indiaans kastesysteem spreken. Wij denken aan het korporatief karakter van de kaste, aan het bestaan van een kastepañcāyat, aan de korrelatie tussen kaste en beroep, kenmerken, die in Amity ontbreken. Zo geboeid is de schrijver door dit fenomeen kaste, dat een behandeling van de klasse-struktuur met een halve bladzijde wordt afgedaan. De vraag blijft open hoe het sociale stratifikatiesysteem van de Trinidadse samenleving zich verhoudt tot de sociale rangorde in Amity.

De konklusies van Klass leiden als vanzelf tot de vraagstelling, welke faktoren geleid hebben tot deze conservering van de Indiase erfenis. Op dit probleem gaat Klass in het kader van deze studie niet in. Begrijpelijk, want een antwoord zou alleen door een beschouwing van de gehele Hindostaanse groep in Trinidad en haar geschiedenis kunnen worden gevonden. Men kan overigens de vraag niet afdoen met de opmerking "it is instead the pressures from within, from the heart, from one's fellows and their needs of one another, pressures obviously not from outside except as defence, which have inspired the retention and reconstitution of culture we witness here", zoals Arensberg in zijn voorwoord schrijft.

Ondanks deze bezwaren blijft dit boek een bijzonder nuttige bijdrage voor onze kennis van de Hindostanen in het Caribische gebied, ook al heeft men de neiging zich na lezing af te vragen "zou de situatie in de andere dorpen in Trinidad ook zij zijn en hoe is de Hindostaanse gemeenschap in Port-of-Spain er aan toe?"

J. D. Speckmann

JEAN HURAULT

LES INDIENS DE GUYANE FRANÇAISE

PROBLÈMES PRATIQUES D'ADMINISTRATION ET DE CONTACTS DE CIVILISATION

Introduction 82

I. Les Indiens de Guyane et le milieu géographique . . . 85
Les Indiens de la région côtière. – Les Indiens de l'intérieur. – Agriculture des Indiens de l'intérieur; genre de vie. – Le village. – Techniques. – Gains et dépenses.

II. Causes de l'extinction des Indiens de Guyane 95
Historique. – Situation démographique actuelle des tribus indiennes. – Pathologie des Indiens de l'intérieur. – Le 'désert humain' de l'Amazonie.

III. Évolution sociale des Indiens de Guyane 112
Définitions des termes sociologiques utilisés. – Système de parenté et organisation sociale des Oayana. – Évolution actuelle du système social des Oayana. – Influence de la dégradation du système de parenté sur le mode de groupement et la cohésion des villages. – Les Oyampi. – Les Émerillon. – Indiens de la forêt et Indiens de la région côtiere.

IV. Problèmes de contact de civilisation dans le passé . . . 126
Attitude des Français à l'égard des Indiens. – Psychologie des Indiens. – Essais d'assimilation. – L'administration des Indiens. – Le métissage. – Le commerce de traite. – Travail. – L'évangélisation.

V. Problèmes actuels d'administration et de contacts de civilisation 146
Contact des Indiens avec les Européens et Créoles. – Administration. – Les Indiens et les cadeaux. – Les échanges; le commerce. – L'apparition du travail salarié. – Le problème de l'école. – L'assistance médicale. – Le problème du tourisme.

VI. L'avenir des Indiens de Guyane 164
L'assimilation des Indiens'. – Importance de l'adaptation au milieu géographique.

Notes 172

Résumé. – Summary. – Samenvatting 175

Introduction

Nous n'envisagerons pas ici les Indiens de Guyane sous l'angle de l'ethnographie. Leurs techniques, leurs langues, leurs croyances ont fait l'objet d'études approfondies, principalement en Guyane anglaise et à Surinam. Mais ces ouvrages, pour sérieux et savants qu'ils soient, présentent à des degrés divers une même lacune fondamentale: techniques, langues, croyances, sont envisagées comme des objets d'étude en soi, indépendamment des hommes qui les ont créées et transmises.

La structure sociale et la coutume familiale des Indiens demeurent peu connues, et n'ont fait l'objet que d'études abstraites; et quand on cherche ce qui a été écrit sur les Indiens en tant qu'êtres humains, on s'étonne de ne trouver que peu de chose.

Pourquoi les tribus de l'intérieur disparaissent-elles lentement et inexorablement depuis les premiers contacts avec les Européens? Peut-on préserver les groupements survivants, et de quelle façon? Pourquoi au contraire les tribus de la région côtière ont-elles un taux d'accroissement très élevé, un des plus élevés que l'on connaisse?

Quelle attitude doit-on avoir envers les groupements indiens? Faut-il chercher à les faire évoluer, et dans quelle voie?

Sur tous ces points, les ouvrages des ethnologues restent muets. Et si l'on envisage les problèmes pratiques d'administration, on prend conscience de la distance qui sépare l'ethnologie, telle qu'elle est comprise habituellement, du domaine ordinaire de la vie. Hommes politiques et administrateurs ignorent ces ouvrages ou n'en tiennent aucun compte, n'y trouvant rien qui se rapporte directement aux problèmes pratiques qu'ils ont à résoudre. Laissés sans directives, ils adoptent des solutions empiriques, plus ou moins heureuses, et les années passent sans que l'on parvienne à une compréhension plus profonde du problème indien.

Nous avons cherché à donner ici une synthèse des travaux effectués au cours des 15 dernières années, au cours de missions géographiques et ethnographiques en Guyane Française. Nous avons étudié les groupements indiens sous l'angle de la démographie et de la sociologie générale; les travaux que nous avions à conduire en leur compagnie nous ont notamment montré de nombreux aspects des problèmes de contact de civilisation.

Les médecins qui ont participé à ces missions ont étudié simultanément ces groupements sous l'angle de la physiologie et de la pathologie. Il ne nous appartient pas évidemment de traiter ici de ces problèmes, mais ils ont des connexions trop étroites avec les autres aspects du problème indien pour que nous puissions les passer sous silence. Nous nous bornerons à citer des extraits des rapports des médecins.

Les données recueillies ont été complétées par une étude historique; les fonds d'archives concernant la Guyane Française contiennent de nombreux documents, encore en grande partie inédits, qui permettent de retracer avec précision l'histoire des groupements indiens depuis leurs premiers contacts avec les européens, voici plus de 350 ans, et jettent une vive lumière sur le présent. De 1952 à 1962, avec le concours de Madame SAROTTE-POULIQUEN, archiviste-paléographe, nous avons fait un examen approfondi de ces fonds et transcrit la totalité des pièces se rapportant aux tribus indiennes. Ces travaux feront l'objet de publications ultérieures.

Dans cet article, nous envisagerons presque exclusivement les problèmes posés par les Indiens de l'intérieur, et ne parlerons des tribus de la région côtière qu'à titre d'éléments de comparaison.

Les Indiens de l'intérieur ne sont plus représentés en Guyane Française que par trois groupements, Oayana, Oyampi, Émerillon, totalisant moins de 450 personnes. Malgré leur faiblesse numérique, ces populations présentent un grand intérêt scientifique et humain, et méritent une sollicitude particulière. Par ailleurs, des groupements beaucoup plus nombreux vivent dans les pays voisins, et nous pensons que nos collègues de Surinam, du Brésil et de Guyane anglaise, placés devant les mêmes problèmes, pourront trouver intérêt à ces réflexions.

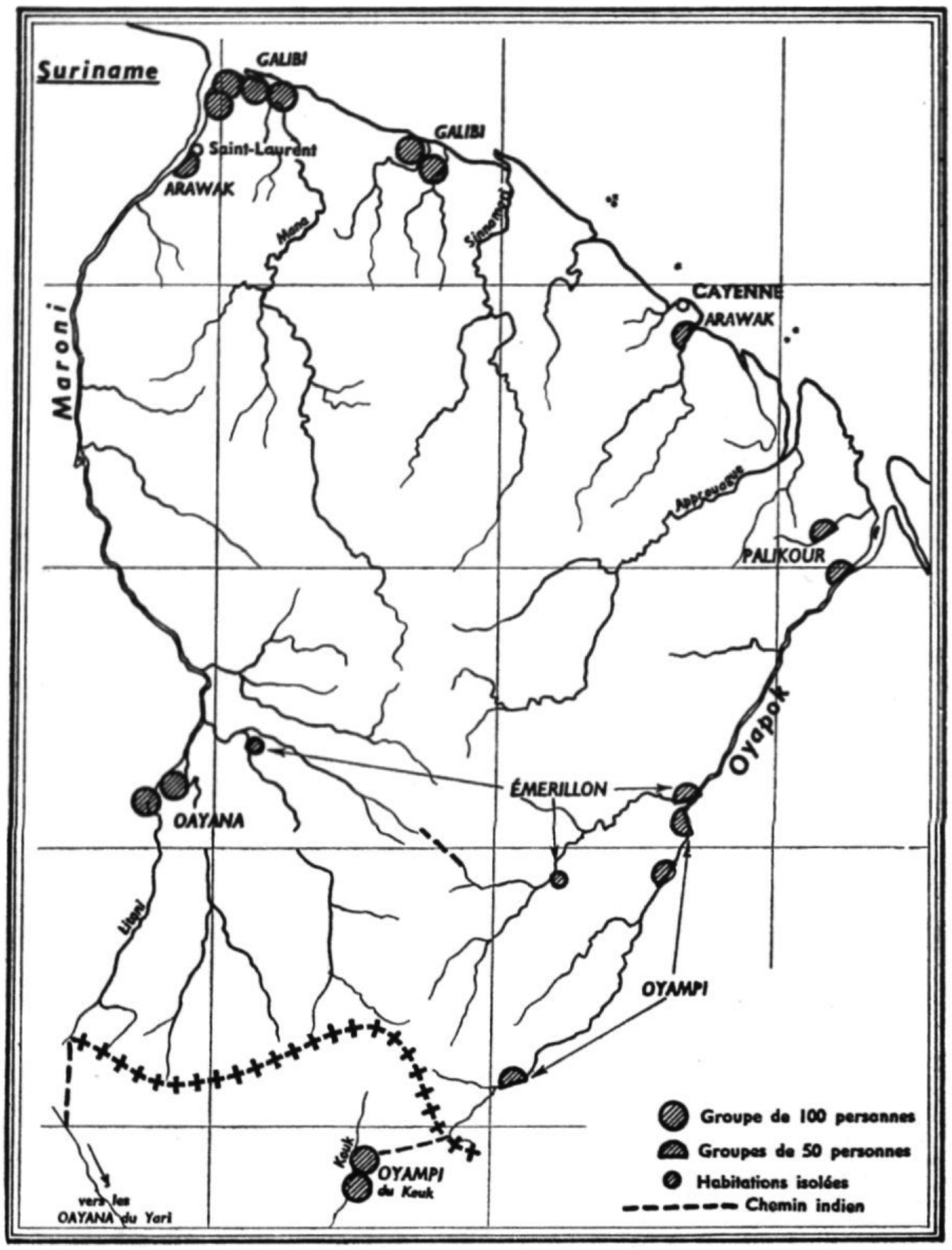

Fig. 1. Les Indiens de la Guyane Française en 1958.

I

Les Indiens de Guyane et le milieu géographique

La région côtière et l'intérieur s'opposent fortement, offrant aux hommes des conditions de vie, des possibilités de déplacement radicalement différentes. Il n'est pas excessif de dire qu'en Guyane il existe deux types d'habitat et de civilisation distincts: Indiens de la région côtière et Indiens de l'intérieur appartiennent par ailleurs à des groupes anthropologiques bien distincts et ont une pathologie sensiblement différente, qui se traduit directement sur leur situation démographique et leur devenir en tant que groupes. Les problèmes de contact de civilisation se posent de façon très différente pour les uns et pour les autres.

LES INDIENS DE LA RÉGION CÔTIÈRE. Galibi et Arawak sont avant tout des pêcheurs en mer. Toute leur vie est orientée par les impératifs résultant du milieu géographique très particulier du littoral.

– Ils sont amenés à vivre sur les estuaires, mais de préférence directement sur les plages, où le vent de mer chasse les moustiques. Le déplacement rapide des bancs de sable et de la vase modifie sans cesse la configuration du littoral. Ces Indiens sont donc amenés souvent à abandonner, bien contre leur gré, leurs villages envahis par la mangrove, et à les transporter ailleurs.

– Ils ne disposent pour faire leurs abattis que d'une surface limitée, cordons littoraux sableux ou petites émergences au milieu des marécages. Ces conditions de vie s'opposent, elles aussi, à la création de grands villages stables. Bien que vivant en contact étroit avec les créoles auxquels ils ont emprunté un certain nombre de techniques et d'habitude de vie, les Indiens de la région côtière n'en continuent pas moins à vivre en petits villages semi-nomades, exactement comme avant l'arrivée des Européens.

Ce seul fait suffit à montrer la force de l'emprise qu'exerce sur les groupements humains le milieu géographique.

– Les savanes marécageuses et l'ensemble de la bande littorale sont infestés de moustiques; mais contrairement à ce que l'on pourrait croire au premier abord, ces zones sont moins impaludées que l'intérieur du pays. Comme les populations des deltas de l'Asie du Sud-Est, les Indiens de la région côtière sont peu atteints par le paludisme. Ils sont dans l'ensemble en bonne santé, et c'est ce qui explique leur natalité exceptionnelle; la fécondité est une des plus élevées que l'on connaisse, atteignant 10,5 enfants par femme ayant achevé sa vie génitale (1).

Il est utile de préciser ici que Galibi et Arawak d'une part, Oayana, Oyampi et Émerillon d'autre part, appartiennent à deux groupes raciaux sensiblement différents au point de vue somatique et au point de vue physiologique. En particulier ils n'ont pas les mêmes groupes sanguins. Il est possible que ces particularités aient elles aussi une certaine influence et expliquent en partie les différences constatées dans la pathologie et les données démographiques des uns et des autres.

LES INDIENS DE L'INTÉRIEUR. Bien qu'appartenant à des groupes linguistiques et culturels différents, Caraïbe pour les Oayana, Tupi-Guarani pour les Oyampi et Émerillon, les Indiens de l'intérieur forment un groupe remarquablement homogène sur le plan de l'anthropologie physiologique; ils constituent l'une des races humaines les mieux caractérisées, présentant cette particularité remarquable que la totalité des individus appartiennent au groupe sanguin o.

Les Indiens de l'intérieur, que des descriptions superficielles ont souvent représentés comme "vivant de chasse et de pêche", sont avant tout des agriculteurs. Et l'agriculture en forêt guyanaise est soumise à des impératifs très particuliers, qu'il importe de rappeler brièvement ici, car s'ils sont bien connus des géographes, ils demeurent trop souvent ignorés de ceux qui, au nom d'un idéal religieux ou politique, élaborent des plans pour bouleverser la vie des Indiens:

– Les formes du terrain sont partout très accidentées; c'est une succession infinie de petites collines aux pentes raides, baignant dans des marécages. Le parcours du terrain est très

pénible, le transport des récoltes sur de longues distances impraticable. C'est pourquoi la plupart des Indiens préfèrent s'établir sur le bord des rivières navigables en pirogue, et faire les abattis nécessaires à leurs plantations au bord même de l'eau.

– Le sol est presque partout très délavé, très pauvre, impropre à une mise en culture permanente. Après avoir fait un abattis en forêt primaire, les Indiens font deux récoltes successives, puis l'abandonnent définitivement. Une expérience millénaire leur a montré qu'il était nettement plus avantageux d'opérer ainsi que de reprendre d'anciens abattis envahis par la végétation secondaire, car si l'abattage en forêt primaire demande plus de temps, le sarclage se trouve très réduit et le rendement est nettement plus élevé[1]. Ce système conduit à un semi-nomadisme.

– Un facteur écologique propre à la forêt amazonienne, la fourmi-manioc, contribue également à orienter la vie des Indiens vers un semi-nomadisme. La fourmi-manioc, qui ravage les plantes cultivées, prolifère plus spécialement dans les zones anciennement cultivées.

D'une façon générale, il faut bien comprendre que la forêt amazonienne est hostile à l'installation permanente des hommes. Quand l'homme coupe un abattis dans la forêt et établit un village, il rompt un équilibre naturel qui tend irrésistiblement à se rétablir à son détriment... et y parvient tôt ou tard, l'histoire des établissements européens dans le Sud de la Guyane le montre assez clairement. Un établissement permanent ne peut être maintenu que par une volonté tenace, au prix d'un gros effort supplémentaire: le rendement des cultures baisse par l'épuisement du sol et par la multiplication des rongeurs et des prédateurs; on est obligé de transporter les récoltes sur de longues distances. Enfin les habitations sont envahies par toutes sortes de parasites et deviennent insalubres.

Ces considérations montrent clairement que le mode de vie des Indiens de l'intérieur, semi-nomades dans un périmètre limité, le long de portions de rivières, constituant le territoire de chaque groupement, constitue une solution raisonnable au problème de la vie dans la forêt équatoriale, et ne doit nullement être inter-

---

[1] D'une façon générale les Indiens sont passés maîtres dans l'art d'économiser les heures de travail, et une étude rationnelle du problème ne peut la plupart du temps que confirmer la valeur de leurs méthodes.

prété comme une preuve de paresse ou d'ignorance. Les Européens des siècles passés qui prétendaient 'réduire', 'policer' les Indiens, quand ils ont voulu passer de la théorie à la pratique, ont du se plier aux mêmes nécessités. La mission St Paul, fondée au 18° siècle par les Jésuites sur le cours moyen de l'Oyapok, dut se déplacer à quatre reprises au moins, en une cinquantaine d'années.

AGRICULTURE DES INDIENS DE L'INTÉRIEUR; GENRE DE VIE. Nous rappellerons brièvement les méthodes d'agriculture, de chasse et de pêche des Indiens de l'intérieur:

Les abattis ne sont pas groupés, chaque ménage travaillant indépendamment, parfois fort loin des autres; la surface moyenne défrichée chaque année est de 0,5 hectares par ménage. Au début de la saison sèche, on fait l'abattage et on laisse sécher environ un mois au soleil avant de brûler. Le brûlage dépose un poids de cendre suffisant pour assurer deux récoltes. Puis l'emplacement est abandonné et on transporte ailleurs.

L'agriculture des Indiens diffère de celle des Noirs Réfugiés sur les points suivants: ils ne cultivent pas le riz; à l'encontre des Noirs Réfugiés qui abandonnent l'abattis après une seule récolte, ils sarclent soigneusement, brûlent sur place si la saison le permet les herbes sarclées et replantent. Cependant ils coupent un nouvel abattis chaque année, de telle sorte qu'ils ont toujours deux abattis en exploitation.

Ils cultivent essentiellement le manioc, le petit igname appelé napi, la canne à sucre, les bananes et plantains. Le maïs, les ignames blancs, les dachines et choux caraïbes sont connus mais peu cultivés; les nombreuses variétés de pois et de haricots qui jouent un si grand rôle dans la nourriture des Créoles n'ont pas pénétré dans l'agriculture des Indiens.

Le rendement de l'agriculture est faible. Le rendement en manioc ne dépasse guère 6.000 kgs à l'hectare, correspondant à 1.400 kgs de farine. Dans ces conditions l'abattis de 0,5 hectares ne produit guère, outre la nourriture du ménage, qu'un supplément commercialisable de 300 à 500 NF (120 à 200 florins surinamiens) par an au maximum.

Les Indiens pourraient-ils cultiver davantage, et améliorer leur vie par la vente de leurs produits? En fait, étant donné la

pauvreté du sol et le faible rendement des cultures, ce ne serait guère avantageux; d'ailleurs il n'y a guère d'acheteurs pour ce genre de produits, vu l'isolement des groupements indiens dans le Sud du pays. La vente du poisson et de la viande de chasse constitue une ressource beaucoup plus avantageuse, de même que le travail salarié au profit des Créoles et des Européens.

La pêche est pratiquée par trois procédés principaux, le tir à l'arc, la nivrée (empoisonnement de la rivière par des lianes à roténone) et l'hameçon. La pêche à l'arc demeure le procédé favori des Indiens; tireurs habiles, les Oayana rentrent rarement bredouilles. La consommation du poisson varie de 300 à 800 grs par adulte et par jour. C'est le principal apport de protides et aussi de lipides, certains de ces poissons étant très gras.

En dépit de l'exemple des Boni, les Oayana ne salent pas le poisson et persistent à le boucaner, tant pour le mettre en réserve que pour la vente. Le poisson boucané se conserve mal et peut provoquer de graves intoxications, qui s'observent notamment quelque temps après les grandes 'nivrées', prenant parfois l'apparence d'épidémies de dysenteries, et entraînant des morts. C'est un des rares points où les techniques des Indiens sont défectueuses et pourraient être améliorées.

Les Indiens sont des chasseurs nés; ils chassent par goût autant que par besoin. Depuis quelques années, ils sont presque tous pourvus de fusils de chasse modernes et font une grande consommation de cartouches: la viande de chasse prend une place croissante dans leur alimentation.

Les Indiens ne pratiquent pas l'élevage au sens ordinaire du terme, considérant d'ailleurs comme impure la chair d'animaux qui se nourrissent des déchets domestiques. Ils ont quelques poules, mais principalement pour la vente, et pour les plumes blanches nécessaires à leurs parures de danse.

Ils élèvent un grand nombre de chiens destinés principalement à la vente, qu'ils dressent pour la chasse en les affamant et en les 'lavant' avec des mixtures complexes.

L'absence d'élevage chez les Indiens a de tous temps provoqué l'étonnement et la commisération des Européens, et quand on étudie les archives de la Guyane Française, on met en évidence de nombreuses tentatives toutes suivies d'échec, pour l'introduire chez eux. En fait, comme bien d'autres efforts pour modi-

fier profondément la vie des Indiens, ces tentatives montraient une méconnaissance singulière des conditions imposées par le milieu géographique. En forêt guyanaise, les prédateurs, les vampires et les nombreux parasites hématophages ne permettent d'élever du bétail qu'au prix d'une surveillance de tous les instants, avec de aléas considérables. Un Indien équipé d'un bon fusil, en consacrant à la chasse deux jours par semaine, ramène aisément cent cinquante à deux cent kgs de gibier par an. Pour obtenir par l'élevage la même quantité de viande, il lui faudrait entretenir un troupeau d'une cinquantaine de moutons; le gardiennage, l'entretien des pâturages qui tendent à s'embroussailler rapidement, la lutte contre les prédateurs, etc, occuperait le plus clair de son temps. Les Noirs Réfugiés de Guyane, comme les Indiens, préfèrent à l'élevage la chasse, qui contribue par ailleurs à défendre leurs abattis contre les prédateurs et est à leurs yeux le type même de l'activité virile, en même temps que la meilleure distraction.

D'une façon générale, les Indiens de l'intérieur se nourrissent bien et ne connaissent des périodes de disette que très rarement. L'abondance du poisson leur assure une ration de protéines très élevée, bien supérieure à celle de la plupart des populations intertropicales.

Les préparations culinaires sont peu variées: c'est l'éternelle pimentade de poisson, dans laquelle on trempe les galettes de cassave. Les ignames sont simplement bouillis; l'usage du sel est général, mais le piment demeure le principal condiment.

Les Indiens consomment volontiers des fruits (papayes, ananas, mangues, pommes cajou), riches en vitamines, ainsi que des graines de palmier caumou en saison des pluies. Ils consomment par ailleurs une grande quantité de produits de cueillette qu'ils trouvent en abondance dans la forêt, notamment des graines, des larves de coléoptères, et les termites ailés au moment du vol nuptial.

Comme boisson, les Indiens n'utilisent d'ordinaire que l'eau de la rivière. Les jours de fête, on sert différentes sortes de cachiri, dont le plus courant est fait de manioc fermenté. Sa teneur en alcool est extrêmement faible. Les Indiens en absorbent sans sourciller des calebasses de deux litres; ils ont d'ailleurs la faculté de vomir volontairement, sans sourciller davantage et sans paraître en souffrir; leur estomac vide, ils recommencent à boire.

Ce cachiri est certainement peu recommandable mais il entraîne une indigestion plus qu'une ivresse. Il est absurde de lui attribuer l'extinction des Indiens car ils n'en boivent pas davantage que jadis, quand leurs nations étaient nombreuses et fortes.

Les Indiens de l'intérieur ont un goût prononcé pour l'alcool, et quémandent volontiers du tafia aux Européens et aux Créoles; mais ils ont peu tendance à en acheter de leurs propres deniers; au total leur consommation d'alcool est bien inférieure à celle des Noirs Réfugiés et des Créoles. Il n'est pas inutile de faire remarquer à cet égard que les Indiens de la région côtière, dont le genre de vie se rapproche de celui des Créoles, sont bien plus alcooliques que les Indiens de l'intérieur, ce qui ne les empêche pas d'être en bon état physique et d'avoir dix enfants par ménage. L'alcool a la plus terrible influence sur la vie familiale et la vie sociale, mais il est permis de penser qu'il n'a jamais détruit aucune population. Les voyageurs des 18° et 19° siècle qui ont avancé à la légère des affirmations de ce genre, notamment en ce qui concerne les Indiens d'Amérique du Nord, avaient affaire à des populations en proie simultanément à plusieurs fléaux sociaux, à des endémies et épidémies; ils ne disposaient pas des connaissances nécessaires pour départager l'influence des uns et des autres, et n'ont pas étudié sérieusement les causes des décès.

Aucune population du passé n'a pu matériellement atteindre une consommation d'alcool comparable à ce qu'on observe actuellement dans les îles productrices de canne à sucre, dont les habitants n'en ont pas moins une démographie florissante.

Dans l'ensemble, les Indiens de l'intérieur sont bien alimentés,[1] et leur ration alimentaire est équilibrée, sauf sur un point: elle est pauvre en éléments minéraux et notamment en calcium. Une tendance au rachitisme s'observe chez quelques enfants Oayana et Oyampi. Il est à noter qu'on n'observe rien de semblable chez les Noirs Réfugiés, qui ont exactement la même alimentation. Ici encore, Noirs et Indiens ne réagissent pas de la même façon aux conditions imposées par le milieu géographique.

---

[1] Les observations sur la nutrition des Indiens de l'intérieur ont été faites par le Dr. ETIENNE BOIS en 1961. Elles n'ont que la valeur de sondages mais permettent d'affirmer que les Indiens sont convenablement alimentés et que leur situation sanitaire et démographique ne peut être expliquée par la sous-alimentation. Une étude plus poussée est en cours.

LE VILLAGE. Les villages indiens de l'intérieur sont tous situés au bord même d'une rivière à laquelle leur vie est étroitement liée.

Jadis les Indiens vivaient dans des 'maloca', cases géantes où trouvait place tout un groupe de parenté. Bien que la tendance à l'habitation distincte par ménage ait prévalu, il demeure quelque chose de cette ancienne coutume. Plusieurs ménages apparentés même d'assez loin cohabitent volontiers pendant des années dans la même case.

Les cases des ménages sont généralement de simples abris ouverts construits sans aucun soin; les plus travailleurs construisent des cases protégées du vent par un auvent semi-circulaire à chaque extrémité.

Chaque ménage possède en outre une petite case dans son abattis; c'est là seulement qu'il peut trouver l'intimité conjugale, que la vie commune au village ne permet pas.

Les Indiens de la région côtière portent short et chemisette; mais les Indiens de l'intérieur demeurent fidèle à leur vêtement traditionnel, le calimbé d'étoffe rouge.

Les femmes Oayana portent les jours de fête la tangue, tablier de broderie de perles. Les autres jours, elles portent simplement un petit tablier d'étoffe rouge; les femmes Oyampi et Émerillon portent une courte jupe.

En dépit de l'évolution de ces dernières années, les Indiens de l'intérieur n'ont pas tendance à changer leurs habitudes vestimentaires. En particulier, ils s'opposent fermement à ce que les femmes s'habillent, pensant qu'elles deviendraient exigeantes et jalouses.

Hommes et femmes portent les cheveux longs et s'épilent cils et sourcils. Ils sont très soigneux de leur personne et se contemplent longuement chaque jour dans leurs miroirs.

La parure est essentiellement constituée par des colliers de perles de porcelaine bleue ou rouge, obtenus des voyageurs ou de commerçants européens ou créoles.

Dire que les Indiens raffolent des perles serait une expression bien faible. Les perles sont pour eux un but, un idéal; ils en parlent sans cesse comparant les formes, les nuances, faisant des échanges.

Les flots de perles que le commerce a déversés sur la Haute Guyane depuis 1950 n'ont pas affaibli leur passion. Il leur en faut davantage pour la même somme de travail, voilà tout. Certains en ont de pleines mallettes, qu'ils ouvrent pendant la journée, contemplant leur trésor comme un avare ses écus. Les jours de fête, hommes et femmes ploient sous trois à quatre kgs de colliers.

TECHNIQUES. Les Indiens ont conservé à peu près intactes leurs techniques traditionnelles, modifiées depuis deux siècles par l'emploi de la hache et du sabre.

Les constructions demeurent faites par ligature de bois simplement écorcés. Les techniques d'équarissage et de sciage des Noirs Réfugiés n'ont pas pénétré chez eux, sauf pour la construction des canots, qu'ils réussissent assez bien.

Les femmes filent le coton en vue de la fabrication des hamacs, très appréciés et donnant lieu comme par le passé à une certaine activité de commerce et d'échange.

Comme technique secondaire, on peut signaler la vannerie (hottes, pagaras ou malles à couvercle, tamis, etc.), ornée de motifs représentant des animaux stylisés. La poterie demeure une spécialité des Indiens Galibi de la région côtière.

GAINS ET DÉPENSES. On peut difficilement parler de budget familial, les Indiens de l'intérieur dépensant de la façon la plus fantaisiste, principalement pour acheter des perles ou des parures.

Chez les Oayana, les hommes recherchent de un à trois mois par an de travail salarié sur base de 7,5 NF (3 florins surinamiens) par jour. Chacun d'eux vend 50 à 100 kgs de poisson sec par an, sur la base d'environ 2,50 NF = 1 florin le kg.

On doit signaler comme ressource secondaire la vente des chiens dressés pour la chasse.

Depuis quelques années les Oayana tendent à acheter des moteurs hors-bord pour leur canots, moteurs qu'ils conduisent avec beaucoup de soin et d'adresse. Ils travaillent davantage et tendent à économiser.

Les dépenses courantes sont les perles, les cartouches de chasse; viennent ensuite les ustensiles de ménage, les moustiquaires et les outils.

Les Oyampi et Émerillon ne pratiquent pas le travail salarié et n'ont d'autre ressource que la vente de poisson salé à des commerçants créoles.

En résumé, la vie naturelle des Indiens apparaît comme traduisant un équilibre judicieux de l'homme et du milieu naturel. Les Indiens vivent dans des habitations spacieuses et confortables, leur vie n'est ni pénible ni ennuyeuse, ils se nourrissent bien et sont à l'abri du besoin. Ils produisent pratiquement tout ce qui leur est nécessaire. Leur vie matérielle s'est considérablement améliorée depuis quelques années grâce aux travaux salariés, par l'introduction du fusil et d'outils de bonne qualité ;quelques uns même, nous l'avons dit, commencent à acheter des moteurs hors-bord. Ils pourraient certes produire et travailler davantage, et développer l'usage de vêtements et de nourritures d'importation, mais ils n'ont aucune tendance à le faire, malgré les sollicitations dont ils ont été l'objet, et c'est problablement une sagesse de leur part. Car, nous le montrerons sous divers formes au cours de cette étude, cette évolution est une pente dangereuse, où les Indiens risquent de glisser insensiblement vers une désadaption complète au milieu géographique, et de tomber à l'état de populations assistées.

En fait, le genre de vie des Indiens est pratiquement le seul que puissent mener en forêt guyanaise des groupements humains vivant essentiellement de l'agriculture. La preuve en est que les populations introduites en Amazone depuis le 16° siècle ont dû l'adopter à peu près intégralement. Noirs Réfugiés de Guyane, Créoles de Surinam et Cabocles du Brésil cultivent, chassent et pêchent à la façon des Indiens, sans avoir pu innover en rien, sinon en matière de vêtement et d'habitation, et cela dans une large mesure aux dépens de l'agrément et de l'hygiène.

II

HISTORIQUE. Nous possédons de nombreux documents sur la situation des tribus indiennes de Guyane Française, de 1604 à nos jours, et notamment des évaluations numériques.

La plupart de ces documents concernent les Indiens de la région côtière, Galibi et Arawak, qui sont hors du sujet du présent article. Disons seulement que ces tribus, qu'on peut évaluer à 5 ou 6.000 personnes au début du 17° siècle, sur le territoire de la Guyane Française actuelle, ont diminué régulièrement de nombre, jusqu'à ne plus représenter vers le milieu du 19° siècle que 400 personnes environ. Depuis cette époque, ces populations dont la natalité est très élevée, ont surmonté la crise démographique résultant du contact des populations importées, et ont repris leur marche ascendante.[1]

Pour les Indiens de l'intérieur, il n'en a pas été de même. Tous les documents que nous possédons les montrent diminuant régulièrement de nombre, et le même processus se poursuit de nos jours, à un rythme seulement ralenti.

Comme pour les Indiens de la région côtière, on ne doit incriminer ni guerres ni mauvais traitements, mais seulement l'effet des maladies importées involontairement par les Européens et les Noirs, maladies auxquelles les Indiens, nous le verrons, sont particulièrement sensibles.

Nous ne possédons de chiffres sérieux pour les Indiens de l'intérieur qu'à partir de 1673. En extrapolant les chiffres donnés par les Pères GRILLET et BÉCHAMEL sur la superficie restreinte qu'ils avaient visitée, on peut évaluer à 15.000

---

[1] Le même phénomène a été décrit pour les populations de l'Océanie.

les Indiens qui vivaient à cette époque sur le territoire de la Guyane Française actuelle, région côtière exceptée.

Nous sommes particulièrement bien renseignés sur les Indiens de l'Oyapok, rivière qui fut l'objet dès le début du 18° siècle d'un trafic commercial relativement important, et où les Jésuites fondèrent plusieurs missions.

En 1727, peu de temps après la fondation du fort d'Oyapok, LEFEBVRE D'ALBON donne un recensement détaillé permettant d'évaluer à 3.500 personnes environ, le nombre des Indiens habitant le fleuve et ses affluents. (2)

La même année fut fondée sur le Moyen Oyapok la mission St Paul, qui réunit environ 200 Indiens, et un peu plus tard la mission Notre Dame de Ste Foy, à l'embouchure du Camopi, dont l'effectif initial ne nous est pas connu.

Des épidémies meurtrières survinrent rapidement, comme partout où les Indiens se trouvaient au contact étroit et répété avec les populations importées. En 1749, M. DE PRÉFONTAINE, faisant un rencesement des Indiens de l'Oyapok, ne trouve plus que 1.300 Indiens dans toute l'étendue du bassin de ce fleuve (3). En moins de 20 ans, des tribus importantes avaient été pratiquement anéanties. Contrairement à des légendes obstinément répandues, les Indiens rassemblés dans les missions furent décimés comme les autres. A cette époque, on ne disposait d'aucun remède efficace, et l'on peut même penser que la concentration anormale que les missionnaires imposaient à leurs catéchumènes a favorisé le développement des épidémies.

Le gouverneur D'ORVILLIERS relate ainsi la visite de ces deux missions qu'il fit en 1750 (4):

"Arrivé à la première mission desservie par le R.P. D'Aime, Jésuitte,[1] éloignée du premier saut d'Oyapok de vingt lieues et trente du fort, je fus étonné de le voir aussi peu peuplé d'Indiens quoiqu'ils y fussent presque tous rendus, sachant mon voyage; effectivement, dans un dénombrement que j'en ai fait il ne s'en trouva que quarante neuf hommes portant armes, quarante quatre femmes ou veuves, vingt six garçons et vingt sept filles au dessous de quatorze ans. Je m'informai des raisons du peu de monde que j'y voyois, et les Indiens comme les Missionnaires me dirent que les rhumes et fluctions de poitrine en avoient enlevé beaucoup, ce qui est de fait, mais une des grandes raisons qui rebutent les Indiens de se rassembler à cette mission, la grande partie étant établie çà et là

[1] Le nom de ce missionaire est transcrit de façon contradictoire sur les documents de l'époque. La transcription la plus courante est d'AYMA.

des bords de la rivière fort éloignés les uns des autres, est que le missionnaire avoit choisy l'endroit le plus ingrat: en effect c'est une montagne qui paroit fort aride et où le magnoc, seul plantage et ressource des Indiens ne veut pas venir: il avoit mal choisy et me parut disposé à descendre plus bas comme les Indiens luy proposèrent. Je crus m'appercevoir aussi que le missionnaire, quoiqu'homme très zélé, avoit le caractère trop vif pour vivre avec des gens aussi lents et indolents que le sont les Indiens, aussi me dirent-ils dans leurs représentations particulières, que le Père ne les aimoit pas, et qu'il ne causoit jamais avec eux que pour les gronder; le Père supérieur qui étoit avec moy et à qui je communiquai ma réflection à cet égard, convint qu'il en étoit quelque chose".

"De cette mission je fus à celle de Notre Dame de Foy, située à la frontière de la rivière de Camoupy et celle d'Oyapok. Cette mission desservie par le R.P. Besson, aussi Jésuite, est mieux située que la première, en meilleur terrain, plus peuplée d'Indiens qui paroissent fort attachés à leur missionnaire. Elle est composée de quatre nations, savoir de Tarripy, Ourious (?), Piriou Macaba et Caikouxiant. Cette dernière la plus foible; ils montent en tout à cent dix hommes portant armes, cent vint femmes ou veuves, soixante et dix neuf garçons et filles au dessous de quatorze ans; cette mission étoit beaucoup plus forte avant les maladies des rougeolles ou fluctions de poitrine qui en ont emporté considérablement".

Huit ans plus tard, M. DE KERKOVE, lieutenant au fort d'Oyapok, visita ces deux missions et les trouva encore considérablement diminuées (5). La description qu'il donne des Indiens malades et découragés rassemblés à Notre Dame de Ste Foy évoque irrésistiblement ce que l'on voit de nos jours dans les villages Oyampi du Haut Oyapok:

"Il trouva cette mission plus considérable que celle de Saint Paul. Il y avoit trente ou quarante cases ou carbets répandus autour de la case du missionnaire et de l'église qui y est attenante, habités par environ soixante et dix Indiens portant flèches sous trois capitaines. Il trouva ces gens-là encore moins soumis à leurs chefs et moins disposés à rendre service aux blancs que ceux de Saint-Paul, mais également lâches et paresseux. Ils étaient malades comme ceux-ci de rhumes et de points de côtés et comme eux ils se laissaient manquer de tout hors de cachiri dont ils ont toujours bonne provision, plustost que d'aller chercher de quoi se nourrir. Il ne peut en engager un seul à aller à la pesche pour lui quoiqu'il leur représenta que c'étoit principalement pour soulager leurs malades, et leurs capitaines n'eurent pas le crédit ou l'autorité d'y en faire aller aucun".

Il y avait à Notre Dame de Ste Foy un chef indien du Haut Maroni, venu en visite. M. DE KERKOVE s'étend longuement sur la description de cet homme, dont la noblesse et la vigueur contrastaient si fort avec le triste spectable qu'il avait tous les jours sous les yeux. Et son récit contient une donnée d'importance capitale. Il demanda à cet Indien, venu d'une contrée lointaine, où les Européens n'avaient pas encore pénétré, si les gens de sa tribu souffraient de maladies pulmonaires comme les Indiens de l'Oyapok. "Il répondit que non, qu'ils souffroient seulement de la fièvre".

Ce qui montre bien que les maladies importées étaient la seule cause du désastre.

En 1787, l'ordonnateur LESCALLIER fit faire un recensement très précis des Indiens de Guyane. Il ne restait plus dans la totalité du bassin de l'Oyapok que 482 Indiens, dont plus de 300 dans la région côtière (6). Les tribus de l'intérieur n'étaient donc plus représentées que par une centaine de personnes, groupées autour de la mission St Paul.

Le député POMME, dans une déclaration devant l'assemblée de la Guyane en 1790, précise la situation en ces termes:

"La mission St Paul, reste de deux nombreuses missions fondées par les Jésuites, est réduite à 104 individus dont 31 hommes, 33 femmes et leur recensement offre actuellement le double de mortalité sur les naissances".

Devant la même assemblée, BERTRAND, proposant la suppression de cette mission, rappelle avec autant de précision que de sérénité, le déroulement des évènements depuis le début du siècle. Seul de toute son époque, Bertrand a compris clairement les causes de l'extinction des Indiens (7).

"Lorsque je fus en 1768 à Oyapock, il y avoit encore dans tout ce quartier plus de quinze cent de ces individus de tout sexe et de tout âge et lorsque j'en suis sorti en mil sept cent quatre vingt six il n'en restoit plus par le recensement que j'en ai fait alors, plus de cinq cent.

On comptoit des peuplades de 1.500 à 2.000 Indiens... lorsque les Jésuites établirent les missions de Saint-Paul et Sainte Foy de Camopi; en 1784 je fus chargé par le Gouvernement de réunir le reste de ces missions en une seule, il ne s'en trouva plus que 220; ...Aujourd'hui, par l'exposé de M. l'Abbé Breton desservant cette mission, à peine en reste-t-il cent dont 25 à 30 portant flèches...

Ces peuples ne peuvent point souffrir d'intermédiaire entre leur état primitif et la civilisation des Européens. *J'ai toujours considéré que nos établissements trop près des leurs et notre commerce avec eux étoient les plus grandes causes de leur destruction;* le service que le Gouvernement en a aussi exigé pendant longtemps y a beaucoup contribué. Je pourrois montrer dans un plus grand détail tous les inconvénients qu'il est résulté de ces causes mais je me renferme à faire sentir dans la thèse générale qu'il est impossible de les faire changer de manière d'exister et qu'ils ne pourront jamais nous être que d'une petite utilité.

Considérons bien les effets de leur dépopulation en prenant pour exemple toute l'étendue de la colonie, où les premiers Européens lors de leur arrivée trouvèrent des Indiens partout où ils se sont établis et qui ont disparu successivement; pour peu qu'on y fasse attention on verra comme moi sans chercher d'autres raisons ailleurs que notre voisinage, notre service la plupart du tems contraint et même forcé et surtout notre tafia leur a été de tous tems mortel et finira par les anéantir".[1]

---

[1] Ce texte si remarquable ne rencontra aucun écho et devait tomber dans l'oubli jusqu'à nos jours. A cette époque, on aimait jongler avec les idées, et alors que les Indiens mouraient sous leurs yeux, des utopistes comme Leblond acquéraient une flatteuse notoriété en proposant des plans pour les 'civiliser' et bouleverser leur vie. On voudrait croire notre époque plus réaliste... pourtant les Indiens de l'intérieur meurent sous nos yeux, et certains pensent à en faire l'objet d'un tourisme commercial.

Dans les premières années du 19° siècle, on ne trouve plus aucune allusion aux Indiens.

Vers 1815–1817 pénétra en Guyane Française, venant de l'extrême Sud, un important groupement indien, celui des Oyampi, qui avait vécu jusque là très isolé sur les rivières du versant brésilien, tributaires du Yari et du Kouk. Il fut aussitôt l'objet de l'intérêt des voyageurs; c'était un renfort de main-d'oeuvre inespéré dans ce pays désert!

En 1817, les Oyampi sont évalués par les premiers voyageurs qui les virent à plus de 6.000. Ce chiffre est attesté par des estimations concordantes et provenant de voyageurs très sérieux. Les Oyampi se présentent alors comme une race splendide, en pleine force. THÉBAUT DE LA MONDERIE, décrivant un seul village, en évalue la population à 1.200 personnes! (8)

Le mécanisme se déclenche aussitôt. BODIN, Ingénieur Géographe de la Marine, remontant le fleuve en 1824, trouve les Oyampi ravagés par une épidémie de dysenterie et par le terrible 'rhume'. Il demande au gouverneur d'installer chez eux un médecin: "sinon ils n'existeraient bientôt plus qu'à l'état de souvenir".

En 1828, ADAM DE BAUVE traverse un village de 1.200 personnes désert à la suite d'une épidémie (probablement de nouveau 'la rhume'): "sur l'Agamiouare j'ai trouvé une centaine d'individus atteints d'une épidémie qui ravage ces contrées et qui est cause de l'abandon où nous avons trouvé les autres villages..." Toute la tribu des Oyampi est ravagée par l'épidémie. "...j'y trouvai une centaine d'Indiens de mauvaise mine, pâles, malades et malingreux. La plupart s'enfuirent à notre approche.[1] Il se trouvait beaucoup plus de femmes que d'hommes. ... Le chef de cet établissement... nous confirma ce que j'avais déjà appris, qu'une mortalité avait enlevé une grande partie des individus sur les établissements abandonnés que j'avais passés et il nous assura que partout à une grande distance nous rencontrerions le même aspect". (9)

En 1830 l'épidémie marque un temps d'arrêt. LEPRIEUR visite les Oyampi et évalue encore leur nombre à 2.000. Il s'étonne des évaluations de ses prédécesseurs, ne pouvant croire à une diminution si rapide en quelques années.

Les épidémies continuent leurs ravages.

Vers 1835, LAGRANGE dans un rapport au gouverneur, décrit les Oyampi "...*en un nombre assez fort, quoique les 9/10° aient péri, victimes*

[1] On voit que les Oyampi faisaient parfaitement le rapprochement entre les visites des Européens et les épidémies; quelques années auparavant les premiers explorateurs avaient reçu un accueil enthousiaste.

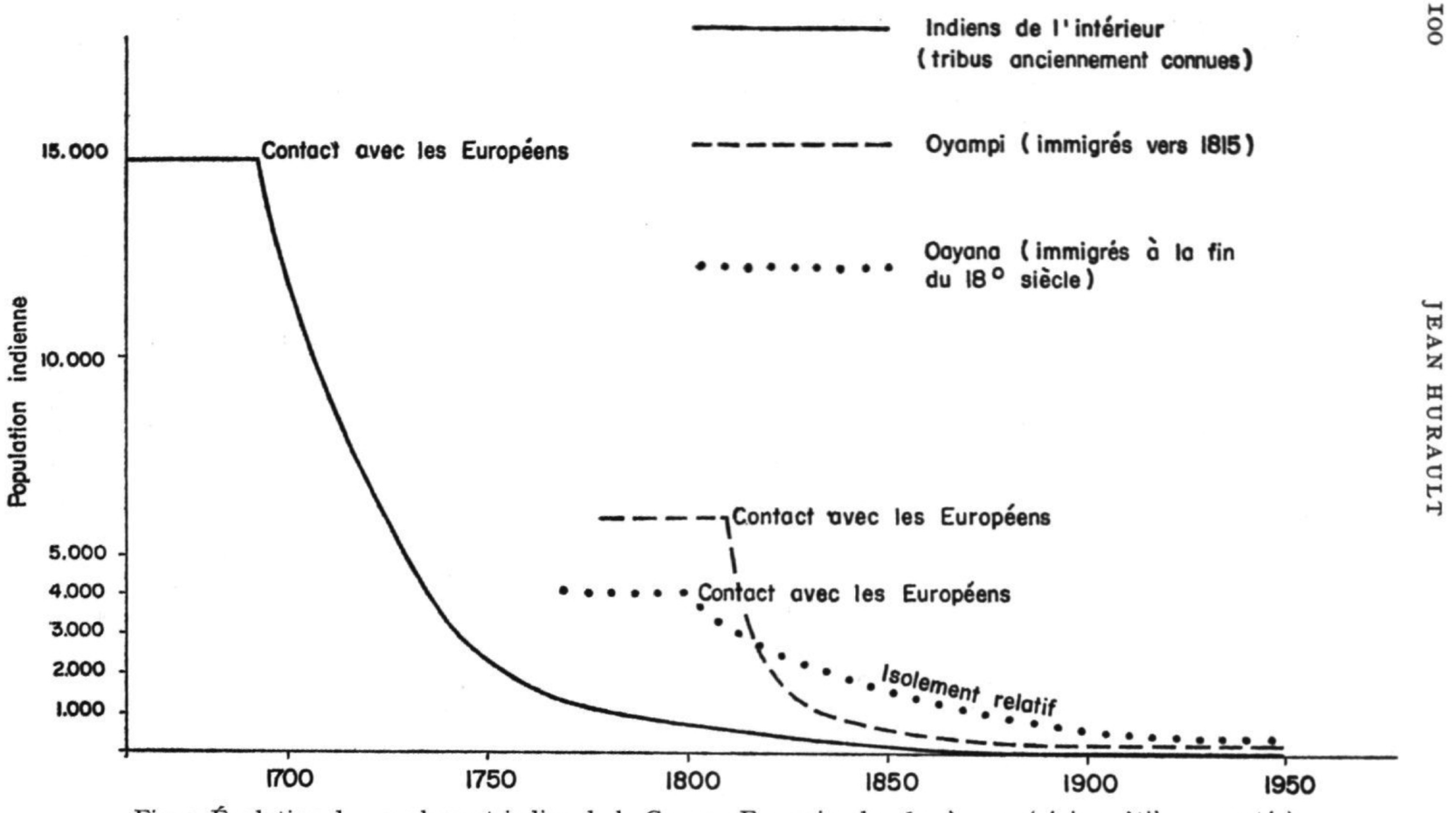

Fig. 2. Évolution du peuplement indien de la Guyane Française de 1675 à 1950 (région côtière exceptée).

des maladies qu'ils puisent promptement dans les vices que notre première fréquentation leur importe toujours". (10)

Dès 1840, les Oyampi ne sont plus que quelques centaines. COUDREAU décrit encore une épidémie sur laquelle il ne donne que peu de renseignements. Il s'agit toujours d'une maladie pulmonaire. (11)

"Il faut voir la maladie dans un hameau indien isolé. La fièvre les tord dans les hamac, ils délirent... La poitrine en feu, ils toussent et ils crachent désespérément... Personne ne peut aller ni pêcher, ni chasser, ni aliments, ni remèdes, ni soins. Ils ne font pas de cassave: une femme malade se lève si la faim presse trop, et fait une petite cassave que ces malheureux estomacs détraqués se refusent à recevoir. Pas de voisins à vingt lieues à la ronde; personne ne sait qu'ils se meurent. Ils meurent les uns après les autres, dans un effroyable dénûment, dans un horrible abandon, les survivants ayant à peine la force d'enterrer à un pied de terre ceux qui meurent les premiers..."

Depuis le 19° siècle les Oyampi, réduits à une poignée d'hommes, continuent d'être décimés par le terrible 'rhume'.[1] La dernière de ces épidémies a sévi dans le courant de l'été 1960.

Ainsi le processus de destruction des Indiens de la forêt par les maladies importées s'est poursuivi régulièrement depuis trois siècles et demi, seulement ralenti de nos jours.

Un fait doit être mis en évidence: nombre d'auteurs ont écrit sur les Indiens de la Guyane Française. Or pas un d'entre eux, si l'on excepte deux mémoires manuscrits tombés dans l'oubli jusqu'à nos jours, n'a compris les causes de l'extinction des Indiens. Le fait lui même n'a pas été nettement mis en évidence; la plupart des auteurs ont admis avec une grande légèreté que les Indiens "s'étaient retirés dans l'intérieur des forêts". Tel est notamment le cas de COUDREAU, auteur fantaisiste et mythomane, mais dont les écrits devaient avoir une grande influence en Guyane Française, car il était paré du prestige de l'explorateur.

"Pour moi, il y a aujourd'hui autant sinon plus d'Indiens dans notre Guyane qu'au jour de la découverte... les tribus fuyant les maîtres de la côte, d'abord leurs ennemis puis leurs tuteurs, et finalement, depuis un siècle, leurs voisins dédaigneux ou hostiles, ont reflué aux montagnes centrales et se sont réfugiés dans les sous affluents lointains des hauts des fleuves. ...Il se trouve bien aujourd'hui, dans le territoire de notre Haute-Guyane, 20.000 Indiens disponibles et 50.000 gravitant autour des Tumuc-Humac". (26, p. 427; texte écrit en 1884, avant les principaux voyages de COUDREAU).

---

[1] Les Créoles appellent 'la rhume' les maladies pulmonaires épidémiques qui déciment les Indiens.

Bien que, dans ses expéditions ultérieures, COUDREAU n'eut jamais, et pour cause, découvert ces Indiens, il ne démentit pas ouvertement ces affirmations, qui jusqu'à ces dernières années trouvaient encore créance. En 1950 encore, on s'imaginait volontiers à Cayenne, que l'extrême Sud de la Guyane Française abritait des tribus inconnues.[1] Cette croyance explique notamment l'entreprise tragique du journaliste RAYMOND MAUFRAIS (1949–50) qui exposait ainsi son but: "Retrouver trois tribus anthropophages et les survivants de 51 tribus sauvages dont on a perdu toutes traces depuis 60 ans" (phrase reproduite dans de nombreux journaux traitant de ce raid).

Ceux des auteurs d'expression française qui ont admis l'extinction des Indiens en ont parlé avec légèreté et indifférence. Cela ne posait pas pour eux de problème: de même que l'opium fait dormir parce qu'il a une vertu dormitive, les Indiens disparaissent parce que c'est leur destin de disparaître, parce qu'ils seraient 'une race usée'.

Certains se sont satisfaits de causes illusoires comme l'abus du cachiri et des bains froids dans les rivières. D'autres encore ont affirmé, contre toute évidence, que les missions des Jésuites rassemblaient des milliers d'Indiens et qu'à la suppression de ces missions en 1763, les tribus se seraient combattues au point de se détruire totalement.[2] Ces affirmations, en contradiction absolue avec les pièces d'archives authentiques, et dont la plus élémentaire connaissance du pays aurait montré l'absurdité, ont contri-

---

[1] Ces légendes trouvent encore un écho auprès de certains voyageurs dont l'esprit flotte entre la réalité et le roman d'aventures. Nous pouvons affirmer, après avoir effectué en 1956–57 et 1962 un parcours très étendu des régions encore inconnues de l'extrême Sud et de la région frontière Guyane-Brésil, qu'elles sont absolument vides d'hommes.

[2] Aucun combat sérieux n'a été signalé chez les Indiens de l'intérieur depuis les premières explorations (1673) jusqu'à nos jours. Le seul qui ait été jugé assez grave pour motiver un déplacement du commandant du fort d'Oyapok (CHABRILLAN, 1742) se réduisait à quelques meurtres commis dans une embuscade et à l'enlèvement de quelques femmes.

Seules deux grandes tribus de l'extrême Sud, les Oayana et les Oyampi, qui jusqu'à la fin du 18° siècle ont vécu sur les rivières tributaires de l'Amazone, possédaient une organisation militaire. On ignore dans quelle mesure elles se sont combattues avant de pénétrer en territoire français. Tout ce qu'on peut affirmer, c'est qu'après être entrées en contact avec les Français au 18° siècle elles ont vécu pacifiquement, s'étant d'ailleurs établies dans des zones fort éloignées l'une de l'autre, où elles se sont éteintes au même rythme, sous le seul effet des épidémies.

Quant aux tribus de la région côtière, il n'est signalé aucun combat de quelque importance entre elles postérieurement à 1604 (DE VAUX et LA REVARDIÈRE).

bué beaucoup à obscurcir le problème, empêchant jusqu'à nos jours de comprendre qu'il est d'ordre essentiellement médical.

SITUATION DÉMOGRAPHIQUE ACTUELLE DES TRIBUS INDIENNES.

Nous avons établi un relevé nominatif complet des Indiens de l'intérieur en 1947–48. En 1958, nous avons fait un nouveau relevé, accompagné d'une enquête démographique précise. Toutes les femmes ont été interrogées sur leurs enfants vivants et décédés, et l'on s'est efforcé de préciser l'âge des intéressés par rapport à des évènements de date connue. Une révision du fichier a été effectuée fin 1962.

Nous avons étudié parallèlement les Noirs Réfugiés Boni du Haut Maroni, population de race africaine vivant à proximité immédiate des Indiens Oayana, et dont le genre de vie et la nutrition présentent de grandes analogies avec ceux des Oayana. L'ensemble de ces populations, rappelons le, sont demeurées privées jusqu'à ces dernières années de tout secours médical. Dans ces conditions, les données démographiques traduisent directement l'équilibre de l'homme et du milieu géographique.

Les principales données démographiques sont définies comme suit:

1) Fécondité cumulée: nombre total d'enfants (survivants et morts) des femmes parvenues au terme de leur vie génitale.
2) Courbe de survie: graphique mettant en évidence, pour 100 individus nés l'année n, la proportion des survivants aux années n + 1, n + 2, etc,; d'où l'on déduit l'espérance de vie à la naissance et aux divers âges.
3) Taux net de reproduction: nombre de filles qui remplaceront 100 femmes parvenues à l'âge du maximum de fécondité, quand elles auront atteint ce même âge.

Nous n'indiquerons ici que les résultats ce cette étude, publiée en 1959 (12):

La courbe de survie des Indiens Oayana est presque superposable à celle relative aux Indiens Oyampi et Émerillon. Elle est par contre tout à fait différente de celle des Boni, montrant un comportement très différent vis-à-vis du milieu géographique. La mortalité de 0 à 5 ans paraît comparable dans les deux populations (environ 30%). Mais alors que chez les Boni la courbe marque un net palier entre 5 et 25 ans, correspondant à une mortalité très faible, on n'observe rien de semblable chez les

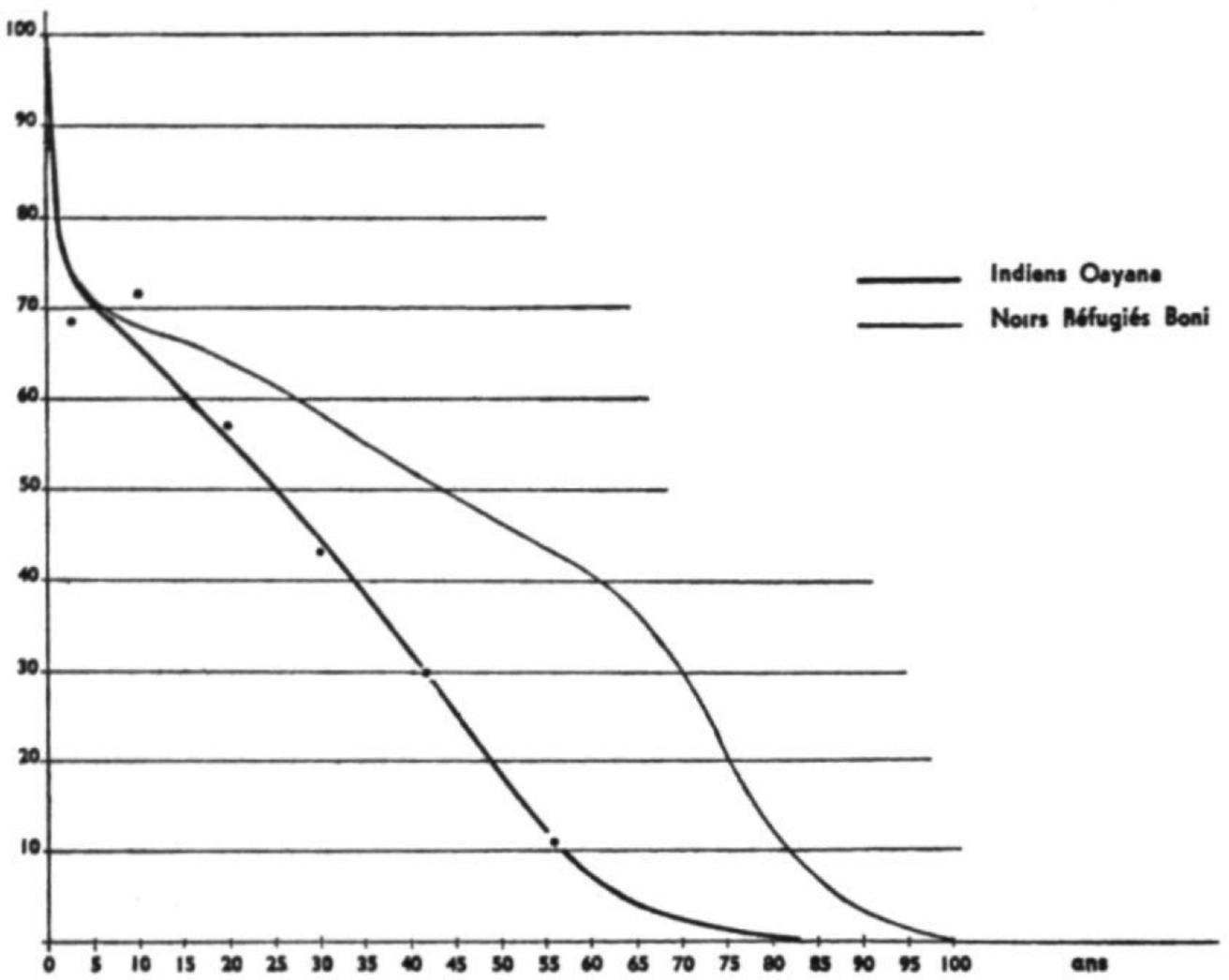

Fig. 3. Courbe de survie des Indiens Oayana.

Tableau résumant les données démographiques relatives aux Indiens Oayana d'une part, aux Oyampi et Émerillon d'autre part, comparées à celles des Noirs Réfugiés Boni.

	Oayana (Maroni)	*Oyampi-Émerillon* (Oyapok)	*Noirs Réfugiés Boni* (Maroni)[1]
Fécondité cumulée	3,6 enfants	4,2 enfants	7,3 enfants
Age du maximum de fécondité	24 ans	23 ans	25–28 ans
Espérance de vie à la naissance	31 ans	30,5 ans	43 ans
Taux de mortalité annuelle (1948–1957)	3,8%	4%	1,6%
Taux de natalité annuelle (1948–1957)	3,2%	4,2%	3%
Taux de reproduction [2]	83/100 en 28 ans	95/100 en 27 ans	201/100 en 31 ans

[1] Chiffre relatif aux femmes Boni nées avant 1895. Depuis une trentaine d'années la natalité des Boni a fortement baissé, sous l'effet d'une invasion de maladies vénériennes.

[2] Taux évalué sur les trente années précédant l'enquête.

Indiens Oayana; la courbe de mortalité plonge rapidement sans marquer aucun palier. *Les Indiens Oayana ont sensiblement à tout âge la même probabilité de mort.* Cette forte mortalité des adolescents et des adultes jeunes est un caractère remarquable, lié de façon évidente à la pathologie particulière des Indiens.

On voit que chez les Indiens il ne reste pratiquement plus de survivants à 70 ans, alors que chez les Boni, il en subsiste encore 30%

L'espérance de vie à la naissance, déduite de cette courbe est de 31 ans (Boni: 43 ans).

Les Indiens Oayana présentent une faible fécondité (3,7 enfants) et une forte mortalité. Ils s'éteignent à raison de 17% par génération de 28 ans. (Voir le tableau p. 104.)

Les Indiens Oyampi et Émerillon sont aussi en régression, mais à un rythme plus lent, en raison d'une natalité un peu plus forte.

En l'absence de maladies vénériennes et de pratiques anticonceptionnelles,[1] la faible natalité des Indiens de l'intérieur doit être attribuée en grande partie au mauvais état de santé des femmes, et spécialement au paludisme.

Ainsi les Indiens du Haut Maroni et du Haut Oyapok, séparés par des centaines de kilomètres et n'ayant pratiquement pas eu de contacts depuis des siècles, présentent des caractères démographiques très semblables.

De toute évidence, ces caractères sont liés à des propriétés biologiques innées; il est infiniment vraisemblable que l'ensemble des Indiens de l'Amazonie, appartenant à des groupes anthropologiques très voisins, ont eu et ont encore sensiblement la même destinée. Là où des groupes indiens présentent une balance démographique positive, on peut penser que les conditions du

---

[1] C'est seulement chez les Indiens Oayana qu'on relève des pratiques d'avortement volontaire; elles expliquent pourquoi la fécondité des femmes Oayana est inférieure a celle des femmes Oyampi et Émerillon (3,7 contre 4,2 à 4,5). L'avortement volontaire doit donc être regardé comme un facteur secondaire de la démographie des Indiens de la forêt.

La consanguinité peut être invoquée dans une faible mesure (on reviendra plus loin sur ce problème) mais il est hors de question qu'elle puisse réduire la fécondité dans des proportions pareilles. On se trouve en présence d'un problème purement médical.

milieu sont différentes. C'est le cas notamment des Indiens Galibi et Arawak, préservés du paludisme par leur habitat.

Ajoutons deux remarques importantes:

– Dans chacun des deux groupements, on observe de nettes différences entre les villages du cours moyen du fleuve et les villages du cours supérieur. Les Oyampi du Moyen Oyapok sont dans un état de santé sensiblement plus mauvais que ceux des villages très isolés du cours supérieur, et leur extinction est plus rapide.

Il en est de même chez les Oayana où le groupe le plus anciennement en contact avec les Européens montre des données démographiques plus mauvaises que les éléments immigrés du Yari en 1951.

– Les révisions de notre fichier de 1958, effectuées fin 1961 sur l'Oyapok et fin 1962 sur le Maroni, montrent que la mortalité des Indiens demeure très élevée. On relève pour cette période les taux annuels suivants:

	Oayana	*Oyampi* et *Émerillon*	*Noirs Réfugiés Boni*
natalité	4,2%	3,7%	3,2%
mortalité	3,4%	5,0%	1,2%

Ainsi la mortalité des Indiens de l'intérieur demeure trois fois supérieure à celle de leurs voisins les Noirs Réfugiés Boni.

Une nette amélioration de l'état de santé des Indiens, résultant de l'intensification de l'effort médical de ces dernières années, laisse espérer pour l'avenir une amélioration de leurs données démographiques. Mais actuellement leur situation demeure précaire et préoccupante.

Les caractéristiques démographiques des Indiens s'opposent fortement à ceux des Noirs Réfugiés de Guyane, qui pourtant, répétons-le, vivent dans le même milieu et ont un genre de vie très voisin. Les Noirs Réfugiés apparaissent comme une population florissante, parfaitement adaptée au pays, présentant un taux d'accroissement élevé.

En l'absence jusqu'à ces toutes dernières années de tout secours médical, chez les uns et chez les autres, de telles différences ne peuvent s'expliquer que par une *réceptivité différente à l'égard des principales maladies*. Ainsi l'extinction des Indiens de Guyane, étudiée à travers les documents historiques et à partir des données démographiques actuelles, ne peut être expliquée que par l'étude de la pathologie particulière des tribus de l'intérieur.

PATHOLOGIE DES INDIENS DE L'INTÉRIEUR. Le Docteur DOUVIER, examinant les Indiens Oayana en 1937 écrivait: "l'Indien ne présente pas de plaies comme le Noir, l'Indien fait des épidémies".

Les médecins qui ont examiné les Indiens au cours de ces dernières années, notamment le Dr. FRIBOURG-BLANC en 1947 sur l'Oyapok et le Dr. SAUSSE en 1947–1949 sur le Maroni, ont fait sur la pathologie indienne des observations concordantes qu'on peut résumer ainsi (13):

– Les Indiens, contrairement aux Noirs, sont sévèrement impaludés; aucune prémunition n'apparaît chez les adultes qui sont plus atteints que les enfants. La grosseur de la rate dans la majorité des cas, ne fait que s'accroître au cours de la vie.

Le paludisme entraîne chez les Indiens privés de secours médical des lésions organiques si graves qu'une partie des adultes sont des demi-infirmes, sans cesse malades, incapables de supporter un effort continu.[1] Une maladie infectieuse quelconque amenant une forte fièvre peut déclancher un accès palustre entraînant la mort en quelque jours.

Ces morts quasi foudroyantes d'adultes jeunes sont un des aspects les plus caractéristiques de la démographie des Indiens.

– Les Indiens présentent une sensibilité particulière aux maladies pulmonaires épidémiques, spécialement semble-t-il aux maladies à virus. Des grippes bénignes pour les Européens et les Noirs provoquent chez eux des complications pulmonaires très graves, pouvant amener en moins de quarante huit heures la mort d'adultes jeunes et en apparence robustes.

Les documents historiques que nous avons cités montrent clairement que ces maladies pulmonaires épidémiques ont été la cause essentielle de l'extinction des Indiens. On remarque en effet que presque tous les auteurs en ont parlé dans les mêmes termes, les considérant comme des maladies particulières aux Indiens. La variole, la fièvre jaune, ou d'autres grandes endémies bien connues des Européens, n'ont jamais été signalées dans l'intérieur du pays. Leur apparition n'aurait pas manqué d'ailleurs de provoquer des mesures de quarantaine ou des cordons sanitaires. Or jamais de telles mesures n'ont été prises, et aucun document ne signale que les épidémies qui ravageaient les Indiens aient été considérées comme dangereuses pour les autres populations. Ce fait, qui résulte nettement de l'examen de trois cent ans d'archives, nous paraît des plus remarquables.

---

[1] On peut remarquer à ce sujet que, quand les explorateurs du 18° siècle étaient obligés d'entreprendre de longs et pénibles voyages en compagnie d'Indiens, ils avaient fréquemment des morts à déplorer. Vers 1740, une expédition à la recherche du cacao du Haut Camopi, partie avec cinquante Indiens, enregistra 10 morts. Pour les Noirs Réfugiés, ce déplacement eut été une simple promenade.

Ces maladies épidémiques, que les Indiens appellent 'la rhume', continuent de nos jours à décimer les villages de l'intérieur. Elles sont mal identifiées, et l'on est pratiquement désarmé contre elles, en raison de leur développement foudroyant qui ne permet pas l'intervention du médecin en temps utile. Elles demeurent le grand fléau des populations indiennes.

Elles ont presque toujours coïncidé avec des mouvements de population. Sur le Haut Maroni, l'une d'elles a été déclenchée en 1937 par le passage de la mission de délimitation de la frontière Guyane-Brésil. Une autre a suivi en fin 1948 un déplacement en groupe que les Indiens avaient fait jusqu'à Saint Laurent du Maroni.

Sur l'Oyapok, les épidémies de 'rhume' ont sévi à cinq reprises depuis 1947; la dernière a sévi chez les Émerillon en 1960, amenant 7 décès.

– Les Indiens sont atteints de graves parasitoses intestinales, qu'ils supportent beaucoup plus mal que les Noirs, et qui expliquent en grande partie leur faible activité et leur faible résistance physique. En outre ils présentent fréquemment, surtout ceux de l'Oyapok, des dysenteries très graves.

Par contre les Noirs Réfugiés présentent une remarquable résistance au paludisme, qui n'amène chez eux que des accès espacés et de peu de gravité, sans conséquences sérieuses sur l'état général. C'est ce qui explique qu'ils peuvent déployer des efforts physiques intenses et continus, dont les Indiens de l'intérieur étaient incapables jusqu'à ces toutes dernières années. Ils présentent par contre une atteinte importante par des affections cutanées, pian et leishmaniose cutanée forestière, très rares chez les Indiens. Ils présentent d'autre part de très nombreux cas de maladies vénériennes, blennorragie en particulier; ces maladies n'existent pas chez les Indiens, qui n'ont pas de rapports sexuels hors de leur tribu.

Les données médicales relatives aux Indiens ont été complétées par le Dr. ETIENNE BOIS, au cours d'une mission effectuée de juillet à novembre 1960. La totalité des Indiens de l'intérieur ont été examinés et ont fait l'objet d'une fiche clinique détaillée, ainsi que de prélèvements de sang, de selles, d'urines et de crachats. Ces prélèvements ont été examinés à Paris par des spécialistes de sérologie, d'hématologie, de coprologie et de virologie. Les résultats de ces recherches seront publiés ultérieurement.

LE 'DÉSERT HUMAIN' DE L'AMAZONIE. Les considérations que nous venons de développer permettent de comprendre pourquoi la forêt amazonienne, dans l'ensemble plus favorable à l'homme que la forêt africaine,[1] présente cet aspect de 'désert humain', si souvent mis en évidence. La solution de ce problème est simple: l'Amazonie n'est un désert que dans la mesure où elle est peuplée par les Amérindiens. Ces populations, qui présentent une très mauvaise adaptation aux conditions de vie de la forêt équatoriale,[2] n'ont pu que s'y maintenir en équilibre précaire, malgré l'ancienneté de leur peuplement atteignant vraisemblablement plusieurs millénaires.[3] D'ores et déjà, les rivières peuplées par les Noirs Réfugiés offrent avec le reste de la forêt amazonienne le plus frappant contraste.

Si aucun facteur social ou politique ne venait contrarier leur développement, les populations d'origine africaine finiraient, sans nul doute, par remplacer progressivement les autres populations de l'Amazonie, à l'exception des Asiatiques établis sur les côtes.

Les facteurs que nous avons mis en évidence en étudiant les Indiens Oayana et Oyampi de Guyane suffisent à expliquer l'extinction progressive des Indiens de la forêt amazonienne depuis leurs premiers contacts avec les Européens et les Noirs; les violences dont ils ont pu être l'objet par endroits, de même que les guerres entre tribus, n'ont joué qu'un rôle tout à fait secondaire.

Il n'est pas difficile de se représenter ce que pouvaient être les caractères démographiques des Indiens de la forêt avant l'arrivée des Européens. On peut penser qu'en l'absence des maladies pulmonaires épidémiques, la durée moyenne de vie était un peu plus élevée: peut-être 50% des femmes au lieu de 45 atteignaient l'âge du maximum de fécondité et la fécondité cu-

---

[1] Aucune population de la forêt africaine ne présente un état sanitaire et démographique aussi satisfaisant que celui des Noirs Réfugiés de Guyane.

[2] Les Indiens de l'intérieur sont parfaitement adaptés à la forêt au point de vue du genre de vie, mais ils ne le sont pas au point de vue biologique. Il n'y a pas là de contradiction; ce sont deux problèmes différents.

Les Noirs Réfugiés sont adaptés à la forêt aussi bien sur le plan biologique que sur celui du genre de vie.

[3] Des haches indiennes ont été souvent trouvées par les orpailleurs sous 5 à 6 mètres d'alluvions.

mulée s'élevait à 4,5 au lieu de 4 du fait d'un état de santé général un peu meilleur. Dans ces conditions, en dépit du paludisme, la population se maintenait, elle pouvait même s'accroître lentement.

Ce point de vue est illustré de façon frappante par les observations faites chez les Indiens Oyampi de l'Oyapok. On note dans ce groupe 59 décès pour 60 naissances d'octobre 1947 à janvier 1959. Sur ces 59 décès, 11 au moins ont été provoqués par des épidémies de grippe ou de pneumonie. Si les Oyampi avaient été préservés de ces maladies, leur bilan démographique, en l'absence de tout secours médical, aurait été largement positif.

Ainsi le comportement d'un groupe humain, son destin en tant que peuple et son existence même apparaissent déterminés dans une large mesure par des propriétés biologiques héréditaires. Cette notion était assez clairement perçue au début de ce siècle, mais elle n'a jamais fait l'objet d'études approfondies, les conditions d'une expérimentation indiscutable ne s'étant pas trouvées réunies. Sous l'influence du courant d'idées qui anime la sociologie depuis plusieurs dizaines d'années, elle a fini par être complètement perdue de vue. La sociologie actuelle ne tient plus aucun compte des données biologiques propres aux groupes qu'elle étudie; on parle couramment de cycles de civilisation, de lois de changements sociaux, d'acculturation, etc., comme si les faits sociaux avaient une vie propre et une évolution propre, indépendantes des hommes supposés identiques et interchangeables. C'est comme si l'on prétendait étudier le psychisme de l'homme sans tenir compte de son corps, en niant l'influence du sexe, de l'âge, de la maladie. On en est même arrivé à soutenir que l'homme est à tous égards le produit de la société dont il est issu.

Dans le cas étudié ici, la fausseté de ces théories apparaît avec évidence. Si les Indiens disparaissent, là où les Noirs fondent des sociétés florissantes, c'est parce que leurs caractères biologiques ne sont pas *appropriés* aux conditions imposées par le milieu géographique, alors que ceux des Noirs le sont au plus haut degré.

Vu sous cet angle, le destin des Indiens de la forêt amazonienne devient clair; leur comportement social, et spécialement leur effondrement au contact de la civilisation européenne trouvent une explication.

Dans l'ensemble de la forêt amazonienne, ces faits ont été remarqués dès le 17° siècle et ont entraîné le remplacement des

Indiens par la main-d'oeuvre esclave, importée d'Afrique. Le souci de trouver à tout prix une explication de sociologie pure, a inspiré ces dernières années, notamment au Brésil, des écrits inspirés à la thèse suivante:

Le succès de la main-d'oeuvre africaine aurait été dû à ce que les Noirs avaient une civilisation plus proche de celle des Européens, tandis que les Indiens auraient été davantage chasseurs-pêcheurs qu'agriculteurs.

Pour tout observateur de bonne foi, les Indiens de la Guyane et les Noirs des forêts du Congo et du Gabon sont sensiblement au même niveau technologique et culturel. Les Indiens sont certainement des cultivateurs aussi expérimentés que les Noirs; oublie-t-on que ce sont eux qui ont enseigné au reste du monde la plupart des grandes cultures tropicales: manioc, maïs, coton, tabac et tant d'autres? La chasse et la pêche ne constituent pour eux qu'un apport secondaire; c'est leur instabilité, leur absence de fixation au sol qui peut faire illusion sur ce point. Elle peut être expliquée dans une certaine mesure par la faible dimension des groupes de parenté; il faut tenir compte également d'un facteur écologique qui n'existe pas en Afrique Noire, la fourmi-manioc, qui pullule spécialement sur les zones habituellement cultivées, favorisant le semi-nomadisme.[1]

Ces considérations ne prétendent pas donner une explication complète du comportement social des Indiens de la forêt amazonienne. Les caractères biologiques du groupe ne sont qu'un des facteurs de ce comportement, parallèlement à bien d'autres, notamment écologiques et historiques. Mais il importe d'en mettre en évidence l'importance primordiale; c'est pour n'en avoir tenu aucun compte que l'action 'civilisatrice' menée depuis plus de trois siècles auprès des Indiens de l'Amazonie a conduit partout à un échec.

---

[1] Ce facteur ne joue qu'un rôle secondaire, puisque les Noirs Réfugiés, en dépit de la fourmi-manioc, conservent des villages de résidence stables, ne déplaçant que leurs habitations de culture; mais il est certain qu'il favorise la dispersion des groupes et le semi-nomadisme.

III

Évolution sociale des Indiens de Guyane

Les Indiens de l'intérieur, bien qu'appartenant à des groupes linguistiques distincts (les Oayana parlent une langue Caraïbe, les Oyampi et Émerillon des langues Tupi-Guarani) ont un même système de parenté et des principes d'organisation sociale identiques.

Nous ne donnerons ici qu'un aperçu de ce système fort complexe, qui a fait l'objet d'une publication distincte (14). Aussi sommaires que soient les données exposées ci-dessous, elles sont indispensables pour comprendre la structure de ces groupes et leur désorganisation sous l'effet de nouvelles conditions de vie. Cette étude est d'autant plus importante qu'il n'existe plus chez les Indiens de la forêt de principe d'organisation dépassant le cadre de la parenté. Le mode de groupement en villages, l'importance et le degré de cohésion de ces villages résultent donc de façon directe des conceptions relatives à la parenté et de leur évolution.

Il importe d'observer qu'il n'en a pas toujours été ainsi. Oayana et Oyampi ont jadis constitué des nations organisées.

Il semble que cette organisation était de nature essentiellement militaire. A la fin du 18° siècle, les Oayana avaient un chef suprême, le Yapotoli, exerçant une autorité effective. Les villages étaient alignés sur un très long chemin, joignant le Yari au Tamouri, affluent de l'Oyapok. Cette organisation permettait d'éviter des surprises et de mobiliser rapidement des forces sur un point donné, car les déplacements sur un tracé frayé sont beaucoup plus rapides que les déplacements à travers la forêt. Les hommes des villages étaient en état de mobilisation permanente et assuraient un service de garde avec une discipline qui impressionna les explorateurs.

Il en était de même pour les Oyampi qui dans les premières années du 19° siècle, possédaient encore une organisation et une hiérarchie militaire, et un chef supérieur auquel les Européens donnaient le titre de roi.

Tout cela a disparu sans laisser de traces quand les guerres entre tribus ont cessé, sous l'effet de leur décadence démographique et de l'isolement croissant des groupes.

DÉFINITION DES TERMES SOCIOLOGIQUES UTILISÉS. En l'absence de conventions d'usage général, nous utiliserons les termes utilisés dans les études africanistes, dont nous rappellerons ci-dessous la définition:

Lignage: Ensemble des descendants selon un certain système de parenté, par des liens connus, d'un même ancêtre, homme ou femme.

Patrilignage: Ensemble des descendants par les mâles d'un même ancêtre mâle.

Patrilinéaire: Se dit d'une société qui compte la parenté de mâle en mâle.

Matrilignage: Ensemble des descendants par les femmes d'une même aïeule.

Matrilinéaire: Se dit d'une société qui compte la parenté par les femmes.

Résidence patrilocale: Principe selon lequel le jeune ménage va s'établir dans la parenté du mari.

Résidence matrilocale: Principe selon lequel le jeune ménage va s'établir dans la parenté de la femme.

Exogamie: Prohibition du mariage entre hommes et femmes ayant une certaine relation de parenté classificatoire.

Endogamie: Principe conduisant à favoriser le mariage entre hommes et femmes ayant une certaine relation de parenté classificatoire.

Parenté classificatoire: Principe tendant à définir les relations de parenté en fonction de la place des individus dans le lignage par rapport à l'aïeul fondateur. – D'une façon générale, les individus situés sur la ligne n du tableau généalogique se disent frères et appellent, selon le système de parenté, père ou oncle, mère ou tante, les individus situés sur la ligne n–1.

Cousins parallèles: Enfants du frère du père; enfants de la soeur de la mère.

Cousins croisés: Enfants de la soeur du père; enfants du frère de la mère.

SYSTÈME DE PARENTÉ ET ORGANISATION SOCIALE DES OAYANA. Dans la suite de cet exposé, nous parlerons plus spécialement des Oayana; nous indiquerons ensuite les variations existant entre les divers groupes, non quant au système lui-même qui découle d'une arithmétique rigoureuse, mais quant à son degré de dégradation.

Les Oayana étaient en 1958 au nombre d'environ 400 personnes dont 240 sur le Litani (170 sur la rive française et 70 sur la rive surinamienne) ; ils étaient répartis en 8 villages dont aucun ne dépassait 45 personnes.

Ils vivent depuis la fin du 18° siècle en symbiose étroite avec les Noirs Réfugiés Boni. Ces relations commerciales, associées à d'étroites relations personnelles, n'ont entraîné aucun métissage ; les Oayana, bien que connaissant les coutumes et croyances des Boni, entièrement différentes des leurs, ne leur ont strictement rien emprunté.

Depuis 1950, date de fondation du poste de Maripasoula, les Oayana sont en contact étroit avec les Européens, et leur vie matérielle a subi de profonds changements. Nous étudierons dans un chapitre ultérieur les problèmes pratiques posés par ces contacts.

a) *Description du système de parenté*. Les Oayana comptent la parenté sur les deux lignes, et sans qu'ils en aient nettement conscience, il existe chez eux simultanément patrilignage et matrilignage.

L'un et l'autre de ces groupes possède un système d'appellations classificatoires parfaitement cohérent, ne dépendant que de la position des intéressés par rapport à l'ancêtre fondateur. Le mariage est prohibé avec les 'mères' et 'filles' classificatoires, ainsi qu'avec les cousines parallèles, uniformément appelées 'soeurs'.

Il est au contraire prescrit avec l'une des cousines croisées classificatoires, uniformément appelées 'épouses'. Les enfants de ces femmes sont appelés 'mes enfants' même si l'union n'a pas été effectivement réalisée.

Ce système permet la transmission de génération en génération d'un système d'appellation parfaitement cohérent.

Nombre d'Oayana vivant dans des villages différents, sont parents éloignés et s'appellent l'un et l'autre, oncle, frère, neveu, beau-frère, etc., en vertu de relations classificatoires dont l'origine est oubliée depuis longtemps.

Les Oayana n'ont pas une représentation d'ensemble de leur système de parenté, et *ils ne considèrent pas matrilignage et patrilignage comme deux groupements distincts;* il n'y a qu'un mot dans leur langue, *ēki*, pour désigner l'ensemble du groupe de parenté. Il est clair que dans la pensée d'un Oayana *ēki* représente la collection des individus auxquels il donne le nom de frère, oncle, tante, neveu, etc., tout au moins de ceux auxquels il se rattache par un fragment de généalogie connue.[1] Cette optique est entièrement différente de celle des populations à stricte exogamie, comme les Noirs Réfugiés de Guyane, pour lesquels il existe une délimitation

[1] Cette attitude se comprend aisément, car les mêmes termes de parenté sont employés dans le patrilignage et le matrilignage.

rigoureuse entre le groupe de parenté et les groupes étrangers. *ēki* n'est pas groupé matériellement, ne correspond à aucune définition d'ensemble, et n'a pas de frontière rigoureuse; ses limites s'estompent progressivement dans le lointain. On entendra dire de l'un: 'c'est ma famille même'; d'un autre 'c'est encore ma famille'; d'un autre enfin, 'c'est un peu ma famille'.

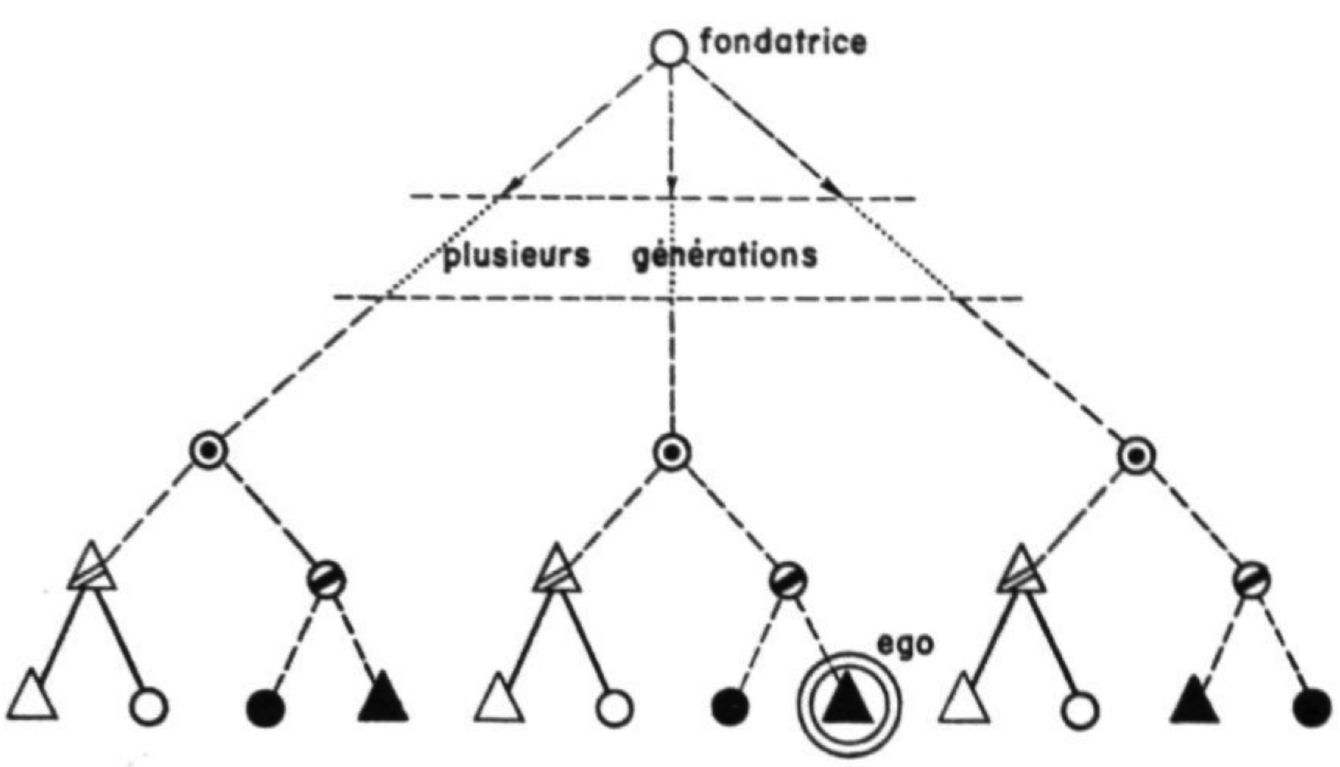

Fig. 4. Matrilignage Oayana.

Personnes appelées par ego:

- grand'mère
- mère
- frère
- soeur
- beau-père
- beau-frère
- épouse

Le système de parenté des Oayana peut être résumé par les figures 4 et 5; les équivalents en français des termes de parenté: 'beau père', 'belle mère', etc. ont été spontanément donnés par les Oayana qui connaissent quelques éléments de notre langue; il est à noter que ces termes coïncident exactement avec les équivalents donnés par les Oyampi, qui n'ont pas de relations avec les Oayana.

b) *Fonctionnement du système; constitution effective des groupes de parenté; mécanisme éventuel de circulation des femmes entre les groupes.*

Nous sommes ici en présence d'un problème difficile; l'extrême décadence démographique et la désorganisation sociale de ces petits groupes empêchent de tirer de leur état actuel des conclusions bien nettes. Deux faits apparaissent nettement:

– Le principe de résidence est matrilocal; dans tous les cas, le jeune ménage doit s'établir auprès des parents de la femme.

– On n'observe aucun mécanisme d'échange de femmes entre groupes ou entre villages.

Il apparaît donc bien que ce système tend à constituer des *groupes endogames*, susceptibles de vivre repliés sur eux-mêmes sans échanger de femmes avec les autres groupes.

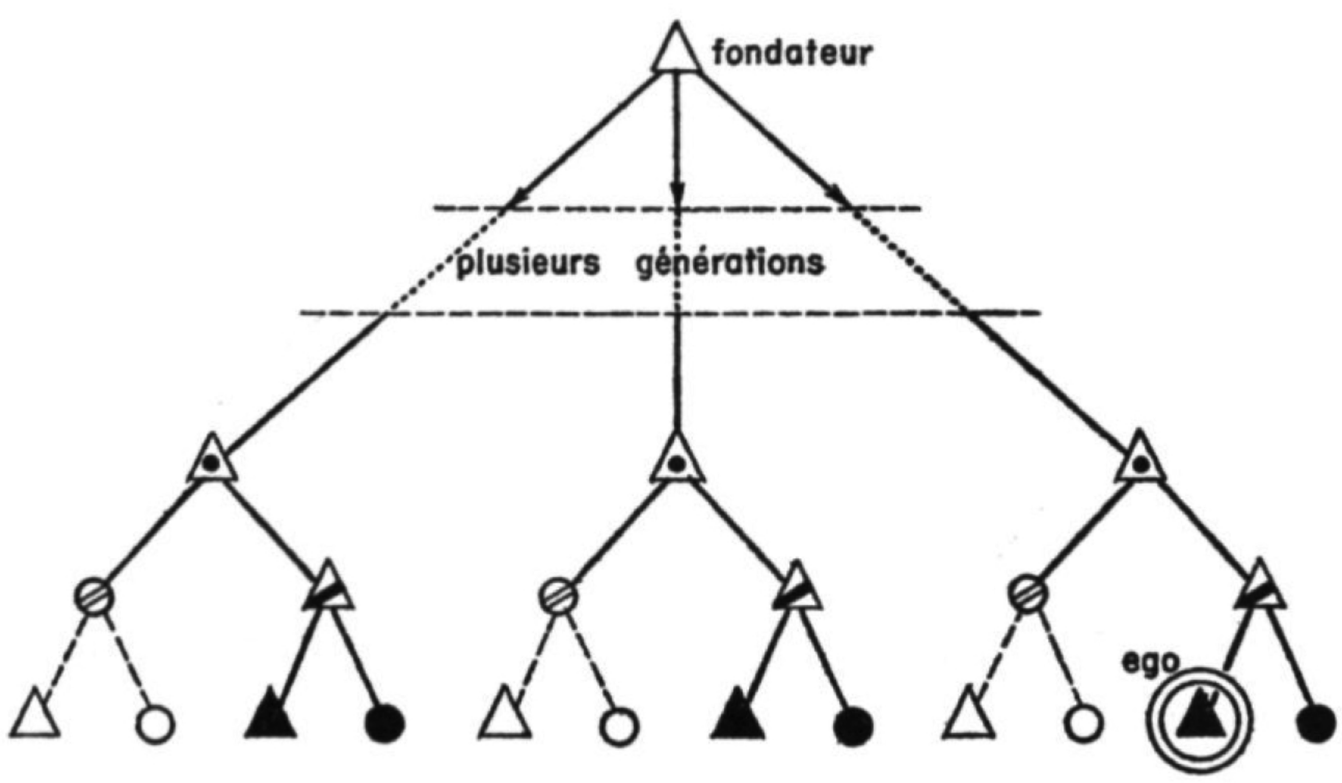

Fig. 5. Patrilignage Oayana.

Personnes appelées par ego:

- grand-père
- père
- frère
- soeur
- belle-mère
- beau-frère
- épouse

Il est utile de faire appel à l'hypothèse, de se demander comment, étant posées les bases théoriques de ce système remarquable, pouvaient se constituer les groupes:

Il semble bien que le système *visait à fondre en un même groupe de parenté*, par les mariages endogames, *un patrilignage et au moins deux matrilignages*. Le groupe ainsi constitué pouvait, au moins théoriquement, vivre en endogamie complète, sans aucun échange de femmes avec d'autres groupes.

C'est là un fait remarquable. Aucun autre système de parenté à notre connaissance ne peut permettre l'endogamie complète d'un groupe restreint.

Le système se prête en fait à des combinaisons infinies, et ce qu'on peut en dire de plus général est qu'il permet de fondre en un même groupe de parenté plusieurs fragments de matrilignage et plusieurs fragments de patrilignage. C'est effectivement ce qu'on trouve actuellement dans la

plupart des villages Oayana. Il semble qu'on ait tendance à considérer un de ces patrilignages comme prééminent, et à choisir le chef parmi ses membres.

On peut qualifier cette conception de *parenté agglutinante;* il est permis de penser qu'elle ne découle pas nécessairement des bases du système, et qu'elle s'est développée au cours des derniers siècles, sous l'influence de la forte mortalité et de la régression démographique des Indiens. Ce mode de groupement permettait de constituer des villages relativement importants à partir de fragments de matrilignages dont aucun séparément n'aurait pu constituer une unité viable.

c) *Examen des groupes Oayana du Litani; confirmation ou infirmation de l'hypothèse précédente*. De tous ces groupes, un seul, le village Machiri, récemment immigré du Yari,[1] a conservé typiquement l'ancienne structure Oayana. Ce groupe peut être regardé comme la superposition de trois matrilignages et d'un patrilignage, fondus en un seul groupe de parenté par de multiples unions endogames.

L'examen des autres villages ne met en évidence aucun principe contraire à ceux que nous avons dégagés, mais ces principes tendent à tomber en désuétude.

ÉVOLUTION ACTUELLE DU SYSTÈME SOCIAL DES OAYANA. Le mariage endogame tend à disparaître au profit du mariage exogame conclu par le libre choix; ce fait provoque la ruine de l'ancienne structure, qui, en dehors du village Machiri n'apparaît plus que sous la forme de fragments isolés. Les appellations relatives à la parenté sont maintenues, mais les obligations qu'elles comportent ne sont plus respectées. En fait, l'ensemble du système s'est écroulé. Il en résulte une tendance croissante au fractionnement des groupes et à l'instabilité des villages.

L'abandon du mariage endogame s'explique par le fait qu'il restreignait la liberté du choix, imposant souvent par surcroît des mariages entre conjoints d'âge très différents. Or la tendance dominante chez les Oayana actuels est la liberté du choix; en l'absence de coercition matérielle et de sanctions religieuses, puisque les Oayana n'ont pas de culte des ancêtres, il n'est pas possible d'imposer à une fille tel ou tel mariage. Seule, en fait, la nécessité de constituer un groupe cohérent et capable de faire valoir ses droits permettait d'imposer ces contraintes. La paix et la sécurité les ont fait disparaître. Le choix du conjoint est actuellement entièrement libre.

Plus un système de parenté est complexe, plus sa dégradation se répercute sur l'ensemble de la vie sociale et familiale, et plus il est difficile au groupe de se rééquilibrer sur une autre base. Tout mariage exogame crée une nouvelle série de relations de parenté s'ajoutant à toutes celles qui relient les membres du groupe. Tout mariage conclu à l'encontre des lois du mariage exogame (par exemple entre 'frères' et 'soeurs', cousins

[1] Ce village s'est depuis 1957 scindé en plusieurs groupes, dont l'évolution ci-après décrite a en quelques années profondément modifié la composition.

parallèles au sens classificatoire) crée une nouvelle série de relations qui sont *contradictoires* avec celles existant déjà. Ainsi donc, les individus se trouveront progressivement dans un réseau d'appellations confuses et contradictoires. Le principe même de ces appellations finira par perdre toute valeur à leurs yeux.

Les différents stades de cette évolution sont parfaitement perceptibles chez les Indiens Oayana, le stade ultime étant représenté par les villages les plus anciennement en rapport avec les Européens et les Noirs, tandis que le village Machiri, immigré du Yari depuis peu d'années, est resté jusqu'en 1957 fidèle aux conceptions traditionnelles.

Un relevé détaillé, fait en novembre 1958, de la situation de 53 femmes mariées dont la filiation était connue, montre que cette évolution se poursuit lentement depuis 40 ou 50 ans au moins. Les mariages endogames conformes à la coutume, qui représentaient encore 25% à la génération précedénte, ne représentent plus que 15% pour les femmes nées postérieurement à 1925, tandis que les mariages certainement exogames passaient de 50 à 70%.[1]

INFLUENCE DE LA DÉGRADATION DU SYSTÈME DE PARENTÉ SUR LE MODE DE GROUPEMENT ET LA COHÉSION DES VILLAGES. L'évolution que nous venons de décrire réagit sur l'ensemble de la vie sociale des Oyana.

La disparition du mariage endogame conduit presque nécessairement à la dégradation du principe de résidence, car les tendances à la filiation patrilinéaire et à la résidence matrilocale, toutes deux très fortes chez les Indiens Oayana ne coïncidaient que par l'endogamie. Celle-ci disparue, elles s'opposent l'une à l'autre, atteignant les groupes dans leur cohésion et dans leur existence même.

La résidence matrilocale, si elle demeurait observée, assurerait au moins la cohésion des groupes à l'intérieur desquels les liens de parenté demeurent ressentis le plus fortement. Mais les Indiens Oayana n'ont pas une conscience assez claire de leur situ-

[1] Ces considérations montrent qu'il ne faut pas chercher la cause principale de la faible fécondité des femmes Oayana dans la consanguinité. Le degré de consanguinité des unions chez les Oayana actuels n'est pas élevé. L'étude des généalogies a mis en evidence, sur 240 personnes, 12 femmes de plus de 35 ans issues d'unions intertribales (mariage entre Oayana, Trio, Aparai, etc.). Or la fécondité de ces femmes n'est pas supérieure à la moyenne.

ation pour choisir nettement entre leurs deux tendances. Chacun suit ses préférences personnelles.

Le principe actuel est que l'homme vienne résider auprès de sa femme tant que ses beaux-parents sont vivants; une fois ceux-ci morts il est dégagé de toute obligation, et le plus souvent revient vivre avec sa femme dans sa parenté paternelle. Il est à remarquer que les Indiens Galibi, partant d'un système de parenté totalement différent, sont parvenus sur ce point à une coutume identique.

De cette double évolution, affaiblissement de la valeur attachée aux liens de parenté, dégradation du principe de résidence, découle la tendance actuelle des Indiens Oayana à une *structure incohérente des villages*, rassemblant de petits groupes reliés par des liens d'amitié ou d'intérêt passagers. Ces villages ont peu de stabilité dans leur établissement, comme dans leur composition. A partir du moment où aucune règle supérieure n'impose aux individus de rester unis, les multiples frictions ou blessures d'amour-propre auxquelles donne lieu la vie en commun rend presque impossible le maintien de l'unité des groupes. Après une discussion banale, une fraction se sépare pour s'agglomérer à n'importe quel village où elle trouvera presque nécessairement des parents éloignés, ou pour constituer un village indépendant.

La destructuration des groupes entraîne la dégradation de la coutume familiale, car aucune autorité ne s'exerce plus sur les femmes. Un certain désordre des moeurs règne parmi la nouvelle génération des Indiens Oayana. Il résulte d'ailleurs en partie, ainsi que nous le montrerons plus loin, des pertubations apportées ces dernières années dans la vie matérielle des Indiens, notamment du passage fréquent de jeunes gens venus du Yari à la recherche de travaux salariés.

Les chefs Boni, dont les plus âgés vivent au contact des Indiens depuis 50 à 60 ans, témoignent de la discipline familiale rigoureuse qui régnait autrefois chez les Oayana. Les filles étaient mariées par leurs familles, selon les lois tribales, et le divorce n'était admis que pour des raisons sérieuses.

Actuellement, l'adultère est très répandu, on peut estimer que près de la moitié des femmes trompent leur mari à l'occasion. Nous avons maintes fois entendu des plaintes et des discussions à ce sujet. Les hommes de la génération actuelle n'ont cependant pas tendance à prendre l'adultère au tragique, à moins que leurs femmes n'aient des aventures répétées et notoires; il est exceptionnel que deux hommes se battent pour une femme.

Il est remarquable qu'en dépit de ce désordre des moeurs, hommes et femmes demeurent hostiles au divorce. Dans les villages de la rive française, en décembre 1958, pour 53 femmes de tout âge, on comptait

seulement 10 divorces, alors qu'en faisant le même calcul pour un nombre égal de femmes Boni de tout âge, on serait parvenu à plus de 120, soit 12 fois plus.

Il ne nous semble pas pourtant que les Indiens Oayana aillent à l'effondrement complet de la vie sociale et familiale. Demeurant pratiquement fermés aux influences provenant des autres populations (on remarquera que, dans les transformations que nous venons de décrire, ces influences n'ont joué aucun rôle direct), les Oayana seront amenés, plus ou moins inconsciemment, à établir un mode de vie sociale adapté au nouveau régime du mariage. Il ne faut pas du reste exagérer l'importance du désordre qui s'est introduit dans les moeurs. Il demeure limité et intérieur à la tribu. Les femmes Oayana n'ont pas d'aventures avec les étrangers.

Les Indiens Oayana demeurent fermement attachés à leur mode de vie, à leurs techniques et à leurs croyances. Les cérémonies coutumières, spécialement les cérémonies longues et astreignantes accompagnant les épreuves d'initiation des adolescents, sont célébrées chaque année avec la même conviction et la même ferveur qu'autrefois. Ces cérémonies comportent une organisation dualiste s'étendant à la totalité de la population, les villages se divisent à cette occasion en deux groupes jouant des rôles bien définis et complémentaires. Cela seul suffit à maintenir fortement le sentiment de l'unité du groupe. En dépit de leur situation démograhpique très précaire, les Oayana donnent une impression remarquable de confiance dans leur destinée.

Aussi artificielle que soit la composition des villages, un minimum d'organisation subsiste, fondé sur l'influence personnelle des chefs, dont certains conservent un certain prestige; autrefois chefs de lignages, ils deviennent chefs de groupement de petites fractions liées par l'amitié personnelle ou l'intérêt.

LES OYAMPI. – En 1958, les Oyampi ne représentaient plus que 300 personnes environ, dont 130 sur les rives de l'Oyapok, et environ 150 sur le Kouk et son affluent le Pirawiri; au Brésil, le groupe de l'Oyapok est divisé en deux fractions d'importance à peu près égale, résidant l'une sur le cours moyen du fleuve, l'autre, sur le cours supérieur.

Les Oyampi de l'Oyapok ont vécu très isolés jusqu'à l'établissement en 1950 du poste de Camopi. Depuis, ils y viennent assez

souvent, surtout depuis l'ouverture en 1954 de l'infirmerie; mais ce poste, dont les moyens sont très réduits, n'a pas eu sur eux une influence comparable à celle du poste de Maripasoula sur les Oayana.

Les Oyampi ont très peu de contact avec les Créoles, et il n'y a aucun cas de métissage parmi eux. Ils répugnent mêmes aux mariages avec les Indiens Émerillon, leurs voisins immédiats. On ne signalait fin 1958 qu'un seul mariage entre un Oyampi et une femme Émerillon.

Les villages Oyampi sont stables. Il n'existe ni émigration ni immigration; les Oyampi du Haut Oyapok conservent le contact avec les villages du Kouk mais ils ne s'y rendent que rarement. Entre 1947 et 1959, deux à trois personnes seulement sont venues du Kouk s'établir sur l'Oyapok ou vice-versa. Il y a très peu de mariages entre les deux groupements.

Les Oyampi n'ont pas tendance comme les Oayana à déplacer leurs villages pour des motifs futiles; des villages comme Alikoto existent depuis le début du 20° siècle. Cela peut être attribué à une attitude différente à l'égard des morts. Sans avoir à proprement parler un culte des ancêtres, les Oyampi rassemblent leurs morts dans des cimetières et se rendent régulièrement sur les tombes de leurs proches parents.

Les Oyampi n'ont pas le goût des Oayana pour les voyages; ils se fréquentent même assez peu d'un village à l'autre, et mènent une existence assez morne. Ils ont conservé une forme d'économie axée presque entièrement sur la subsistance. Ils ne recherchent qu'exceptionnellement des travaux salariés, se procurant le peu d'argent nécessaire à leurs achats en vendant du poisson salé à des commerçants créoles.

Les techniques traditionnelles, notamment la poterie, la confection d'ornements en plumes, ont presque entièrement disparu. Seules se sont conservées les techniques strictement indispensables à la vie; la plus remarquable est la confection des hamacs tissés, bien supérieurs aux hamacs en filet des Oayana.

Les Oyampi ont un système de parenté exactement semblable à celui des Oayana. On observe, comme chez ceux-ci, que les villages les plus isolés ont relativement bien conservé ce système, tandis qu'il est totalement tombé en désuétude chez les villages les plus proches de la côte.

Les Oyampi vivent sensiblement sur le même fond culturel que les Oayana, mais appauvri à l'extrême et réduit au strict minimum indispensable à la vie. Mythes, légendes, cérémonies coutumières, épreuves d'initiation des adolescents, tout cela a sombré dans le grand désastre démographique des années 1830–1840. Les Oyampi, en fort mauvaise santé pour la plupart, vivent dans une profonde apathie.

Il est permis de se demander si les épreuves d'initiation des adolescents, tant par les souffrances qu'elle oblige à surmonter que par le mouvement et l'émulation qu'elle amène dans les villages, n'ont pas effectivement un certain pouvoir d'éveiller l'ardeur et l'initiative. On ne peut que constater, dans ces deux populations semblables par la race et par le mode de vie, et dont les caractères mentaux sont dans l'ensemble très voisins, l'apathie beaucoup plus marquée des Oyampi et leur étonnante lenteur de raisonnement.

La perte de presque toute leur culture originale ne les tourne en rien vers les apports extérieurs. L'absence de volonté et de curiosité, unanimement décrite par les anciens auteurs, demeure un trait dominant de leur caractère.

Il n'y a aucun désordre des moeurs chez les Oyampi, ceci tenant à leur vie très isolée et à l'absence de courant commercial, qui, maintenant les uns et les autres dans une égale pauvreté, préserve les femmes des tentations. Dans une période de 11 ans (1947–1958), nous n'avons relevé chez eux aucun cas de divorce.

LES ÉMERILLON. – Malgré son effectif infime (60 personnes) et la perte de presque toute sa culture originale, ce groupe mérite une mention particulière. Les Émerillon vivent depuis un siècle en contact étroit avec les orpailleurs et les commerçants créoles. Ils leur fournissent du couac et du poisson séché en échange d'étoffes et d'alcool.[1] Ils parlent le patois créole aussi aisément que leur propre langue, et sont familiers des techniques et des usages de la société créole. L'état présent des Émerillon permet donc de prévoir ce qu'il adviendra des autres nations indiennes de l'intérieur, si on les pousse dans la voie de l'assimilation.

---

[1] L'explorateur COUDREAU, en 1888, décrivait cette symbiose des Émerillon et des Créoles comme déjà ancienne; il prédisait une prochaine créolisation des Émerillon; pourtant, la situation ne s'est en rien modifiée depuis un siècle.

Les Êmerillon sont des semi-nomades, qui vivent tantôt sur l'Oyapok et le Camopi, tantôt sur la Waki et le Tanpok, affluents du Maroni, autrefois aussi sur l'Inipi et l'Approuague. Ils n'ont de nos jours aucune tendance à la stabilisation.

Bien que l'administration reconnaisse un Capitaine des Êmerillon, il n'y a plus chez eux d'organisation sociale ni de commandement. Ils vivent dispersés en petites habitations isolées réunissant un ou deux ménages. Des dissensions modifient sans cesse la composition de ces habitations, expliquant en partie ce semi-nomadisme. La crainte d'influences maléfiques intervient également: en 1958, le 'capitaine' Monpéra venait d'abandonner l'emplacement où il vivait depuis plusieurs années, plusieurs des siens y étant tombés malades.

Les Êmerillon n'en demeurent pas moins attachés à leur genre de vie traditionnel et à leur langue, ils ne se marient guère qu'entre eux; à chaque génération ils perdent quelques femmes qui s'en vont vivre avec les Créoles et ne reviennent jamais plus.[1] Presque toutes les autres se marient avec des Êmerillon. En 1958, on ne comptait que trois ménages inter-tribaux (un Êmerillon avec une femme Oayana, un Oayana avec une femme Êmerillon, un Oyampi avec une femme Êmerillon).

En dépit d'un désordre croissant des moeurs et de l'apparition récente de la prostitution, les Êmerillon eux aussi repugnent au divorce; onze femmes de tout âge interrogées en janvier 1959 ne totalisaient que trois divorces.

Les Êmerillon tendent donc à constituer un isolat, un des plus petits du monde. Néanmoins, leur extrême consanguinité ne paraît pas se traduire par une situation démographique plus mauvaise que celle des autres groupements. La fécondité des femmes est même légèrement supérieure à celles des femmes Oyampi. On remarque chez les Êmerillon de nombreux infirmes. Au premier abord, nous avions cru qu'il pouvait s'agir là de tares héréditaires en rapport avec leur extrême consanguinité. Mais l'examen pratique en 1960 par le Dr. ETIENNE BOIS a montré que les tares héréditaires véritables ne sont pas fréquentes, la presque totalité des paralysies et atrophies musculaires étant des séquelles d'une maladie infectieuse qui a sévi à plusieurs reprises chez ces Indiens, et qui n'a pas été identifiée. La consanguinité

[1] En 1959, l'une de ces femmes était revenue vivre dans sa famille avec un enfant métis de 7 ans. Cet enfant paraissait accepté par le groupe. C'est le seul cas que nous avons rencontré chez les Indiens de l'intérieur.

ne constitue donc pas, pour l'avenir de ces Indiens, le problème principal.[1]

Des unions plus fréquentes entre Émerillon, Oayana et Oyampi, suffiraient à y porter remède.

Le système de parenté des Émerillon ne peut plus être étudié directement dans l'état de destructuration où ils se trouvent. On peut cependant affirmer, par la similitude des termes, qu'il était identique au système Oayana-Oyampi.

Incapables de se fixer durablement, les Émerillon ne jugent pas utile de construire de belles cases confortables comme celles des Oayana, et se contentent pour la plupart de simples abris. Ils vivent en fait dans le plus grand dénuement; on ne trouve rien de plus dans leurs cases que dans celles des Indiens les plus primitifs: des hamacs, le minimum d'outillage indispensable à l'agriculture, des coffrets contenant de l'étoffe rouge et des perles. Ainsi un contact étroit, prolongé depuis un siècle, avec des populations laborieuses ayant des villages fixes et des habitudes de travail régulières n'a eu aucune influence favorable sur les Indiens Émerillon. Ils sont demeurés strictement fidèles à leur mode de vie, n'empruntant pas même aux Créoles des techniques simples comme la culture des pois et des haricots, ou des préparations culinaires.

Précisions bien que nous ne voulons pas dire par là que les Indiens auraient été bien inspirés d'imiter le genre de vie des orpailleurs: en fait, cette activité était artificielle, et quand les gisements ont été épuisés, vers 1940–50, les Créoles ne purent se maintenir dans l'intérieur du pays; mais cela n'est apparu que récemment et pendant plus de 60 ans, les orpailleurs ont vécu largement. Or les Indiens n'ont jamais participé à ces travaux très simples, effectués sous leurs yeux, par des gens avec qui ils étaient en relation suivie, et n'ont jamais témoigné à cet égard de la moindre curiosité.

En fait, la seule modification importante qui se soit introduite dans leur vie, outre la perte de l'organisation sociale et familiale, est l'usage du tafia. Nombre d'entre eux sont de fieffés ivrognes, notamment le capitaine Monpéra. Saouler les Indiens, cela fait partie pour les Créoles de Camopi, des distractions des jours de fête. Au 1er janvier 1959, après une semaine de 'fêtes', les Émerillon offraient un triste spectacle. On peut leur appliquer ce que disait LEPRIEUR en 1830 des Indiens de l'Oyapok: "... Ils ont perdu leurs bonnes qualités sans en prendre une des nôtres, mais

[1] Il n'est pas inutile de faire remarquer que les Boni, population ne présentant pratiquement aucune tare, ont un degré de consanguinité sensiblement égal à celui des Indiens. La presque totalité de cette tribu de 1000 personnes descend, par des liens exactement connus, de 7 femmes seulement, ayant vécu à la fin du 18° siècle.

en revanche se sont appropriés nos vices; ils se sont tellement habitués au plaisir de s'enivrer que pour du tafia on leur fait faire ce qu'on veut."(28)

Le caractère des Émerillon demeure identique à celui des Indiens de l'intérieur en général, à cela près que leurs tendances à la fainéantise, à la mendicité et à l'indélicatesse se sont pleinement épanouies. Ils sont pratiquement inaptes à tout travail demandant un minimum de courage physique, et leur vie sociale se limite à l'échange d'un peu de couac et de poisson salé contre du tafia. On peut remarquer à ce sujet qu'ils n'ont été d'aucune utilité pour l'édification du poste de Camopi, alors que les Oayana ont rendu de grands services à Maripasoula, notamment dans les travaux du champ d'aviation.

Depuis quelques années, on voit apparaître la prostitution. Les Émerillon du Tampok sont tombés au pouvoir d'un groupe d'orpailleurs sans scrupules, qui après les avoir abrutis de tafia pendant des années, ont fini par débaucher leurs femmes et par les reduire à un état de complète déchéance. Des voyageurs américains et européens ne se sont pas fait faute de contribuer à cette dégradation. Ces Indiens présentent maintenant l'aspect le plus lamentable. Ce ne sont plus que des mendiants et des parasites. L'administration française s'est émue de leur situation et des mesures sont à l'étude pour y porter remède, mais ils ont été si profondément dégradés qu'il est douteux qu'on puisse les ramener à une vie régulière.

INDIENS DE LA FORÊT ET INDIENS DE LA RÉGION CÔTIÈRE. Quand on compare les destins si dissemblables des Indiens Galibi de la côte et des Indiens de l'intérieur, on ne peut manquer d'être frappé par la corrélation qui existe dans les deux cas entre la vie sociale et les caractères démographiques. Chez les Galibi, dont la natalité est très élevée, la famille élémentaire forme un groupe suffisamment nombreux pour jouer le rôle de cellule sociale. Ils sont obligés de maintenir leurs règles de vie familiale ou d'en élaborer de nouvelles, sinon des discussions multiples rendraient toute vie sociale impossible. Les jeunes garçons et jeunes filles sont élevés au milieu de nombreux frères et soeurs; leur père, mère et grands-parents vivent assez longtemps pour exercer sur eux une influence durable; les Indiens de l'intérieur, au contraire, sont pour la plupart des isolés, souvent orphelins de père ou de mère depuis leur enfance, ne se rattachant qu'à quelques parents plus ou moins lointains, dispersés dans plusieurs villages. Comment recevoir dans de telles conditions la coutume familiale, comment la transmettre à son tour?

L'avenir des Indiens de l'intérieur, sur le plan de la vie sociale, apparaît étroitement lié à leur destin démographique, c'est-à-dire en fait à la poursuite de l'assistance médicale.

IV

Problèmes de contact de civilisation dans le passé

Avant d'aborder les problèmes pratiques que posent les rapports des Indiens avec les autres populations et avec l'administration, leur travail et leurs échanges, nous nous efforcerons de parvenir à une vue d'ensemble du problème, en faisant appel aux enseignements de l'histoire. Car en trois cent cinquante ans de contacts, on a beaucoup observé, beaucoup tenté dans des directions fort diverses. Cette somme d'expérience a été en grande partie perdue. Comme il est de règle en Guyane Française dans tous les domaines, chaque génération, ignorant l'oeuvre de ses prédécesseurs, a repris les mêmes tentatives, s'est heurtée aux mêmes obstacles, et son action a abouti au même échec.

La place nous manque pour décrire ici en détail les relations des Français et des Indiens en Guyane au cours des siècles passés. Mais nous ne croyons pas inutile de résumer les principaux documents, de façon à mettre les pièces principales du dossier à la disposition des hommes politiques, des administrateurs et des médecins responsables de l'avenir des Indiens de Guyane.

ATTITUDE DES FRANÇAIS À L'ÉGARD DES INDIENS. Les premiers colons français, à l'exception d'un certain nombre d'individus sans aveu qui ne cherchaient qu'à s'enrichir par tous les moyens, ont été très favorablement impressionnés par les Indiens, et ont recherché leur amité, souvent au détriment de leur propre intérêt.

Ce n'est pas assez dire que la civilisation des Indiens intéressait vivement les Français. Elle a exercé sur eux une véritable fascination, dont on retrouve le reflet dans la plupart des écrits du 16° et du 17° siècles.

Les Indiens étaient beaux, leurs ornements, le cadre de leur vie étaient une joie pour les yeux. Ils étaient gais, bienveillants

et hospitaliers. Surtout ils étaient libres. A des hommes accablés par une discipline rigoureuse, prisonniers d'un cadre social désuet, ils montraient qu'on peut vivre dans une égalité parfaite, sans contrainte, sans soucis.

Les voyageurs français ont décrit les coutumes et le mode de vie des Indiens sans aucun préjugé défavorable. En rapportant certains usages choquants ou même atroces aux yeux des Européens, ils ont cherché avec un souci d'objectivité rare à leur époque, à en montrer la raison d'être dans le cadre culturel de la vie indienne.

JEAN DE LERY, YVES D'ÉVREUX et PIERRE BARRÈRE ont décrit avec précision la mise à mort des prisonniers et l'anthropophagie rituelle, sans se départir d'une certaine bonhomie; ils ont su montrer clairement que l'une des raisons d'être de ces coutumes était de rendre au prisonnier son honneur, en lui permettant de mourir en combattant. Aucun Français n'a jamais tiré argument de ces coutumes, comme cela s'est fait ailleurs en Amérique du Sud, pour prétendre que les Indiens étaient des barbares tout juste bons pour la condition d'esclaves, et la quasi totalité des récits parvenus jusqu'à nous sont empreints d'estime et de sympathie.

La même attitude se retrouve dans les échanges commerciaux, qui ont donné lieu dès le début à des incidents, en partie dus à la versatilité des Indiens. Les Français d'un certain rang, de même que les Hollandais, ont toujours fait preuve à l'égard des Indiens d'une indulgence qu'ils n'auraient jamais accordé à des Européens. Ce qui chez un Européen, aurait été considéré comme un abus de confiance caractérisé, chez un Indien était appelé 'légèreté, fantaisie' et l'on passait l'éponge... En dépouillant les archives de trois cent ans de relations suivies, on trouve à maintes reprises le récit de mauvais tours subis par les voyageurs et les commerçants du fait de l'inconstance et de l'infidélité des Indiens, et même de tromperies et d'abus de confiance, mais jamais un Indien n'a été jugé pour ces faits, ni même sérieusement inquiété. Il en est encore ainsi de nos jours.

PSYCHOLOGIE DES INDIENS. Comment les Européens des siècles passés voyaient-ils les Indiens? Nous disposons à ce sujet de nombreux documents. Des centaines d'ouvrages et de récits, espacés sur plus de trois cent cinquante ans, décrivent la

psychologie des Indiens. Les divers auteurs ont été particulièrement frappés par trois grandes tendances, que les uns admiraient tandis qu'elles exaspéraient les autres, mais que tous ont décrit à peu près dans les mêmes termes.

1) *Les Indiens sont ennemis de toute contrainte et rejettent toute espèce de sujétion et d'obligation.*

C'était là un grand sujet d'étonnement pour les Européens des 16° et 17° siècles, pris dans les liens d'une hiérarchie sociale rigoureuse.

"C'est un peuple à la vérité qui ne veut être conduit par la rigueur, ainsi seulement par la douceur et la raison". (D'ABBEVILLE, 1611) (16)

"La noblesse n'y est non plus connuë que le flux & le reflux de la mer, ou que la quadrature du cercle, puisqu'ils y sont tous également aussi grands Seigneurs les uns que les autres". (BOYER, 1654) (17)

"Ils sont peu tentés par notre civilisation "préférant leur liberté à toutes les sciences et connaissances du monde". (BIET, 1664) (18)

Le P. DE LA MOUSSE, observateur perspicace, relatait en 1690 une réponse remarquable faite par des Indiens qui avaient pris un engagement à son égard et ne l'avaient pas tenu: "Ils se piquent de n'être esclaves de personne, pas même de leur parole". (19)

En 1760, des Indiens Oayana vinrent en visite au fort d'Oyapok. On leur avait montré tout ce qu'on croyait capable de les émerveiller, comme le tir au canon, mais ce qui leur parut le plus surprenant fut la discipline des soldats. "Ils parurent surpris de voir la garnison sédentaire dans le fort. Ils ne pouvoient concevoir ce qui pouvoit les retenir et empêcher les soldats d'aller tuer du gibier dans le bois..." (5)

Citons encore d'autres auteurs:

"Arrêtons-nous maintenant aux détails de cette vie sauvage qui nous paraît si misérable. Nous y trouverons peut-être le degré de civilisation qui convient aux Indiens et qui suffit à leur bonheur. ...Cette égalité que nous avons si douloureusement cherchée, ils l'ont trouvée, ils la maintiennent sans effort; la plus parfaite indépendance supplée pour eux tout ce qui manque, selon nous, à cette civilisation, et l'on ne peut pas dire qu'ils en jouissent sans en connaître le prix. Rien n'est plus frappant pour un européen que leur indifférence, l'éloignement même que leur cause le spectacle de nos arts, de nos moeurs, de nos jouissances. ...Si l'on considère combien de fatigues, de périls et d'ennuis cette vie sauvage leur impose, il faut qu'elle ait un charme particulier, qui ne peut être que l'amour de l'indépendance. ...Notre luxe, nos maisons, nos bijoux, nos vêtements, nos repas, rien de tout cela ne peut les séduire, et notre police domestique ou servile les épouvante. Un gouverneur, un magistrat européen se mêlant d'ordonner les détails de la vie civile, leur paraît un sultan, et tout ce qui lui obéit, une troupe d'esclaves". (MALOUET, 1776) (20)

"Rien ne cause autant d'effroi aux Galibis que d'être contraints à nous ressembler. Un capitaine guyanais, qui sait le français, fit, il y a quelque temps, un voyage à Cayenne; on l'entretint d'un projet de civilisation des Indiens; il en parla, à son retour, à ceux-ci, et tous, ainsi que

lui, en conçurent de grandes alarmes. Civilisation ne leur présente aujourd'hui d'autre idée que celle du travail sans salaire, de l'obéissance sans récompense, et de la dépendance sans protection. En un mot, l'état social et ses charges sans dédommagement leur paraissent le dernier degré de la misère humaine. La civilisation, c'est pour eux l'esclavage". (BARBÉ-MARBOIS, 1796) (21)

"Son amour de l'indépendance est tel, qu'il ne peut même pas supporter les liens qu'il se serait imposés lui-même. C'est ce qui le rend impropre à tout travail assidu et régulier. Aussi quelques efforts que l'on ait fait pour l'attirer sur nos habitations comme travailleur, on a toujours échoué". (MAUREL, 1888) (22)

2) *Les Indiens sont intelligents et sensibles, mais versatiles, instables, peu capables de persévérance et de fidélité.*

"Ils sont... inventeurs de fausses nouvelles, menteurs, légers et inconstants". (YVES D'ÉVREUX, 1612) (23)

"Versatile, tout de premier mouvement, il ne peut suivre pendant longtemps un plan arrêté d'avance. La réflexion n'a que fort peu de part dans ses décisions. C'est en vain que l'on compterait sur ses promesses, surtout à l'époque fixée. Mais il ne faut voir là que de la légèreté et non de la mauvaise foi. Ce qui lui manque surtout c'est la notion du temps. Aussi lorsqu'après plusieurs jours d'oubli, sa promesse se présente à lui, il la tient s'il le peut, et paraît étonné du mécontentement que vous a causé son retard. ...Incapable de prévoir ses besoins, il ne thésaurise ni n'amasse, il vit au jour le jour, sans préoccupation ni souci, ayant aussi peu le souvenir du passé que de prévoyance pour l'avenir". (MAUREL, 1888) (22)

"Ils ne sont pas sûrs, ils sont capricieux et sans grand respect pour leurs promesses". (COUDREAU, 1888) (11)

"C'est un fantaisiste qui n'a d'autre souci dans la vie que le plaisir, le moindre effort, l'amour de la liberté, et aussi un certain sentiment de la beauté et de la noblesse" (SAUSSE, 1951) (13)

3) *Les Indiens sont dépourvus de curiosité. Satisfaits de leur sort, ils sont totalement fermés aux influences extérieures.*

C'est cela, essentiellement, qui a amené l'échec de l'oeuvre des missionnaires au 17° et 18° siècles.

"On ne change pas si aisément le naturel. L'indolence fait le fond du caractère de ces peuples: point de souci, point d'inquiétude sur l'avenir. Ils vivent au jour la journée sans nulle ambition, sans désir d'amasser, contents de leur sort et de leurs petits moyens. ...Ils ne se soucient point d'avoir d'autre pays que le leur. Ceux qui passent en Europe n'y trouvent rien de si curieux. Un entre autres qui eut l'honneur de voir la Cour de France, et les beautés de Versailles, n'y trouva rien de si beaux que quelques animaux de son pays qu'il vit dans la ménagerie. Aussi sont-ils toujours empressés de retourner chez eux et de quitter à leur retour les habits qu'ils portoient, pour vivre à leur mode... Demandeurs hardis jusqu'à l'importunité, ils trouvent dans un présent qu'on leur fait un u ste titre d'en solliciter un autre". (P. CHRÉTIEN, 1711) (24)

"Ce peuple, né faible et pusillanime, est incapable de sortir de son état naturel. L'attachement qu'il prend en naissant à cette vie libre et sauvage est pour lui un attrait invincible qu'aucunes de nos jouissances ne peuvent balancer; vivant d'ailleurs dans une douce indolence, sans ambition et n'ayant presque pas de besoin, il n'ambitionne rien de plus". (BERTRAND, 1790) (7)

Il y aurait encore beaucoup à citer, notamment sur le penchant des Indiens à l'ivrognerie et sur leur caractère vindicatif, mais nous nous bornerons à ces tendances de base, refus de toute contrainte, versatilité et incuriosité, car elles ont pesé sur toutes les tentatives faites pour changer la vie des Indiens, et en ont amené l'échec.

ESSAIS D'ASSIMILATION. Dès les premiers contacts, les Européens immigrés en Guyane, animés nous l'avons dit d'une profonde sympathie à l'égard des Indiens, cherchèrent à leur faire adopter leur mode de vie, leurs liens sociaux et leur foi. Il est à noter que la plupart de ces tentatives furent faites avec bonne volonté et patience, sans aucune espèce de coercition, par des Européens menant une vie très simple et ayant adopté, sous la pression de la nécessité, les techniques indiennes en matière d'agriculture, de construction de cases, de chasse et de pêche. L'écart entre les deux types de civilisation était donc peu important, incomparablement moins que de nos jours, et la distance à franchir apparaissait bien faible. Pourtant, ces tentatives, renouvelées régulièrement au cours des 17° et 18° siècles, aboutirent toutes à l'échec, précisément parce que les Indiens ne voulaient pas admettre le minimum de contrainte que, dans une société de type européen, on doit s'imposer à soi-même.

"Nos leçons, notre exemple, la vue des avantages que nos sociétés ont sur les leurs, l'usage même qu'ils font des produits de notre industrie, de nos instruments de culture, de nos meubles, de nos armes, rien n'a pu les tirer de l'état d'ignorance et d'apathie dans lequel les premiers voyageurs les ont trouvés... Ils demeurent les bras croisés devant ces prodigieux succès de l'industrie humaine; et notre supériorité ne développe parmi eux aucun genre d'émulation. Ils savent combien nos arts et nos connaissances contribuent à nous rendre puissants; ils ne peuvent ignorer que de petites colonies d'Européens ont pu assujettir des peuples mille fois supérieurs en nombre, et l'intérêt même de leur propre conservation n'a pas été assez fort pour les arracher à leur indolence. ...Il y a quinze ans que le gouvernement s'occupa sérieusement de leur civilisation. Le grand obstable se trouva dans leur indifférence pour la propriété et dans leur paresse. Ils rient de celui qui plante aujourd'hui un arbre, pour n'en cueillir les fruits que dans six ou sept ans; il leur faut des jouissances promptes; et malgré des disettes assez fréquentes, ils croient faire un

grand effort lorsqu'ils sèment ou plantent pour ne recueillir que dans huit mois. Ils recevaient néanmoins avec plaisir les instruments aratoires qu'on leur prêtait ou dont on leur faisait don, et on espérait que leur industrie ferait des progrès à mesure qu'ils connaîtraient les jouissances qu'elle procure. On leur demandait du coton, du simarouba, de la salsepareille, du tabac, des gommes et diverses productions de leurs forêts. Ils recevaient en échange des marchandises d'Europe. On avait inspiré à quelques-uns la vanité de s'habiller comme les blancs; mais les autres ne souffraient cette distinction que dans les habits de leurs chefs, et ceux-ci en étaient très-vains. L'ancien gouvernement leur avait donné des vaches, des taureaux, des buffles: ils avaient des moutons, des volailles; mais on ne put les faire passer de la vie vagabonde et libre de chasseurs à l'état sédentaire et laborieux de pasteurs. Ils ne comprenaient pas qu'un homme employât son temps à garder des bêtes. Un d'eux, à qui on avait donné une vache pleine, vint, au bout de quelques jours, en chercher une autre; on lui demanda ce qu'il en voulait faire: "La tuer comme la première, dit-il ingénument, et vendre la viande pour 'du tafia'." (BARBÉ-MARBOIS, 1796) (21)

"Ceux qui ont travaillé avec les blancs, qui ont vécu dans les villes, revenus à la Maloca, ne changent rien au type héréditaire de la vie indienne. Ils pourraient avoir une case meilleure, adoucir leur régime alimentaire, cultiver pour vendre, faire des provisions pour les mauvais jours, s'adonner à quelque industrie: rien... Ils vivent en sauvages comme devant, ne gardant de la civilisation que le pantalon et la chemise". (COUDREAU, 1884) (26)

Non seulement ces tentatives d'assimilation ne donnèrent aucun résultat, mais on ne tarda pas à s'apercevoir que les Indiens, fiers et dignes dans leur vie traditionnelle, perdaient rapidement leurs qualités quand ils quittaient leur groupe pour vivre au contact des Européens, qu'ils s'acoquinaient avec les pires éléments de la population blanche, et qu'ils devenaient mendiants et ivrognes.

"On dit qu'il ne se voioit autrefois rien de plus franc et de plus sincère qu'un Galiby: aujourd'hui il l'est aussi peu que le commun des hommes. Le vol et le larcin leur étoient entièrement inconnus avant qu'ils nous connussent: cette ignorance a cessé parmi ceux qui nous fréquentent". (P. CHRÉTIEN, 1711) (24)

"En examinant donc dans les déserts et dans les établissements de la Guyane les deux espèces d'hommes qu'on y rencontre, les blancs et les Indiens, on trouve qu'ils ont agit respectivement les uns sur les autres par le contact de leurs vices plus que par celui de leurs qualités. Il n'est pas douteux que l'insouciance des Indiens, leur goût pour l'indépendance, leur dispersion, leur vie errante, leurs habitudes de chasse et de pêche, ne se soient communiqués aux colons blancs qui leur ont donné en échange quelques habitudes de fausseté, d'avidité, très remarquables dans plusieurs de leurs chefs, tels que ceux d'Approuague et de Kourou. Il n'y a rien de pire que cette dégradation réciproque de la vie sauvage et de la vie civilisée, et le gouvernement qui les tolère manque à ses obligations, nuit à ses propres intérêts." (MALOUET, 1776) (20)

"L'Indien est naturellement ingrat, et tel, que vous aurez obligé pendant nombre d'années et à qui vous refuserez au bout de ce terme la plus petite demande, perdra dans l'instant le souvenir de vos bienfaits multipliés, vous quittera et répandra chez les siens que vous êtes un mauvais blanc et un avaricieux".

Exemple de cette attitude. Un jeune Indien orphelin et sans ressources voulait se marier à l'église. L'auteur l'habille de pied en cap, lui sert de père à la cérémonie, et offre un repas au jeune couple. Au moment du départ, l'Indien lui demande quelques bouteilles de tafia pour continuer la fête chez lui, ce qui lui est refusé. "Cet Indien prit sur le champ un air d'humeur, et me quitta en me disant que j'étais un mauvais blanc, un avaricieux, et qu'il n'aurait pas cru cela de moi". (Mémoire anonyme, vers 1790) (27)

"En remontant l'Oyapoc depuis son embouchure jusqu'à ses sources, on rencontre dans toute la partie basse de son bassin, et disséminés autour des habitations des colons, un mélange d'Indiens paresseux, menteurs et ivrognes, qui, en petit nombre, représentent les anciennes et populeuses nations des Marawanes, des Arouaques, des Galibis et des Caripones; quelques Palicours... avec 2 ou 3 Toutanes qui ont survécu à la destruction de leurs nationaux. Tous ces malheureux ne doivent leurs vices qu'à la fréquentation des mauvais sujets du quartier, qui les ont abrutis pour mieux les soumettre, croyant pouvoir en tirer alors un parti avantageux; ils ont fait ce que font tous les peuples dans l'enfance en effleurant la civilisation, ils ont perdu leurs bonnes qualités sans en prendre une seule des nôtres, mais en revanche se sont approprié nos vices; ils se sont tellement habitués au plaisir de s'ennivrer que pour du tafia on leur fait faire ce qu'on veut..., habitués de se trainer d'une habitation sur une autre, la plupart ne font plus d'abattis ou s'ils en font, ils sont loin de tirer des vivres en suffisante quantité pour satisfaire leurs besoins. ...A mesure que l'on remonte les rapides, on trouve une grande amélioration dans le caractère des habitants; ils ne sont plus mendiants comme ceux du bas Oyapoc". (LEPRIEUR, 1830) (28)

"Au réveil je m'aperçois de la disparition d'une hache. Quel peut être l'auteur de ce larcin? Sachant que les Indiens qui n'ont jamais eu de relations avec les blancs n'ont jamais touché à mes bagages, je n'hésite pas à accuser le vieux Chicaca qui a passé plusieurs années dans la basse Guyane. Je le fais saisir par deux de mes hommes et le menace de le fusiller séance tenante s'il n'avoue pas sa faute. Cinq minutes après, la hache est retrouvée. ...En retournant au dégrad, Stuart dit qu'on a volé son sabre d'abatis. Le voleur ne saurait être que le jeune Olori, qui a passé quelque temps chez les blancs. Sachant qu'un acte de violence de ma part provoquerait la désertion des Indiens, je me contente de vaire venir Olori et de le regarder en face jusqu'à lui faire baisser les yeux... Dix minutes après il revient et dit avoir trouvé le sabre dans la rivière où il serait tombé par accident". (CREVAUX, 1878)

"Ces pauvres Tapouyes sont bien inoffensifs, en vérité, mais ne sont guère intéressants. Cette race est d'une fainéantise lamentable. C'est l'indifférence et l'apathie personnifiées... Depuis que les Indiens ont pris le pantalon, qu'ils sont devenus Tapouyes ils sont moins dociles, moins sincères, moins originaux, et voilà tout. Leur passage dans les cadres de

l'armée brésilienne ne leur a pas été non plus d'une grande utilité. C'est la même horreur du travail suivi, le même dédain haineux de la civilisation européenne, qui leur fait peur. . . .Leur penchant à l'ivrognerie n'a fait que s'accroître avec les moyens de la satisfaire. Un père vendra sa femme et ses enfants pour quelques bouteilles de tafia. . . .Au contact de la civilisation, leurs moeurs sont devenues plus corrompues que celles de leurs pères sauvages. Sous son carbet rustique le Tapouye est dépravé. La polygamie est à peu près générale. La sodomie est un fait banal, même, chose incroyable, dans l'intérieur de la famille. . . .L'instinct ancestral revit tout entier dans les occupations ordinaires du Tapouye. Il est éminemment nomade. Le fils embrasse sa mère le matin, et le soir, si l'idée lui en vient, il partira sans mot dire pour l'Apurema, l'Aragouary, l'Amazone, où il restera cinq ans sans donner de ses nouvelles. Le fait est fréquent. . . .Les Indiens sauvages sont fiers. Ils ne reçoivent pas de cadeaux, mais font avec vous échange de produits et de services. Ceux qui sont civilisés sont beaucoup moins délicats; ils acceptent fort bien des cadeaux des blancs mais ils ne leur en font jamais, ils sont même mendiants au superlatif". (COUDREAU, 1884) (26)

"Les largesses dont les chefs indiens ont été l'objet ces dernières années leur ont fait un mal disproportionné avec l'intérêt réel des objets donnés. Des hommes naguère encore discrets et accueillants sont en passe de devenir odieux, non seulement aux européens, mais à leurs propres administrés. Il y a quelques années encore, quand un européen séjournait chez les Indiens, l'usage voulait qu'il laissât quelques cadeaux (sel, pétrole, cigarettes, canifs, etc.) Les Indiens donnaient en échange des fruits, des légumes, des vanneries et des flèches, qui représentaient un certain nombre de jours de travail. Actuellement la notion d'échange a disparu: on attend de l'européen qu'il donne un cadeau royal, qu'on acceptera de la façon la plus naturelle. Puis on viendra lui apporter un petit objet et on lui en réclamera avec avidité le paiement en perles. Etant donnée la profonde inconscience des Indiens pour tout ce qui concerne la valeur des choses, les plus riches cadeaux n'appellent aucune reconnaissance, bien au contraire: ils suscitent chez les Indiens une série d'émotions telles que l'avidité et l'orgueil chez les uns, la méfiance et la jalousie chez les autres, qui sont contraires à leurs formes de vie traditionnelles et les rendent désaxés et malheureux". (HURAULT, 1952) (30)

L'ADMINISTRATION DES INDIENS. Avant l'introduction de l'administration royale en 1664, les rapports avec les Indiens furent laissés à l'initiative des chefs des expéditions successives. Tous avaient pour but de maintenir de bons rapports avec les Indiens, mais ils n'y parvinrent pas, en raison de la mauvaise qualité du recrutement de leurs hommes. Il y eut un certain nombre d'exactions, principalement à l'encontre des Indiens Galibi de l'île de Cayenne, et même des combats, mais de portée très limitée; mais il n'y eut jamais de tentative systématique, comme dans d'autres pays d'Amérique du Sud, pour réduire les Indiens en esclavage, et même dans cette période troublée ils trouvèrent

toujours parmi les Français des partisans convaincus et des défenseurs. Dès l'introduction de l'administration royale en 1664, les Indiens furent déclarés "libres et égaux des blancs".

En 1704, le gouverneur DE FEROLLES, qui avait fait enlever un groupe d'Indiens Arouas et les avait vendus comme esclaves, provoqua une tempête d'indignation. Aussitôt averti, le ministre le révoqua de ses fonctions.

On continuait cependant à admettre l'esclavage des Indiens prisonniers de guerre capturés sur le territoire du Brésil. Ce trafic ne porta que sur des effectifs très faibles. Il fut interdit définitivement en 1739:

"S.M. étant informée qu'il y a des personnes qui vont traiter des Caraïbes et Indiens de nations contre lesquelles les François ne sont point en guerre pour les emmener aux Isles françaises du Vent où ils les vendent comme esclaves, et voulant prévenir les inconvénients que cette traite pourroit occasionner, S. M. fait très expresses défenses à tout François de traiter des esclaves caraïbes ou Indiens, voulant que tous ceux qui seront emmenés dans les Isles du vent soient et demeurent libres" (31).

D'une façon générale, les gouverneurs étaient très favorables aux Indiens, qui avaient directement accès auprès d'eux. Les officiers et les notables de la colonie recevaient les Indiens chez eux, et les aristocrates comme Moreton de Chabrillan et Brisson de Beaulieu considéraient comme un honneur d'être chargés de missions auprès des tribus de l'intérieur et de servir d'interprête aux délégations venues auprès du gouverneur.

En 1710, les principaux officiers de la colonie servirent de parrains aux Indiens de Kourou: "La même année, à l'Assomption de Notre-Dame, nous fîmes encore à Cayenne un baptême solennel. M. d'Orvilliers, le fils, commandant le vaisseau du Roi le Profond, arrivé depuis peu à Cayenne, avec tous les principaux officiers de son bord, tinrent sur les sacrés fonts nos néophytes. La cérémonie se fit au bruit de l'artillerie de la place comme les fois précédentes". (32)

Le Père LOMBARD écrivait au ministre de la Marine en 1730, stigmatisant les exactions des traiteurs de l'Oyapok: "...tandis que les gouverneurs de Cayenne ménagent avec attention les intérêts de ces pauvres gens et n'oseroient que dans des cas extraordinaires toucher aux Indiens et les punir de peines corporelles..."

On lit dans MALOUET, au sujet du gouverneur DE FIEDMONT (vers 1766): "M. de Fiedmont, qui étoit passionné pour les Indiens, et qui en a toujours chez lui de différentes nations..."

La condition des Indiens à Surinam était tout aussi favorable. Nous n'avons pas trouvé de textes précisant le statut des Indiens dans ce pays, mais de nombreuses allusions contenues dans les archives françaises du 18° siècle montre qu'ils se réfu-

giaient volontiers à Surinam, et qu'ils commerçaient de préférence avec les Hollandais.

Mais un problème se posa très vite: devait-on astreindre les Indiens à la loi française? Le gouverneur d'ORVILLIERS promulgua en 1718 un texte tendant à réglementer la vie des Indiens chrétiens, à leur imposer la monogamie, à interdire les pratiques du piaye (homme-médecine). Il s'avéra très vite que ce texte était inapplicable, et l'on renonça désormais à s'immiscer dans les affaires intérieures des groupements indiens. En dépouillant la correspondance administrative du poste d'Oyapok (1730–1750) on trouve un assez grand nombre de contestations entre colons et Indiens, et quelques unes entre Indiens. Il est clair que pour ces dernières, les chefs de poste n'intervenaient pas comme juges mais comme arbitres, proposant aux intéressés des solutions transactionnelles qu'ils étaient libres de refuser. C'est ainsi qu'en 1742 MORETON DE CHABRILLAN fit un long et dangereux voyage dans l'extrême Sud du bassin de l'Oyapok, pour éviter une guerre menaçante entre les Armakoutou et les Kaïkouchiane. (33) La convention qu'il négocia entre ces groupes et fixa dans le plus grand détail montre autant de psychologie que de noblesse de coeur. Mais il est clair qu'il s'agissait d'un arbitrage et non d'une décision, et que ces petits groupes étaient considérés en fait, comme autant de nations indépendantes.

Il s'établit ainsi, dès le début du 18° siècle, un modus vivendi donnant satisfaction aux Indiens comme à l'administration française, et qui devait être appliqué sans incident jusqu'à nos jours.

"J'ajouterai ici pour mémoire que le gouvernement de France n'impose point son autorité entre les Indiens à moins qu'eux-mêmes ne la réclament ou qu'ils causent quelque tort aux européens. Les lois ne s'étendent point sur eux, pourvu que les meurtres ou différends qui s'élèvent entre eux n'influent pas sur les autres. Ils sont regardés comme absolument libres, on les laisse en cela jouir de leurs privilèges". (LA CROIX, vers 1785). (34)

"Mais on n'a pu parvenir jusqu'à ce jour à les rendre dépendants et dociles à nos lois. Les chefs reçoivent les présents, se parent des uniformes, et portent la canne du commandement qu'on leur donne; mais ils se gouvernent à leur manière et dans une indépendance absolue de nous". (BARBÉ-MARBOIS, 1796) (21)

Ce régime juridique de fait s'est continué pendant tout le 19° siècle, et continue de nos jours à régir les Indiens. On doit remarquer que le dépouillement de trois cent ans d'archives ne met pas en évidence à ce sujet la moindre contestation, le moindre incident. Nous traiterons au chapitre suivant des aspects actuels de cet important problème.

LE MÉTISSAGE. Il n'y eut jamais en Guyane française, comme dans les colonies espagnoles et portugaises de politique systématique de métissage entre les Indiens et les Européens. Il ne pouvait en être autrement, puisqu'on les considérait comme libres, et qu'on renonçait à faire usage à la violence à leur égard.

Les Indiens de Guyane, comme la plupart des Amérindiens, n'avaient aucune propension à donner leurs filles aux Européens, celles-ci devant, selon le système de parenté des tribus de l'intérieur, prendre pour époux des hommes occupant une place bien déterminée dans le tableau généalogique de leur groupe. Les Galibi pratiquaient la mariage exogame, mais sous un système d'échange ou de réciprocité qui ne leur permettait pas de donner leurs filles à des étrangers sans léser gravement leur groupe.[1]

Il n'est pas inutile de rappeler que des préoccupations semblables existaient chez la plupart des Indiens d'Amérique et que le métissage ne s'est répandu dans tant de régions de l'Amérique du Sud, tout au moins au début, que par le rapt et la violence.

Citons entre autres témoignages ce que COUDREAU (1884) a vu sur le Rio Negro:

"Voici un regatão (commerçant itinérant auquel on tolère un droit de réquisition). Il entend d'une façon singulière son rôle de civilisateur des Indiens. Peint comme un Macù... le blanc mène un cachiri infernal en jouant du tambour, il chante des chansons idiotes, et va, pieds et têtes nues, hors de lui, ivre, suivi de la bande hurlante de ses hommes, Caboclos voyous du bas Rio Negro, qui à grands cris demandent de la cachaça (alcool). Ils ont déjà usé et abusé de toutes les femmes du lieu qui maintenant les suivent en gambadant et en titubant, les seins au vent, la robe tombée... comme des bacchantes. Passe un canot. Il s'y trouve une petite fille du goût du regatão. Il n'en faut pas davantage, le regatão tombe à poings fermés sur le vieil indien qui ne veut pas livrer l'enfant; et avec sa victime le blanc retourne au cachiri continuer l'orgie... Le P. Mathieu (le missionnaire) est furieux, que peut-il faire! il n'est certainement plus maître chez lui". (26)

---

[1] Certaines tribus comme les Tupi-Namba de la côte du Brésil, admettaient des relations temporaires de leurs filles avec les Européens, pourvu que les enfants nés de ces unions furent élevés dans la tribu et en observent les lois. Mais aucune tribu n'a jamais admis de bon gré le départ définitif des femmes hors de leur groupe.

D'une façon générale, les Indiens de Guyane sont beaucoup plus hostiles au métissage culturel qu'au métissage racial, tout au moins à l'égard des Européens. Les Français du 16 et du 17° siècle, eux aussi, envisageaient le problème principalement dans ses aspects religieux et culturels. Le clergé craignait que "la paillardise avec les femmes des Sauvages" ne fit perdre aux Français les principes de la morale chrétienne. Il admettait par contre le mariage avec les femmes indiennes converties.

Il est à l'honneur des gouverneurs de la Guyane Française de n'avoir jamais toléré ces pratiques. Le dépouillement de trois cent ans d'archives ne met en évidence qu'une seule affaire de rapt de femmes chez les Indiens.

Ceci dit, il n'existait aucun préjugé à l'encontre des unions entre Européens et femmes indiennes, et il y eut effectivement un certain nombre de ces unions, mais on ne tarda pas à s'apercevoir qu'elles présentaient de graves inconvénients.

"Il y a des négresses et des indiennes mariées avec des blancs, surtout à Oyapoc. On a toléré ces alliances faute de filles blanches et dans la vue qu'elles formeraient une certaine union avec les Indiens. Dès qu'une fille indienne a épousé un blanc, la famille ne veut plus la voir. Elle abandonne elle-même son mari, et souvent le fait assassiner.[1] ...Ces indiennes prennent aussi des breuvages pour ne pas faire des enfants. En sorte que ces mariages tombent en pure perte". (Rapport au ministre, 1736) (35)

Les Indiens sont très jaloux "il est certain du moins qu'on ne parle jamais à leurs femmes, et que la première chose qu'on demande aux Européens, que la curiosité conduit au milieu d'eux, est de n'avoir pas l'air de faire attention à elles". (GALLARA-TERRAUBE, vers 1795) (36)

"A Saint-Laurent du Maroni, nous occupons la rive droite du fleuve depuis 1857. Les différents villages de la colonie pénitentiaire, le plus souvent privés de femmes, ont compté près de 4.000 habitants; leurs femmes viennent souvent chez nous et cependant nous n'avons trouvé qu'un métis de femme Galibi et d'Européen. C'est assez dire que, sous le rapport de la pureté des moeurs, les femmes galibies laissent peu à désirer. Du reste, les maris s'en montrent très jaloux, et pour ce qui me concerne, même devant le mari, je n'ai jamais pu examiner aucune d'elles". (MAUREL, 1888) (22)

Ainsi, bien que le métissage des Français et des Indiens eut été prôné, sur le plan théorique, par des auteurs tels que LEBLOND (1790) [2] et COUDREAU (1888) il n'a jamais reçu de commencement de réalisation, et les groupements indiens de l'intérieur, dont

---

[1] Jamais il n'y eut réellement d'assassinat; mais les colons, qui souffraient de graves maladies, pouvaient se croire empoisonnés, comme les Indiens eux-mêmes en pareil cas. Cette crainte a dû contribuer à restreindre le nombre des unions entre colons et femmes Indiennes.

[2] LEBLOND avait même proposé très sérieusement l'établissement d'une colonie d'Européens dans l'extrême Sud du pays, parmi les Indiens Oayana, pour créer une race mixte. C'était oublier que seuls peuvent vivre dans ces régions des hommes admettant les conditions de vie les plus rudes et les plus primitives. Seuls des vagabonds et des condamnés auraient pu être astreints à un pareil destin. C'eut été, avant la lettre, créer le bagne, avec cette circonstance aggravante qu'on eut entraîné les Indiens dans la dégradation.

nous parlons plus spécialement ici, n'ont subi de ce fait aucune altération.[1]

LE COMMERCE DE TRAITE. Dès le début de la colonisation, un actif courant d'échanges se développa entre Européens et Indiens, les premiers fournissant principalement des outils en fer, les seconds des hamacs, sans lesquels on ne peut pas vivre commodément en Guyane.

Un courant commercial intense se développa jusque dans le Sud de la Guyane; de hardis commerçants, empruntant pour la plupart les rivières formatrices de l'Oyapok visitaient les tribus les plus reculées.

"Ces traiteurs échangent contre leur pacotille des hamacs, des grages à manioc... des couleuvres à manioc en roseau, des manarets pour le passer, du bois à enivrer le poisson, et quelquefois des esclaves. Ils utilisent les Indiens à creuser des canots, à conduire les canots, et à faire des salaisons de lamentin". (LEFEBVRE D'ALBON, 1727) (2)

Chaque commerçant avait dans chaque tribu un banaret ou compère, avec lequel il traitait exclusivement. Cette coutume s'est conservée de nos jours sur le Haut-Maroni et demeure nettement observable dans les rapports entre Boni et Indiens Oayana.

"Le banaré, chez les Oyampi, est absolument l'hôte des anciens: il nourrit et soigne l'étranger tout le temps que celui-ci reste chez lui, l'accompagne au besoin; celui-ci, réciproquement, lui donne ce dont il a besoin en fait d'outils qui peuvent lui convenir. Mais une fois cette liaison formée, il est dangereux d'en contracter une autre: toute l'amitié se change en haine, et l'Indien qui de son côté, observe religieusement ses engagements, devient un ennemi d'autant plus dangereux que ses manoeuvres sont secrètes". (9)

Ce commerce de traite ne tarda pas à attirer la lie de la population blanche, vauriens et fainéants qui y trouvaient la possibilité de vivre des mois sans travailler, en abusant de l'hospitalité des Indiens. Il donnait lieu à de multiples filouteries et même à des violences; les Indiens adressèrent des plaintes au commandant du fort d'Oyapok. Les missionnaires, de leur côté, protes-

---

[1] Il n'en est pas de même des Galibi de la région côtière, la plupart légèrement métissés de sang noir. Mais il semble bien que là encore, au début, ce métissage a résulté de la violence. Des esclaves noirs rebelles de la Coppename (une rivière de Surinam) avaient enlevé des femmes indiennes. Leurs descendants, dits "cabougres de Coppename", ont gardé la langue et une partie des coutumes Galibi. Du sang noir a pu diffuser ainsi dans l'ensemble de cette population, qui par ailleurs est rebelle au métissage direct.

tèrent vigoureusement; à vrai dire, ils avaient tendance à exagérer la gravité des faits, car ils voulaient surtout éviter à leurs catéchumènes le contact des gens dont la vie était aussi peu édifiante que possible.

"Une nuée de traitteurs et de commerçants... se répand chez ces pauvres gens pour les dépouiller entièrement de tous leurs petits effets et mesme des plus nécessaires; quelquefois ces avides sangsues ne leur laisse rien de tant soit neuf, hamac, canot, tout est enlevé tantôt par violence et tantôt par importunité". (37)

On chercha à inciter les Indiens à faire leurs échanges publiquement au fort d'Oyapok en présence d'un représentant de l'administration.

"On m'a représenté à ce sujet qu'il est certain que ces traitteurs portent grand préjudice non seulement à la religion dont ils inspirent l'horreur par leurs discours et leurs conduite, mais encore au commerce qui sans eux se feroit librement et sous les yeux des chefs de chaque poste où les Indiens seroient obligés d'apporter leurs marchandises". (38)

Mais ce fut peine perdue. Jamais, pas plus que de nos jours, on ne put obtenir des Indiens qu'ils renoncent à ces méthodes si contraires à leur intérêt. On est obligé d'admettre qu'au fond, ils se plaisaient dans ces petites intrigues, ces petites filouteries réciproques, et l'on comprend que quelquefois le traiteur, lassé d'attendre des hamacs qu'il avait payés d'avance, ait saisi ceux qu'il trouvait dans la case.

Il n'y eut jamais d'ailleurs d'exactions bien graves, et il semble qu'elles n'empêchaient pas les mêmes traiteurs de continuer leur commerce avec les mêmes Indiens.

Après maints échanges de notes avec Paris, on se résolut à interdire aux Européens de remonter l'Oyapok sans autorisation du chef de poste. Les correspondances relatives à ces affaires, nombreuses entre 1725 et 1740, montrent que les administrateurs étaient plus soucieux de l'intérêt des Indiens que de celui des traiteurs européens, qu'ils méprisaient ouvertement.

Vers 1770, un relâchement de l'autorité administrative amena de nouveaux des excès et des incidents. Les Indiens les plus fréquemment sollicités s'éloignèrent du voisinage des établissements européens, mais aucun groupement ne renonça, comme on l'a écrit à la légère, au commerce des Européens pour se retirer au loin "dans l'intérieur des forêts".

Au 19° siècle ce commerce de traite se poursuivit au ralenti, étant donné la diminution rapide du nombre des Indiens, sans donner lieu à des incidents notables, mais entretenant une désagréable ambiance de filouterie réciproque.

TRAVAIL. L'usage s'était établi dès le début du 18° siècle de faire travailler les Indiens à la tâche, pour faire les abattis nécessaires aux plantations, ou pour chasser et pêcher au profit des habitants européens.

Un grand nombre d'habitants les engagent comme chasseurs et pêcheurs, pour un mois. "Le mois fini, ils sont parfaitement libres de devenir plus exigeants ou de rompre le marché, et dans aucun cas il n'est permis d'user de violence, ou de la plus légère apparence de contrainte, pour les retenir". (36)

"Le paiement par homme, outre leur nourriture qui n'est que d'un très mince objet, ne consiste, pour l'espace d'un mois, qu'une aune et demi de toile de zingue ou d'indienne très commune qu'ils appellent une brasse, ou un couteau de table à manche d'os valant quatre à cinq sous, un peigne de bois, un petit miroir à tirette et quelques masses de rassade ou verroterie, le tout pouvant valoir trois livres dix sols argent de France. . . . Comme ils ont leurs femmes et enfants avec eux, c'est-à-dire ceux qui sont dans le cas d'en avoir (car ils ne se quittent jamais) on leur fait en outre quelques petits présents". (34)

Ces contrats donnèrent également des soucis à l'administration, par la faute de certains colons, qui exploitaient indignement les Indiens [1].

"Quoy que le payement que les François donnent aux indiens qui travaillent aux habitations soit modique, il c'est trouvé des habitants qui faisoient travailler les indiens des cinq et six mois et ne les payoient que comme s'ils n'en avoient travaillé que deux, non contans d'avoir le travail de ces malheureux pour ainsi dire pour rien, lorsqu'ils alloient dans les nations engager des sauvages pour leur traveaux, dont ils les prenoient plus de force que de bonne volonté, quant ils entroient dans les carbets et qu'ils trouvoient quelque chose qui les acomodoit, ils le prenoient et donnoient quelque bagatelles en payement et si les indiens faisoient connoitre du mécontentement de ce qu'on leur prenoit tout ce qu'ils avoient sans leur payer la valeur, on les menaçoit de les battre et l'indien craintif prenoit ce qu'on vouloit leur donner et n'osoit porter sa plainte à l'officer qui commandoit, crégnant d'être maltrettés de ceux qui les avoit menacés. . . . Pour empêcher que par la suitte on ne pillât et vexât les indiens, j'ay déffendu aux habitans d'aller dans les nations engager des indiens sans avoir de moy une permission par écrit, que quant ils auroient besoin d'indiens pour leur traveaux ils viendroient me déclarer le nombre qu'il en veulent et pour combien de tems ils en ont besoin, qu'après en avoir engagé ils me les mèneront et le tems de l'engagement finy ils me les méneront encore avant de les congédier pour que je demande aux indiens si ils ont étés payés en ce qu'on leurs avoit promis, si on ne les a pas maltrettés et si on leurs a donnés des vivres pour aller jusque à leurs vilages. . . . Etant également nécesaire de tenir la main pour que les indiens ne fassent auqun tort aux François en leur emportant le payement qu'ils auroient receu d'avance et s'en aller sans avoir travaillé, je leur ay fait dire que celuy à qui cela ariveroit, je le ferois aretter et metre au sep, punition que

[1] Il est juste de noter que la plupart de ces colons étaient très misérables. La plupart ne possédaient pas d'esclaves et travaillaient, chassaient et pêchaient à la façon des Indiens.

les indiens craigent beaucoup et travailler ensuite jusque à ce que le tems de l'engagement fût finy". (39)

Il semble que ces mesures furent efficaces. A partir de 1740 les archives ne mentionnent plus d'incidents à ce sujet.

Ce type de contrat et ce mode de rémunération demeurent toujours la règle de nos jours, à cela près que les salaires versés en argent ou en nature, tendent à s'aligner sur ceux des autres populations.

On exerça d'autre part au 18° siècle des réquisitions sur les tribus de la région côtière, pour les fins suivantes:

– Fournir des équipages aux pirogues assurant les liaisons par mer

– Fournir aux hôpitaux et aux principaux notables un certain nombre de chasseurs et pêcheurs

– Participer aux expéditions contre les nègres marrons:

"Quoique, comme on vient de le voir, leur indépendance fut scrupuleusement respectée, le Gouverneur de la colonie faisait quelquefois parmi eux des espèces de réquisitions pour des objets, regardés comme d'utilité publique; mais on en était convenu d'avance à l'amiable, ainsi que du prix dont on paierait leurs services. C'était surtout pour faire les fonctions de guides dans les grandes chasses aux nègres marrons, ou déserteurs, qu'on y avait recours". (36)

"Pendant tout le temps que j'ai habité les postes dont j'ai parlé, outre les Indiens que j'avais et que j'employais aux travaux des abatis, j'en avais toujours deux que je payais de même pour me fournir du gibier et du poissons, et cela alternativement; c'est-à-dire que chaque mois les Indiens de différentes nations de mon département venaient à tour de rôle me servir en qualité de chasseurs. . . .L'hôpital pourvu du nécessaire il restait plus que suffisamment pour ma subsistance. . . Je crois pouvoir dire tout cela pour prouver l'utilité des Indiens et leur talent pour des choses vraiment utiles aux Européens dans un pays qui leur est d'ailleurs fort contraire par le climat". (34)

Ces travaux étaient relativement bien payés, et n'ont jamais donné lieu à des récriminations, malgré le caractère indépendant des Indiens.

Mais ils ont contribué beaucoup à l'extinction des populations indiennes en favorisant la propagation des maladies épidémiques.

Il est à noter qu'ils ne concernaient que les tribus de la région côtière. Sur les Indiens de l'intérieur on n'a jamais exercé aucune espèce de réquisition.

L'ÉVANGÉLISATION. L'évangélisation des Indiens de Guyane a fait l'objet d'un effort remarquablement intense et continu, dont on trouve peu d'exemples dans les populations de la zone intertropicale.

Les missionnaires du 17° et 18° siècle considéraient que quelques centaines d'Indiens méritaient les efforts d'un prêtre. Aucune mission n'a dépassé un effectif de 300 personnes, ce qui permettait au desservant d'avoir avec ses catéchumènes un contact personnel très étroit.

L'évangélisation des Indiens fut entreprise par les Pères Capucins à Cayenne et à Kourou dès 1630–1640. Interrompue par les échecs successifs des tentatives de colonisation, elle fut reprise par les Jésuites dès 1666. On peut citer notamment l'évangélisation des Galibi par le P. DE CREUILLY et le P. DE LA MOUSSE, et la première évangélisation des Indiens de l'intérieur par les PP. GRILLET et BÉCHAMEL en 1674.

Ces efforts donnèrent peu de résultats. En 1710, le P. LOMBARD décida de se consacrer entièrement à un groupe d'Indiens qu'il s'efforcerait d'isoler totalement du monde extérieur. Il fonda la mission de Kourou, qui devait durer jusqu'à la suppression de la Compagnie en 1764.[1] Le P. Lombard avait pris un grand empire sur l'esprit des Indiens, au service desquels il se consacra entièrement jusqu'à sa mort en 1748.

> "Les Indiens, au reste, firent paroitre une grande ardeur pour bâtir l'église; tous s'y employèrent, jusqu'aux femmes qui chargeoient la terre et l'eau dont on avoit besoin. Le zèle que les Indiens firent paroitre en cette occasion, malgré leur nonchalence naturelle, me convainquit assez de leur sincérité et de leur attachement à la religion". (32)

En 1733 fut fondée par le P. d'AYMA la mission St Paul, sur le Moyen Oyapok, et quelques années plus tard la mission Notre Dame de Ste Foy au confluent de l'Oyapok et du Camopi.

A n'en pas douter, les Indiens s'étaient fort attachés à leurs missionnaires, et se groupaient autour d'eux volontairement, sans que rien les y contraignit. En 1740, CHABRILLAN, commandant le poste d'Oyapoc, d'autant moins suspect en l'occurence qu'il écrivait dans un accès de colère contre les Jésuites, montre les Indiens de St Paul participant aux travaux les plus pénibles et les plus contraires à leur naturel, allant même jusqu'à suppor-

---

[1] L'histoire de la mission de Kourou est hors de notre sujet. Disons seulement qu'elle fut décimée par des épidémies successives, et qu'à la suppression de la Compagnie en 1764, elle ne comprenait plus qu'une centaine d'Indiens au maximum.

ter la faim et la misère, et restant pourtant attachés à leur directeur spirituel. (40) Jamais, depuis les Jésuites, personne n'a réussi à prendre une telle emprise sur leur esprit.

Mais il ne semble pas, malgré des efforts poursuivis pendant près de 60 ans, que ces missions aient atteint leur but et aient modifié durablement le mode de vie et les croyances des Indiens. Outre l'échec sur le plan démographique du fait des épidémies, on se heurtait à une attitude de profonde passivité. Les Indiens respectaient leur missionnaire et lui étaient attachés personnellement, mais ce qu'il enseignait ne les intéressait pas.

"Le troisième empêchement est l'indifférence de ces peuples à toutes choses et la mollesse de leur naturel qui leur fait écouter ce qu'on leur prêche sans contradiction, mais avec peu d'affection". (P. DE LA MOUSSE, 1688) (19)

"En quoi leur indifférence est le plus funeste, c'est en fait de religion. Ils n'en ont aucune de leur fonds, et ils ne se soucient guère d'en avoir. On fait valoir l'avantage d'un missionaire de nos sauvages d'avoir à travailler sur une table rase, sur des esprits capables de recevoir telle impression qu'on leur voudra donner, parce que dégagés de tout faux culte... cependant nous trouvons que cet avantage ne nous facilite pas les conversions, et qu'il est plus aisé de convertir un idolâtre, plus aisé de substituer un autre objet à son adoration, que d'inspirer des sentiments religieux à quelqu'un qui n'en a aucun, ni bon, ni mauvais. De là vient qu'au lieu que dans les Indes Occidentales on baptise les idolâtres par centaines, nous ne convertissions nos Indiens qu'en petit nombre. Encore faut-il que nous les ayons sans cesse sous les yeux; si nous les perdons de vue, ils retombent bientôt dans leur premier état". (P. CHRÉTIEN, 1711) (24)

Le P. FAUQUE, écrivant en 1738, montre qu'on ne peut évangéliser utilement qu'un petit groupe étroitement rassemblé autour de son directeur spirituel, et isolé du monde extérieur:

"Il ne faut pas croire que tout soit fait alors et qu'on puisse les abandonner pour quelque temps. Il y aurait trop à craindre qu'ils ne retournassent bientôt à leur première infidélité: c'est la principale différence qu'il y a entre les missionnaires de ces contrées et ceux qui travaillent auprès des peuples civilisés. On peut compter sur la solidité de ceux-ci et s'en séparer pour un temps, au moyen de quoi on entretient la piété dans des provinces entières. Au lieu qu'après avoir rassemblé le troupeau, si nous le perdions de vue, ne fut-ce que pour quelques mois, nous risquerions de profaner le premier de nos sacrements et de voir périr pendant ce temps-là tout le fruit de nos travaux". (41)

Le P. LOMBARD, écrivant à la même époque, exprime une opinion très semblable, précisant que le missionnaire doit concentrer tous ses efforts sur sa mission, dont il doit s'écarter le moins possible:

"D'ailleurs du caractère qui sont nos Indiens, il vaut beaucoup mieux qu'ils ne soient pas baptisés que de l'être hors de la mission. J'en connois très peu, ou pour mieux dire, je n'en sache presque aucun qui puisse

vivre longtemps en chrétien quand il est mêlé avec d'autres Sauvages non baptisés. Ainsi je me suis fait une loi de ne baptiser que ceux qui veulent venir s'établir dans la mission. Je me contente de les y attirer, et c'est ce que j'ai fait avec assez de succès". (32)

On est très mal informé sur les vingt dernières années d'existence de ces missions, mais les quelques allusions parvenues jusqu'à nous sont empreintes de découragement.

On peut remarquer qu'après 1740, on ne trouve plus dans les Lettres Edifiantes et Curieuses aucune allusion aux missions de Guyane. Nous possédons de nombreuses correspondances entre le supérieur des Jésuites de Guyane et le gouverneur, pour la période 1760–1765. Il n'y est fait aucune allusion aux Indiens des missions. Il est bien clair que malgré tous les efforts déployés de part et d'autre les Indiens revenaient insensiblement à leurs conceptions et à leur mode de vie traditionnel, auquel ils demeuraient reliés par toutes leurs fibres.

BERTRAND, parlant en 1790 devant l'Assemblée de la Guyane, demande en ces termes la suppression de la mission St Paul, alors tenue par des prêtres séculiers:

"l'abbé Padilla, qui y a resté deux ans, étoit pleinement convaincu qu'il ne s'y feroit aucun bien pour la religion et pour leur civilisation, et telle a toujours été ma manière de voir. . . . J'ai toujours regardé l'établissement des missions comme nul pour l'utilité générale, l'exemple de peu de progrès qu'y ont fait les Jésuites et récemment les derniers missionnaires qui y ont été envoyés en est une preuve incontestable. Si au moins, malgré le peu de succès que ces missionnaires y ont eu jusqu'à présent pour la religion, ces établissements avoient servi à conserver les individus et à les civiliser un peu... on n'auroit pas à regretter les dépenses qu'on y a employées et les missionnaires de s'être voués inutilement à leurs pénibles travaux sans aucuns fruits, sur cela je demande qu'on interroge tous les missionnaires qui y ont été employés et qui sont de bonne foi. ...les hommes primitifs qui ne perdent jamais de vue les préjugés de leur première éducation y retournent à l'instant que la contrainte cesse". (7)

Ainsi pendant 60 ans, des missionnaires d'élite s'étaient entièrement consacrés aux Indiens, dans des conditions matérielles et psychologiques aussi favorables que possible. Les Indiens avaient montré une extraordinaire bonne volonté; ils avaient sincèrement essayé de se changer. Pourtant tous ses efforts n'avaient abouti à aucun résultat.

Il n'est pas inutile de s'appesantir sur cet échec, qui montre la remarquable cohésion de la vie indienne, et sa quasi-immuabilité.

Après la suppression des missions, les Indiens survivants se dispersèrent, mais il n'y eut entre eux ni graves dissensions, ni combats, comme certains auteurs l'ont prétendu. L'enseignement reçu n'avait laissé dans leur esprit que de faibles traces:

"Ils célèbrent encore aujourd'hui le dimanche par le repos, et en s'abstenant de la chasse et de la pêche; mais ils n'ont aucunes notions justes du christianisme". (BARBÉ MARBOIS, 1796) (21)

Le vieux capitaine indien Alexis se souvient parfaitement des missions des Jésuites, dont il a fait partie ,,mais, soit apathie ou tout autre cause, il ne parait nullemnent regretter ce temps. Elevé par les Jésuite, il fait quelquefois un signe de croix, seul acte puisse faire reconnaître qu'il soit chrétien". (ADAM DE BAUVE, 1830) (9)

Depuis cette époque, les Indiens de Guyane ont toujours conservé un préjugé favorable à l'égard du clergé catholique. Ils sont visités de loin en loin par les desservants des paroisses de la côte et font baptiser leurs enfants.

Depuis une trentaine d'année, les Indiens de la région côtière, qui diffèrent sensiblement, nous l'avons dit, de ceux de la forêt, sur le plan anthropologique comme sur le plan psychologique et culturel, se sont beaucoup rapprochés du clergé. Leurs enfants sont élevés dans les écoles religieuses et les adultes assistent assez régulièrement aux offices. L'enseignement chrétien a eu la plus heureuse influence sur leur vie familiale, en confirmant le sentiment qu'ils avaient de l'unité et de l'indissolubilité du mariage. Mais il est clair qu'ils adhèrent au christianisme principalement par un sentiment de respectabilité sociale, et pour ne pas souffrir du mépris outrageant des populations créoles qui les traitent volontiers de sauvages. Ils n'ont en rien abandonné leurs conceptions et leurs croyances, qu'ils suivent parallèlement, et qui ont conservé toute leur valeur pratique.

Quant aux Indiens de l'intérieur, qui vivent isolés et n'ont aucun sentiment d'infériorité, ils témoignent à l'égard des dogmes chrétiens, quelle que soit la forme sous lesquels ils leur sont présentés, d'une indifférence semblable à celle que rencontraient les anciens missionnaires.

V

Problèmes actuels d'administration et de contacts de civilisation

CONTACT DES INDIENS AVEC LES EUROPÉENS ET CRÉOLES. D'une façon générale, si des visites individuelles de part et d'autre sont sans inconvénient, le séjour fréquent et régulier des Indiens dans les établissements européens et créoles leur est nuisible et doit être évité dans toute la mesure du possible. On a eu l'occasion de s'en convaincre une fois de plus au cours de la construction du poste de Maripasoula (1950–52) où des largesses inconsidérées avaient attiré les Indiens en grand nombre.

"Pour les travaux de l'aérodrome de Maripasoula, vingt Indiens avaient été convoqués: il en est venu au total, femmes et enfants compris, près de 120. Une quinzaine d'entre eux ont fourni un effort continu, d'autres s'inscrivaient de temps à autre pour une journée de travail (dont le contrôle devait être bien aléatoire), passant les autres jours dans la fainéantise. Pendant toute cette période on voyait des Indiens traîner partout dans la localité, les uns oisifs, d'autres allant porter de l'eau ou désherber pour des habitants quelconques, en échange d'une cigarette ou d'un verre de tafia. Si cet état de choses devient habituel, il risque fort de faire perdre aux Indiens toute fierté et de les dégrader profondément. Ces faits ont tendance à se reproduire chaque fois que les Indiens descendent en grand nombre". (30)

Ces contacts sont d'autant plus pernicieux que les Indiens, toujours confiants et incapables de distinguer leurs amis de leurs ennemis, vont régulièrement vers les pires éléments de la population, fréquentent les commerçants les moins scrupuleux, et ceux qui d'une façon ou d'une autre, ne cherchent qu'à les dégrader et à les exploiter. Il suffit que dans une agglomération de 100 personnes, il y en ait 5 dépourvues de scrupules pour que sa fréquentation soit néfaste aux Indiens. Car ce sont celles-là qui sauront s'imposer à leur esprit, tandis que les 95 autres parfaitement honorables n'auront sur eux aucune influence durable. C'est un fait d'expérience.

Pour toutes ces raisons, l'administration est intervenue à plusieurs reprises pour empêcher les Oayana de s'établir en aval du confluent du Tampok, à deux jours de canot en amont de Maripasoula.

Par ailleurs, le contact des Européens nouvellement arrivés en Guyane présente pour les Indiens un grave danger d'ordre sanitaire. L'étude historique que nous venons de résumer montre clairement que l'extinction des Indiens est due à des épidémies répétées. Le danger n'a pas disparu.

ADMINISTRATION. Les Indiens de l'intérieur entretiennent d'excellents rapports avec les postes administratifs de l'intérieur; doux et paisibles, ils ne troublent jamais l'ordre public. Ils ont à coeur de régler entre eux leurs différends, et ne s'adressent à l'administration que pour les contestations qui les opposent parfois à des employeurs ou à des commerçants. Il s'agit d'ailleurs d'affaires de peu d'importance, aisément réglées à l'amiable.

Dans ces conditions, le besoin d'un statut des populations tribales de Guyane ne s'est pas fait sentir avec acuité, et le problème a été jusqu'ici éludé. On continue à administrer les Indiens selon le modus vivendi traditionnel, sans bien se rendre compte qu'il ne repose sur d'autre base juridique qu'une convention tacite, reconduite depuis des siècles d'un commun accord sans jamais avoir été précisée par un texte, et qu'il est à la merci d'initiatives malheureuses des législateurs.

Qu'on le veuille ou non, le statut de fait des groupements indiens, aussi réduits que soient ces groupes, est celui de nations indépendantes sous protectorat:

– Les Indiens ne sont pas soumis à la loi française; on ne peut citer un seul cas où ils aient sollicité l'intervention de l'administration dans les affaires intérieures des villages; unions, divorces, successions sont traitées selon la coutume.

– Ils ne paient pas d'impôt, même symbolique, et sont dispensés du service militaire.

– Ils ne sont pas inscrits à la Sécurité Sociale et leurs salaires ne sont sujets à aucune retenue.

La condition des Indiens et leur mode d'administration sont très sensiblement les mêmes en Guyane française et à Surinam. Du côté français, le statut de fait s'est précisé comme suit au cours de ces dernières années:

– Les chefs de village touchent une petite solde en argent, qui est une marque de distinction et nullement une marque de dépendance. Ils acceptent de convoquer leurs hommes quand on a besoin d'eux pour des travaux, étant donné que ces travaux n'ont aucun caractère obligatoire et sont payés au tarif normal.

– La gendarmerie, qui possède un grand prestige auprès des populations de l'intérieur, est chargée exclusivement de l'administration des Indiens. Les chefs de poste s'acquittent de cette tâche avec autant de tact que de bon sens.

Ce statut de fait donne satisfaction à tous, et c'est le seul concevable. Chaque fois que l'on a cru devoir s'en écarter, des incidents ont surgi, où les mesures prises sont demeurées totalement inopérantes.

C'est ainsi qu'en 1956, on a pris un arrêté soumettant les populations tribales de Guyane à l'état-civil. Nous avons montré dans une étude particulière que cette mesure n'a pu être mise en application, et que les quelques actes d'état-civil dressés sont en grande partie fantaisistes et sans valeur juridique. (42)

Il importe d'établir en droit ce qui existe en fait, à la satisfaction de tous, depuis deux siècles. Un statut juridique, donnant aux Indiens qui désirent individuellement s''assimiler' toute facilité pour le faire, devrait rejeter ouvertement toute politique d'assimilation collective fondée sur la coercition, la suggestion ou le paternalisme. Il devrait garantir aux Indiens, comme aux Noirs Réfugiés, la possibilité de mener leur genre de vie traditionnel dans la dignité et la sécurité. On doit considérer comme un des droits essentiels de la personne humaine celui pour un groupe ethnique de vivre sous sa propre loi, dans la mesure où il ne lèse personne.

D'une façon générale, les Indiens de l'intérieur, qui n'ont jamais eu à souffrir des Européens, et n'ont à leur égard aucun sentiment d'infériorité, les reçoivent avec confiance et amitié. Les Indiens sont parmi les rares populations qui se laissent interroger et recenser par un Européen inconnu. Ils sont même beaucoup trop confiants et reçoivent de la même façon les aventuriers, les filous et les déséquilibrés.

L'instabilité des Indiens fait qu'ils ne veulent contracter aucun engagement durable, ni se considérer comme sujets du territoire sur lequel ils vivent, même s'ils sont là depuis fort longtemps et s'ils éprouvent estime et amitié pour les représentants de ce pays.

Les villages, établis pour la plupart sur des fleuves frontières, passent d'un bord à l'autre avec la plus grande facilité. Les

Oayana en particulier ont soin de se répartir des deux rives du Litani,[1] et jouent entre la Guyane Française et Surinam un double jeu aussi naïf qu'exaspérant pour ces deux pays, qui va à l'encontre de leur intérêt le plus évident. En 1950–52, une surenchère des plus malheureuses avait opposé les deux administrations, qui cherchaient à débaucher les Indiens du bord opposé par des cadeaux, parfois de grande valeur (fusils et même moteurs hors-bord aux chefs de village), et des invitations à Cayenne et à Paramaribo.

Les résultats furent aussi désastreux qu'on pouvait le supposer. Les Indiens étaient devenus des mendiants agressifs, insolents et insupportables à tous. On put croire pendant quelques mois qu'on les avait irrémédiablement gâtés. Mais l'inertie mentale propre à ces populations fit que très rapidement, une fois la surenchère disparue, ils retournèrent à leur comportement habituel.

LES INDIENS ET LES CADEAUX. Nous ne croyons pas inutile, pour montrer en cette matière la légèreté et l'inconscience des Indiens, de citer quelques lignes d'un rapport rédigé à la fin de l'année 1952, au moment où cette surenchère malheureuse opposait les administrations française et surinamienne:

"Quand je suis passé avec M. G... au village de Touanké, le 25 novembre, le chef Touanké nous tint un discours surprenant. Il n'était bruit à ce moment en pays indien que du récent voyage de Yanamalé et de ses peitos à Paramaribo, et des cadeaux donnés par les Hollandais,

Touanké nous fit remarquer que ces largesses rendaient son commandement difficile; que beaucoup d'Indiens insinuaient qu'il se débrouillait mal, que les Hollandais étaient meilleurs que les Français puisqu'ils donnaient des objets gratis alors que les Français demandaient du travail en échange. Je dois dire qu'il ne paraissait pas désavouer ces propos aussi nettement qu'on l'eut souhaité. Je fus frappé du changement qui s'était produit en lui. Je l'avais connu dans le plus grand dénuement; il m'avait paru alors peu actif, mais discret, sensible et de rapport agréable. Je le retrouvais durci, devenu exigeant et revendicateur.

Le lendemain, arrivant au village Aloïké, je fus abordé par le chef de village Tiliwé qui se trouvait là. Il me réclama avec arrogance le paiement d'un perroquet et d'un agami qu'il nous avait confiés en 1949 pour être remis à Monsieur le Préfet. Je me souvins alors que les Indiens nous avaient effectivement remis des animaux en octobre 1949, notamment des perroquets qui pour la plupart étaient morts d'une épizootie pendant le voyage. A ce moment il s'agissait d'un don gratuit, les Indiens ne récla-

---

[1] La frontière entre la Guyana Française et Surinam n'a pas fait l'objet d'une délimitation, et un litige subsiste en ce qui concerne la définition du cours supérieur du Maroni.

maient rien et les Boni devaient du reste me confirmer quelques jours plus tard que c'était la première fois qu'ils entendaient élever une revendication à ce sujet.

Je demandai à Tiliwé s'il se rendait bien compte de l'absurdité de sa demande, après tout ce qu'il avait reçu de Monsieur le Préfet, notamment un fusil à deux coups dernier modèle. Il se lança alors dans une longue diatribe, que je ne compris qu'en partie faute d'interprète, mais où je crus saisir qu'il était ulcéré parce que ce fusil avait été livré sans bretelle! il résultait de cet exposé que Monsieur le Préfet n'était pas bon, que l'administrateur de Maripasoula n'était pas bon, et que les Hollandais étaient bons parce qu'ils donnaient des vivres gratuitement..."

"J'eus alors la stupéfaction d'entendre Aloïké lui-même élever des revendications. A vrai dire il n'y mettait aucune acrimonie, il nous demandait plutôt de voir s'il avait droit à quelque chose.

Il nous dit qu'il avait la sensation d'avoir donné plus de cadeaux aux européens depuis 3 ans qu'il n'en avait reçus. Qu'en particulier il ne saisissait pas pourquoi Tiliwé avait reçu un fusil à deux coups gratis alors que lui avait dû fournir un gros travail pour gagner le sien.

Entendre des raisonnements pareils dans la bouche d'Aloïké, qui est bien le plus sérieux et le plus sûr des Indiens du Litani, prouvait que le mal était plus profond que nous ne l'avions pensé. Aussi je consacrai plusieurs heures à lui faire énumérer en détail, en présence d'un interprête qualifié, ce qu'il se souvenait d'avoir donné et reçu depuis trois ans. J'ai cru devoir le noter ci-dessous:

Cadeaux donnés	*Cadeaux reçus*
En octobre 1949, pour M. le Préfet: 1 jeune ara rouge 3 perroquets 1 agami	En juillet 1949, de M. de Préfet: des perles de l'étoffe des outils
à M. D..., pour M. le Préfet: (à une époque qu'il ne peut préciser) 4 catouris 1 hamac 1 vannerie 1 perroquet	Distribution faite par l'intermédiaire de Touanké: 3 haches 2 sabres de l'étoffe des perles (Aloïké ne fait pas le rapprochement avec ce qu'il a donné à M. D...)
1er voyage à Cayenne: 1 hamac des flèches 1 arc	à Cayenne: des perles 1 valise ½ sac plomb 3 mètres d'étoffe 1 lime (Le tout par M. N...)

2ème voyage à Cayenne:	1 marmite
néant	1 sac plomb
	100 cartouches
	2 boîtes poudre
	2 mètres d'étoffe
	1 couteau
	1 lime
	(toujours par M. N...)

Ainsi à chaque voyage, Aloïké donnait un peu moins et recevait un peu plus, et ces échanges de cadeau aboutissaient à la mendicité pure et simple.

"Je demandai alors à Aloïké s'il se rendait compte de ce qu'avaient coûté ses voyages et les cadeaux qu'il avait reçus à Cayenne. Il eut alors cette réponse stupéfiante: "Mais, à Cayenne, Monsieur le Préfet ne m'a fait aucun cadeau; c'est M. N... seulement qui m'en a fait". L'interprête essaya de lui expliquer que M. N... agissait au nom de Monsieur le Préfet et avec les fonds du gouvernement. Mais cela dépassait la compréhension d'Aloïké, qui ne parut pas convaincu. (30)

Des distributions d'outils et de denrées étaient justifiées en 1945–50, quand les Indiens étaient dans un dénuement total, et n'avaient même pas l'idée d'une amélioration possible de leur sort. Mais actuellement elles n'ont plus de raison d'être. Un des grands dangers du tourisme est précisement la générosité inconsiderée des visiteurs. Nous reviendrons plus loin sur ce problème.

LES ÉCHANGES; LE COMMERCE. Si les relations des Indiens avec l'administration n'amènent jamais d'incidents, il n'en est pas de même de leurs échanges commerciaux. Ainsi que nous l'avons montré à plusieurs reprises, en dépit des belles qualités qui les rendent attachants, ils ont une tendance générale à être paresseux, quémandeurs et indélicats. Ne connaissant d'autre loi que l'impulsion du moment, peu capables de prévision et de raisonnement, ils sont dépourvus de ce sens élémentaire du contrat sans lequel ne peuvent s'établir des relations confiantes entre individus ou entre groupes.[1]

Ce sont, pour toute espèce de transaction, des partenaires décevants. Ils prennent volontiers des engagements, exigent un paiement comptant en échange d'objets qu'ils s'engagent à fournir plus tard, puis on n'entend plus parler d'eux, et ce n'est qu'en les lassant par des démarches répétées qu'on parvient à la longue à obtenir une partie de ce qui était convenu.

---

[1] Les Noirs Réfugiés de Guyane ont au contraire à un haut degré ce sens du contrat.

On conçoit que de pareilles tendances soulèvent des incidents continuels, et qu'en fait seuls peuvent entretenir des relations suivies avec les Indiens des gens qui les connaissent bien et font preuve de beaucoup de patience. C'est singulièrement le cas des Noirs Réfugiés, Boni, Djuka et Saramaka; le temps ne compte pas pour eux, pas plus que pour les Indiens, et ils exigent leur dû inlassablement, sans jamais se fâcher,[1] jusqu'à ce que le contrat soit exécuté. Il ne survient jamais d'incidents fâcheux entre les Indiens et eux.

Les Européens et les Créoles, surtout les orpailleurs, n'ont pas cette patience, et les contacts entre les Indiens et eux sont souvent l'occasion d'incidents désagréables.

Ces relations commerciales sont d'autant plus sujettes à incidents désagréables qu'elles tendent à être 'trustées' par des commerçants sans scrupules, bien décidés à profiter des faiblesses des Indiens pour les exploiter sans vergogne. Il se développe ainsi des relations fausses et déplaisantes, car de part et d'autre elles comportent une intention de tromperie, et qu'on peut définir comme un parasitisme mutuel.

Nous avons vu que les perles de porcelaine représentaient pour les Indiens l'équivalent de l'or et des diamants pour les Européens. A partir de 1950, des commerçants peu scrupuleux comprirent qu'il y avait là une source de profits faciles; ils en firent venir des centaines de kgs. Le pays Indien fut mis en coupe réglée, ces individus obtenant pour cinq francs de perles, hamacs, vanneries, arcs, flèches, perroquets apprivoisés, etc. revendus très cher à Cayenne. Il s'ensuivit des perturbations montrant la fragilité de ces sociétés primitives. En 1952, les Oayana étaient dans le plus grand désarroi; des villages entiers se déplaçaient de plusieurs centaines de kilomètres, pour se rapprocher de cette manne. L'ordre social et familial même paraissait menacé, un certain nombre d'hommes utilisant les perles ainsi gagnées pour débaucher les femmes d'autrui. Les choses finirent par s'apaiser par suite d'une certaine dévaluation des perles. En possédant de pleines mallettes, les Oayana sont devenus beaucoup plus exigeants, au point que le paiement en perles cesse d'être avantageux pour les trafiquants.

A plusieurs reprises, entre 1952 et 1958, les incidents suscités par le commerce et les échanges des Indiens amenèrent les chefs de circonscription de Maripasoula à essayer de les normaliser, et d'obtenir qu'elles se fassent à l'avenir publiquement, et sous leur contrôle. Mais ce fut peine perdue. Pas plus qu'en 1730 au fort d'Oyapok, et pour les mêmes raisons, on ne put obtenir des Indiens qu'ils changent en quoi que ce soit leurs usages commerciaux.

---

[1] Les Noirs Réfugiés ne peuvent employer la force, d'abord parce qu'elle est contraire à leur loi religieuse, ensuite parce qu'ils ont très peur de la magie indienne. Ils sont convaincus que quiconque léserait gravement un Indien ne tarderait pas à mourir par l'effet de ses maléfices.

Les Indiens retombèrent vite d'ailleurs dans leur inertie habituelle, ne fabriquant que de loin en loin les objets en vannerie, arcs, flèches etc., recherchés par les touristes. Ils demeurent notamment rebelles aux aspects les plus hideux de ce commerce (vanneries modèle réduit, flèches de la taille d'un stylo) etc., n'aimant produire que des objets fonctionnels et conformes à leurs conceptions traditionnelles. Dès que la pression des touristes se relâche, ils reviennent d'instinct à leurs fabrications habituelles; ce qui montre, ici encore, l'étonnante résistance de cette civilisation.

L'APPARITION DU TRAVAIL SALARIÉ. Jusqu'en 1950, les Indiens de l'intérieur sont demeurés très isolés et leur économie, presque entièrement axée sur la subsistance, ne comportait que des formes élémentaires d'échange, l'usage de la monnaie demeurant presque inconnu. Cet équilibre séculaire s'est trouvé rompu brutalement. Les nombreuses missions de géographes, géologues, etc. qui se succédaient dans l'intérieur faisaient régulièrement appel à eux comme porteurs ou débrouissailleurs; ils ont bénéficié de tarifs relativement élevés (7,5 NF, soit 3 florins surinamiens par jour en 1962).

Ce sont principalement les Oayana du Litani qui ont vu leur vie changer le plus brutalement.

Tous leurs employeurs ont apprécié les qualités des Oayana en tant que main-d'oeuvre. Ces Indiens, dont on ne peut rien tirer tant qu'ils sont dans leurs villages, une fois en brousse, bien traités et nourris, se révèlent des compagnons de travail des plus agréables, infatigables, toujours de bonne humeur. Nous les avons personnellement employés dans six missions géographiques d'une durée de cinq à sept mois, sans éprouver aucun mécompte digne d'être noté.

Nous préciserons ici les précautions indispensables pour éviter tout incident dans l'emploi de la main-d'oeuvre indienne:

– N'employer que des jeunes (de 15 à 25 ans); les adultes sont de santé fragile et incapables d'un effort soutenu; d'ailleurs ils n'aiment pas à être séparés longtemps de leur femme.

– Renouveler la main-d'oeuvre tous les mois si possible, au moins tous les deux mois.

– Eviter d'employer les Indiens par groupes trop nombreux, et de donner à l'un autorité sur les autres; on doit commander chacun d'eux directement.

– Faire les distributions de nourriture avec la plus grande attention. Il est rare que les Indiens acceptent de se grouper par plus de deux ou trois pour faire leur cuisine ensemble, et leur

imprévoyance est telle qu'il est prudent de distribuer les rations chaque semaine (alors que pour les Noirs Réfugiés on fait les distributions tous les mois).

– Ne jamais faire travailler les Indiens à crédit, ou différer le paiement. C'est une des plus graves erreurs qu'on puisse commettre dans l'emploi de la main-d'oeuvre indienne. Le paiement doit être convenu à l'avance publiquement avec la plus grande précision, et versé sans aucun délai; sans quoi on peut être certain d'être en butte à des discussions et des récriminations interminables.

Un autre moyen d'utiliser la main-d'oeuvre indienne est de traiter forfaitairement à la tâche, pour des travaux tels que: abattage d'arbres; livraison de bois d'oeuvre, etc. C'est le mode de travail le plus apprécié des Indiens, et il ne donne lieu à aucun incident, pourvu que le prix ait été convenu publiquement et que le paiement soit versé sans délai.

Les Oayana se contentent en général de un à trois mois de travail rétribué par an, ce qui suffit à leurs besoins qui sont modestes. Le principal effet de cet apport d'argent a été le remplacement de l'arc par le fusil (les cartouches de chasse constituent maintenant la principale dépense); il n'en est résulté aucune perturbation appréciable.

Les Oayana ont peu tendance à modifier leur alimentation, leur vêtement et leurs parures. Certes, ils ont parfois tendance à acheter des objets saugrenus, plus ou moins inutiles, dépensant leur argent avec une naïveté et un manque de bon sens décourageants, au profit des commerçants les plus malhonnêtes.

Mais au total, il ne s'est produit de ce fait aucune perturbation grave, atteignant la structure sociale et les coutumes, car ces modifications (comme le remplacement de l'arc par le fusil) ne portaient pas atteinte au *genre de vie*.[1]

On a souvent parlé du rôle corrupteur de l'argent auprès des populations primitives. Ce danger nous semble avoir été exagéré. Le salariat est beaucoup moins malfaisant que le troc mené dans un esprit d'exploitation et de tromperie mutuelle. Il est indéniable qu'il a contribué à normaliser les rapports des Oayana et des

[1] Le désir d'acheter des moteurs hors-bord, qui se développe depuis quelques années, a eu des effets très favorables sur la psychologie et le comportement des Indiens. Ils tendent à économiser et ne gaspillent plus leur argent aussi naïvement.

autres populations, à leur donner une base de confiance et d'honnêteté qui n'existait pas auparavant; l'administration s'efforce, à juste titre, de lutter contre le troc et de généraliser l'usage de l'argent.

Le salariat présente peu d'inconvénients pourvu que les employeurs admettent la main-d'oeuvre indienne comme *une main-d'oeuvre temporaire, devant être renouvelée régulièrement.* La politique à suivre est de répartir équitablement cette ressource entre tous les hommes adultes. Le problème est d'ailleurs exactement le même pour les Noirs Réfugiés Boni, Djuka et Saramaka. Les employeurs qui ne comprennent pas la psychologie des populations primitives de Guyane et cherchent à conserver longtemps les mêmes hommes risquent d'apporter de graves perturbations dans l'équilibre social de la population. Si l'on incitait les Indiens à quitter leurs villages pour une longue période, pour travailler par exemple dans les chantiers de la côte, outre les influences très pernicieuses auxquelles ils seraient soumis pendant leur séjour, il n'y aurait rien de pire que la formation, au sein des villages indiens, d'une classe de riches et d'une classe de pauvres:

– Les riches utilisent leur argent pour débaucher les femmes des pauvres.

– Les rapports sociaux sont empoisonnés par la jalousie.

On a vu s'amorcer ces changements chaque fois que cette erreur a été commise, mais les employeurs se sont aperçus d'eux-mêmes de leur erreur, et les choses sont revenues assez vite à leur ordre naturel.

Un autre danger est représenté par les salaires extravagants distribués parfois pour un très court travail par des voyageurs de passage, 'explorateurs' ou cinéastes. Ainsi, en 1957, un groupe de voyageurs canadiens distribuèrent pour un voyage de moins de quinze jours, à chacun des Indiens qui les avaient accompagnés, un fusil de chasse valant 200 NF (80 florins). De tels faits réduisent à néant les efforts patients de l'administration pour inciter les Indiens à accepter des travaux normaux au salaire normal.

LE PROBLÈME DE L'ÉCOLE. Les écoles destinées aux enfants des Indiens de l'intérieur posent un problème très délicat. Il faut renoncer absolutement à la formule habituelle, simple transposition de l'enseignement métropolitain dirigé vers le certificat d'études. Non seulement le programme, entièrement inadapté, ne peut que détacher les enfants de leur milieu familial sans rien leur apporter d'utile, mais le fonctionnement même de l'en-

seignement ordinaire ne correspond ni aux besoins ni aux possibilités des enfants indiens. Séparer les enfants de leur famille pour les faire vivre en internat dans un centre administratif ne peut conduire qu'à des résultats désastreux. Les Européens et Créoles s'en serviront comme petits domestiques, et là encore, si dans une école il y a 95 enfants bien elevés et 5 petits voyous, ce sont ceux-ci qui sauront acquérir de l'influence sur les enfants indiens, faibles de caractère et versatiles.

D'autre part, ils seront plus ou moins amenés à porter des vêtements de type européen, et c'est ce qu'il faut éviter par dessus tout, car c'est le début de la désadaptation au pays.

Les éducateurs qui n'ont pas vécu en milieu indien tendent à sous-estimer la somme de connaissance nécessaire à la vie dans les grands bois. Pour connaître tous les végétaux de la forêt et leurs propriétés, tous les poissons, tous les animaux, pour pêcher et chasser efficacement, il faut de longues années d'apprentissage. Celui qui n'a pas acquis ces connaissances entre 10 et 15 ans risque de ne plus pouvoir les recevoir ensuite, et de se trouver gravement handicapé dans la suite de sa vie.

Une école indienne ne pourrait fonctionner sans inconvénient grave qu'en milieu indien, et si possible avec un moniteur indien. On peut signaler à ce sujet l'intéressante expérience tentée depuis 1954 auprès des Indiens Oyampi de l'Oyapok, sur l'initiative de M. L. VOCHEL, Sous-Préfet de l'Inini. Cette école établie au poste de Camopi (où il n'y a pas pratiquement d'autre population que les Indiens) est dirigée par un instituteur Galibi, M. CARLO PAUL. Les enfants sont invités à conserver leur costume et leurs parures habituelles. Ils travaillent la moitié de la journée, le reste du temps étant consacré à la pêche, à la chasse et à l'agriculture, selon les méthodes traditionnelles.

Les résultats obtenus sont fort intéressants. Ces enfants sont à peu près au même niveau d'instruction que ceux des orpailleurs créoles; ils n'ont pas été extraits de leur milieu coutumier et n'ont rien perdu de leurs techniques et de leur adaptation au pays.

L'ASSISTANCE MÉDICALE. C'est avec une grande réserve que nous aborderons ce problème qui n'est pas de notre compétence. Nous nous contenterons d'énoncer les remarques que nous avons fait en tant que sociologue sur l'attitude des Indiens à l'égard du médecin, et sur l'influence de l'assistance médicale sur leur évolution démographique.

Ces faits sont bien connus des médecins exerçant en Guyane, mais nous avons pensé qu'il était utiles de les rapporter, pour permettre au lecteur de se former une idée d'ensemble du problème indien.

Les Indiens ont une grande confiance à l'égard des Européens, et se laissent sans difficulté examiner par un médecin qu'ils ne connaissent pas. Ils prennent sans difficulté les remèdes qu'on leur donne, mais leur inertie naturelle fait qu'ils ne sollicitent pas les soins, et prennent rarement l'initiative de conduire un malade grave à l'hôpital, à deux jours de canot en aval.

Ils ont tendance à ne prendre les médicaments que quand ils souffrent, et l'on ne peut obtenir d'eux qu'ils en prennent à dose préventive. En fait, ils demeurent persuadés de l'étiologie magique des maladies, et pour eux l'expulsion hors du corps du malade, du mauvais esprit qui y est entré, a plus d'importance que le traitement directe de la maladie elle-même. Les deux choses ne sont d'ailleurs nullement incompatibles, l'homme-médicine indien et le médecin européen agissent sur des plans différents, avec des moyens différents; contrairement à des idées couramment répandues, les hommes-médecine indiens ne sont nullement à priori hostiles à leurs confrères européens, et ne cherchent pas à détourner d'eux la population des villages. L'homme-médecine n'est nullement un escroc et un charlatan. Il exerce une sorte de sacerdoce et il est intimement convaincu du bien fondé de son action, qui découle logiquement du système métaphysique des Indiens et de leur représentation de l'univers. Lutter contre lui serait une entreprise entièrement vaine, qui blesserait les Indiens dans leurs convictions et ferait perdre leur confiance.

Une croyance répandue chez tous les Indiens contrarie l'action du médecin. Si un malade est considéré comme victime d'un piaye envoyé par un Indien d'une autre rivière, on ne doit pas le transporter en canot sur la rivière, car cela serait supposé le faire mourir. Par contre on accepte qu'il soit déplacé à dos d'homme sur un sentier.

Un des grands obstacles à l'exécution régulière des tournées de prévention est la mobilité des Indiens, sans cesse en voyage, en visite dans d'autres villages, à la pêche, etc. Ces coutumes imposent aux médecins et aux infirmières de rudes efforts, et diminuent l'efficacité de leur action.

L'évolution démographique des Indiens de l'intérieur, que nous suivons depuis 1947–48, est en corrélation évidente avec l'assistance médicale. Une amélioration rapide et spectaculaire de l'état de santé des Indiens survient dès qu'il soit l'objet d'une assistance médicale survie. Mais que cette assistance vienne à manquer pendant plusieurs années consécutives, ou simplement devienne intermittente, et les choses reviennent rapidement à leur état antérieur.

Cette évolution est particulièrement nette chez les Oayana du Haut Maroni. Une amélioration très nette de leur état de santé survint de 1949 à 1957, du fait de l'oeuvre accomplie par le Dr. JACQUES BILLARD. Le bilan démographique annuel devint positif. Les Oayana devinrent capables d'un travail régulier et soutenu, et leur comportement vis à vis des autres populations s'en trouva sensiblement amélioré. Mais de 1957 à 1960, le poste médical de Maripasoula ne fut plus occupé de façon permanente, et les tournées médicales devinrent rares, tandis que se multipliaient les visites de touristes. Les années 1957 à 1960 ont été désastreuses sur le plan démographique.

Le nombre des décès l'emporta largement sur celui des naissances et la mortalité atteignit, tant chez les Indiens du Haut Maroni que chez ceux de l'Oyapok, le taux écrasant de 5,5% par an.

Depuis 1960, une action médicale très continue s'exerce auprès des Indiens de l'intérieur. Une amélioration très sensible de l'état de santé des Indiens de l'intérieur est observable actuellement, et le bilan démographique des deux dernières années est nettement positif. Mais les résultats obtenues demeurent précaires, et les Indiens demeurent sous la menace d'épidémies aussi meurtrières que par le passé.

LE PROBLÈME DU TOURISME. Nous citerons ici le Dr. ETIENNE BOIS. (43)

"La venue, en pays indien, de voyageurs attirés par quelques heures ou quelques jours de sensations tropicales, pose un problème des plus graves, qui, suivant la façon dont on le résoudra, conditionnera le destin des populations intéressées. Du point de vue strictement médical – car le danger n'est pas moins angoissant dans le domaine psychologique et social – il est incontestable qu'on ne peut dissocier la question sanitaire de celle du tourisme".

"Nous avons montré l'extrême vulnérabilité des Indiens de l'intérieur vis-à-vis des maladies infectieuses en général et spécialement des pneumopathies épidémiques (grippes, complications pulmonaires de maladies infectieuses banales, etc.) Ces maladies n'ayant pas de réservoir naturel en pays indien, il faut bien qu'elles aient été, et continuent d'être importées. Or, il n'apparaît chez les Indiens à l'égard de ces maladies aucune immunité".

"Il devient dès lors évident qu'il est inutile de vouloir d'un côté soigner les Indiens, si de l'autre on continue, par une étrange inconscience, à favoriser l'essaimage des germes microbiens".

Le problème se trouve ainsi nettement posé. Il appartient au corps médical de décider s'il faut isoler les Indiens, ou au contraire favoriser les contacts avec les autres populations dans l'espoir qu'une certaine immunité finira par apparaître chez eux. Les éléments d'ordre historique et démographique que nous avons développés ne laissent cependant guère d'espoir que cette solution puisse être efficace. Si une immunité durable pouvait apparaître, elle serait déjà apparue chez les tribus les plus fréquemment en contact avec les autres populations, notamment les Émerillon, et cela se traduirait par un bilan démographique positif. Or il n'en est rien. Depuis quinze ans que nous les suivons, les Émerillon ont subi quatre épidémies de 'rhume' (1949, 1954, 1957, 1960). Ces épidémies sont toujours aussi meurtrières. Tout ce qu'on peut espérer dans l'avenir, c'est que par l'effet d'une amélioration de l'état général, les individus résistent mieux à la maladie et qu'ils meurent en moins grand nombre.

Il ne paraît guère possible maintenant d'isoler les Indiens des autres populations de l'intérieur; mais on pourrait imposer une durée minimum de séjour en Guyane avant d'être autorisé à se rendre dans les villages indiens. Un tourisme commercial s'adressant à une clientèle étrangère, qui aurait pour effet d'introduire directement dans les villages indiens des gens venant par avion de New York, de Porto Rico, voire du Caire ou de Singapour, présenterait des dangers redoutables.

Mais le tourisme présente des dangers tout aussi graves sur le plan psychologique et social. Nous avons montré que les Indiens

sont faibles, influençables, paresseux, enclins à la mendicité et à l'alcoolisme.

Un effort patient et obstiné, mené depuis 1950 par les administrations locales auprès des Indiens de l'intérieur, a eu les effets les plus favorables. Maintenant ils travaillent efficacement, ne mendient plus, et économisent pour acheter des moteurs hors-bord.

Tout cela serait saccagé et anéanti si on les jetait en pâture aux touristes. S'ils peuvent trouver des subsides en se faisant photographier ou en dansant pour les visiteurs, ils cesseront de travailler et tomberont dans la mendicité la plus dégradante.

Mais il y a pire: si les visites intermittentes de Guyanais ou de fonctionnaires en service à Cayenne, presque tous conscients de leurs responsabilités, présentent peu d'inconvénients sur le plan social, il n'en est pas de même du séjour de touristes étrangers. Indifférents aux conséquences de leur bref séjour, certains d'entre eux ne tiennent aucun compte des avis qu'on peut leur donner. Les uns font des largesses inconsidérées; d'autres, par curiosité, par jeu, ou simplement pour avoir une bonne histoire à raconter à leur retour, cherchent à débaucher les femmes. Actuellement ils sont retenus par une crainte vague, et la morale familiale qui subsiste chez les Oayana et les Oyampi rend leurs entreprises difficiles. Mais, à n'en pas douter, si elles étaient sans cesse sollicitées par des gens riches, exploitant leur dénuement et leur faiblesse, les femmes indiennes finiraient par succomber et par tomber dans la prostitution, comme on le voit déjà chez les Émerillon. Tout ce qu'on pourra tenter pour limiter les dégâts, interdiction de camper directement dans les villages, visites accompagnées, etc., demeurera sans effet.

Nous ne parlerons ici que pour mémoire de la dégradation, voire de la disparition totale, de l'art. Que l'on réfléchisse à ce qui est advenu, en dix ans, de l'art de la poterie chez les Indiens Galibi, à force de leur faire fabriquer des pots de fleurs, des cendriers et autres objets étrangers à leur tradition – cet art a été avili, souillé, réduit à rien –. Qu'il s'agisse du folklore européen, de l'Afrique Noire ou des Indiens d'Amérique, le propre du tourisme est de détruire ce qu'il prétend montrer, le remplaçant par une contrefaçon dérisoire.

D'une façon générale, un tourisme ayant pour but la visite d'une population primitive, inconsciente du rôle qu'on lui fait

jouer, par de riches étrangers est une entreprise de prostitution. C'est une forme révoltante d'exploitation de l'homme par l'homme, indigne d'une nation civilisée, et nettement contraire à l'esprit, sinon à la lettre, de la charte des Nations Unies.

Mais nous savons que ces considérations sont indifférentes à des personnalités du monde de la finance, qui envisageraient fort bien de saccager en quelques années une tribu indienne pour transporter ensuite leur industrie plus loin. Aussi n'est il pas inutile de montrer que ces projets, tout en étant extrêmement dommageables aux populations, ne peuvent conduire qu'à un échec sur le plan financier.

Peut-on organiser de façon commerciale la visite des villages indiens de l'intérieur? Cela suppose, pour qu'on puisse amortir les frais énormes de la création d'un centre touristique, qui devrait tout importer par avion y compris sa nourriture:

– Que ces villages soient stables,
– Qu'ils soient d'accès facile,
– Que leur visite n'entraîne aucun incident.
– Que leur aspect ne se modifie pas avec le temps.

Or ces conditions sont en contradiction absolue avec le mode de vie des Indiens de l'intérieur.[1]

– Les villages ne sont pas stables. Ils se déplacent pour des motifs futiles, à des intervalles variant de 2 à 6 ans. Chez les Oayana du Haut-Maroni, des villages entiers passent fréquemment de Guyane Française à Surinam, ou réciproquement, n'ayant pour cela que la rivière à traverser.

– Il n'est pas possible, nous l'avons montré, de fixer un groupe d'Indiens à proximité immédiate d'un centre européen ou créole, sans faire surgir des incidents graves qui entraîneront rapidement soit le départ de ce groupe, soit sa dégradation complète.

– Il est impossible de compter sur les Indiens de l'intérieur. Les conventions qu'on peut faire avec eux, qu'il s'agisse de les

[1] Précisons que des visites des villages des Indiens de la région côtière, tout en demeurant une entreprise condamnable sur le plan humain, ne présenteraient pas les mêmes inconvénients sur le plan sanitaire et sur celui de l'ordre public. Mais ces Indiens ont adopté le costume européen, et leur mode de vie présente peu d'intérêt pour le visiteur attaché au seul pittoresque extérieur. Ils n'accepteraient certainement pas de jouer un rôle de figurants, qui les rendrait ridicules aux yeux de la population créole.

convoquer à un jour fixé, de fournir des objets indigènes, ou de n'importe quel engagement, ne sont jamais respectés. Ce serait une singulière erreur de croire qu'on peut les transformer en figurants dociles, au service des compagnies touristiques, comme ceux que l'on fait visiter aux touristes en Amérique du Nord.

Le village qu'on serait parvenu à installer à proximité de l'hôtel de tourisme, en vue de circuits bien organisés et accessibles à tous, risque fort, du jour au lendemain, de se dissocier à la suite d'une rixe après boire, ou parce que les Indiens se croiraient en butte à un maléfice; les figurants sur lesquels on aurait comptés disparaîtraient pour aller s'établir sur d'autres rivières, sans qu'on puisse les retenir.

– Plus les Indiens sont en contact avec les Européens, plus ils ont tendance à abandonner leur art, leurs parures et leurs techniques particulières. Encombrés de futs rouillés, de touques, de valises, de vieilles boîtes de conserves, les villages Oayana présentent de plus en plus l'aspect de campements de romanichels. Les visites pourtant brèves et peu fréquentes, dont ils sont l'objet ont beaucoup contribué à ce changement.

Aucun être humain, aussi dégradé qu'il soit, ne peut supporter d'être l'objet d'une curiosité insultante; il s'efforce de ressembler à ces visiteurs opulents et il le fait en se couvrant de loques. Si les Indiens étaient l'objet d'une visite systématique, ce mouvement s'accélèrerait de façon telle qu'on peut être assuré de les voir tous en peu d'années, prendre l'aspect de clochards. Que deviendrait alors le centre de tourisme créé à grands frais?

– La rentabilité de tels voyages serait nulle. Le tourisme ne peut enrichir un pays que si les touristes y séjournent longtemps, ce qui est impossible ici étant donné qu'il n'y a ni pêche,[1] ni chasse et que le climat est pénible pour des personnes non acclimatées.

On peut remarquer à ce sujet que les fonctionnaires en séjour à Cayenne qui vont 'voir les Indiens' sont en général déçus. Au bout d'une heure dans le premier village ils ont épuisé l'intérêt du sujet et il est exceptionnel qu'ils demandent à voir les autres.

[1] Les rivières sont régulièrement dévastées par la nivrée (empoisonnement par la liane *niku*) au point qu'il devient très rare sur toute l'étendue du Maroni de pêcher des poissons de belle taille. Ce qu'on trouve couramment ne peut en rien retenir l'intérêt de pêcheurs sportifs. Un centre de pêche sportive ne pourrait être établi que sur un bassin fluvial absolument inhabité.

En outre, il ne faut pas oublier que la saison favorable aux voyages dans la Haute-Guyane (juillet-novembre) est à l'opposé de la saison touristique aux Antilles, pendant laquelle il tombe en Guyane des pluies diluviennes.

Au total ces projets apparaissent donc comme aussi déraisonnables que malfaisants. Nous espérons que les pouvoirs publics des pays intéressés sauront en empêcher la réalisation.

VI

L'avenir des Indiens de Guyane

Les Indiens de Guyane, nous l'avons vu, ont été dans le passé l'objet de bien des projets et de bien des tentatives, toutes étrangères au véritable problème qui est d'ordre essentiellement médical, et la plupart empreintes d'une grande légèreté. On a laissé les Indiens de la forêt disparaître, tribu après tribu, village après village. Ceux qui nous restent sont les derniers; après eux, la forêt sera déserte. Leur survie, ou leur extinction définitive, dépendront dans une large mesure de ce que sera tenté au cours des prochaines années. Devant un tel problème, la légèreté et l'inconséquence ne sont plus de mise. Toute erreur sera irréparable.

L''ASSIMILATION DES INDIENS'. On entend souvent dire, au sujet des Indiens de l'intérieur, que ces populations sont sans avenir et que se préoccuper de leur sauvegarde n'est pas une attitude réaliste. Des idées répandues à Surinam et à Cayenne, parmi les populations qui ne connaissent pas les Indiens de l'intérieur, préconisent leur assimilation. On les rassemblerait autour des postes administratifs, et on transformerait leur vie au moyen de l'école et de l'évangélisation. En une ou deux générations, ils se fondraient dans la population guyanaise.

Bien des personnes adhèrent à ces idées sans être poussées par des conceptions religieuses étroites ou par une idéologie intolérante, simplement par méconnaissance des véritables données du problème, que nous nous efforcerons de résumer ici.

– Le métissage des Indiens de Guyane ne correspond à aucune nécessité, étant donné leur petit nombre, leur caractère modeste et pacifique et leur éloignement de toute agitation politique. Dans certains pays d'Amérique du Sud on peut craindre la for-

mation d'importantes minorités réfractaires, mais ici le problème ne se pose absolument pas. Seules des conceptions fanatiques, inspirées par une sorte de haine raciale, dont nous avons malheureusement constaté l'existence, pourraient inspirer une politique systématique en ce sens.

– L'exemple des Émerillon montre que les Indiens de l'intérieur ont une très grande résistance au métissage, celui-ci n'apparaîssant que quand ils ont perdu, sous l'influence de l'alcool, leur libre arbitre, et par la voie de la prostitution. On ne pourrait donc parvenir au résultat cherché que par l'emploi de la violence, par un retour à cette politique qui a dévasté l'Amérique du Sud.[1] Il est permis d'espérer que personne ne songe à en arriver là.

– Tout aussi condamnable est l'idée, d'enlever tout jeunes les enfants indiens à leurs familles pour les élever dans des orphelinats ou chez des Européens ou Créoles. Malgré tout ce qu'on observe sur les troubles caractériels que présentent les enfants élevés hors de leur milieu familial, cette méthode trouve encore des défenseurs. Il nous souvient d'avoir entendu un éducateur soutenir que pour faire évoluer les enfants indiens, il fallait d'abord en faire des orphelins!

Si l'on voulait généraliser cette méthode, outre que là encore il faudrait user de violence, on peut être certain de former des générations d'inadaptés et de malheureux.

D'ailleurs, il est permis de se demander s'il n'y a pas dans un groupe humain aussi bien caractérisé, possédant des propriétés si particulières sur le plan physiologique, des tendances psychologiques innées. Dans cette hypothèse, les enfants indiens élevés en dehors de leur milieu naturel pourraient conserver des tendances marquées à l'instabilité qui les rendraient difficilement classables dans une société de type européen. Ceci est une simple hypothèse, mais les considérations historiques que nous avons développées nous donnent le droit de l'émettre.

On cite parfois, comme argument en faveur de l'assimilation des Indiens de Guyane, l'exemple des Indiens Arawak. C'est un fait qu'une partie imposante des Arawak sont plus ou moins intégrés à l'activité économique de la région côtière, et recherchent des travaux salariés. Mais qu'en est-il réellement, quand on s'efforce de voir les choses de près? Ces Indiens sont mal adaptés à cette activité, et mènent une vie désaxée

[1] Assimilant à l'emploi de la violence les procédés abjects, utilisés par divers pays d'Amérique du Sud, consistant à attirer les femmes indiennes dans les établissements européens ou créoles pour les ennivrer et abuser d'elles, ou à faire stationner systématiquement dans le même but des soldats dans les villages indiens. Le but n'est ainsi atteint qu'au prix d'un avilissement moral de l'ensemble de la population, qui pèsera sur les descendants des uns et des autres.

et sans joie. Ceux qui ont suivi l'activité du groupe d'Arawak du dégrad des Cannes, à Cayenne, leurs changements incessants d'activité, les pénibles différends qui les ont opposé à leurs employeurs, leur vie au jour le jour sans un sou d'économies, sont unanimes à penser qu'on a rendu un bien mauvais service à ces Indiens en les orientant dans cette voie.

Encore sont-ils soutenus par une forte discipline familiale et une morale tribale presque intacte. Que deviendraient-ils, si l' 'assimilation' se poursuivant, ils perdaient l'une et l'autre?

– L'idée que la psychologie des Indiens changera progressivement, à mesure que s'introduiront dans leur vie des techniques nouvelles, n'est pas à retenir.

On croit communément que des transformations technologiques amènent nécessairement des transformations dans la pensée et dans la coutume, que l'usage, par exemple, de fusils et de moteurs, tend à développer la faculté de raisonnement logique et contribue à détruire les croyances irrationnelles. C'est méconnaître la vitalité, la cohésion et la capacité d'adaptation de la pensée primitive, qui tend à transposer ces nouveaux objets dans son propre univers de concepts et de représentations. On peut remarquer à ce sujet que les Oayana vivent depuis deux cent ans en symbiose étroite avec les Noirs Réfugiés Boni, dont le système social et les croyances diffèrent radicalement des leurs. Les apports technologiques ont été adoptés sans aucune difficulté (par exemple les Noirs ont adopté les méthodes d'agriculture des Indiens, l'usage du hamac, certaines parures, etc.) mais ni les uns ni les autres n'ont ressenti la contradiction de leurs conceptions, et la foi de chacun dans la validité de son propre système est demeurée intacte.

En réalité, des transformations technologiques ne pourraient atteindre coutumes et croyances qu'indirectement, dans la mesure où elles changeraient radicalement le genre de vie, transformant par exemple des agriculteurs en une main d'oeuvre industrielle. Pour des populations rurales, vivant dans des régions pauvres, en dehors des grands circuits économiques, les transformations matérielles sont nécessairement limitées. Un Indien remplace son arc par un fusil; il se nourrit mieux, il a davantage de viande séchée à vendre mais en revanche, il doit acheter des cartouches qui coûtent relativement cher; l'un compense l'autre, sa vie ne s'en trouve pas fondamentalement changée; achèterait-il demain un petit moteur hors-bord pour son canot qu'il n'en résulterait pas un changement fondamental, pour les mêmes raisons.

– Quant au rassemblement systématique de la population des Indiens de l'intérieur, en vue de la soumettre dans son ensemble à une influence civilisatrice quelle qu'elle soit, en admettant même qu'il soit matériellement réalisable,[1] c'est une entreprise vouée à un échec certain. La civilisation primitive indienne est

[1] On ne doit pas oublier que les Oayana, comme les Oyampi, vivent sur des fleuves frontières. Pourquoi ces Indiens supporteraient-ils une contrainte sociale qui leur est odieuse alors qu'il leur suffirait de passer sur l'autre rive du fleuve pour vivre tranquillement à leur guise?

aussi fermée aux influences étrangères qu'il est possible de l'être. Elle les rejette, comme un organisme rejette, détruit ou enkyste tout organe supplémentaire qu'on prétendrait y introduire. Elle tire sa forme d'un système de représentation englobant la totalité du monde animé, des êtres et des choses. Ce système, lié à des attitudes affectives prises dans la première enfance, exprimé dans le langage et dans l'ensemble du comportement, est quelque chose de monolithique, d'inébranlable. Même si les croyances, les mythes, les coutumes sont perdus, comme chez les Oyampi, même si le système ne peut plus être exprimé par la pensée, il survit au coeur des Indiens, car il plonge ses racines dans les profondeurs de l'être. Il se rit de notre logique et nos raisonnements ne l'atteignent pas. Il ne pourrait disparaître qu'avec la vie.

Encore une fois, l'exemple des Émerillon montre qu'un groupement indien de la forêt peut vivre pendant 100 ans au contact étroit des Créoles sans rien apprendre, sans rien gagner, et sans modifier son mode de vie si peu que ce soit. La seule modification observable chez eux est qu'ils sont devenus mendiants, menteurs et ivrognes.

Si donc on parvenait à rassembler les groupements indiens de l'intérieur autour des postes administratifs, c'est en vain qu'on essaierait de les changer. Tout ce qu'on obtiendrait, au prix de lourdes dépenses, serait une horde de parasites, devenus odieux à tous, et posant des problèmes d'ordre public.

Ainsi, en dépit des apparences, être réaliste, c'est admettre la survie des Indiens en tant que groupements tribaux, et se préoccuper de leur avenir.

IMPORTANCE DE L'ADAPTATION AU MILIEU GÉOGRAPHIQUE. La grande différence entre le mode de vie traditionnel des Indiens, et celui qu'on voudrait leur imposer au nom de la civilisation, c'est que le premier est adapté au milieu géographique; le second ne l'est à aucun degré. L'expérience des quinze dernières années a montré que le mode de vie lié à la civilisation industrielle ne pouvait être implanté dans l'intérieur du pays que très localement et à grands frais, et demeurent tributaires d'un constant soutien extérieur. Si ce support venait un jour à manquer, tout l'édifice s'écroulerait en poussière. Dans quelle misère, dans quelle déchéance, ne se trouveraient pas alors plongées des

populations qui auraient perdu, avec leur organisation coutumière, l'adaptation à leur propre pays?

Le problème ne se pose pas seulement en Guyane, mais partout où les populations tribales, placées au contact des européens, se dégradent sous les effets conjugués de la sentimentalité et du paternalisme. On a proposé par exemple, de remplacer les igloos des Eskimo du Grand Nord Canadien par des maisons préfabriquées. Puisqu'ainsi équipés, ils perdront la mobilité nécessaire à des chasseurs-pêcheurs, pourquoi s'arrêter à des demi-mesures, et ne pas les rassembler tout de suite dans des villages-hospices où ils seraient entretenus aux frais de l'Etat?

A n'en pas douter, si en employant la coercition sous une forme ou sous une autre, on parvenait au bout d'un temps très long à réaliser l'assimilation et le métissage des Indiens, leurs descendants, ayant perdu leur adaptation au milieu géographique, évacueraient l'intérieur du pays pour se rassembler dans des bidonvilles autour de Cayenne ou de St. Laurent. Seules des populations acceptant des conditions de vie relativement primitives et possédant les connaissances et les techniques appropriées peuvent vivre dans un milieu géographique aussi sévère que celui de la forêt guyanaise. Depuis que les ressources de l'orpaillage et du balata ont disparu, les Créoles abandonnent progressivement les rivières de l'intérieur, ne parvenant à y vivre ni par l'agriculture ni par l'élevage, bien qu'ils soient doués de facultés intellectuelles bien supérieures à celles des Indiens Oayana et Oyampi. Veut-on voir disparaître avec les nations indiennes, les derniers habitants de l'intérieur du pays?

Nous ne pouvons pas modifier le milieu géographique. Le rythme des jachères, la nature des plantes cultivées et le rendement de l'agriculture indigène en dépendent inexorablement. Les conditions de vie et de travail qu'il impose demeurent, aujourd'hui comme hier, le grand impératif régissant la vie des hommes dans la forêt guyanaise.

Les colonisateurs au début du siècle mettaient tout leur espoir dans le progrès technique, pensant qu'il allait permettre aux populations des pays tropicaux de se libérer des conditions de vie imposées par le milieu géographique très particulier dans lequel elles vivent.

En fait, c'est le contraire qui s'est produit. S'il s'est avéré possible localement et à grands frais de modifier certaines caractéristiques du milieu, de faire disparaître certaines endémies, les conditions imposées par le climat, le relief, les sols, pèsent plus lourdement que jamais sur l'économie des régions tropicales. La facilité des communications, mettant en concurrence l'économie de pays très éloignés géographiquement, associée à l'égalisation générale des salaires et des prix, élimine de plus en plus

les entreprises artificielles. Or, c'est le cas de presque tout ce qui avait été conçu et réalisé en Guyane Française, comme dans bien d'autres territoires tropicaux.

Au début du siècle, on concevait volontiers en Guyane une colonisation fondée sur une lutte permanente contre les conditions du milieu. En entretenant des défrichements, en soignant avec persévérance le bétail affaibli par un climat hostile, on pouvait espérer établir de petites fermes sur le modèle européen. On aurait produit du maïs en vue de la vente aux Antilles, de la viande pour le marché de Cayenne, etc. On pouvait concevoir de même des scieries artisanales, produisant un bois médiocre mais suffisant à la consommation locale, et d'autres entreprises de même ordre, toutes fondées sur l'acceptation de bas salaires, de dures conditions de vie et d'une lutte continuelle. Dans cette optique, il paraissait indiqué de pousser les autochtones dans la voie de l'assimilation, pour réaliser ce programme avec un personnel mieux approprié au pays. Ces conceptions n'ont pas disparu, certains s'y accrochent encore contre toute évidence tant en Guyane Française que dans d'autres pays d'Amérique du Sud. Mais en fait, ces formes d'économie sont balayées par la vie moderne. Les salaires à Mana s'alignent sur les salaires de Paris; le maïs de Californie, la viande d'Argentine, le bois de Norvège, rendus aux Antilles et en Guyane, coûtent moins cher que les productions locales dont la qualité demeure bien inférieure. Les dix dernières années ont vu échouer en Guyane Française, malgré d'incessantes injections de crédits, toutes les tentatives fondées sur ces conceptions périmées, 'fermes modèles', stations d'élevage, pêcheries de requins, etc.

Il n'y a plus de place dans le monde moderne pour les économies artificielles. On ne peut plus concevoir dans les régions tropicales que deux économies viables, celle des autochtones, axée sur la subsistance, étroitement adaptée au milieu; et l'économie des groupements évolués, fondée sur une modification artificielle du milieu par l'emploi de grands moyens mécaniques servis par un personnel spécialisé. Cette forme d'économie ne peut s'implanter qu'exceptionnellement et localement, au voisinage de gisements miniers ou de terres alluviales particulièrement fertiles. Partout ailleurs, le milieu géographique conserve tous ses droits, et l'économie traditionnelle indigène reprend toute sa valeur.

C'est sous cet angle qu'il convient d'envisager les villages indiens et leur avenir. Ils ne doivent plus apparaître comme des vestiges d'un passé périmé, mais comme des groupes économiquement viables, possédant une organisation et des techniques appropriées au pays.

Ainsi prétendre faire adopter par les Indiens de Guyane un mode de vie correspondant à la civilisation élaborée sous nos climats est proprement insensé. Le premier problème pour les populations de la forêt amazonienne n'est ni l'emploi du savon ni la lutte contre l'analphabétisme, c'est la conservation de l'adaptation à leur propre pays.

Dans les régions équatoriales humides, seules peuvent vivre indépendantes et heureuses les populations qui produisent elles mêmes leur nourriture, se vêtent légèrement et acceptent un niveau de vie inférieur à celui des régions tempérées, mais demeurant très acceptable.

– Le problème le plus grave est celui de la production de la nourriture. D'une façon générale, si une population qui ne possède ni les aptitudes ni l'organisation des groupements évolués cesse de produire elle-même sa nourriture, la misère s'installe chez elle irrémédiablement, Les plus hauts salaires ne parviendront pas à compenser la perte subie par l'économie familiale.[1]

Il est rassurant de constater que les Indiens de Guyane n'ont aucune tendance à se diriger dans cette voie. Même les Arawak de la région côtière, les plus attirés par le salariat, demeurent fermement attachés à leur agriculture coutumière. C'est le signe de la grande vitalité que conservent ces groupements, et le meilleur gage de leur avenir.

– Le problème du vêtement vient ensuite. Le vêtement est un des aspects essentiels de la conservation, ou de la perte, de l'adaptation au milieu, et c'est celui où notre influence est la plus directement nocive.

---

[1] C'est là un point de vue essentiel, dont on n'a pas suffisamment conscience. Si l'on estime, au prix du commerce local, la valeur de l'alimentation produite en un an par un ménage indien de 5 personnes, on parvient au chiffre de 2000 NF (800 florins de Surinam).

Or un travailleur salarié, payé 3 florins par jour 300 jours par an, dépasse à peine ce chiffre. Son niveau de vie sera nécessairement inférieur à celui de l'Indien menant le genre de vie traditionel.

Sous ce dur climat, sous ces pluies continuelles, les vêtements à manches et à jambes du type européen ne peuvent jamais être séchés complètement. Outre qu'il est malsain de vivre pendant des journées entières avec des vêtements mouillés collant au corps, leur détérioration est si rapide qu'à eux seuls ils consomment l'essentiel du budget familial. Si les Indiens de l'intérieur, au grand désespoir des fanatiques de la civilisation par le caleçon et les chaussettes, persistent à se vêtir de calimbés et de colliers de perles, ce sont eux qui ont raison, et il faut les encourager à persévérer dans leur attitude.

– Enfin il est essentiel pour les Indiens de conserver la division coutumière du travail entre les sexes. Il faut que la femme continue à supporter le poids principal du travail de la terre, afin de permettre aux hommes de continuer à chasser, à pêcher, à faire du commerce et à rechercher des travaux rétribués. La vie matérielle de ces populations ne pourra s'améliorer qu'à ce prix.

La coutume, née d'un équilibre millénaire avec les forces naturelles, ne peut se transformer brutalement selon des principes imposés du dehors, sans racines véritables dans le pays. Elle ne peut évoluer valablement qu'à partir d'elle-même, et elle ne le peut que si rien ne vient rompre cet équilibre fondamental. C'est en protégeant les Indiens du choc brutal de la civilisation européenne, sans intervenir directement dans leurs affaires intérieures, que nous pouvons les aider dans cette voie.

Notes

Les références ci-dessous se rapportent les unes à des ouvrages imprimés (les noms des auteurs ont été écrits en majuscules), les autres à des pièces d'archives.

Abréviations

Jo. SA. : Journal de la Société des Américanistes
Bu. So. GP. : Bulletin de la Société de Géographie de Paris
Bu. So. AP. : Bulletin de la Société d'Anthropologie de Paris
Arch. nat. Col. : Archives nationales, fonds des Colonies
Bibl. nat., ms. nv. acq. fr. : Bibliothèque nationale, manuscrits, nouvelles acquisitions françaises

(1) Hurault (Jean). Démographie des populations tribales de Guyane Française; mémoire de diffusion restreinte, 1959.
(2) Lettre de Lefebvre d'Albon au ministre de la Marine. 28 sept. 1727. Arch. nat., Col., F³21, f° 143.
(3) Notes manuscrites portées sur la carte dite de Préfontaine et Buache, reproduites sur l'atlas Gabriel Marcel. Bibl. nat., Paris.
(4) Lettre du gouverneur d'Orvilliers au ministre de la Marine. 1750. Arch. nat., Col., F³ 21, fol. 237.
(5) Extrait du journal d'un voyage fait par M. de Kerkove... Bibl. nat., ms. nouv. acq. fr. n° 2577, f° 284.
(6) Arch. nat., Col., F³ 21, f° 572.
(7) Déclaration de M. Bertrand à l'Assemblée de la Guyane, au sujet de la motion du député Pomme, demandant la suppression de la mission St Paul (1790). Arch. nat., Col., F³ 22, f° 578.
(8) Thébault de la Monderie (Frédéric) – *Voyages faits dans l'intérieur de l'Oyapok en 1819, 1822, 1836, 1842, 1843, 1844, 1845, 1846 et 1847.* Nantes, 1857.
(9) Adam de Bauve et P. Ferre – *Voyage dans l'intérieur de la Guyane.* Bu. So. GP. n° 126, oct. 1833, p. 201–227, 265–283.
(10) Arch. nat., Col., Guyane, A3–02.
(11) Coudreau (Henri) – *Chez nos Indiens, quatre années dans la Guyane Française 1887–1891.* Paris 1893.
(12) Hurault (J.) – *Étude démographique comparée des Noirs Réfugiés Boni et des Indiens Oayana du Haut-Maroni.* Dans Population, Editions de l'INED, 1959, n°3.
(13) Sausse (Docteur André) – *Populations primitives du Maroni,* Paris, Larose 1951.

(14) HURAULT (J.) – *Les Indiens Oayana*. Journal des Américanistes, t.L; 1961, p. 135–183.
(15) TONY (Claude) – *Voyage dans l'intérieur du Continent de la Guyane, chez les Indiens Roucoyens, par Claude Tony, mulâtre libre d'Approuague*. Dans Essais et notices pour servir à l'histoire ancienne de l'Amérique, par H. Ternaux-Compans, t. XXVIII.
(16) ABBEVILLE (Père Claude d') – *Histoire de la Mission des Pères Capucins en l'Inde nouvelle de l'Amérique méridionale, en la terre du Brasil, appelée des Français Maragnon*.... Paris, 1613.
(17) BOYER (Paul) – *Véritable relation de tout ce qui s'est passé au voyage que Monsieur de Brétigny fit à l'Amérique Occidentale*. Paris 1654.
(18) BIET (Antoine) – *Voyage de la France Equinoxiale en l'Isle de Cayenne*.... Paris, 1664.
(19) De la Mousse (Père Jean) – Récits de plusieurs voyages chez les Indiens Galibi; manuscrit n° 813, Bibliothèque municipale de Lyon.
(20) MALOUET – *Mémoires de Malouet, publiées par son petit-fils*. Paris, 1868.
(21) BARBÉ-MARBOIS – *Journal d'un déporté non jugé*. Paris, 1834.
(22) MAUREL (Docteur Edouard) – *Étude anthropologique et ethnographique sur deux tribus d'Indiens vivant sur les rives du Maroni, les Aracouyennes et les Galibis*. Bu. So. A.P., 1875, 2° série, t. 2, p. 269–395.
(23) DENIS (Ferdinand) – *Voyage dans le Nord du Brésil fait durant les années 1613 et 1614 par le P. Yves d'Évreux*. Paris, 1864.
(24) Chrétien (Père Jean) – Lettres d'un missionnaire de la Compagnie de Jésus à un père de la même Compagnie, écrites de Cayenne en Amérique, les années 1718 et 1719. Manuscrit n° 406, Bibliothèque Méjane, Aix en Provence.
(26) COUDREAU – *Voyage à travers les Guyanes et l'Amazonie*. Paris, 1887.
(27) Mémoire sur les Indiens ou naturels de la Guyane Française. Nouvelles annales des voyages, 1842, t. XI.
(28) Leprieur – Voyage dans la Guyane centrale. Arch. nat., fonds du Service Hydrographique de la marine.
(29) CREVAUX (Jules) – *Voyages dans l'Amérique du Sud*. Paris, Hachette, 1883.
(30) Hurault (Jean) – Note sur les Populations primitives du Maroni, dans leurs rapports avec l'administration. Mémoire de diffusion restreinte, 1953.
(31) 'Ordonnance royale interdisant la traite des Caraïbes et Indiens'. 2 mars 1739. Arch. nat., Col., B68, f° 25.
(32) LOMBARD (Père Pierre Aimé) – Lettre non datée, citée dans *La Mission de Cayenne*, de M. F. de Montézon, Paris 1857.
(33) 'Concordat et réconciliation entre trois nations indiennes cy-devant ennemies et en guerre'. Oyapok, 10 décembre 1742. Arch. nat., Col., C^{14} 27, f° 241.
(34) MARCEL (Gabriel) – *Un texte ethnographique inédit du XVIII° siècle*. (Manuscrit de la Croix, intitulé "Description physique et morale de Cayenne et de la Guyane Française". (1785–87). Jo. SA., 1903–04.
(35) Rapport au Ministre de la Marine, 21 décembre 1736, d'après une lettre du gouverneur Crénay du 17 septembre 1736. Arch, nat., Col., C^{14} 16, f° 152 v°.
(36) GALARD-TERRAUBE (Vte de) – *Tableau de Cayenne ou de la Guyane Française*. Paris, an VII.

(37) Lettre du Père Lombard au Ministre de la Marine. Kourou, 25 mai 1730. Arch. nat., Col., C14, f° 375.
(38) Lettre du ministre de la Marine à Lamirande et d'Albon, 24 février 1736. Arch. nat., Col., B64, f° 351 v°.
(39) Lettre de Régis, commandant le fort d'Oyapoc, au ministre de la Marine. Cayenne, 6 mars 1739, Arch. nat., Col., C1417, f° 282.
(40) Journal de M. de Chabrillan commandant le poste d'Oyapoc (1742). Arch. nat., fonds du Service Hydrographique de la Marine, vol. 77, n° 3.
(41) FAUQUE (Père Elzéar) – *Lettres Edifiantes et Curieuses*, t.2, p. 29–34.
(42) J. Hurault. Le problème de l'inscription à l'état-civil des populations tribales de Guyane Française; mémoire de diffusion restreinte, 1959.
(43) Bois (Dr Etienne) – Mission médicale et ethnologique chez les Indiens de Haute-Guyane (juillet-novembre 1960). Rapport préliminaire de diffusion restreinte, 1961.

Résumé

Cet article n'envisage pas les Indiens de Guyane sous l'angle de l'ethnographie, mais sous les aspects pratiques que posent leurs rapports avec la civilisation moderne et avec les autres populations.

Les Indiens de Guyane Française sont au nombre d'environ 1.100, dont 700 sur le littoral (Galibi, Arawak) et 400 dans le Sud du pays (Oayana sur le Maroni, Oyampi et Émerillon sur l'Oyapok). Les Indiens de la région côtière, qui vivent dans un milieu exempt de paludisme, sont en bonne santé et, depuis plusieurs générations, en fort accroissement démographique.

Au contraire, les Indiens de l'intérieur sont en très mauvais état et menacés d'une extinction prochaine, si des mesures très sérieuses ne sont pas prises en leur faveur.

L'extinction des Indiens de Guyane est clairement mise en évidence par une étude historique. Les évaluations contenues dans différentes pièces d'archives, depuis 1604 jusqu'à nos jours, montrent que cette extinction s'est poursuivie regulièrement, depuis les premiers contacts avec les européens, sans qu'on puisse incriminer d'autres causes que l'effet des germes microbiens et des virus importés involontairement par les européens, contre lesquels les Indiens ne possèdent aucune immunité. Ce sont principalement les maladies pulmonaires épidémiques, grippes et pneumonies, qui déciment les Indiens; les épidémies suivent fréquemment les voyages d'européens dans l'intérieur et les voyages des Indiens sur la côte. Les tribus anciennement connues, évaluées à 15.000 personnes en 1673, étaient presque totalement anéanties au début du 19° siècle. Les Oyampi, évalués à plus de 6.000 quand ils pénétrèrent en Guyane vers 1815, étaient réduits à moins de 200 personnes à la fin du 19° siècle, et ne sont plus maintenant qu'une centaine. Ces petits groupes, presque entièrement isolés dans l'extrême Sud, semblaient il y a une quinzaine d'années tendre vers un certain équilibre démographique, mais la plus grande facilité des déplacements, amenant ces dernières années un grand nombre de voyageurs à circuler sur ces rivières, amène de nouveau une situation très critique. Les taux annuels de mortalité relevés de 1957 à 1962 varient de 3,5 à 5,5%, les taux de natalité demeurant voisin de 4%. La situation semble maintenant en voie d'amélioration sous l'effet d'un effort médical plus intense.

Les Indiens de l'intérieur, bien qu'appartenant à deux groupes ethni-

ques différents, ont un même système de parenté et une même organisation familiale, tendant à constituer des groupes susceptibles de vivre en circuit fermé, sans échanger de femmes avec les groupes voisins. Ce système, très astreignant pour les individus, car il réduisait à l'extrême le choix du conjoint, est tombé en désuétude depuis deux générations. Les villages ont actuellement une structure incohérente, ils réunisssent des ménages sans lien de parenté et leur composition change fréquemment. Cependant les Indiens de l'intérieur demeurent fidèles à leur genre de vie et n'ont aucune tendance à imiter les autres populations. Les Émerillon, qui vivent depuis 60 ans au contact intime des créoles, ne leur ont absolument rien emprunté, ni pour l'agriculture, ni pour le vêtement. D'une façon générale on est obligé de constater que le contact des autres populations est néfaste aux Indiens, qui à leur contact perdent leurs belles qualités, devenant fourbes, mendiants et ivrognes. Les femmes commencent à se prostituer.

L'étude des rapports entre Français et Indiens depuis 1604 jusqu'à nos jours, éclairée par de nombreuses pièces d'archives, est très intéressante. Il n'y eut jamais de tentative pour réduire les Indiens en esclavage, et dès l'origine ils furent considérés comme libres et égaux des blancs. Les gouverneurs successifs, les officiers et les notables de la colonie témoignèrent toujours de l'estime et de la sympathie aux Indiens, et prenaient généralement leur défense dans les différends qui les opposaient aux colons et aux 'traiteurs' (commerçants ambulants). Le commerce de traite, fondé sur l'échange des productions indiennes contre des outils de fer, donnait lieu comme de nos jours à de nombreux incidents, imputables principalement au comportement des commerçants, mais aussi à une certaine tendance des Indiens à l'indélicatesse.

Les missionnaires s'intéressaient particulièrement aux Indiens, les premières tentatives d'évangélisation remontant à 1636. Un effort particulièrement intense fut fait par les Jésuites de 1718 à 1765. Les Indiens de la région côtière furent rassemblés en plusieurs missions et vécurent au contact étroit des missionnaires. Malgré le zèle déployé et les conditions psychologiques favorables, l'absence de coercition matérielle, une sympathie sincère de part et d'autre, ces efforts ne donnèrent aucun résultat durable. Les Indiens des missions furent d'ailleurs, comme les autres, décimés par les épidémies, et au moment de l'expulsion des Jésuites en 1765, l'effectif ne dépassait pas 300 personnes.

Le rapprochement des jugements portés par de nombreux auteurs, de 1604 à nos jours, est des plus significatifs. Tous ont été frappés par trois grands caractères psychologiques des Indiens, refus de toute contrainte, instabilité, absence de curiosité. Ces témoignages échelonnés sur trois cent cinquante ans montrent que cette longue période de contact continu entre européens et Indiens n'a eu sur ceux-ci aucune influence profonde. Ils demeurent de nos jours tels qu'ils étaient aux origines de la colonisation, et les problèmes de contact de civilisation, commerce, administration, se présentent actuellement exactement comme dans le passé.

Si l'on examine sans parti pris le mode de vie des Indiens, on se rend compte qu'il est remarquablement adapté aux conditions de vie de la forêt équatoriale, et que, s'il peut être amélioré par l'introduction d'un certain nombre d'outils et de techniques, il ne peut être changé fonda-

mentalement. Dans ces conditions, il y a lieu de rejeter nettement l'idéologie naïve de l'assimilation, visant à faire imiter aux Indiens une forme de civilisation élaborée sous des climats et dans un milieu culturel très différents, qui ne pourrait avoir chez eux de fondement social ni économique. L'extrême pauvreté du sol, le relief excessivement morcelé faisant obstacle à toute mise en valeur, sauf très localement, s'opposent radicalement, même s'ils la désiraient et s'en avéraient capables, à une transformation profonde de la vie des Indiens de la forêt. Les inciter à se vêtir comme nous, à faire usage d'aliments importés, etc., c'est rompre leur équilibre avec le milieu naturel, leur donner des besoins que le travail ne pourra pas payer, et finalement les réduire à la pire déchéance, celle de populations assistées, devenues incapables de vivre de leur travail sur leur propre sol. Le premier problème pour les populations de l'Amazonie placées au contact de la civilisation occidentale, ce n'est ni l'emploi du savon ni la lutte contre l'analphabétisme, c'est de conserver l'adaptation à leur propre pays.

Dans la même ordre d'idées, il y a lieu de rejeter l'idée d'un métissage systématique des Indiens; étant contraire à leur inclination, elle ne peut être fondée que sur la suggestion ou la violence, directe ou déguisée.

Sur le plan pratique, 4 grands problèmes se posent:

1) *Administration*. Un statut juridique devrait, tout en donnant toute facilité s''assimiler' aux Indiens qui le désirent, de garantir au plus grand nombre la possibilité de mener leur genre de vie traditionnel dans la dignité et la sécurité. On doit considérer comme un des droits essentiels de la personne humaine celui pour un groupe ethnique de vivre sous sa propre loi, dans la mesure où il ne lèse personne.

2) *Travail et commerce*. Le travail salarié des Indiens doit être contrôlé et protégé. Il ne faut pas chercher à transformer les Indiens en salariés permanents, mais au contraire les considérer comme une main-d'oeuvre temporaire, devant être renouvelée tous les deux à trois mois. Les travaux à la tâche, la livraison de bois d'oeuvre, de produits de cueillette, etc, est préférable au travail salarié proprement dit.

3) *École*. L'enseignement du type ordinaire, non seulement ne peut être d'aucune utilité aux Indiens de l'intérieur, mais peut leur faire le plus grand mal en contribuant à détacher les enfants de leur milieu familial, et à leur donner des habitudes et des conceptions contraires au mode de vie qui leur est imposé par le milieu géographique. – L'école ne peut être utile que si elle est établie en milieu indien, sous la direction d'un moniteur indien. Une formule expérimentée avec plein succès depuis 1952 à l'école de Camopi (Guyane Française) consiste à diviser les enfants en deux groupes qui suivent l'école à tour de rôle, un jour sur deux, menant le jour suivant la vie traditionnelle aux côtés de leurs parents.

4) *Médecine*. Les Indiens de la forêt sont dans une situation sanitaire des plus précaires. L'expérience des dix dernières années montre qu'elle évolue très rapidement et très favorablement sous l'effet d'une assistance médicale continue, mais qu'elle redevient rapidement désastreuse si cette assistance vient à cesser ou à devenir intermittente.

Mais l'effort des médecins demeurera vain si on laisse des touristes introduire sans cesse chez eux des germes microbiens pour nous banaux, mais pour eux aussi meurtriers que la peste ou le choléra. C'est un pro-

blème central, sur lequel devront se pencher les gouvernements des pays qui possédent encore des groupements indiens et ne résignent pas à les voir disparaître. Non seulement ces groupes ne doivent pas être livrés au tourisme commercial, mais leur accès devrait être strictement contrôlé.

Le problème du tourisme est tout aussi grave sur le plan social. Ces groupements primitifs, s'ils sont l'objet de visites systématiques, retomberont à la mendicité dont on a eu tant de peine à les tirer. Un effort patient et continu, mené par l'administration depuis 1948, les a rendus travailleurs et relativement économes. Non seulement ils sont utiles à la Guyane, mais ils représentent maintenant, pour le canotage, le flottage du bois, les missions de reconnaissance, etc. la meilleure main-d'oeuvre. Tout cela serait anéanti si on en faisait le jouet de touristes ignorants et irresponsables, parfois brutaux et grossiers. Les femmes, sollicitées fréquemment par des gens qui ne se feraient pas faute d'exploiter leur dénuement, ne tarderaient pas à tomber à la prostitution, comme les femmes Émerillon. Faire ainsi, d'une population primitive, inconsciente du rôle qu'on lui fait jouer, un jouet pour de riches oisifs est une forme abominable d'exploitation de l'homme par l'homme, contraire à l'esprit sinon à la lettre de la charte des Nations-Unies. Nous espérons que les gouvernements des pays intéressés sauront préserver les groupements indiens placés sous leur responsabilité.

THE INDIANS OF FRENCH GUIANA:

PRACTICAL PROBLEMS OF ADMINISTRATION AND OF CONTACTS WITH CIVILIZATION

This article does not view the Indians of Guiana from the standpoint of ethnography, but from the angle of the practical problems raised by their relations with modern civilization and with other population groups.

The Indians of French Guiana number about 1,100, of which 700 live on the coast (Galibi, Arawaks) and 400 in the south of the country (Oyanas on the River Maroni, Oyampi and Emerillon on the River Oyapock).

Those of the coastal region, who live in an environment which is free from malaria, enjoy a good standard of health, and have shown a strongly rising birth rate for several generations past.

In contrast to this, the Indians of the interior are in a very bad state, and their extinction is not far off unless very drastic measures are taken to help them.

The gradual disappearance of the Indians of Guiana is clearly evident from a study of their history. The estimates of their numbers given in various official documents, from 1604 down to the present day, show that this extinction has been progressing steadily ever since they first came

into contact with Europeans, without its being possible to blame other causes than microbes and viruses involuntarily imported by the Europeans, against which the Indians possess no immunity. It is chiefly pulmonary maladies, influenza and pneumonia which make havoc among them: the epidemics frequently follow the journeys of Europeans into the interior and of Indians to the coast.

Tribes formerly known, estimated to number 15,000 people in 1673, had been almost wiped out by the beginning of the nineteenth century. The Oyampi, calculated as being over 6,000 strong when they penetrated into Guiana round about 1815, had been reduced to less than 200 by the end of the century, and now number no more than a hundred or so.

About fifteen years ago the little groups of the Indians of the interior, almost completely isolated in the extreme south of the country, seemed to be tending towards a certain demographic equilibrium. But the greater facility of movement, which has led of late to the presence of a large number of travellers on the rivers, has again given rise to a highly critical situation. In the period 1957–1960 the death rate among the Indians of the upper Maroni and upper Oyapock reached the terrifying figure of 5.5% per year (as against a birth rate of 3.6%). The situation now seems to be improving somewhat, as a result of amplification of the arrangements for medical care.

The Indians of the interior, although they belong to two different ethnic groups, have the same system of kinship and the same family organization, tending to form closed communities, without exchange of women with neighbouring units. This system, which was very restrictive for individuals since it reduced their choice of a mate in the extreme, has fallen into desuetude in the last two generations. Nowadays, the structure of village life lacks cohesion; the villages harbour families which are not related by blood, and their composition frequently changes. Nevertheless, these Indians remain faithful to their own mode of life and show no inclination to imitate other population groups. For instance, the Emerillon, who have been living in intimate contact with the gold diggers for the last sixty years, have borrowed absolutely nothing from them, as regards either agriculture or clothing. It must be stated that, generally speaking, contact with other peoples is disastrous for the Indians, who thereby lose their fine qualities and become rogues, beggars and drunkards. Among the women, prostitution is beginning to manifest itself.

It is very interesting to study the relations between French and Indians from 1604 down to our own time, as illustrated by numerous official documents. No attempt was ever made to reduce the Indians to slavery, and from the outset they were considered as free and as the equals of the whites. Governors, officials and notables of the colony always showed respect and liking for them, and generally took their part in the disputes which arose between them and the colonists and itinerant merchants. The barter trade, based on the exchange of Indian products for metal tools, gave rise, then as now, to numerous incidents, owing to the low morals of the people conducting it but also to a certain tendency to unscrupulousness on the part of the Indians.

Missionaries took a particular interest in the Indians; the first attempts at evangelization date from 1636. An especially intense effort was made by the Jesuits from 1718 to 1765. The Indians of the coast were then

collected in several mission stations, where they lived in close contact with the missionaries. In spite of the zeal displayed and the favourable psychological conditions – absence of physical coercion, sincere mutual liking – these endeavours produced no lasting results. Moreover, the Indians of the missions, like the others, were decimated by epidemics, and at the time of the expulsion of the Jesuits in 1765 they did not number more than 300.

The similarity between the opinions given by numerous writers, from 1604 to the present day, is most significant. All of them have been struck by three important psychological characteristics of the Indians: rejection of all constraint, instability, lack of curiosity. These testimonies, spread over three hundred and fifty years, show that this long period of continuous contact between Europeans and Indians has not had any profound effect on the latter. In our time they remain just as they were when colonization of the country first began, and the problems of contact with civilization, trade and administration present themselves now exactly as they did in the past.

If the Indians' mode of life is examined with an unprejudiced eye it will be realized that it is remarkably adapted to the conditions of life in the equatorial forest and that, even though it can be improved by the introduction of certain tools and skills, it cannot be fundamentally changed. Under these circumstances there is good reason for categorically rejecting the naïve doctrine of assimilation, whose aim is to impose on the Indians a form of civilization evolved in climes and in a cultural environment very different from theirs, and one which could have neither a social nor an economic basis in their country.

The extreme poverty of the soil, and the abrupt differences of topographical relief, stand in the way of any sort of agricultural development except on a very local scale, and decisively prevent any thoroughgoing transformation of the life of the forest Indians, even if they wanted it and proved themselves capable of effecting it. To get them to dress like us, to eat imported foodstuffs, etc., would be to destroy their equilibrium with their natural environment, create in them needs for the satisfaction of which their labour would not be able to pay, and finally reduce them to the worst of conditions, that of pauper populations 'on relief', become incapable of living from their own work on their own soil. The primary problem for the population groups of the Amazon region in touch with Western civilization is neither the use of soap nor the fight against illiteracy but preservation of their adaptation to their own country.

Following the same line of thought, the idea of systematic crossbreeding of the Indians must also be rejected. Since it is contrary to their inclinations, such a thing could only be founded on persuasion or on force, naked or disguised.

In the practical sphere, four great problems present themselves:

1) *Administration.* A law should be enacted which, while giving every assistance to Indians who desired to become 'assimilated', would guarantee to the majority the possibility of leading their traditional life in dignity and security. The right of an ethnic group to live according to its own laws, in so far as it hurts nobody, should be considered as one of the basic rights of man.

2) *Labour and Commerce.* Paid labour by the Indians should be subject to inspection and protection. No attempt should be made to transform

them into permanent wage-earners but, on the contrary, they should be considered as temporary hands, due for replacement every two or three months. Employment on taskwork, supply of timber and picked crops, etc., is preferable to paid labour proper.

3) *Education*. Education of the ordinary type is not only quite useless to the Indians of the interior, but can do them the greatest harm by helping to detach the children from their family environment and to give them habits and ideas at variance with the mode of life imposed upon them by their geographical environment.

Schooling can only be of use if it takes place in the Indian environment, under the direction of an Indian teacher.

A system which has been tried out with complete success in the school at Camopi, French Guiana, since 1952, consists in dividing the children into two groups, who attend school on alternate days, the other day being spent in leading their traditional life with their parents.

4) *Health*. The forest Indians are in an alarmingly bad state of health. The experience of the last fifteen years has shown that this can quickly take a turn for the better if continual and effective medical care is provided, but that it as quickly deteriorates again if that care ceases or is given only intermittently.

However, the endeavours of the medical authorities will be in vain anyway if tourists are constantly allowed to introduce among the Indians germs which are of small account to us but which to them are as murderous as plague or cholera. This is a crucial problem which should receive the attention of the governments of those countries that still possess Indian population groups and are not resigned to seeing them disappear. Not only ought these groups not to be exposed to the commercial tourist industry, but access to them should be strictly controlled.

If these primitive ethnic groups become the object of systematically organized excursions they will revert to the state of mendicancy from which such pains have been taken to extricate them. As a result of the patient, unremitting concern of the government since 1948, the Indians have become industrious and have developed a certain thriftiness. They have grown useful to Guianese society; they even make excellent workers for employment in transport on the rivers, rafting timber, expeditions, etc.

All this would be nullified if the Indians were turned into playthings for the tourists, who, in their ignorance and irresponsibility, often behave coarsely and roughly. The women would lapse into prostitution through the efforts of individuals out to exploit their simplicity; this can already be seen in the case of the Emerillons.

Such a course of affairs, in which a primitive people, unconscious of the role it is being made to play, becomes the toy of wealthy travellers who merely want to amuse themselves, is a repulsive form of exploitation of human beings that is contrary to the spirit, if not the letter, of the Charter of the United Nations.

It is to be hoped that the governments of the interested countries will succeed in protecting the Indian groups for which they are responsible.

DE INDIANEN VAN FRANS GUYANA:
PROBLEMEN VAN PRACTISCHE BESTUURSVOERING EN CONTACT MET 'DE BESCHAVING'

Dit artikel heeft niet de bedoeling de Indianen van Guyana ethnografisch te behandelen maar het stelt enige problemen van practische aard, opgeroepen door de aanraking van de Indianen met andere bevolkingsgroepen en met de moderne beschaving.

Het aantal der Indianen in Frans Guyana bedraagt ongeveer 1100, waarvan er 700 in de kuststrook wonen (Galibi, Arawakken) en 400 in het zuiden van het land (Oayana's in de Marowijne, Oyampi en Emerillons in de Oyapok). De Indianen van de kust, in een streek zonder malaria, zijn goed gezond en vertonen sinds enkele generaties een flinke aanwas door geboorten.

In tegenstelling daarmee zijn de Indianen van het binnenland in slechte conditie en zij dreigen uit te sterven als er niet ernstige maatregelen voor hun behoud worden genomen.

Deze neergang van de Indianen wordt duidelijk gedemonstreerd als men hun geschiedenis nagaat. De schattingen van hun aantal voorkomend in verschillende archiefstukken van het begin der 17de eeuw tot aan de huidige tijd laten een regelmatige achteruitgang zien sinds het eerste contact met de Europeanen. Men kan hierin geen andere oorzaak ontdekken dan de uitwerking van bacillen en virussen die de Europeanen ongemerkt meebrachten en waarvoor de Indianen zeer vatbaar blijken te zijn.

Het zijn vooral longaandoeningen, griep en longontsteking, die de Indianen decimeren. Epidemieën volgen zeer vaak op reizen van Europeanen in het binnenland en van Indianen naar de kuststreek.

Stammen die vroeger bekend waren en in 1673 op 15.000 mensen werden geschat, waren in het begin van de 19de eeuw bijna geheel verdwenen. Toen de Oyampi omstreeks 1815 in Guyana binnendrongen werd hun aantal op 6000 getaxeerd, aan het eind van de vorige eeuw waren er nauwelijks 200 over en nu niet meer dan een honderdtal. Deze kleine geïsoleerde groepjes

in het uiterste zuiden leken vijftien jaar geleden een zeker demografisch evenwicht te hebben bereikt. Maar de gemakkelijker communicatiemiddelen die de laatste tijd vele reizigers in deze gebieden brengen, leiden opnieuw tot een verergering van de toestand. Het sterftepercentage van 1957–1960 heeft bij de Indianen van de boven-Marowijne en de boven-Oyapok de ontstellende hoogte van 5.5% per jaar bereikt, tegen een geboortecijfer van 3.6%. De toestand schijnt nu enigszins te verbeteren als gevolg van een uitbreiding van de medische verzorging.

Hoewel de bovenlandse Indianen tot twee verschillende ethnische groepen behoren, hadden zij hetzelfde verwantschapssysteem en dezelfde familiestructuur, die er toe leidden dat zij in een gesloten gemeenschap leefden, zonder vrouwenruil met naburige groepen. Dit systeem, dat de huwelijkskeuze der individuen beperkte tot een zeer kleine kring, is in de laatste twee generaties in onbruik geraakt. De dorpen vertonen nu een onsamenhangend beeld, zij herbergen gezinnen die niet verwant zijn en de samenstelling verandert steeds.

Toch blijven de Indianen trouw aan hun eigen levenswijze en zij blijken weinig over te nemen van andere bevolkingsgroepen.

De Emerillons b.v., die al 60 jaar in nauw contact staan met de Bosnegers, hebben noch in landbouwmethoden, noch in kleding iets aan hen ontleend.

In het algemeen moet men wel vaststellen dat de aanraking met andere volken voor de Indianen bijzonder schadelijk is: zij verliezen er hun goede eigenschappen mee en vervallen tot liegen, bedelen en drinken. Bij de vrouwen begint de prostitutie zich te manifesteren.

Uit een studie van de contacten tussen de Fransen en de Indianen van 1604 tot op heden, waarbij vele archiefstukken zijn geraadpleegd, blijkt o.a. dat nooit pogingen zijn gedaan de Indianen tot slaven te maken en dat zij van het begin af als vrijen en gelijken van de blanken werden beschouwd. Gouverneurs, ambtenaren en notabelen hebben hun steeds achting en sympathie toegedragen, zij namen het veelal voor de Indianen op in geschillen met de kolonisten en rondtrekkende handelaren. De ruilhandel, gebaseerd op ruil van Indiaanse producten tegen ijzeren gereedschap, gaf aanleiding tot talrijke incidenten – zoals ook nog heden ten dage – die voornamelijk te wijten waren aan het gedrag van de handelaren, maar ook aan onbescheidenheid van de zijde der Indianen.

De missie heeft zich speciaal met de Indianen bezig gehouden, de eerste kersteningspogingen dateren van 1636. Bijzondere moeite hebben de Jezuieten gedaan tussen 1718 en 1765. De kust-Indianen werden bijeengebracht in missiestations, waar zij in nauw contact met de missionarissen leefden. Ondanks de bekeringsijver en de gunstige psychologische omstandigheden, afwezigheid van materiële dwang, eerlijke sympathie aan beide zijden, hebben deze pogingen geen enkel duurzaam gevolg gehad. De Indianen in de missiestations werden trouwens, net als de anderen, door epidemieën geteisterd en toen de Jezuieten in 1765 het land uit werden gezet, bedroeg het aantal hunner Indianen niet meer dan 300.

Wanneer men de beoordeling van diverse auteurs van 1604 af vergelijkt, dan blijken allen getroffen te zijn geweest door drie belangrijke karaktereigenschappen van de Indianen: hun afkeer van iedere dwang, hun veranderlijkheid, hun volkomen gebrek aan nieuwsgierigheid. Deze getuigenissen over drie en een halve eeuw tonen aan dat de lange periode van voortdurend contact geen enkele invloed op de Indianen heeft uitgeoefend. Zij zijn vandaag nog dezelfden als bij het begin van de kolonisatie en de problemen van beschaving, handel, bestuur liggen thans nog precies zo als in het verleden.

Bij een onbevooroordeelde beschouwing van de levenswijze der Indianen realiseert men zich, dat deze merkwaardig goed is aangepast bij de omstandigheden van het tropische oerwoud, en, al zou een zekere verbetering kunnen worden aangebracht door toepassing van enkele gereedschappen en technieken, fundamentele wijziging zou niet mogelijk zijn. Daarom zal men de naïeve ideologie van assimilatie beslist moeten prijsgeven, die de Indianen een vorm van beschaving uit een ander klimaat en een andere cultuur wil opdringen waarvoor bij hen geen enkele sociale of economische basis aanwezig is.

De zeer onvruchtbare grond, het geaccidenteerde terrein verhinderen elke ontwikkeling van meer dan zeer plaatselijke landbouw en maken dat een hervorming van de Indiaanse levenswijze in het bos – zelfs al zouden de Indianen deze wensen en er toe in staat blijken – volkomen onmogelijk is. Hen aansporen om zich te kleden zoals wij, zich te voeden met geïmporteerd voedsel, e.d. betekent het evenwicht met hun omgeving verstoren, behoeften opwekken die zij niet met arbeid zullen kunnen betalen, kortom hen aan het ergste verval overleveren, als volken die niet

meer in staat zijn van hun arbeid op hun eigen grond te leven en 'geholpen' moeten worden. Het belangrijkste probleem voor de bevolking van het Amazone-gebied bij het contact met de westerse beschaving, is niet het gebruik van zeep noch de bestrijding van het analfabetisme, maar het is het behoud van hun aanpassing aan hun eigen milieu.

In dezelfde gedachtengang moet men evenzeer een systematische vermenging van de Indianen met anderen vermijden; bloedmenging gaat tegen hun eigen neiging in en kan alleen tot stand komen door het hun te suggereren of hen er toe dwingen, rechtstreeks of op verkapte wijze.

Wat de practijk betreft, zijn er vier belangrijke punten:

1. *Bestuur*. Een wettelijke regeling zou de Indianen moeten garanderen dat al degenen, die niet vrijwillig voor assimilatie kiezen, de gelegenheid behouden om hun traditionele levenswijze te volgen, met waardigheid en in veiligheid. Men moet als een der essentiële rechten van de mens het recht van een ethnische groep beschouwen om volgens zijn eigen recht te leven, voorzover hij niemand schade toebrengt.

2. *Arbeid en handel*. Loonarbeid van de Indianen moet onder controle en bescherming staan. Men mag de Indianen niet tot permanente loonarbeiders maken maar hen in tegendeel slechts als tijdelijke arbeiders gebruiken en hen om de twee of drie maanden laten aflossen. — Taakwerk, het leveren van hout en van bosproducten is te verkiezen boven gewone loonarbeid.

3. *Onderwijs*. Het gewone soort onderwijs is niet alleen volkomen nutteloos voor de bovenlandse Indianen, het kan zelfs zeer schadelijk zijn doordat het er toe leidt de kinderen uit hun familieverband los te maken en hun gewoonten en ideeën bijbrengt, strijdig met de levenswijze die door het geografisch milieu is opgelegd. — Schoolonderwijs kan alleen nut afwerpen als het in het Indiaanse milieu plaats heeft, met een Indiaanse onderwijzer. — Een systeem, sinds 1952 als experiment toegepast in de school van Camopi (Frans Guyana) en met succes, bestaat hierin dat men de kinderen in twee groepen verdeelt die beurtelings het onderwijs volgen en om de andere dag bij hun ouders volgens hun eigen traditie leven.

4. *Gezondheidszorg*. De Indianen van het bosland bevinden zich, wat de gezondheid betreft, in een précaire toestand. De ervaring van de laatste vijftien jaar bewijst, dat deze zich snel in gunstige zin kan ontwikkelen bij een voortdurende doeltreffende

medische verzorging, maar dat hij even snel weer verergert als die verzorging ophoudt of met tussenpozen wordt verstrekt.

Maar de pogingen van de medische dienst zullen ijdel blijven als touristen steeds weer gelegenheid krijgen bacillen in te voeren, die voor ons gewoon en ongevaarlijk zijn maar voor de Indianen even moorddadig als pest en cholera. Dit is een primordiaal vraagstuk, waaraan de regering van de landen die nog Indiaanse groepen bevatten aandacht zou moeten geven als men ze niet wil zien uitsterven. Niet alleen zouden deze groepen Indianen gevrijwaard moeten worden van commerciëel toerisme, ook zou de toegang tot deze gebieden strict onder controle moeten worden gesteld.

Als deze primitieve bevolkingsgroepen het voorwerp worden van systematisch georganiseerde bezoeken, dan zullen zij terugvallen tot bedelarij, waarvan men hen met zoveel moeite heeft trachten te bevrijden. Door de geduldige, voortdurende zorg van de regering sinds 1948, zijn zij werkzaam geworden en hebben enige spaarzin ontwikkeld. Zij zijn nuttig geworden voor de Guyanese maatschappij; zij zijn zelfs uitstekende werkkrachten voor het vervoer op de rivieren, het vlotten van hout, voor expedities, enz.

Dit alles zou worden teniet gedaan als men de Indianen tot speelgoed maakt voor de touristen, die onwetend en onverantwoordelijk, dikwijls grof en ruw optreden. De vrouwen zouden tot prostitutie vervallen bij de pogingen van lieden die hun onnozelheid willen exploiteren; men ziet dit reeds bij de Êmerillons.

Zulk een wijze van doen, waarbij een primitief volk, onbewust van de rol die men het laat spelen, tot speeltuig wordt van rijke lieden die zich slechts willen amuseren, is een weerzinwekkende vorm van mensen-exploitatie, in strijd met de geest – zo niet met de letter – van het charter der Verenigde Naties.

Moge de regeringen van de belanghebbende landen de Indianengroepen onder hun verantwoordelijkheid weten te beschermen.

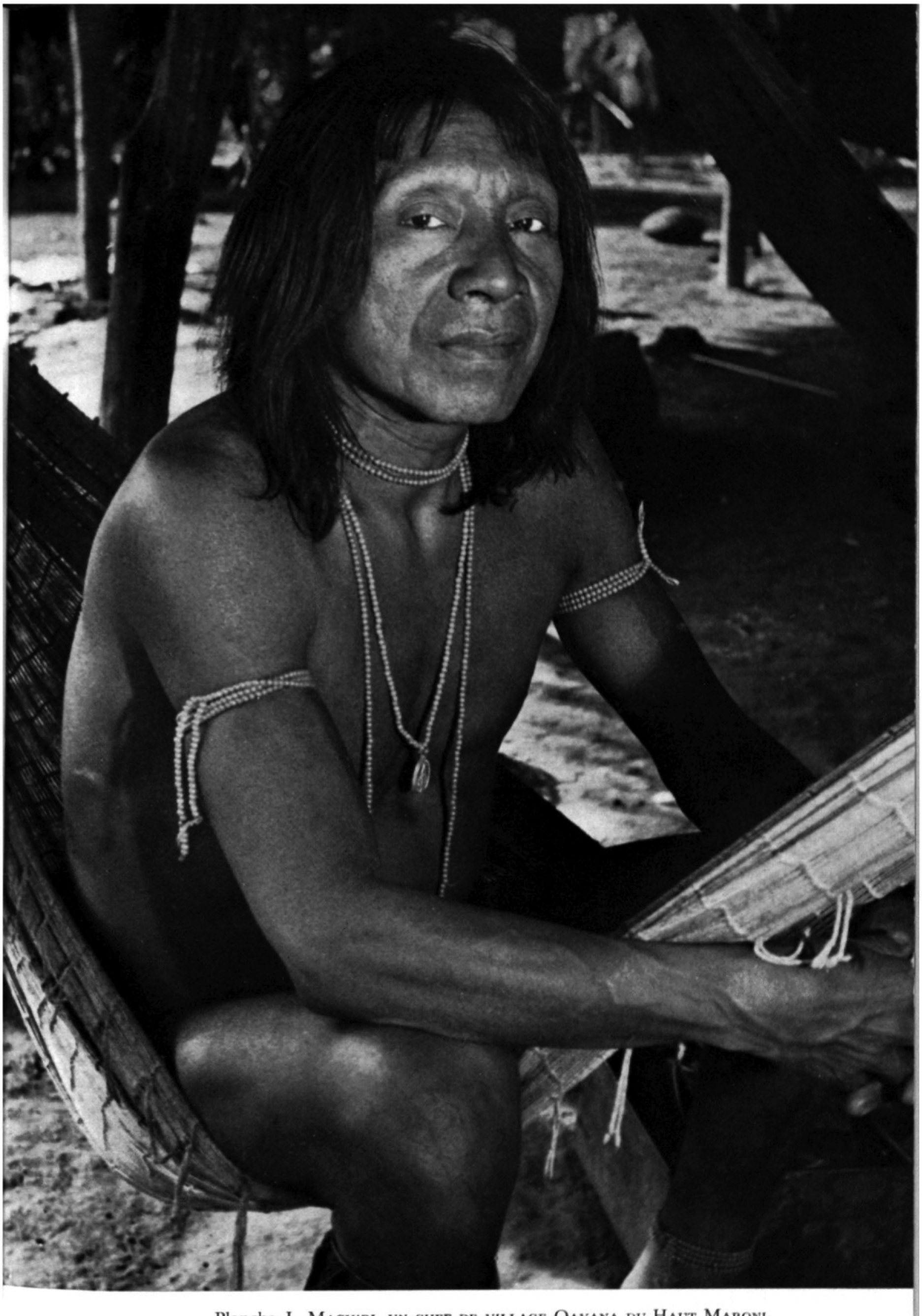

Planche I. MACHIRI, UN CHEF DE VILLAGE OAYANA DU HAUT MARONI.

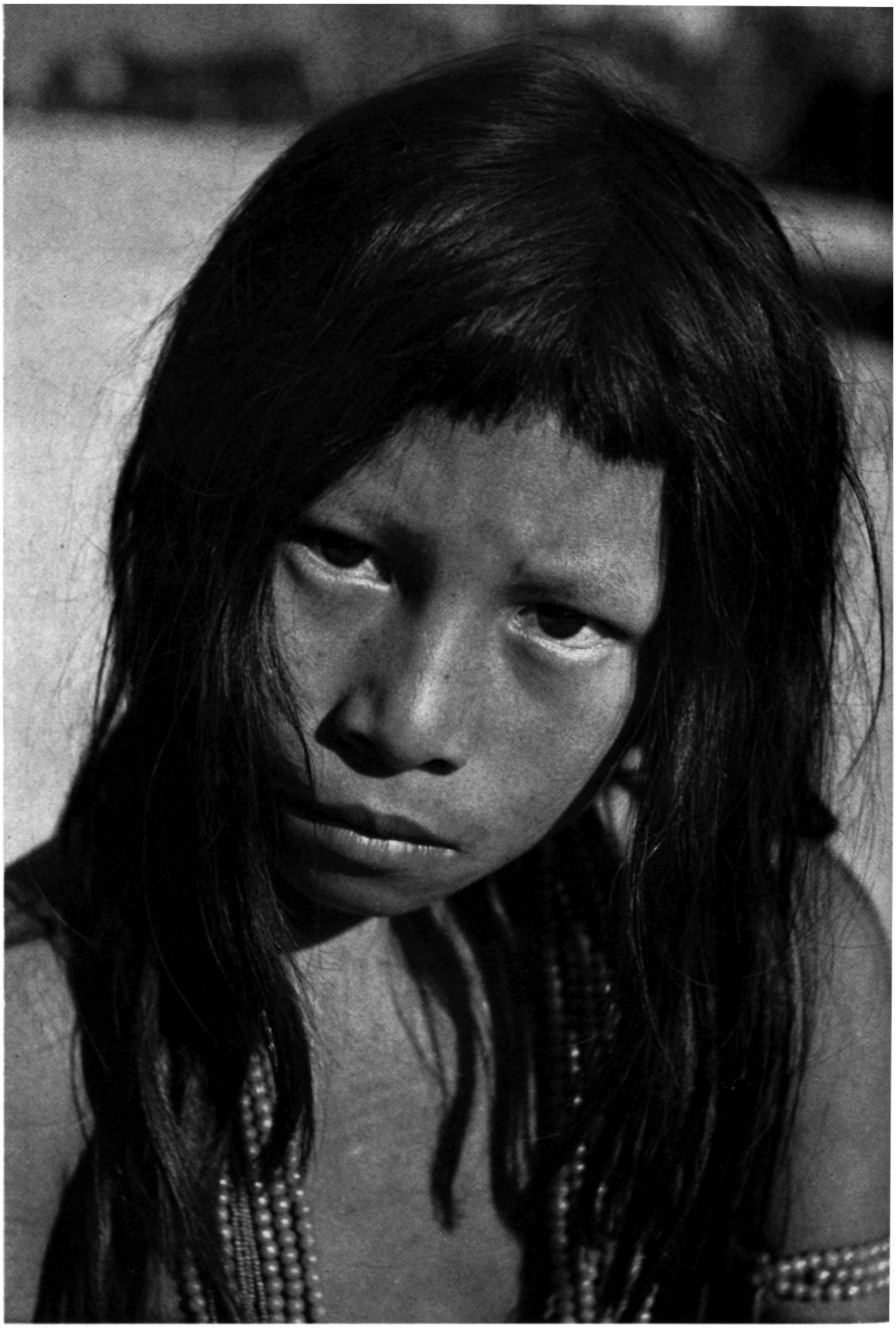

Planche II. Jeune fille Oayana du Haut Maroni.

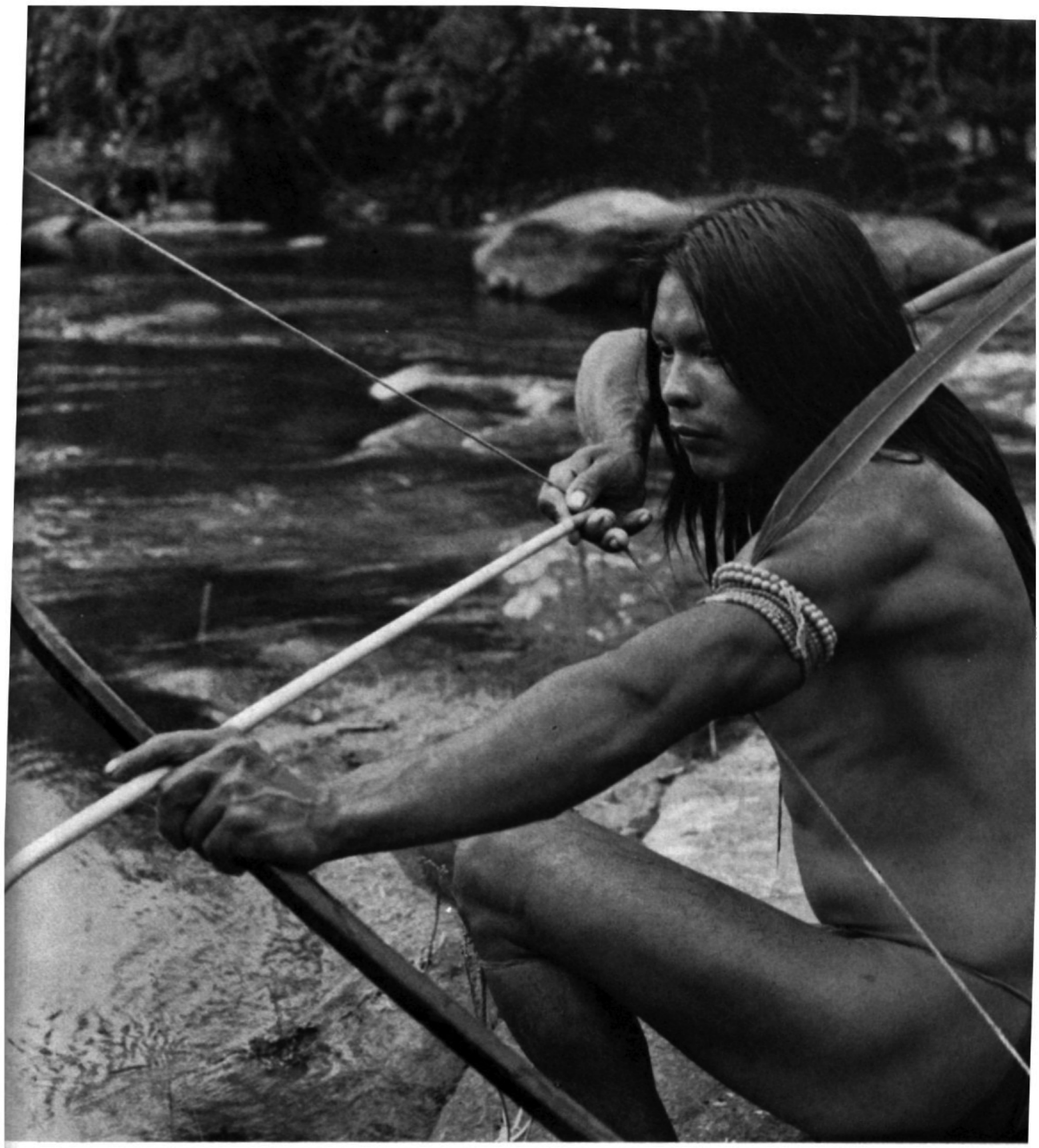

Planche III. Indien fléchant du Haut Oyapok.

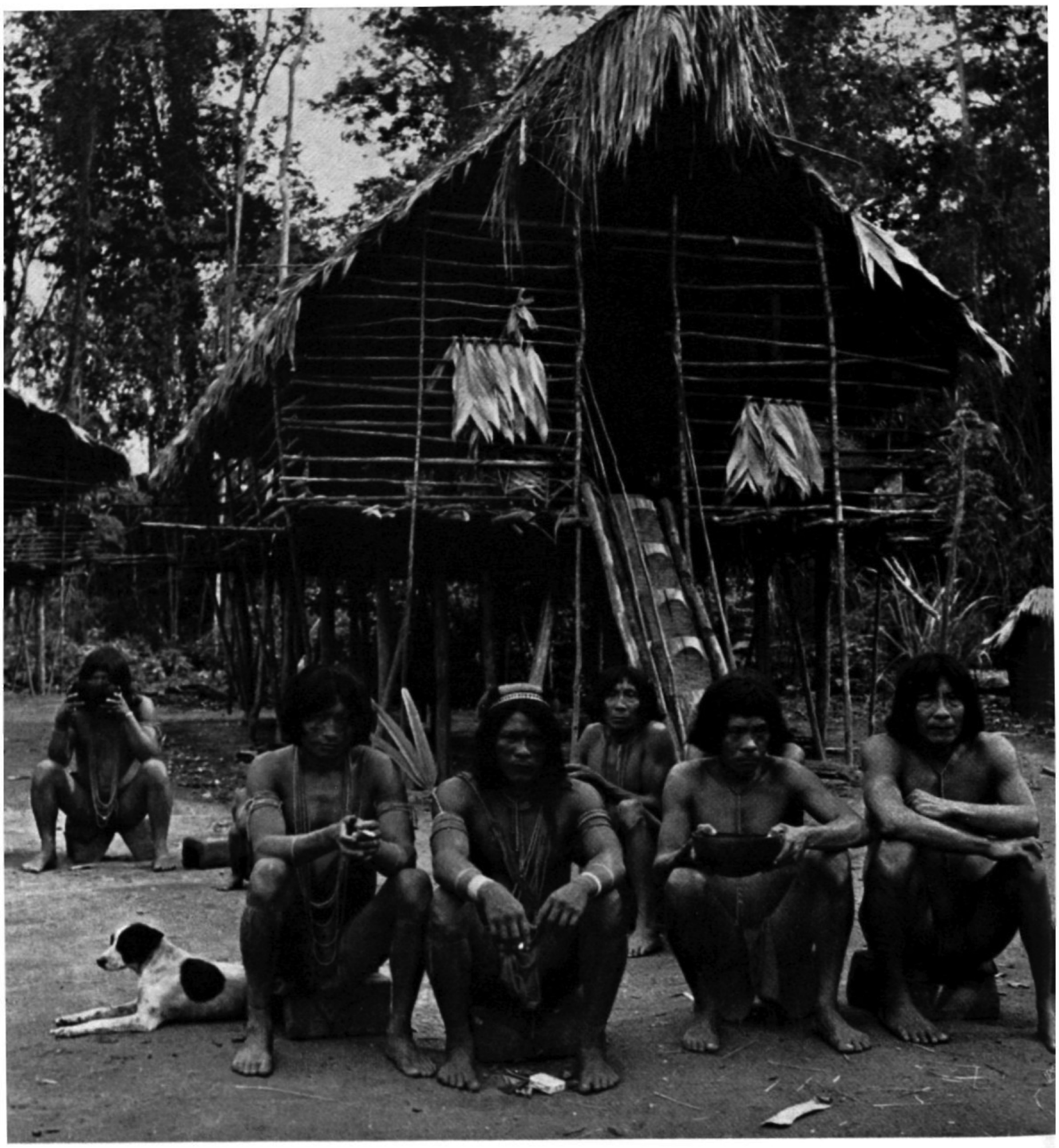
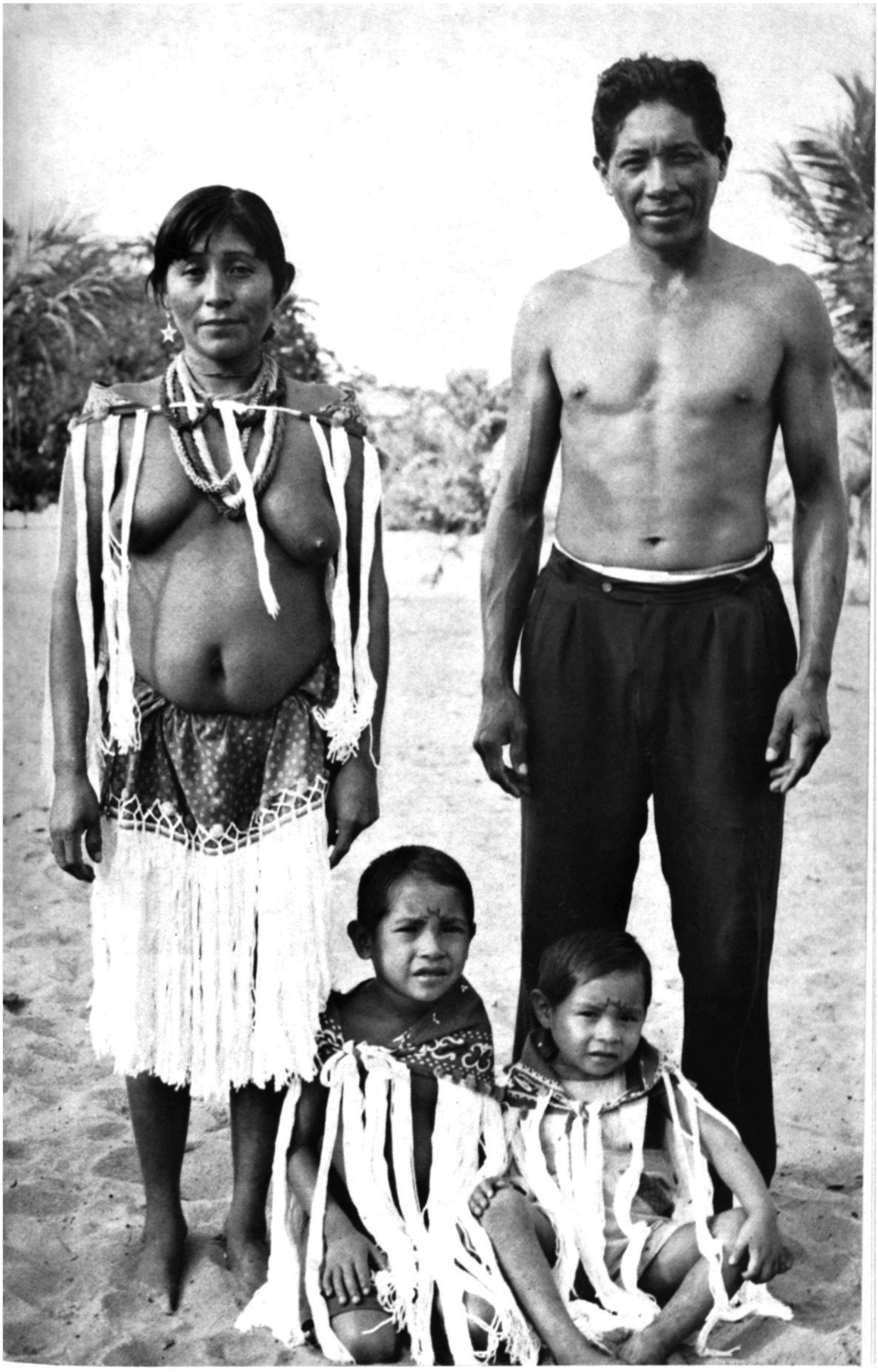

Planche IV. Village Oyampi de Itousansen (Haut Oyapok).

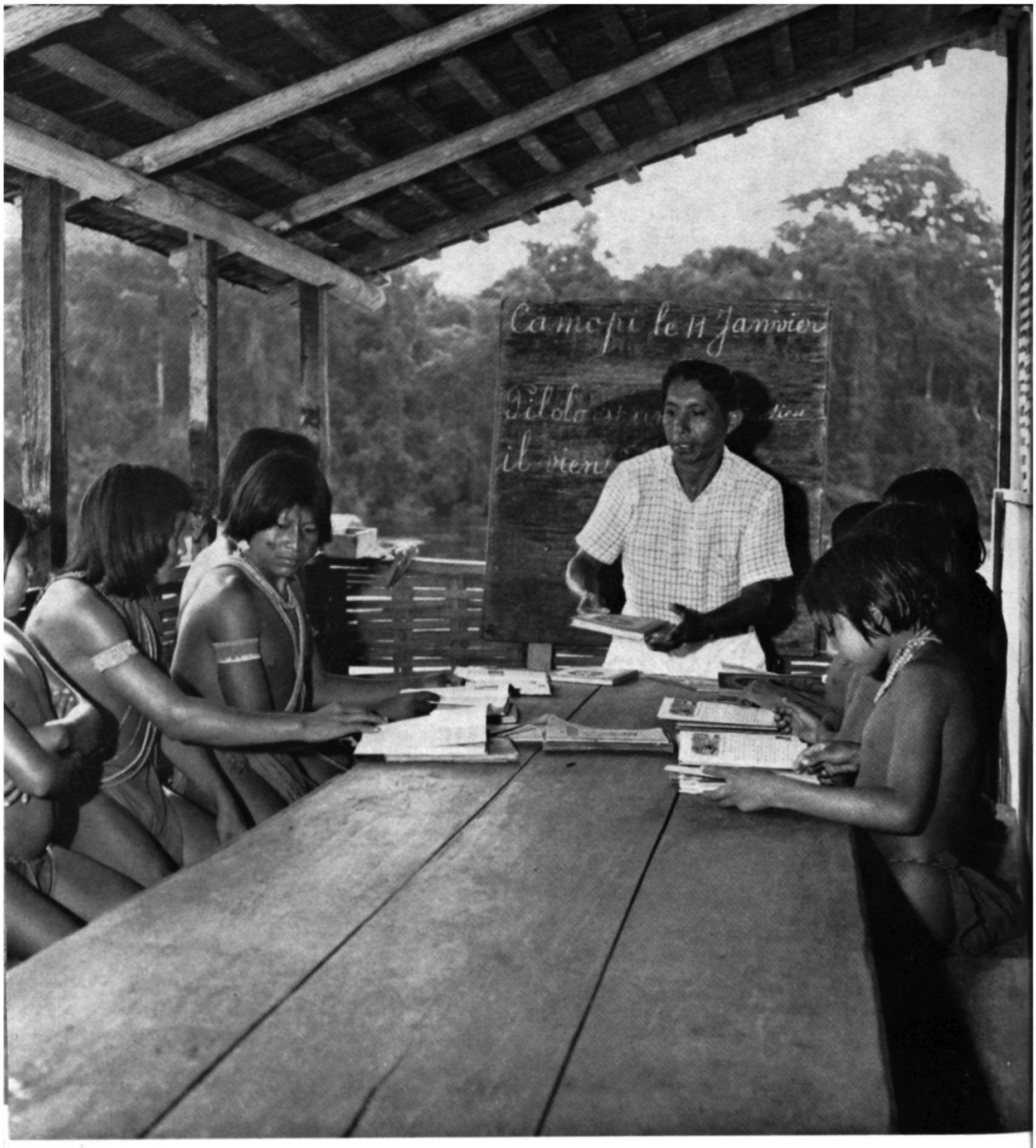

Planche VI. Une école adapté: l'école de Camopi (Oyapok).

FRED. OUDSCHANS DENTZ, vóórdat hij (in 1947) naar Zuid-Afrika vertrok.

FRED. OUDSCHANS DENTZ, 1876–1961

Op 19 juli 1961 is te Claremont, bij Kaapstad, op bijna 85-jarige leeftijd overleden FRED. OUDSCHANS DENTZ, die in de 'Surinaamse periode' van zijn leven een schat van gegevens verzamelde op historisch, biografisch en bibliografisch gebied en hierover in *De West-Indische Gids* niet minder dan 85 bijdragen heeft gepubliceerd (de talrijke bibliografieën niet medegerekend[1]).

Naast Suriname was het vooral Zuid-Afrika dat zijn liefde had; een land dat hij nog vóór de stichting der Unie kende en waarheen het gezin Oudschans Dentz in de tweede helft van 1947 emigreerde. Ook over dit gebied kon zijn pen niet stilliggen. Velen deelden in zijn vreugde toen hij – na een benauwde tijd waarin zijn gezichtsvermogen sterk verminderde – in juli 1957 kon schrijven dat hij, na een tweede geslaagde oogoperatie, de uitwerking van zijn nog steeds enorme verzameling historische gegevens weer ter hand kon nemen.

---

[1] Zijn bijdrage over 'De groep West-Indië van het Indisch Genootschap te 's-Gravenhage' in de 41ste jaargang van dit tijdschrift (p. 56–59, 1961), is na zijn dood verschenen. Belangrijke andere publicaties waren:

Geschiedkundige aanteekeningen over Suriname en Paramaribo. (Overgedrukt uit '*De West*') Paramaribo, 1911, iv + 38 blz.

Onze West in beeld en woord. Platenalbum voor het huisgezin en ten gebruike bij het onderwijs · · · J. H. de Bussy, Amsterdam, 1917, 123 blz., 198 afb. (met HERM. J. JACOBS).

De kolonisatie van de Portugeesch Joodsche Natie in Suriname en de geschiedenis van de Joden Savanne. Menno Hertzberger, Amsterdam, 1927, 63 blz., 6 afb. op 4 platen buiten de tekst.

'Suriname,' in *Onze West.* Vereen. 'Oost en West,' 's-Gravenhage; *2e druk* 1918; *3e druk*, 1928, p. 8–83, 2 afb.

Geschiedkundige tijdtafel van Suriname. J. H de Bussy, Amsterdam; *1e druk* (met BUENO DE MESQUITA) 1925; *2e* verbeterde en belangrijk uitgebreide *druk* 1949, 146 blz., 3 afb. + titelplaat.

Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck. Een belangwekkende figuur uit de geschiedenis van Suriname. Patria XIV, P. N. van Kampen, & Zoon Amsterdam, 1938, 199 blz., 13 afb. waarvan 11 buiten de tekst.

Afrikaanse taalgedagtes. Versamel deur —. H.A.U.M. - Kaapstad, 1950.

KOENRAAD HENDRIK FREDERIK CHRISTIAAN OUDSCHANS DENTZ werd op 3 september 1876 te Leeuwarden geboren. Na de 5-jarige H.B.S. te hebben doorlopen werd hij, op 10 dec. 1896, tot ambtenaar bij de 'Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg Maatschappij' te Johannesburg benoemd. – Hij was een van de vijf oprichters van de groep Zuid-Afrika van het Algemeen Nederlands Verbond, het Verbond waaraan hij zich met inzet van al zijn krachten heeft gegeven (zie *Neerlandia 60*, 1956, p. 37 en 39; *65*, 1961, p. 83). Oudschans Dentz werd op 5 juli 1899 genaturaliseerd als burger van de Zuid-Afrikaanse Republiek. Hij streed nog ruim twee maanden mede in de tweede Vrijheidsoorlog, werd daarna klerk in het Johannesburg Hospitaal, en keerde op 18 januari weer naar Nederland terug. – Na nog even te hebben gewerkt bij het Openbaar Ministerie te Haarlem, en enkele maanden directeur geweest te zijn van de drukkerij 'Plantijn' van Hippoliet Meert, vertrok hij op 1 november van hetzelfde jaar reeds naar Suriname.

Als wij Oudschans Dentz hadden kunnen vragen zelf in het kort verslag te doen van zijn, voor de lezers van de NWIG zo belangrijke 'Surinaamse periode', dan zou dit overzicht er waarschijnlijk ongeveer als volgt hebben uitgezien.

Naar Suriname *vertrokken: 1 nov. 1902.* – Plantage-opzichter op Mariënburg en Jagtlust: 10 dec. 1902–14 maart 1903. – Volontair ter Gouvernements-secretarie: 23 maart. Surnumerair Bouwdepartement: 1 april. – Klerk ter Gouv.-secr.: 1 aug. 1903.

Nederlands verlof wegens ziekte: 24 okt. 1904–7 sept. 1906. – In Londen werkzaam bij de Melee Diamond Combination: 21 nov. 1904–18 dec. 1905. Vertegenwoordiger bij de A.N.V. te Londen: 6 nov. 1905–12 febr. 1906. – Werkzaam aan het archief van het A.N.V. te Dordrecht: 10 mei–1 aug. 1906.

Terug naar Suriname: 7 sept. 1906. – Correspondent van 'Oost en West': 31 okt. 1906–jan. 1926. – Diaken van de Hervormde Gemeente van Paramaribo: 23 okt. 1906. – Secretaris A.N.V.: 9 mei 1907. – Belast met reorganisatie van het oud-archief: 28 sept. – Waarnemend Hoofdcommies ter Administratie van Financiën: 1 apr. 1908–1 mei 1909. – Terug ter Gouv.-Secretarie: 1 mei–8 sept. 1909. – Commies ter Adm. van Financiën: 8 sept. 1909–29 apr. 1910. – Lid en secretaris van de commissies: Koloniale Boekerij, 1907; Klein-Industrie, 1908; Immigratie en Kolonisatie, 1909; Brusselsche Tentoonstelling, 1909; Rubbercommissie, 1910; Woningcommissie, 1911; Beheer Koloniale

Boekerij, 1911; Permanente Tentoonstellingscommissie, 1912.

Genaturaliseerd als Nederlander: juli 1911. – Gehuwd met RACHEL MAUD THOMPSON (geboren te Saint Mary in the Chastle, G. B., 10 mei 1886): te Haarlem 9 sept., te Paramaribo 5 okt. 1911.

Administrateur Militair Hospitaal te Paramaribo: 16 mei 1910–31 jan 1926.

Verlof naar Nederland: 1 mei 1916–18 juli 1918. – Werkzaam op Departement van Koloniën: 31 jan.–30 mei 1918.

Terug naar Suriname, over New York, 31 mei 1918; in Paramaribo 7 aug.; functie hervat 15 aug.

Buitenlands verlof: 9 jan.-31 okt. 1926; naar Nederland 31 jan. – Na verlof op wachtgeld tot eervol ontslag onder dankbetuiging: 1930.

Op 2 juni 1926 trad OUDSCHANS DENTZ in dienst van het A.N.V. als plaatsvervangend Administrateur. Van 1932–1946 was hij bestuurder van de Afd. Boekverspreiding van het A.N.V., dat hem in 1953 tot ere-lid benoemde.

Aan waardering heeft het deze ijverige werker niet ontbroken. Hij werd in 1927 lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde in Leiden (in 1954 ere-lid), van het Historisch Genootschap te Utrecht, en van de Oudheidkundige Bond te Amsterdam; een jaar later werd hij corresponderend lid van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde; in 1937 lid van het Hoofdbestuur van 'Oost en West'. Verdiend waren ook de zilveren erepenningen welke hem door het A.N.V. (wegens verdiensten voor den Nederlandsen Stam, 1945) en 'Oost en West' (1947) werden uitgereikt.

Dat de Nederlandse Regering het belang van zijn werk erkende met de benoeming tot ridder in de Orde van Oranje Nassau, 18 okt. 1937, heeft hem stellig veel voldoening geschonken.

Met grote vrijgevigheid heeft OUDSCHANS DENTZ reeds tijdens zijn leven het grootste deel van wat hij in de loop der jaren had verzameld weggeschonken aan vele instellingen in Zuid-Afrika en in Nederland (o.a. aan het Kon. Inst. v. d. Tropen).

Een zeer arbeidzaam mens en toegewijd vaderlander is met hem heengegaan. Velen in Nederland en elders zullen zijn verscheiden betreuren en hem met grote waardering gedenken.

P. W. H.

R. LUYKEN

VOEDINGSFYSIOLOGISCH ONDERZOEK IN SURINAME

In een artikel over voedingsonderzoek op de Bovenwindse Eilanden, werden in *De West-Indische Gids* van 1958 enige algemene aspecten en doelstellingen van voedingsonderzoek besproken. Dank zij een subsidie van de Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Suriname – Nederlandse Antillen (WOSUNA), konden schrijver en zijn echtgenote in 1958–1959 enkele speciale voedingsproblemen in Suriname nader bestuderen. Dit onderzoek was mede een aanvulling op het menu-onderzoek dat onder leiding van Dr. E. VAN DER KUYP bij verschillende Surinaamse bevolkingsgroepen had plaatsgevonden.

Het onderzoek had o.a. tot doel:

a. nadere gegevens te verzamelen over de voedingsnormen die in Suriname toegepast moeten worden;

b. na te gaan of uit Surinaamse produkten een goede voeding samengesteld kan worden;

c. Gegevens te verzamelen over de lichaamsmaten van Surinamers (z.g. somatometrische gegevens).

Ad *a*. – Zoals destijds werd opgemerkt, worden in de tropen gewoonlijk de voedingsnormen toegepast die verkregen zijn door onderzoek bij Noord-Amerikanen of Europeanen, welke normen gebaseerd zijn op de specifieke voedingsgewoonte uit deze landen. Het is echter veel logischer in tropische landen normen te gebruiken, die gebaseerd zijn op de eigenschappen van de mensen uit deze landen en op de eigenschappen van hun eigen voedingsmiddelen. Wij kennen twee soorten normen: de (minimale) behoefte die beslist nodig is om gezond te blijven, en de 'aanbevolen hoeveelheden' die uit veiligheidsoverwegingen veel hoger gesteld worden dan de behoefte.

Gegevens over de normen werden bij dit onderzoek op twee manieren verkregen:

1. Door te zoeken naar deficiëntieverschijnselen bij bevolkingsgroepen waarvan de voeding bekend is. Komen er verschijnselen van een tekort aan een bepaalde voedingsstof (nutriënt) voor, dan moet de voeding te weinig van deze stof bevatten of, wat hetzelfde resultaat geeft, het

lichaam houdt, onder de heersende omstandigheden, te weinig van deze stof vast. De behoefte moet dan in ieder geval hoger gesteld worden dan de hoeveelheid die in de voeding aanwezig was. Vinden wij daarentegen bij een bevolkingsgroep bepaalde deficiëntieverschijnselen niet, dan bevat hun voeding in ieder geval voldoende of meer dan voldoende van de betreffende nutriënten.

2. Verder werden zogenaamde stikstof- en calcium-balansstudies met specifiek Surinaamse voedingsmiddelen verricht. Uit deze balansstudies blijkt hoeveel stikstof en calcium het lichaam werkelijk weet vast te houden uit de betreffende voeding. Wij weten hoeveel stikstof en calcium in het lichaam moet worden vastgehouden, opdat het lichaam zich normaal kan ontwikkelen. De hoeveelheden die het lichaam uit de voeding vasthoudt, kunnen vaak heel sterk afwijken van de hoeveelheden die in de voeding aanwezig zijn. Zo houdt een gezond Amerikaans kind maar 30% van het calcium uit de voeding vast. De rest verlaat met de ontlasting het lichaam (MACY). De hoeveelheid ijzer die door het darmkanaal van gezonden geresorbeerd wordt, varieert van 1–10% van de hoeveelheid die in de voeding aanwezig is (HUSSEIN & PATHWARDHAN). Het is speciaal deze door het lichaam vastgehouden hoeveelheid die het lichaam, de ontwikkeling en de gezondheid ten goede komt. Omdat deze vastgehouden hoeveelheid zo moeilijk te onderzoeken is, volstaat men gewoonlijk met analyses van de voeding.

Ad *b*. – Met deze methode van balansstudies werd vooral ook het probleem bestudeerd of uit Surinaamse voedingsmiddelen een goede voeding kan worden samengesteld. Daarom was het nodig een aantal Surinaamse voedingsmiddelen te analyseren.

Ad *c*. – De somatometrische gegevens werden om twee redenen verzameld. In de eerste plaats kunnen sterk afwijkende somatometrische gegevens op deficiënties wijzen. In de tweede plaats dienen zij als basis voor het berekenen van de voedingsnormen.

Dit onderzoek werd voorlopig beperkt tot de Bosnegers en de Javanen, terwijl op verzoek van de Regering ook een kleine groep Indianen onderzocht werd.

Aangezien er zeer veel chemische analyses verricht moesten worden, werden achtereenvolgens laboratoria ingericht in het Prinses Juliana Zendingshospitaal te Kabel, in het ziekenhuis van de Nederlandsche Handelmaatschappij te Mariënburg, in het hospitaal van de Suralco te Moengo en in het ziekenhuis te Albina. De analyses die niet ter plaatse uitgevoerd konden worden, werden verricht in het Laboratorium van het Landshospitaal (Dr. E. LI FO SJOE) te Paramaribo, in het Laboratorium voor Chemische Physiologie der Vrije Universiteit van Amsterdam (Prof. Dr. H. K. OOSTERHUIS) en in het Centraal Instituut voor Voedingsonderzoek T.N.O. te Utrecht.

De gedetailleerde resultaten van deze onderzoekingen zijn vastgelegd in een negental artikelen in *Tropical and geographical Medicine* van 1960 en 1961.

1. De deficiëntieverschijnselen

Door de plaatselijke artsen zijn bij de Bosnegerbevolking klinische verschijnselen van eiwit- en riboflavine-deficiëntie en bloedarmoede geconstateerd.

Eiwitdeficiëntie

De verschijnselen van eiwitdeficiëntie worden uitsluitend bij jonge kinderen, en dan nog slechts incidenteel, waargenomen. Zij treden bovendien pas op wanneer het tekort zeer ernstig geworden is. Het leek ons daarom van belang met fijnere methoden, i.c. biochemisch onderzoek, naar eiwitdeficiëntieverschijnselen te zoeken.

In tabel I zijn enkele resultaten van deze bepalingen vermeld. Het albuminegehalte van het bloedserum is bij Bosnegers lager dan bij Europeanen. Dit was bij Javanen en Indianen niet het geval. Dit kàn een aanwijzing voor eiwittekort zijn, hoewel de eiwitbehoefte ook door infecties beïnvloed wordt. Anderzijds is het eiwittekort niet zo ernstig. Bij ernstig eiwittekort namelijk wordt ook het totaal eiwitgehalte lager dan bij Europeanen.

Het γ-globulinegehalte is bij alle groepen hoger dan bij Europeanen. Hoogstwaarschijnlijk spelen hierbij alleen infecties een rol zoals malaria, framboesia, geïnfecteerde huidaandoeningen, misschien ook infestaties van darmparasieten. De choline-esterase-activiteit van het bloedserum van Bosnegers is lager dan bij de andere groepen. Ook dit kan een gevolg van eiwittekort zijn.

De ureumuitscheiding in de urine van schoolkinderen was het hoogste bij kinderen op een Europees dieet, lager bij de Indianen, nog lager bij de Javanen van Mariënburg en het laagst bij de Bosnegers. De cijfers voor Javanen uit Moengo lagen gunstiger dan voor die uit Mariënburg, namelijk: ureum, percent totaal stikstof: 85 en ureum, gram per gram kreatinine: 18.8 Lage cijfers wijzen ook hier op een minder eiwitvoorziening. Bij de goede beoordeling van deze cijfers moet wel met een ruime spreiding rekening worden gehouden, zodat eigenlijk alleen de waarden gevonden bij de Bosnegers op een eiwittekort zouden kunnen wijzen.

Hoewel de activiteit van de enzymen amylase en lipase van het serum bij duidelijk eiwittekort verlaagd kan zijn, wijzen de resultaten van dit onderzoek ook op andere invloeden. De amylase-activiteit was bij de groep met de laagste eiwitvoorziening, de Bosnegergroep, namelijk niet lager maar juist hoger dan bij

Europeanen. De voeding van de Bosnegers bevat naar verhouding veel meer koolhydraten dan die van Europeanen. Wij vragen ons af of een verklaring voor de grote activiteit aan koolhydraat-splitsend enzym misschien in de koolhydraatrijkdom van het dieet gezocht moet worden. Evenzo zou de vetarmoede van het dieet de lage lipase-activiteit bij de Bosnegers kunnen verklaren.

Uit het bovenstaande volgt dat de voeding van de Bosnegers tijdens het onderzoek niet voldoende eiwit bevatte om normale biochemische waarden in bloed en urine te handhaven. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de eiwitbehoefte voor deze groep hoger ligt dan het gehalte hieraan in hun voeding thans bedraagt. Ook is het mogelijk dat wel de *hoeveelheid* eiwit voldoende is, doch dat de *kwaliteit* van dit eiwit slecht is.

IJzerdeficiëntie

Bloedarmoede is dikwijls een gevolg van ijzertekort. Maar ook eiwittekort, tekorten aan diverse vitamines of andere mineralen dan ijzer kunnen bloedarmoede veroorzaken. Treden infectieziekten op die met bloedverlies gepaard gaan, dan is meer ijzer nodig dan wanneer deze ziekten niet aanwezig zijn (WHITE c.s.).

Wij hebben met betrekkelijk nieuwe methoden naar mogelijke ijzertekorten gezocht (VERLOOP c.s.). Het bleek hierbij (tabel 2) dat het ijzergehalte in het serum bij Bosnegers lager was dan bij Javanen. De zogenaamde latente ijzerbindende capaciteit was juist hoger, evenals de 2-uurs-stijging, d.i. de stijging van het ijzergehalte van het serum twee uur nà het innemen van een bepaalde hoeveelheid ijzer in drankvorm. Bij de Indianen en de Javanen lagen alle waarden op Europees niveau.

De huidige voeding van de Bosnegers bevat dus niet voldoende ijzer om normale waarden in het serum te handhaven. Ongetwijfeld vormen de verschillende infecties en infestaties van parasieten een extra-belasting van de ijzerstofwisseling.

Calciumdeficiëntie

Voor Amerikaanse en West-Europese kinderen wordt 1000 mg calcium per dag aanbevolen. In vele tropische streken bevat de voeding per dag niet meer dan enkele honderden milligrammen calcium. Toch zien de artsen in die streken zelden opvallende klinische verschijnselen van calciumgebrek. Wij hebben met vier verschillende, meer verfijnde methoden naar mogelijke verschijn-

TABEL 1. Resultaten van het biochemisch onderzoek van bloed en urine van enkele bevolkingsgroepen

	Bosnegers	Javanen	Indianen	Europeanen
Gehalte, resp. activiteit bloedserum van volwassenen aan:				
Albumine : g/100 ml	4.2 ± 0.4	4.6 ± 0.6	4.6 ± 0.5	4.5 ± 0.3
γ Globuline : g/100 ml	1.7 ± 0.4	1.5 ± 0.4	1.6 ± 0.3	0.9 ± 0.2
Totaal eiwit: g/100 ml	7.4 ± 0.6	7.5 ± 0.6	7.9 ± 0.7	6.7 ± 0.4
Cholesterol : mg/100 ml	♂ 142 ± 31	♂ 164 ± 34	151 ± 27	♂ 221 ± 46
	♀ 155 ± 35	♀ 202 ± 39		♀ 220 ± 22
Amylase-activiteit	154 ± 44	152 ± 35	—	110 ± 23
Lipase-activiteit	158 ± 29	207 ± 39	200 ± 25	195 ± 41
Cholineësterase-activiteit	♂ 85 ± 18	♂ 112 ± 27	—	—
(in % van 'normale' waarden)	♀ 80 ± 14	♀ 119 ± 35	—	—
Aantal onderzochte personen	109	105	33	30
Gehalte urine van schoolkinderen aan:				
Ureumstikstof in % van totaal stikstof	53 ± 17	79 ± 9	80 ± 14	87 ± 9
Ureum in g per g kreatinine	7.5 ± 4.0	13.7 ± 5.0	17.8 ± 6.1	28.0 ± 8.4
Aantal onderzochte personen	32	60	80	15

TABEL 2. Gegevens over de ijzerstofwisseling

		Bosnegers	Javanen	Indianen
Haemoglobine	g/100 ml	12.4 ± 1.8	13.4 ± 1.4	—
IJzergehalte bloedserum	µg/100 ml	62 ± 28	110 ± 40	85 ± 29
Latente ijzerbindende capaciteit van bloedserum	µg/100 ml	213 ± 71	181 ± 63	—
2-uurs-stijging in bloedserum	%	166 ± 72	65 ± 57	—
Aantal onderzochte personen		14	24	33

selen van calciumgebrek gezocht. De resultaten waren niet eensluidend.

De zogenaamde skeletleeftijd, d.i. de mate van verkalking van het skelet, werd bepaald op röntgenfoto's van de hand van schoolkinderen. Deze skeletleeftijd was één tot twee jaar achter bij die van Amerikaanse kinderen van dezelfde leeftijd. Opgemerkt zij, dat de verkalking van het skelet niet alleen door voedsel-calcium beïnvloed wordt; ook het eiwitgehalte van de voeding speelt hierbij een rol. Merkwaardigerwijze was er geen

duidelijk verschil in skeletleeftijd tussen de kinderen uit Moengo enerzijds en de kinderen uit de andere groepen anderzijds. Wij hadden verwacht dat de skeletleeftijd in Moengo hoger zou liggen, omdat daar het gebruik van melk, die veel calcium bevat, gestimuleerd wordt. Misschien heeft deze melkverstrekking nog te kort geduurd. Het zou daarom interessant zijn over enkele jaren dit onderzoek te herhalen.

Het calcium- en fosforgehalte en de fosfatase-activiteit van het bloedserum van een aantal Javaanse kinderen lag op een normaal niveau.

De hoeveelheid calcium uitgescheiden in de urine ná intraveneuze inspuiting van calciumgluconaat was bij 41 volwassen personen normaal en wees niet op een calciumtekort.

De moedermelk van 16 zogende Bosnegervrouwen bevatte 22.8 mg calcium per 100 ml terwijl melk van Nederlandse vrouwen 28.0 mg per 100 ml bevat.

Twee van de vier methoden gaven uitkomsten die op een calciumtekort zouden kunnen wijzen, namelijk de bepaling van de skeletleeftijd en de bepaling van het calciumgehalte in de moedermelk. De twee andere methoden, de analyse van bloedserum op calcium, fosfor en fosfatase-activiteit, en de bepaling van calciumuitscheiding na intraveneuze calciumbelasting, wezen daar niet op. In verband met deze elkaar tegensprekende resultaten verdient het aanbeveling het onderzoek naar de calciumdeficiëntie in Suriname voort te zetten resp. uit te breiden.

2. Balansstudies

In Noord-Amerika en Europa wordt *aanbevolen* dat een goede voeding 70–100 g *eiwit* bevat, waarvan 50 à 30% dierlijk eiwit moet zijn. Daar staat tegenover dat in tropische streken veel minder eiwit wordt gebruikt, dikwijls nagenoeg geheel van plantaardige oorsprong. Wij weten nu dat de voedingswaarde van een eiwit bepaald wordt door de kwaliteit van het eiwit. De kwaliteit van de meeste plantaardige eiwitten is slechter dan van dierlijke. Er zijn echter *combinaties* van plantaardige eiwitten die even goed zijn als dierlijke. Wij weten dit al sedert de proeven van Jansen & Donath in 1924.

De eiwitten in de voeding van de door ons bestudeerde bevolkingsgroepen zijn grotendeels plantaardig. Bovendien bevat deze voeding weinig calcium. Om uit te maken hoe de kwaliteit van het eiwit is en of de kleine hoeveelheid calcium misschien

toch nog goed benut kan worden hebben wij *balansstudies* verricht. Deze balansstudies vragen veel werk en organisatie. Gedurende een aantal dagen, liefst weken, moeten de proefpersonen precies afgewogen hoeveelheden eten en drinken krijgen. Deze voeding moet op stikstof (eiwit) en calcium geanalyseerd worden. Gedurende de gehele periode moet alle urine en alle ontlasting worden opgevangen en eveneens worden geanalyseerd.

Deze balansproeven werden bij 7 Bosnegerkinderen en 11 Javaanse kinderen van 4 tot 11 jaar verricht. De Bosnegerkinderen kregen het volgende dieet: 's morgens en 's avonds cassavebrood met een klein beetje vis of pindakaas. 's Middags kregen ze rijst met een kleine hoeveelheid groenten en vis of vlees. Deze voeding leverde 4.6 g stikstof, d.i. ongeveer 29 g eiwit, waarvan slechts 3.8 g dierlijk eiwit. Toch hielden de kinderen 0.82 g stikstof per dag vast, dus meer dan voldoende. Amerikaanse kinderen houden namelijk op een dieet dat drie maal meer eiwit bevat, waarvan 60% van dierlijke oorsprong, evenveel stikstof vast.

De Javaanse kinderen kregen 's morgens brood met boter en jam en 's middags en 's avonds rijst met groente en vis. Bij enkele van hen werd later vis vervangen door waterpap van gemalen sojabonen. Dit dieet bevatte 6.2 g stikstof, d.i. 39 g eiwit, waarvan 4.4 g dierlijk. Zij hielden zelfs 1.26 g stikstof vast.

Uit deze proeven blijkt dat deze kinderen evenveel of meer stikstof vasthouden dan Amerikaanse kinderen op een dieet met veel meer eiwit. De Amerikaanse kinderen 'verspillen' dus veel meer stikstof (eiwit). Ook bleek dat het vervangen van vis door gemalen sojapap geen enkele duidelijke verandering in de balans veroorzaakte.

De hierboven gegeven hoeveelheden eiwit mogen dus zeker als voldoende beschouwd worden.

Voor *calcium* lagen de resultaten iets anders. De voeding van de Bosnegerkinderen leverde 207 mg per dag. Zij hielden gemiddeld 36 mg calcium per dag vast. Drie van de zeven Bosnegerkinderen hielden voor hun leeftijd voldoende calcium vast, evenals zes van de elf Javaanse kinderen. Gemiddeld werd via het darmkanaal 40–60% van het voedselcalcium door het lichaam opgenomen. Bij Amerikaanse kinderen is dit maar ca 30%. Ook aan calcium verspillen deze Amerikaanse kinderen dus meer.

Aangezien een deel van de kinderen niet voldoende calcium vasthielden, zouden de balansproeven herhaald moeten worden met grotere hoeveelheden calcium.

3. Somatometrisch onderzoek

Er werden 655 Bosnegers, 432 Javanen uit het Commewijne-district en Lelydorp, 139 Javanen uit Moengo en 140 Indianen gemeten. Wij maten lengte en gewicht en enkele omtrek-maten die een indruk moeten geven van de spiermassa, alsmede het onderhuidse vet op een aantal plaatsen van het lichaam.

In de eerste plaats trachtten wij uit deze maten af te leiden of er deficiënties bestonden. De Bosnegermannen waren 13 cm korter en 10 kg lichter dan mannen van de Bovenwindse Eilanden van de Nederlandse Antillen (Luyken & Luyken-Koning) die van dezelfde oorsprong zouden zijn. Zesjarige kinderen waren 9 cm korter en 2 kg lichter en de negenjarigen 10 cm korter en 3 kg lichter dan de Antillianen. Het is best mogelijk dat dit grote verschil door slechtere voeding in vroegere tijden veroorzaakt is. De hoeveelheid spiermassa van de Bosnegers was echter beslist niet minder en dit wijst er op, dat althans op grond van dit criterium de voeding in de laatste tijd niet zoveel slechter was dan van de Antillianen. Op grond van andere criteria moet de voeding wel als onvoldoende gekwalificeerd worden, zoals in het voorgaande betoogd werd. De Bosnegers hadden minder onderhuids vet dan de Antillianen.

De Javanen werden vergeleken met goed gevoede Javanen, vóór de oorlog op Java gemeten. De Surinaamse Javanen waren even lang, doch zwaarder dan de goed gevoede Javanen van Java. Vooral de vrouwen hadden opvallend veel onderhuids vet. Dit is niet altijd gunstig. Een té grote hoeveelheid onderhuids vet is schadelijk voor de gezondheid. Wij zullen bij de bespreking van het cholesterolgehalte van het bloedserum zien dat er aanwijzingen zijn dat de hoeveelheid onderhuids vet van deze vrouwen als minder gunstig beschouwd moeten worden.

4. Cholesterolgehalte van het bloedserum

Dit cholesterolgehalte werd onderzocht in verband met het zeer belangrijke atherosclerose-vraagstuk. Atherosclerose (aderverkalking) neemt in West-Europa en Noord-Amerika onrustbarend toe (Groen c.s.). Een zeer belangrijke complicatie hiervan is de plotselinge afsluiting van een groot bloedvat van het hart, wat dikwijls tot plotselinge dood aanleiding geeft. Er zijn allerlei aanwijzingen dat, naast psychische spanningen, ook overmatige voeding of de grote hoeveelheid vet in de voeding, en dan waar-

schijnlijk speciaal het dierlijk vet, deze aandoening bevorderen. Ook het gebrek aan lichaamsbeweging zou van invloed kunnen zijn (GROEN c.s.). Andere onderzoekers zien ook verband met de hoeveelheid of de kwaliteit van het eiwit (DE GROOT). Door vele onderzoekers, doch lang niet door alle, wordt een hoog cholesterolgehalte van het bloed beschouwd als een aanwijzing voor het aanwezig zijn of voor het mogelijke ontstaan van deze atherosclerose.

In de tropen is deze vorm van atherosclerose bij sectie zelden gevonden. Het cholesterolgehalte is bij deze mensen laag. Wordt hun voeding meer westers, dan stijgt het cholesterolgehalte en vermoedelijk ook de frequentie van atherosclerose.

In Suriname konden we dit alles bevestigen. De Bosnegers met hun primitieve voeding hadden het laagste cholesterolgehalte (142–144 mg/100 ml). Bij de Javaanse mannen was het nauwelijks hoger, namelijk 164 mg/100 ml. Bij de Javaanse vrouwen, die minder lichaamsbeweging hebben maar toch zeer overvloedig eten, getuige hun dikke onderhuidse vetlagen, stijgt het cholesterolgehalte aanzienlijk, namelijk tot 202 mg/100 ml. Bij de in Suriname onderzochte, meestal jonge, Europeanen was het gehalte 220 mg/100 ml.

Het zou van groot belang zijn na te gaan of het vóórkomen van aderverkalking en speciaal hartcomplicaties bij deze groepen verband houdt met het cholesterolgehalte.

5. SAMENSTELLING VAN ENKELE SURINAAMSE LEVENSMIDDELEN

In het kader van dit onderzoek hebben wij een aantal Surinaamse levensmiddelen meer of minder volledig geanalyseerd. Het voert o.i. te ver om de resultaten hier gedetailleerd weer te geven. Het betreft de volgende produkten: geelgekleurde cassave, cassave-brood, napi (*Dioscorea trifida*), yam (*Dioscorea alata*), tajer (*Xanthosoma sagittifolium*), switie boontjes (*Inga ingoïdes*), awarra (*Astrocaryum segregatum*), maripa (*Maximiliana maripa*), paramakka (*Astrocaryum paramaca*) en koemboe (*Oenocaryum batava*).

6. PRIJS VAN LEVENSMIDDELEN

Wij hebben op grond van de marktprijzen te Paramaribo in april-mei 1959 berekend hoeveel een gram van een van de belangrijkste nutriënten, namelijk *goed eiwit*, uit een aantal Surinaamse levensmiddelen kostte. In het volgende lijstje is de prijs in centen van een gram eiwit uit het betreffende produkt vermeld:

verse geschubde vis	1.7	tempeh	0.5
gedroogde geschubde vis	1.2	gedroogde, niet-geschubde vis	0.4
vlees	1.1	peulvruchten	0.3
melk	1.0	trassie	0.2

De levensmiddelen die de goedkoopste eiwitten bevatten zijn voor de Surinaamse volksvoeding uit de aard der zaak van groter belang dan die waarvan de eiwitten duurder zijn.

LITERATUUR

GROEN, J. & HEIDE, R. M. VAN DER: Atherosclerose en voeding. *Voeding 17*, 1956, p. 485–500, 526–548.

GROOT, A. P. DE: De invloed van eiwitten en andere nutriënten op de cholesterolspiegel van het bloed. *Voeding 21*, 1960, p. 374–386.

HUSSEIN, R. & PATHWARDHAN, V. N.: The influence of phytate on the absorption of iron. *Ind. J. med. Res. 47*, 1959, p. 676–682.

JANSEN, B. C. P. & DONATH, W. F.: Over het gehalte aan A-vitamine van verschillende Indische voedingsmiddelen en over de waarde van de eiwitten ervan als aanvulling der rijsteiwitten. *Meded. Dienst Volksgezondheid 5*, 1924, p. 48–102.

LUYKEN, R.: Over voedingsproblemen in de tropen in verband met het voedingsonderzoek op de Bovenwindse Eilanden. *W. I. Gids 38*, 1958, p. 86–96.

LUYKEN, R. & LUYKEN-KONING, F. W. M.: Nutrition research in the Windward Islands (Netherlands Antilles) II. Medical examination of the population. *Trop. geogr. Med. 11*, 1959, p. 103–114.

MACY, I. G.: *Nutrition and chemical growth in childhood.* Vol. I., 1942 (p. 161).

VERLOOP, M. C. & MEEUWISSEN, J. E. H. PH. & BLOKHUIS, E. W. M.: Vergelijking van de 'ijzerbelastingscurve' met de ijzerbindingscapaciteit van het serum bij het stellen van de diagnose ijzergebrek. *Ned. Tijdschr. Geneesk. 102*, 1958, p. 1877–1880.

WHITE, R. P. C. S.: Effects of iron treatment of anemia in a tropical area. *Am. J. Clin. Nutr. 5*, 1957, p. 621–628.

SUMMARY

RESEARCH INTO NUTRITIONAL PHYSIOLOGY IN SURINAM

In 1958 and 1959, the author and his wife carried out researches into nutritional physiology in Surinam, the objects of which included: *a*, collection of further details regarding the standards of nutrition which must be applied in Surinam; *b*, investigation of whether a good diet can be composed from Surinam products; *c*, collection of data regarding the body measurements of Surinamese (somatometric data). Researches

were provisionally restricted to the Bush Negroes and Javanese, though a small group of Indians was also investigated at the request of the Governemnt.

It was found that the diet of the Bush Negroes during the investigation did not contain sufficient protein to maintain normal biochemical values in the blood and urine. From this it can be concluded that this group's protein requirements are higher than the content of protein in their present diet. It is likewise possible that the quantity of protein *is* sufficient but that its quality is poor. Infections and infestations by parasites probably also play a part.

Furthermore, the present diet of the Bush Negroes proved not to contain enough iron to maintain normal values in the blood serum. The various infections and infestations by parasites undoubtedly impose an extra burden on the iron metabolism.

Four different methods were applied in order to detect symptoms of calcium deficiency. Results which might indicate such deficiency were obtained by only two of the four methods (viz., determination of the age of the skeleton and determination of the calcium content of breast milk). In connection with these inconclusive results, it would be advisable to continue or extend investigations into calcium deficiency in Surinam.

In nitrogen balance studies, tests carried out on seven Bush Negro children and eleven Javanese children showed that they retain as much nitrogen as or more nitrogen than American children on a diet containing far more protein. The results of the calcium balance studies were less clear.

Somatometric investigations among Bush Negroes, Javanese and Indians showed that Bush Negro men were 13 cm shorter and 10 kg lighter than men of the Windward Group islands of the Netherlands Antilles, who likewise presumably originated from Africa. However, in the Bush Negroes the quantity of muscle tissue was not less, which *was* the case as regards subcutaneous fat. The Javanese, who were compared with well-nourished Javanese measured in Java before the war, were just as tall as the latter, but heavier.

The cholesterol content of the blood serum was investigated in connection with the question of atherosclerosis. The Bush Negroes, with their primitive diet, had the lowest cholesterol content (142–144 mg/100 ml); then came the Javanese men (164 mg/100 ml); and finally the Javanese women, who eat much more and have less physical exercise (202 mg/100 ml). (In Europeans in Surinam, the content was 220 mg/100 ml.)

Finally, the prise was calculated of one gram of good protein in some important foods of Surinam.

For analysis in a number of Surinam foodstuffs, reference should be made to the detailed results of the writer's research trip, which were published in *Tropical and geographical Medicine*, 1960 and 1961.

J. PRINS

EEN SURINAAMS RECHTSGEDING OVER EEN MOSLIMSE VERSTOTING

Sinds in 1940 in Suriname de 'Aziatische' huwelijkswetgeving [1] tot stand kwam, is het voor Moslimse en Hindoese Surinamers mogelijk volgens hun eigen godsdienstige gebruiken een *wettig* huwelijk te sluiten, mits aan bepaalde voorwaarden (o.a. inschrijving) wordt voldaan. De gelegenheid om volgens de regels van het burgerlijk wetboek te trouwen, bleef evenwel voor deze bevolkingsgroepen bestaan. Dat de mogelijkheid van keuze tot complicaties aanleiding kan geven, kan geïllustreerd worden door een proces uit de jaren vijftig over de geldigheid van een verstoting, waarin het Paramaribo'se Hof van Justitie op 1 juni 1956 eindvonnis heeft gewezen.

Het betreft een zaak tussen William A. en zijn gewezen echtgenote Djamiran O., beiden Islamieten van Hindostaanse afstamming.[2] Hun huwelijk was destijds gesloten op de voet van het 'huwelijksbesluit Mohammedanen' en dus naar de terminologie van dit besluit "een huwelijk volgens de leer van den Islam".

De man had, naar hij beweerde, zijn vrouw verstoten en wilde later met een ander huwen. Toen de vrouw dit voornemen vernam, heeft zij bij deurwaarders-exploit zich tegen de voltrekking van het tweede huwelijk verzet, m.a.w. het huwelijk gestuit. (Zie artikel 35 van het Surinaams burgerlijk wetboek.)

Om de stuiting opgeheven te krijgen bond de man, die natuurlijk langdurig uitstel van de huwelijksvoltrekking wilde vermijden, een 'kort

---

[1] Besluiten van 14 oktober 1940, houdende bepalingen betreffende huwelijken van de den Islam (resp. het Hindoeïsme) belijdende immigranten en met hen gelijk gestelden in Suriname. G.B. 1940. nos. 149 en 150. De naam 'Aziatische huwelijkswetgeving' is, hoewel in de praktijk bruikbaar, in feite niet juist; ze betreft immers alleen Hindoe's en Islamieten. Een niet-onbelangrijke Aziatische groep als die der Chinezen valt er geheel buiten, evenals alle Aziatische Christenen. Ook wat zijn inhoud betreft, vertoont dit stuk wetgeving enkele trekken, die bepaald *niet* Aziatisch te noemen zijn.

[2] Het feit, dat de man een Christelijke, althans westerse, althans Engelse voornaam droeg, doet daaraan niets af; het gebruik van zulke voornamen neemt voor beide seksen, zowel onder Moslimse als onder Hindoese Surinamers van Voorindische afstamming, toe. Ook bij de Javanen komt het voeren van Europese voornamen – sinds de burgerlijke stand een familienaam eist – snel op.

geding' aan. De kantonrechter verklaarde zich echter onbevoegd de zaak in kort geding te behandelen, omdat volgens artikel 676 van het Surinaams wetboek van burgerlijke rechtsvordering een eis tot opheffing van een stuiting in een normale procedure moet worden behandeld. Bovendien, artikel 123 van het Surinaams burgerlijk wetboek verbiedt, dat, na stuiting van een huwelijk, de ambtenaar van de burgerlijke stand dit voltrekt, tenzij "aan hem zal zijn terhandgesteld een vonnis in kracht van gewijsde gegaan", dus een einduitspraak waarvan geen hoger beroep meer mogelijk is. Daarmee kan, volgens de kantonrechter, geen uitspraak in kort geding zijn bedoeld. Dit is de (voor ons doel overigens niet relevante) procesrechtelijke kant van de zaak en het standpunt van deze rechter lijkt onontkoombaar logisch.

De zaak werd dus opnieuw, nu als een gewoon proces, aanhangig gemaakt.[1] Belangwekkend is in dit geval, dat de man ter terechtzitting verklaarde, zijn tweede huwelijk volgens de regels van de burgerlijke stand te willen sluiten en niet volgens het 'huwelijksbesluit Mohammedanen'. En voorts, dat de vrouw de verstoting ontkende en daarbij een interpretatie van de 'leer van den Islam' op dit punt in modern-reformistische zin gaf.

Zij voerde voor de rechter aan, dat de Korān (in hoofdstuk 64, deel 28) het volgende voorschrijft: "Als ge scheidt van Uw vrouw, scheid dan van haar voor een bepaalde periode (tenminste drie maanden) en verdrijf haar niet uit de echtelijke woning, behalve wanneer zij zich openlijk onbetamelijk gedraagt; als zij haar fout erkent, moet gij haar terug nemen; indien zij weigert, scheid van Uw echtgenote in het bijzijn van twee rechtvaardigen (getuigen) en Uw echtgenote..." Derhalve, zo werd van de zijde der vrouw betoogd, kan volgens de leer van de Islam verstoting door de man alleen plaats vinden met medewerking van de echtgenote, indien de echtgenote althans geen feiten heeft gepleegd, die grond opleveren voor verstoting. Heeft zij zulke feiten niet begaan, dan kan verstoting alleen plaats hebben met haar toestemming en in haar tegenwoordigheid.

Uit welke Korān-vertaling hier geciteerd werd, heb ik niet kunnen uitvinden. Het is in elk geval niet die van Soedewo, die voor de oorlog in Ned. Indië werd gepubliceerd. In de gezaghebbende Nederlandse vertaling van wijlen professor Kramers [2] luidt de passage aldus: "(1) O gij profeet, wanneer gijlieden de vrouwen verstoot, zo verstoot haar met inachtneming van haar dagental, en telt het dagental. En vreest Allah uw Heer. Drijft haar niet uit haar huizen, maar niet zullen zij uittrekken dan ingeval zij klaarblijkende zedeloosheid bedrijven. En dat zijn de be-

---

[1] Algemeen Register 1955 no. 2298.

[2] *De Koran*, uit het Arabisch vertaald door J. H. KRAMERS (in leven hoogleraar in het Arabisch en de instellingen van de Islam te Leiden), Amsterdam-Brussel, 1956, p. 557. Vijf-en-zestigste Sūra, Al-talāk (De verstoting). – Met de zo juist in de tekst genoemde 'vertaling van Soedewo' wordt bedoeld "*De Heilige Qur'an*, vervattende den Arabischen tekst met opheldernde aanteekeningen en voorrede van MAULVI MOHAMMAD ALI, M. A., LL.B., voorzitter Ahmadija Andjoeman-i-isja'at, Lahore, Voor-Indië, in het Nederlands vertaald door SOEDEWO, eerste druk, uitgegeven door Het Hoofdcomité Qoer'an-fonds onder de auspi-

palingen Allah's. En wie de bepalingen Allah's overtreedt, die doet onrecht aan zichzelf. Niet weet gij of Allah daarna nog een nieuwe beschikking zal geven. (2) Wanneer zij dan het einde van haar termijn bereikt hebben [volgens Kramers is hier bedoeld: vier maanden], houdt haar dan terug naar het behoorlijke of scheidt u van haar naar het behoorlijke. En neemt tot getuigen rechtschapen lieden onder u, en geeft rechte getuigenis voor Allah. Dat is het waartoe vermaand worden wie geloven in Allah en de laatste Dag. En wie Allah vreest, voor hem bereidt Allah een uitweg''.

Het standpunt, dat namens de vrouw voor de rechtbank verdedigd werd lijkt, op het eerste gezicht althans, in één opzicht 'Hanafietisch'. Volgens Wensinck & Kramers immers is het bij de Hanafieten den man verboden (haram) zijn vrouw te verstoten zonder grond (unbegründete Vornahme).[1]

De tegenpartij stelde in de loop van dit geding, dat de vrouw aanhangster was van Ahmadijah.[2] En inderdaad kunnen wij in het standpunt van de vrouw in het hier besproken proces invloed van moderne Islamietische inzichten terugvinden, met name die van Maulana Muhammad 'Ali, de Voorindische geleerde, wiens grote boek over de leer van de Islam, in Nederlandse versie, in 1938 het licht heeft gezien.[3]

Deze Nederlandse editie van de Javaanse publicist Soedewo is in Suriname, als gevolg van de invloed der Ahmadijah-beweging aldaar, niet onbekend. De schrijver stelt zich op het standpunt, bij zijn bespreking van het begrip 'talāq', ''dat er niet alleen een goede grond moet zijn voor huwelijksontbinding, maar ook dat alle middelen in het werk moeten zijn gesteld om verzoening teweeg te brengen, voor en aleer men tot dien uitersten maatregel zijn toevlucht neemt. Het idee, dat een Moslim zijn vrouw geheel naar willekeur zou kunnen verstooten, is een grove verdraaiing van de Islāmietische instelling der huwelijksontbinding''.[4] Hij wijkt dus scherp af van het traditionele inzicht, volgens hetwelk de verstoting een rechtsmiddel is, dat de man geheel naar eigen willekeur zou kunnen hanteren, zonder aan enige instantie op aarde verantwoording schuldig te zijn.

---

ciën van De Ahmadijah-beweging Indonesia (Centrum-Lahore) 1934''. Deze uitgave is buiten het voormalige Nederlands-Indië weinig verspreid en blijkbaar in Suriname niet bekend. – Uiteraard is voor schrijver dezes alleen van belang, welke invloeden hier werken.

[1] *Handwörterbuch des Islam*, herausgegeben von A. J. Wensinck und J. H. Kramers, Leiden, 1941, s.v. talāk, p. 719, kolom 2.

[2] De Ahmadiyyah-beweging is in Nederland bekend, omdat zij daar zending bedrijft. [De in Nederland gevestigde Ahmadiyyah ressorteert onder de Kadiāngroep (de beweging is in twee groepen gesplitst: 'Lahore' en 'Kadian', thans Rabwah).] In 1953 is onder de auspiciën dezer beweging *De Heilige Qor'aan met Nederlandse vertaling* verschenen, waaraan Nederlanders hebben medegewerkt. (The Oriental and Religious Publishing Corporation, Rabwah-Punjab-Pakistan, 1953). Het was echter niet uit deze vertaling, dat de partij der vrouw heeft geciteerd.

[3] *De Religie van den Islam*, een breedvoerige verhandeling van de bronnen, beginselen, wetten en voorschriften van den Islām, door Maulana Muhammad 'Ali, in het Nederlandsch vertaald door Soedewo, uitgegeven door: Ahmadijah Beweging Indonesia (Centr. Lahore), 1938.

[4] Maulana Muhammad 'Ali, p. 476.

Geheel in de lijn van dit reformistische standpunt heeft de vrouw voor de rechter betoogd, dat er geen feiten waren, door haar als echtgenote begaan "welke een verstoting rechtens toelieten". Maar bovendien, zo meende zij, heeft de verstoting, anders dan haar (gewezen) echtgenoot zich verbeeldde "niet plaats gevonden op de wijze, en met inachtneming van de termijnen, zoals die door de leer van den Islam is voorgeschreven". Want "de echtgenoot, die zijn echtgenote verstoot, behoort haar mede te delen, op welke gronden hij wenst te verstoten". Als er "althans feiten aanwezig zijn, door de echtgenote gepleegd, die grond opleveren tot verstoting", dient de (schuldige) echtgenote in de gelegenheid te worden gesteld "om haar fout te verbeteren". Daartoe dienen de partijen zich te verzoenen, waardoor "de verstoting geen voortgang kan vinden". Dat alles is niet gebeurd; er heeft dus, zo concludeert zij, geen verstoting volgens de leer van de Islam plaatsgehad. Deze verstoting is "mitsdien nietig, moet als nietig worden beschouwd, behoort althans vernietigd te worden". (Aldus de voor de rechter gebruikte alternatieve formule.)

Belangwekkender en nog meer in de reformistische lijn is evenwel de volgende stelling van de kant der vrouw: als er van haar kant geen "feiten zijn gepleegd, die grond opleveren voor verstoting..., kan verstoting alleen plaats hebben met toestemming" van de vrouw. In ieder geval had zij moeten "worden teruggeroepen in de echtelijke woning of althans [moeten] verklaren, in bijzijn van getuigen, dat zij niet wenste terug te keren in de echtelijke woning en ontbinding van het huwelijk van partijen wenste". De verstoting is evenwel door de man "geheel buiten [haar] om geschied en heeft noch in [haar] bijzijn, noch met [haar] voorkennis plaatsgevonden". Zij beschouwt zich dus als nog steeds wettig gehuwd met William A., die derhalve geen nieuw huwelijk kan aangaan. (Immers ook volgens het 'huwelijksbesluit Mohammedanen', kan de man slechts met één vrouw tegelijk wettig gehuwd zijn.)

Hoewel het bij zijn bespreking van het begrip 'sjiqāq' en niet bij 'talāq' is, dat Maulana Muhammad 'Ali stelt: "Het zal wel duidelijk zijn, dat de Heilige Qur'ān de twee partijen ten aanzien van huwelijksontbinding op dezelfde hoogte van volkomen gelijkheid plaatst",[1] beantwoordt het betoog van de vrouw geheel aan deze radikaal-ontraditionele uitspraak.

Verstoting, zo heeft de andere partij – de man, die *nu* op het punt stond een huwelijk volgens de westerse regels voor de burgerlijke stand te sluiten – geheel traditioneel betoogd, kan plaatsvinden "door enkele wilsuiting van de man". Hij herinnert overigens aan de voorschriften omtrent de iddahtermijn, de wachtperiode, die voor de vrouw geldt. De aanhaling uit de Korān zou slechts "ten dele waar" zijn, en dat deel zou "alleen op partijen van toepassing zijn, als zij ten tijde van de verstoting in hetzelfde huis woonden". De vrouw had ten tijde van de verstoting de echtelijke woning reeds geruime tijd verlaten – het lag dus in de rede, dat de man zijn vrouw op de gewone manier had verstoten. Anderhalf jaar geleden

---

[1] Idem, p. 479. De sjiqāq-procedure is mij persoonlijk alleen uit Indonesië bekend. Zie J. PRINS, *Adat en Islamietische plichtenleer in Indonesië*, derde druk, 's-Gravenhage, 1954, p. 131–133.

was zij weggegaan; ze was nooit weer verschenen en had gezwegen, totdat de man weer wilde trouwen. Hij, de man, acht zich volkomen in zijn recht te staan – zoals *hij* gehandeld heeft, zo is het altijd in Islamietische verhoudingen geoorloofd geweest. Khalief Oemar zelf heeft immers zijn vrouw verstoten, omdat hij, Oemar, niet van partijdigheid beschuldigd wilde worden; niet lang geleden heeft ook de koning van Egypte (ex-koning Faroek) zijn vrouw verstoten, om met Narima te trouwen...

Zonderling is het argument "dat honderden verstotingen plaats hebben in *Indonesië* van vrouwen, die in *Suriname* woonachtig zijn..." – Wellicht betreft dit enige Moslims van Javaanse herkomst, die uit Suriname naar Indonesië teruggekeerd zijn en mogelijk vrouwen in Suriname hebben achtergelaten.[1] – Als men medewerking van de vrouw nodig heeft, zo vraagt de man, hoe gebeurt dat dan in zulke gevallen? Maar de vrouw is een 'Ahmadijah', en legt de Korān anders uit; hij zelf is, zo verklaart hij, een 'Soenniet'.

De dupliek van de vrouw is een handhaving van haar eerste stellingen; voorts verklaart zij, dat zij niet is weggelopen; zij is weggestuurd; zij wil wel terugkomen, maar de man weigert haar te ontvangen. Nooit heeft zij in deze verstoting berust... en als Khalief Oemar zijn vrouw zonder meer heeft verstoten, heeft hij niet gehandeld volgens de leer van den Islam.

De kantonrechter overwoog tenslotte, dat de verstoting had plaats gehad volgens de leer van den Islam en overeenkomstig het 'huwelijksbesluit Mohammedanen' en hij hief de stuiting van het huwelijk op. Hij constateerde daarbij tevens, dat het 'huwelijksbesluit Mohammedanen' om administratieve redenen voorschrijft, dat van de verstoting aan de door de overheid daartoe aangewezen huwelijksbeambte moet worden kennis gegeven. Aan deze voorwaarde nu was voldaan.

Had de vrouw het recht zich van dit processuële middel der stuiting te bedienen, dat feitelijk behoort tot de voorschriften van westers recht, terwijl hier van een 'Aziatisch' huwelijk sprake was? De rechter achtte, dat het 'huwelijksbesluit Mohammedanen', wat de ontbinding van het huwelijk betreft, slechts "een summiere uiteenzetting over het eenzijdig karakter van de talak" geeft. De vrouw heeft gemeend, zich van een haar toekomend wettelijk recht te moeten bedienen.

Was de rechter zelf onzeker, of hij haar dit subjectieve recht moest toekennen of niet? In elk geval weigerde hij aan de man de gevorderde schadevergoeding toe te kennen, en belastte hij de vrouw alleen met de kosten van het geding. Wij voor ons menen, dat zij dit recht zeer zeker had. Immers, indien *het meerdere*, te weten het recht tot het aangaan van een huwelijk volgens de regelen van de 'gewone' burgerlijke stand aan Islamietische Surinamers ten volle is toegekend, dient *het mindere*, namelijk gebruikmaking van rechtsmiddelen, die ter ondersteuning van dit instituut zijn ingesteld, daarbij te zijn inbegrepen. Tenzij anders mocht

---

[1] Deze repatrianten hebben, onder auspiciën van de Jajasan Kembali Tanah Air (= Stichting tot terugkeer naar het vaderland), van ca. 1955 tot 1958 in een nieuwe vestiging verbleven in de Kabupatèn (= regentschap) Pasaman, provincie Minangkabau, Sumatra. (Mededeling van drs. H. J. HEEREN, Sociologisch Instituut der Rijksuniversiteit, Utrecht).

zijn bepaald, maar dat is niet het geval. Hoewel ons hier voornamelijk interesseert, dat in dit rechtsgeding de standpunten omtrent het wezen van het Moslimse huwelijk op zo heldere wijze tegenover elkaar zijn gesteld en niet de juridische gang van zaken op zichzelf – menen wij toch te mogen opmerken, dat de kantonrechter niet geheel terecht zijn uitspraak mede heeft gegrond op Juynboll's Handleiding.[1] Dit is een van de klassieken van de Nederlandse Islāmwetenschap, maar dit boek behandelt de *Sjafi'ietische* rechtsschool. De traditionele Moslims van Voorindische herkomst in *Suriname* zijn, als wij het wel hebben, allen '*Hanafieten*'. Alleen de Javanen zijn (formeel) 'Sjafi'ieten'.[1]

De vrouw – het bleek reeds uit het begin van dit verhaal – is in hoger beroep gegaan. Uit de zeer uitvoerige overwegingen van het vonnis van het Hof [2] wordt hier aangestipt, dat het Hof een huwelijk, gesloten op de voet van het 'huwelijksbesluit Mohammedanen' een kerkelijk huwelijk noemde. Het college sloot zich hierbij aan bij het merkwaardige syncretistische spraakgebruik der Surinaamse samenleving.[3]

Onder andere overwoog het Hof, dat naast het algemeen voorschrift van het burgerlijk wetboek, waarin de wetgever alleen het burgerlijk huwelijk erkent, hij bij artikel 1, lid 1 van het 'huwelijksbesluit Mohammedanen' voor Islamieten en beperkt tot Islamieten óók het 'kerkelijk' huwelijk heeft erkend en geldig verklaard. Zodanig kerkelijk huwelijk heeft dezelfde rechtsgevolgen als het burgerlijk huwelijk, behoudens afwijkingen. En één van die afwijkingen, door dit huwelijksbesluit aangegeven, is, dat ontbinding hetzij door echtscheiding, hetzij door verstoting wordt bewerkstelligd. Van een verstoting moet door de huwelijksbeambte binnen drie dagen, nadat deze onherroepelijk is geworden, aantekening worden gesteld op de akte van inschrijving van het betreffende huwelijk (artikel 22, lid 1).

Artikel 22 lid 2 van het huwelijksbesluit schrijft voor, dat uittreksels "uit het register betreffende een verstooting binnen drie dagen, nadat deze onherroepelijk is geworden" moeten worden gezonden aan bepaalde autoriteiten. Het Hof heeft zulk een uittreksel aanvaard als wettig bewijs, dat het huwelijk van William A. en Djamiran O. door verstoting was ontbonden en "sedertdien niet meer als bestaande kan worden aangemerkt". Derhalve was de vrouw onbevoegd tot stuiting van William A's volgende huwelijk en kreeg zij van het Hof ongelijk.

Men moet het vonnis, waarbij, ten gunste van de traditionele leer ten aanzien van de verstoting is beslist, als een juridisch nauwgezet uitgewerkte toepassing van geldend recht, principiëel onberispelijk achten.[4]

---

[1] Dr. Th. W. JUYNBOLL, *Handleiding tot de kennis van de Mohammedaansche Wet volgens de leer der Sjafi'itische school*, Leiden, 1903.

[2] Generale Rol no. 7260, 1–6–1956.

[3] Naar klassieke Moslimse opvatting is de huwelijkssluiting een zuiver privaatrechtelijke overeenkomst.

[4] Zie de uittreksels uit de overwegingen van het vonnis van de kantonrechter en uit die van het Hof in *Surinaamse Jurisprudentie, 1956*, no. 15, p. 33 e.v. Het Hof heeft uitvoerig overwogen, in welke verhouding de Aziatische huwelijkswetgeving staat tot de algemene wetgeving op het

Het was evenwel niet ons naaste doel de rechter te controleren. Wij hebben er ons, gelijk gezegd, voor geïnteresseerd, vanwege de botsing der overtuigingen omtrent wat huwelijksrecht *behoort* te zijn, die in dit proces tussen de man en zijn vroegere vrouw tot uiting kwam. Een opmerkelijke bijzonderheid is daarbij, dat de man, die zich op het traditionele standpunt heeft gesteld, gereed stond, opnieuw met een Moslimse (althans blijkens haar naam) Hindostaanse te huwen. Maar ditmaal wenste hij (of zij) een 'gewoon' burgerlijke stand-huwelijk te sluiten. Hij is daarmee op zijn beurt een vertegenwoordiger van een tendentie naar verwestersing en naar 'acculturatie' op het stuk van het formele huwelijksrecht.

De vrouw vertegenwoordigt evenwel een standpunt, dat vaak is vertolkt in vertogen van Moslimse vrouwenverenigingen in zulke ver uiteenliggende landen als Indonesië en Egypte, Tunis en Turkije.[1] Het is of was daar de strijd tegen het eenzijdige verstotingsrecht van de man en het euvel der 'successieve' polygamie. In Turkije is deze strijd formeel beëindigd, doordat de dictator-hervormer Kemal Atatürk in 1926 met één pennestreek het Zwitserse burgerlijk wetboek heeft ingevoerd. Deze radikale maatregel heeft intussen tot belangrijke moeilijkheden gevoerd, die nu, na meer dan dertig jaar, nog niet overwonnen zijn. In Egypte is men er – naar het schijnt – nog niet toe gekomen, het eenzijdige private verstotingsrecht van de man (en evenmin de polygamie) officieël af te schaffen of belangrijk in te perken. Tunis heeft in 1957 het westerse monogame huwelijk ingevoerd.[2] In Indonesië staat, voorzover ons gebleken is, alle ernstige hervormingsarbeid op dit belangrijke punt der wetgeving al jaren stil.

Djamiran O. heeft natuurlijk het middel van stuiting gehanteerd op instigatie van een Surinaams rechtskundige; zelf zou zij waarschijnlijk nooit op zulk een idee zijn gekomen. Misschien heeft zij van de strijd van Moslimse vrouwenverenigingen vèr weg, in Moslimse kultuurlanden, nooit gehoord. Niettemin zal, naar ik vertrouw, alleen al door de invloed van èn westers recht èn Christelijke opvattingen omtrent de waardigheid van de vrouw, de invloed van haar denkbeelden, reeds vertegenwoordigd door Moslimse reformisten, onweerstaanbaar toenemen.[3] Het probleem voor de Surinaamse rechters, wat een huwelijk "volgens de leer van den Islam" is en inhoudt, zal vermoedelijk ingewikkelder worden dan het was.

---

stuk van de burgerlijke stand, om te concluderen, dat het college gehouden is, op dit geschil de regelen van het Huwelijksbesluit Mohammedanen toe te passen.

[1] Zie o.a.: J. H. A. LOGEMANN, Moderne receptie van modern recht, *Nieuw-Guinea Studiën 3*, 1959, p. 166–195. GOTTHARD JÄSCHKE, Der Islam in der neuen Türkei, *Die Welt des Islams* (*N.S.*) *1*, nr. 1–2, 1951. G. E. VON GRÜNEBAUM, Fall and Rise of Islam, *Studi orientalistica in onore di Giorgio Levi Della Vida, 1*. Instituto per l'oriente, nr. 52, Roma, 1956.

[2] J. BRUGMAN, *De betekenis van het Mohammedaanse recht in het hedendaagse Egypte*. Diss. Leiden, 1960; Verhand. Kon. Inst. Taal- Land- Volkenkunde, 28, 1960 (s.v. polygamie, verstoting).

[3] *Winkler Prins Encyclopaedie, Suppl. 1960* (s.v. Islam, p. 379).

J. D. SPECKMANN

ENKELE UITKOMSTEN VAN EEN SOCIOLOGISCH ONDERZOEK ONDER DE HINDOSTAANSE LEERLINGEN VAN DE MULO-SCHOOL IN NIEUW NICKERIE

In het boekje *Social and cultural pluralism in the Caribbean* (New York Academy of Sciences, 1960) vermeldt de anthropologe VERA RUBIN, dat bij een door haar in 1957 uitgevoerd onderzoek onder de scholieren van middelbare scholen in Trinidad o.m. kwam vast te staan, dat er ondanks de grote verschillen in waardensystemen als gevolg van de ethnische verscheidenheid van de bevolking niettemin bij de leerlingen sprake is van een grote mate van overeenstemming ten aanzien van de beroepsambitie en de verlangde status in de samenleving van Trinidad. Een overeenstemming, die men op grond van de grote kulturele verschillen nauwelijks verwacht. "For both East Indian en Creole youth in Trinidad there is a core of modal values related to levels of aspiration, to perception of the opportunity structure, and to status symbols in a national frame of reference". De resultaten van dit onderzoek worden in het kader van een kritisch kommentaar op een beschouwing over het begrip 'plurale samenleving' slechts terloops door de schrijfster vermeld. Zij verbindt er de konklusie aan, dat de integratie in deze plurale samenleving als gevolg van veranderingen in de politieke struktuur en een verruiming van de beroepsmogelijkheden wordt versterkt.

Wijziging in de sociale struktuur, in de nationale identifikaties en de waardensystemen hebben een direkte invloed op de mate van pluraliteit in samenlevingen als Trinidad, Brits Guyana en Suriname.

Inderdaad vormt de beroepsambitie van de jeugd een belangrijke indikatie voor de sociale veranderingen, die zich als gevolg van het akkulturatieproces voordoen bij de onderscheidene bevolkingsgroepen in dergelijke plurale samenlevingen. Het is daarbij vooral van belang vast te stellen in hoeverre de huidige generatie andere verwachtingen en aspiraties koestert dan de ouders.

Een oppervlakkige studie van de geschiedenis van de Hindostaanse groep in Suriname leert ons hoe nog in de jaren twintig vele ouders zich verzetten tegen de leerplicht. Het geringe schoolbezoek van de Hindostaanse immigranten had er immers toe geleid, dat men in 1890 overging tot de oprichting van de zogenaamde 'koelie-scholen', waarin aan de Hindostaanse kinderen in hun landstaal onderwijs werd gegeven. Ook de aanstelling van de ongegradueerde Hindostaanse onderwijzers in 1907 wijst erop, hoe moeizaam de aanpassing van de nieuwe bevolkingsgroep aan het in Suriname gebruikelijke schoolsysteem was.

In scherp kontrast hiermee staat de ontwikkeling van de Mulo-school

in het overwegend Hindostaanse distrikt Nickerie. Deze school, die oorspronkelijk meer Creoolse leerlingen telde, groeide in korte tijd uit als gevolg van de grote toename van het aantal Hindostaanse leerlingen. Het merendeel van deze jongens en meisjes is afkomstig uit een bij uitstek agrarisch milieu. Niet alleen indiceert deze ontwikkeling, dat de Hindostaanse jeugd zich meer en meer afwendt van het landbouwbedrijf, maar ook blijkt hieruit, dat het ambitieniveau van deze jongeren belangrijk verschilt van de oudere generatie.

Men kan zich over deze ontwikkeling verheugen, maar daarnaast blijft de vraag bestaan of in een nog overwegend agrarisch land op den duur voor deze groep voldoende emplooi gevonden kan worden. Dat is o.m. de reden, dat deze Mulo-school enkele jaren geleden begonnen is met een nevenafdeling, waarbij landbouw- en huishoudonderwijs op de voorgrond staan.

Deze merkwaardige ontwikkeling in dit distrikt vormt overigens geen uitzondering. Ook in andere distrikten met een Hindostaanse bevolking leert een oppervlakkige observatie hoe sterk bij de jeugd nieuwe aspiraties leven en hoe gering nog de binding is aan het agrarisch beroep van de vader.

Wij hebben daarom in het kader van een sociologisch onderzoek van de Hindostaanse bevolkingsgroep in Suriname ook aandacht besteed aan het ambitieniveau van de Hindostaanse schooljeugd. In 1959 organiseerden wij een enquête onder de leerlingen van de Mulo-school in Nieuw-Nickerie. Alle leerlingen van deze school waren bij het onderzoek betrokken. Dankzij de medewerking van de direkteur en de staf kon de peiling door middel van een schriftelijke enquête in alle klassen tegelijkertijd worden uitgevoerd. Vooraf werd de enquête door de leraren ingeleid.

In totaal zijn 294 leerlingen geënquêteerd. De verdeling over de landaarden vertoont het volgende beeld:

	Creolen	Hindostanen	Javanen	overigen	totaal
Aantal leerlingen	71 (24%)	189 (64,5%)	21 (7%)	13 (4,5%)	294 (100%)
Spreiding landaarden in het distrikt Nickerie (Algemeen Bureau Statist. 1959)	21%	58,1%	16%	4,9%	100%

Vergelijken wij deze verdeling met de spreiding van de totale bevolking van dit distrikt over de hierboven genoemde landaarden, op grond van de gegevens van 1959, dan blijkt, dat vooral het aantal Javaanse Mulo-leerlingen verre achterblijft bij het aandeel dat deze ethnische groep in de totale bevolking van Nickerie heeft. De Creolen en Hindostanen vertonen in dit opzicht de gunstigste verhoudingen.

Wij beperken ons bij een verdere beschouwing van enkele resultaten van deze enquête tot de Hindostaanse leerlingen. Spreiding over de verschillende leeftijden geeft de volgende cijfers:

12 j.	13 j.	14 j.	15 j.	16 j.	17 j.	18 j.	19 j.	20 j. en ouder
1	18	31	42	36	39	16	2	4

Het merendeel van de leerlingen valt in de leeftijdsgroep van 14 tot en met 17 jaar. Interessant is voorts een vergelijking van de religieuze groepen bij dit aantal Hindostaanse leerlingen. Een differentiatie op die basis geeft de volgende verhoudingen te zien:

Protestant	*Katholiek*	*Sanatan Dharm*	*Ārya Samāj*	*Moslim*
1,7%	8,8%	51,6%	25,3%	12,6%

Hoewel de volkstelling van 1950 geen opgave geeft van de sterkte-verhoudingen van de genoemde religieuze organisaties, komt het ons voor, dat met name de Ārya Samāj – een modern Hindoeïstische stroming – een groter percentage Mulo-leerlingen heeft dan mocht worden verwacht op grond van de grootte van deze groep in dit distrikt. Mogelijk – maar dit is een verband, dat nog niet is onderzocht – dat het karakter van de Ārya Samāj en de accentuering van de betekenis van onderwijs en opvoeding van invloed is op dit relatief hoge percentage.

De belangrijkste vragen van de enquête hadden betrekking op de aspiraties, die bestonden ten aanzien van de toekomst na het einddiploma. Wij maakten daarbij een onderscheid tussen drie mogelijkheden: 1. bij vader in het landbouwbedrijf of zelfstandige vestiging als landbouwer; 2. werk zoeken; 3. verder studeren.

Het bleek nu, dat niet minder dan 75% van de leerlingen aan verdere studie na het einddiploma Mulo de voorkeur gaf, terwijl 2% zich voorstelde bij vader in het bedrijf terug te keren of zich zelfstandig als landbouwer te vestigen. Heel duidelijk geeft deze uitslag weer hoezeer de groep vervreemd is van de landbouw. Achttien procent wilde na beëindiging van de Mulo werk zoeken. Het resterende percentage had betrekking op de meisjes, die meenden na het Mulo-diploma te zullen trouwen. Toch bleken niet alle meisjes dit toekomstperspektief onmiddellijk na de Mulo te prefereren. Een gedeelte sprak zich uit voor 'werk zoeken'.

De beroepen die werden genoemd, bleken vooral betrekking te hebben op kantoorwerkzaamheden, de ambachten en de technische beroepen. Bij de meisjes werd naast de categorie 'kantoorwerk' vooral ook de funktie van verpleegster genoemd.

Van hen die na de Mulo de studie willen voortzetten, spreekt meer dan de helft zich uit voor de onderwijzersopleiding (54%). Elf procent wil na een diploma A.M.S. trachten geneesheer te worden, terwijl ook de funktie van boekhouder sterk in de belangstelling staat. Acht procent ambieert een hogere technische opleiding. In volgorde van voorkeur worden de navolgende beroepen genoemd: 1. onderwijzer; 2. geneesheer; 3. boekhouder; 4. ingenieur; 5. geoloog; 6. landbouwingenieur; 7. analist; 8. jurist. Eén van de geënquêteerden vermeldt het beroep van socioloog, een vriendelijke geste, waarvoor onderzoeker hem zeer erkentelijk is.

Het is duidelijk, dat deze beroepsambitie het noodzakelijk maakt, dat een groot gedeelte van de leerlingen na de Mulo het distrikt zal verlaten. Ook bij degenen die werk willen zoeken, leeft het besef, dat Nickerie in menig opzicht te weinig mogelijkheden biedt en men derhalve vooral in de stad werk zal moeten vinden. De zuigkracht van Paramaribo zal zich voor het distrikt Nickerie in toenemende mate doen gevoelen. Dat blijkt o.m. uit de reakties op onze vraag, waar men – ongeacht de beroepsambitie – later het liefst zou willen wonen. De uitslag van deze peiling geeft het volgende te zien:

in de polders (van het distrikt)	23%	in een ander distrikt	11%
in Nieuw-Nickerie	26%	in Brits Guyana	1%
in Paramaribo	30%	in een ander land (vooral Nederland genoemd)	9%

Iets meer dan de helft derhalve prefereert een woonplaats buiten het distrikt. Voor de polders bestaat een betrekkelijk geringe voorkeur, terwijl toch het merendeel van deze leerlingen juist uit deze polders afkomstig is.

Het is in het licht van deze uitkomsten naar mijn inzicht zeer de vraag, of de pogingen om de belangstelling voor landbouwonderwijs te stimuleren, sukses zullen hebben. Ongetwijfeld is het, gelet op de beroepsstruktuur van het land, noodzakelijk, dat de belangstelling voor een deel wordt omgebogen naar de agrarische sektor. Maar het is onmiskenbaar, dat onderwijs na de lagere school juist wordt geambieerd om de intellectuele vorming en de mogelijkheid op deze wijze entree te hebben in de niet-agrarische beroepen. Daarom is het experiment in Nieuw-Nickerie om naast het Mulo-onderwijs ook landbouw- en huishoudonderwijs als vormen van voortgezet lager onderwijs te introduceren, belangrijk.

J. W. GONGGRYP & C. DUBELAAR

DE GESCHRIFTEN VAN AFAKA IN ZIJN DJOEKA-SCHRIFT

Een onzer heeft in de eerste aflevering van de *Nieuwe West-Indische Gids* [1] een overzicht gegeven van de ontwikkeling van het Djoeka-schrift van AFAKA, waarna wij in het Kerstnummer 1960 van het Surinaamse maandblad *Opbouw* [2] enige nadere gegevens publiceerden.

In de *Nieuwe West-Indische Gids* was in een naschrift gezegd, dat wij niet in staat waren wijs te worden uit een zakboekje in het bezit van de Aukaner kapitein ALOFAISIE van Godoholo, zoon van ABÉNA, de broer en medestander van AFAKA. Laatstgenoemde had het schrift in 1910, of een paar jaar tevoren bedacht. Zoals in *Opbouw* is uiteengezet ontdekten wij, dat het boekje van ALOFAISIE, dat geschreven zou zijn door zijn vader ABÉNA, niet gelezen moest worden op de linkerbladzijde en dan van de voet van die bladzijde naar de bovenkant van de rechterbladzijde, maar dat de regels van de linkerbladzijde doorgingen op de rechterbladzijde. De halve regels op elke bladzijde achter elkaar gelezen hadden dus geen zin.

Door de welwillendheid van Monseigneur St. KUYPERS, de Bisschop van Suriname, konden wij vervolgens uit het bisschoppelijk archief van Paramaribo de beschikking krijgen over nagelaten papieren van wijlen Pater F. MORSSINK, CssR, waaronder twee zakboekjes beschreven met het Djoeka-schrift. Hier vonden wij de verloren geachte Catechismus, door Pater MORSSINK meer dan veertig jaren geleden opgesteld, en transcripties in Djoeka-schrift van de voornaamste Katholieke gebeden en geloofsformules in Djoeka-taal, overeenkomende met het boekje *Passi Foe Hemel* [3], door de Katholieke Missie uitgegeven voor het

---

[1] J. W. GONGGRYP: The evolution of a Djuka-script in Surinam. *N.W.I. G. 40*, 1960, p. 63–72, 5 afb.

[2] J. W. GONGGRYP & C. DUBELAAR: Pater Morssink en Afaka. *Opbouw* (Kerstnummer) 1960, 4 afb.

[3] *Passi Foe Hemel*, Wan begi boekoe foe den Roomsoe Katoliki soema. Drukkerij van het Missiehuis Steyl, Holland; Paramaribo, 1 Januari 1936.

kustgebied van Suriname. Was dit al belangrijk, van nog meer gewicht vonden wij de bladzijden met afschriften van de hand van Pater MORSSINK in Djoeka-schrift van geschriften van AFAKA, in het jaar vóór diens overlijden op 8 juli 1918 aan de Pater ter hand gesteld. Het zou documentair beter zijn als wij de originele stukken van de hand van AFAKA zelf hadden kunnen reproduceren. Echter, de geschriften van Pater MORSSINK in Latijns schrift kunnen met recht gecalligrafeerd genoemd worden. Hij was een buitengewoon betrouwbaar en zich van zijn verantwoordelijkheid bewuste persoonlijkheid. Wij menen derhalve volkomen op de exactheid van zijn afschriften te mogen vertrouwen. Pater MORSSINK heeft AFAKA zo nauwkeurig gevolgd, dat hij ook afwijkingen in de vorm of stand van de tekens van die in de oorspronkelijke sleutel van AFAKA zelf heeft gecopiëerd. Dit maakte het lezen voor ons soms wat moeilijker. Daarom wordt hier bijgevoegd een nieuwe sleutel met de voornaamste varianten van de schrifttekens die wij tegen kwamen.

Voor AFAKA was blijkbaar de vorm van een symbool alles wat ter zake deed. Hij zette vaak een teken ondersteboven of op een zijkant; of gebruikte het spiegelbeeld. Voor ons, die gewoon zijn onze schrifttekens een vaste stand te geven, blijkt zonder meer *de bovenkant van de bladzijde. Volgens het systeem van* AFAKA moet men de boven- of onderkant van de bladzijde op een andere manier aangeven. Aldus is het aangeven van de onderkant van de bladzijde door AFAKA's golflijn logisch verklaard.

Met enkele uitzonderingen, bestaat alles wat tot dusverre in het schrift van AFAKA is gepubliceerd uit enkele regels, soms kattebelletjes zonder veel belang.

W. F. VAN LIER [1] zegt (p. 159): "Het Djoeka-schrift voor het Negerengelsch, waarvan BONNE en MORTON C. KAHN staaltjes geven, is, naar het schijnt, niet van ouden datum, en geenszins in algemeen gebruik." VAN LIER was door zijn jarenlang verblijf bij de Aucaners, verscheidene jaren als posthouder voor het Gouvernement, uitstekend in staat om zich precies op de hoogte te stellen van dit nieuwe schrift. Het geestelijk leven van een groep mensen bestaat geenszins uit alleen oude gebruiken en overleveringen, maar toch zeker ook uit een zo gewichtig moment als het ontstaan, met veel of weinig succes, van een schrift, waarmede dat geestelijk leven door hen zelf vastgelegd kan worden. Maar de gegeven aanhaling is alles wat VAN LIER ervan vertelt.

Granman AMAKTIE, het opperhoofd van de stam, vond AFAKA

---

[1] W. F. VAN LIER: 'Aanteekeningen over het geestelijk leven der Djoeka's (Aukaner Boschnegers) in Suriname', met een inleiding en gegevens door C. H. DE GOEJE; *Bijdr. Taal- Land- en Volkenkunde*, 1940, p. 131–294.

een 'vent van niks' (wissi-wassi-man). Als bewijs daarvoor wilde hij AFAKA een brief in het Nederlands, dus in ons schrift, laten lezen en vertalen. Volgens deze opvatting zouden wij allen ook Chinees of Russisch schrift moeten kunnen lezen.

Wij vinden het 't best om AFAKA door middel van zijn schrift voor zich zelf te laten spreken. Daarvoor geven wij hier, fotografisch gereproduceerd, de geschriften van AFAKA volgens de copie van Pater MORSSINK, met transcriptie en vertalingen in het Nederlands. Deze werden gelezen en gecorrigeerd door Pater C. COPPELMANS, CssR, en door Ds. A. J. AXWIJK van de Evangelische Broedergemeente, die beiden jarenlang in aanraking waren met de Aucaners. Fouten blijven vanzelfsprekend voor onze verantwoording.

Wij betuigen hier onze hartelijke dank aan beide heren voor hun medewerking. En bovenal onze erkentelijkheid aan Monseigneur St. KUYPERS voor zijn welwillende vergunning gebruik te maken van dit materiaal.

Patili Moloesi baa
DRUKKERIJ v/h R. K. JONGENSWEESHUIS,
Tilburg.

AFZENDER:
AAN DE FIRMA P. P. RIETPORT — HAARLEM
U gelieve te zenden:

Tenslotte wijzen wij er, misschien ten overvloede op, dat onze tekstinterpretatie en -vertaling een onvolmaakte is en wijd openstaat voor verbeteringen.

PATERI MOROSI BOEKOE

Het Boek van Pater Morssink

Een aantekenboekje met blauwpapieren omslag, 16½ × 10 cm, afkomstig uit het bisschoppelijk archief te Paramaribo, thans zich bevindende in de bibliotheek van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen in Den Haag. – Het bevat 56 bladzijden gelinieerd papier, waarvan er 34 zijn beschreven met het Djoeka-schrift van AFAKA. – De meeste bladzijden zijn genummerd, waarbij 7, 8, 19 en 20 werden overgeslagen; 34 en 36 zijn blanco, evenals de bladzijden boven de 40. Los erbij gevoegd is een bestelkaart met het alfabet.

De bladzijden 21 t/m 40 (dus zonder 34 en 36), bevatten

AFSCHRIFTEN VAN TEKSTEN VAN AFAKA

soms door tussenkomst van Dr. C. BONNE of ABENA ter hand gesteld aan Pater F. MORSSINK CssR, in de jaren 1917 en 1918.

Het schrift op deze bladzijden wordt, samen met dat op het etiket en de bestelkaart, hierbij fotografisch gereproduceerd – naar opnamen welke, door bemiddeling van de Secretaris Eindredactie *N.W.I.G.*, op het Zoölogisch Laboratorium van de Rijksuniversiteit te Utrecht werden vervaardigd. Een serie afdrukken van de *volledige* tekst van dit 'Pateri Morosi boekoe' werd aan het Surinaams Museum te Paramaribo ten geschenke gegeven; de negatieven hiervan bevinden zich in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage.

De inhoud van het boekje is verder:

[Betekenis der tekens]	19 regels (p. 1)
Kruisteken	2 regels (p. 2)
Onze Vader (*Wi Tata*)	6 regels (p. 2)
Weesgegroet (*Odi Maria*)	5 regels (p. 2)
Twaalfoe bilibi tori	20 regels (p. 2–3)
Den tieni gebotoe foe Gado	15 regels (p. 3–4)
Dei feifi gebotoe foe Santa Keriki	7 regels (p. 4)
Akiti foe bilibi	8 regels (p. 4–5)
Akiti foe ooepoe	7 regels (p. 5)
Akiti foe lobi	6 regels (p. 5)
Akiti foe bolooe	9 regels (p. 6)
De Catechismus. Akisi aga piki foe de leritori . .	163 regels (p. 9–20)

(Ente ädnjen men dyake) Regn. 17

ꠇ ꠋꠞ ꠇꠋꠞ ꠋꠞꠇ ꠋꠞꠇꠋ ꠞꠇꠋꠞ ꠇꠋꠞꠇ ꠋꠞꠇꠋꠞ ꠇꠋꠞꠇꠋ ꠋꠞꠇꠋꠞꠇ ꠞꠇꠋꠞꠇꠋ ꠇꠋꠞꠇꠋꠞ ꠋꠞꠇꠋꠞꠇ ꠞꠇꠋꠞꠇꠋꠞ ꠇꠋꠞꠇꠋꠞꠇ ꠋꠞꠇꠋꠞꠇꠋ ꠞꠇꠋꠞꠇꠋꠞꠇ ꠇꠋꠞꠇꠋꠞꠇꠋ ꠋꠞꠇꠋꠞꠇꠋꠞ ꠞꠇꠋꠞꠇꠋꠞꠇ ꠇꠋꠞꠇꠋꠞꠇꠋꠞ ꠋꠞꠇꠋꠞꠇꠋꠞꠇ ꠞꠇꠋꠞꠇꠋꠞꠇꠋ ꠇꠋꠞꠇꠋꠞꠇꠋꠞꠇ ꠋꠞꠇꠋꠞꠇꠋꠞꠇꠋ ꠞꠇꠋꠞꠇꠋꠞꠇꠋꠞ

21

(Eerste schrijven van Afaka) begin '17

ke mi gadoe, mi masa, mi bigi na ini a koeroetoe,
foe a papira di joe be gi afaka, ma mi de
aga siki foe dede, fa mi sadoe, oli koeroetoe, mi go
na pamaribo na lati ati oso, toe bolo, di mi na abi
moni, de jaki mi, de taki mi moe oroko moni fosi,
mi sa go na ati oso, da na dati mi e begi, masa
gadoe foe a sa gi mi ana, foe mi de-esi, a
siki foe mi, ma mi sa taki abena, a sa kong tjari
patiri go na djoeka, eke fa patiri taki a boeng
gi wi, ma mi de aga pe na mi ede, ala
mi noso pori na ini, da mi na abi
losoetoe toe.

(Copie v. 't verhaal, dat Afaka zelf mij oorspronkelijk schreef, begin '17)

a la ning foe masa gadoe, di abi ala sanni,
a mike golontapoe, a mike toe sama, a kali a
fosiwang, ada, a teke afoe [gelezen: afoe foe] asiking foe
ada, a mike di foe toe a kali dati eva
kongmoto foe ada, da gadoe sori de foe de
mike de diri boeba, igiri, bakara, ningge,
na masa gadoe, be doe ala dati, ma foe di

Ach, mijn God, mijn Heer, ik begin met de zaak
van het papier, dat Gij aan Afaka hebt gegeven, maar ik was
doodziek. Hoe zal ik vergadering beleggen. Ik ga
naar Paramaribo, naar Lands Ziekenhuis, twee keren, omdat ik geen
geld heb, jagen ze me weg. Ze zeggen dat ik eerst geld moet werken
voordat ik in het ziekenhuis zal gaan. Daarom bid ik de Heer
God, dat Hij mij zal helpen om te genezen
die ziekte van mij. Maar ik zal Abena zeggen, dat hij zal komen brengen
Pater naar de Tapanahoni. Zo als Pater zegt [is] het goed
voor ons. Maar ik heb pijn aan het hoofd. Mijn gehele
neus van binnen is bedorven. En dan heb ik ook nergens
lust in.

In de naam van de Heer God, die alle dingen heeft.
Hij maakte de aarde. Hij maakte twee mensen. Hij noemde
de eerste Adam. Hij nam iets van het lichaam van
Adam. Hij maakte de tweede. Hij noemde die Eva,
komende uit Adam. Dan wees God hun om te maken de
drie huiden, Indianen, Blanken, Negers.
De Heer God heeft dit alles gedaan. Maar toen later

22

didibi mofo go na ini a libi foe ada,
aga eva, da ogiri na poi kaba na gorontapoe,
ma wi moe begi namo, ala wi libisama moe bilibi
na masa gadoe wang wang, a karakiti foe gadoe moro bigi,
a moro taraga, a moro soeiti, a moro boeng,
efi joe bilibi na gadoe, joe sa oli wang sineki
aga joe ana a no sa biti joe, ke mi tata.
palati foe soendoe, mi masa, mi gadoe, mi tata

mi mama, wi konde wi kali afilika, da gadoe
be doe so aga eng wanni, aga eng konni,
aga eng leri, a be poe-oe afoe de [leri = ligeri = regeling, bestuur]
afilika na ini a konde foe de afilika,
tjari kong na sarana, te a ting di a wanni,
a be poe-oe afoe na ini sarana baka,
tjari go poti na boesi, a kari de djoeka.
a taki na ja koemoeta, a gi de libi,
da a ta wang boe pisi langa, da a
kari de pilisitisi de piki a taki de
afilika di de na boesi de moe kong santa
na ini na bilibi di joe abi, aga pimisi
foe masa gadoe, joe moe gi de leri, aga lafoe,

des duivels mond kwam in het leven van Adam
en Eva. Het kwaad kan niet ophouden op aarde.
Maar wij moeten voortdurend bidden, alle wij mensen moeten geloven
in God de Heer alleen. De kracht van God is groter,
ze is sterker, ze is zoeter, ze is beter.
Als ge in God gelooft, kunt ge een slang vastpakken
met uw hand, ze zal u niet bijten. Ach, mijn Vader.
Laat af van de zonde, mijn Heer, mijn God, mijn Vader.

Mijn moeder, ons land noemen wij Afrika. Toen heeft God
aldus gedaan met Zijn wil, met Zijn kunde,
Zijn beschikking. Hij heeft weggenomen een gedeelte [van]
de Afrikanen van uit het land van de Afrikanen
[en] gebracht naar Suriname. Ten tijde dat Hij wilde
heeft Hij wederom een gedeelte uit Suriname weggenomen
en overgebracht naar het bos. Hij noemde hen Djoeka's.
Hij zeide: Hier moet je blijven. Hij gaf hun leven[sonderhoud].
En zo duurde het een lange tijd. Toen
riep Hij de priesters. Ze luisterden. Hij zeide: Die
Afrikanen die in het bos zijn moeten geheiligd
worden in het geloof dat gij bezit. Met vergunning
van de Heer God moet gij hun lering geven – Bij [hun] lachen,

23

aga njang, aga dirigi, aga losoetoe,
da de pirisitisi, de bigi foe gi na leri
foe de afilika di masa be taki,
da di de afilika to-e dati, da
de fe-ele, de be deki na konni de pirisi-
tisi eng konni toe gi boesiningge sitarafoe
baka, bika di a wipi be e piki,
da de pirisitisi be de, de e si sa be
e masa, na sarana dati moeke a leri taaga
gi de so, bika efoe wi ala be de
na sarana a leri na be sa karakiti
gi de so, da masa gadoe lafoe, a
side wang jeje go na de afilika,
a ning oesa, a mike a siibi dipi,
a go a kari eng oesa, a piki, a taki
mi sa gi joe wang ebi, fi joe tjari, te joe
go na gadoe konde joe sa fede joe paima, na
gadoe konde, a teke wang pisi papira
a gi oesa, sonde eki, sonde tiki, oesa taki
mi masa, fa foe mi doe aga a papira
a jeje kong a taki, i sa fende ala, sa

bij [hun] eten, bij [hun] drinken, bij [hun] genoegens.
Dan beginnen de priesters de lering te geven
aan de Afrikanen zoals de Heer gezegd had.
Dan verwerpen de Afrikanen dat. Dan
zij vrezen. Zij denken de priesters bedriegen
met list de bosnegers om ze weer in slavernij te brengen.
Want toen de zweep sprak, waren de priesters er [ook].
Zij zien wie in Suriname baas was
Daarom was de lering ook moeilijk voor hen zelf.
Want als wij allen in Suriname geweest waren, [dus nog niet in het bos]
dan zou de lering voor hen ook niet zoo moeilijk zijn geweest.
Toen heeft de Heer God gelachen. Hij
zond een geest naar die Afrikaan
genaamd Oesa [1]. Hij bracht hem in diepe slaap.
Hij ging en riep hem, Oesa, die luisterde. Hij zeide:
Ik zal U een last te dragen geven, wanneer gij
naar Gods land gaat zult gij uw loon vinden
in Gods land. Hij nam een blad papier
en gaf dit aan Oesa, zonder inkt, zonder [schrijf]stift. Oesa zeide:
Mijn Heer, wat moet ik doen met dit papier?
De geest kwam en zeide: Gij zult alles krijgen

---

[1] AFAKA noemt zichzelf soms Oesa, soms Atoemisi.

24

di de fanooedoe, da a opo wang
sitarie, aga faja,
masa gadoe sori wang mariki, a taki ai
sa si, jesi sa je-e, da a gi okanisi
ningge papira, a opo wang bigi feti, na a moeng
foe a sitari a papira opo, na de sani
a sitari taki, masa gadoe taki okanisi moe
kong santa, da a romoesoe katoliki sa kong leri
de okanisi na santa libi di wi moe abi,
aga lafoe, aga pirisiri, aga resipeki,
foe masa gadoe, da a libi sa kong eke fa
masara wanni, da na so a libi moe kong efoe
a boeng gi na santa katoliki di jeisisi
be gi a biribi foe gorontapoe, da santa
jeje sa gi tangi bikaisi na bakara gadoe
be gi a konni foe gorontapoe,
mi na leri, mi na konni, mi na sabi, na masa
gadoe sabi ala sanni, a sabi taki a moe
gi loweningge papira foe wi libi a
boen gi loweningge, ke wi tata wi masa,
wi gadoe, ala boesiningge poti kini na

wat nodig is. Toen liet Hij een
ster verschijnen, met vuur.[1]
De Heer toonde een teken. Hij zeide: Ogen
zullen zien. Oren zullen horen. Dan geeft Hij de Aukaners
papier [schrift]. Hij begint een grote oorlog. In de maand
van de ster ontstond het schrift. Die dingen
zeide de ster. De Heer God zeide de Aukaners moeten
worden geheiligd. Dan zal de Rooms-Katholieke [Kerk] komen leren
de Aukaners het gewijde leven dat wij moeten hebben.
Met lachen, met plezier, met respekt
voor de Heer God. Dan zal het leven worden zo als
de Heer wil. En zo moet het leven worden als het goed is
voor de heilige Katholieke [Kerk], aan welke Jezus gaf
het geloof voor de wereld. De Heilige Geest zal danken.
Want aan de blanken gaf God
de kunde van de wereld.
Ik ben niet geleerd. Ik heb geen kunde. Ik weet niets.
De Heer God weet alle dingen. Hij weet dat Hij de
weggelopen negers schrift moet geven voor ons leven.
De weggelopen negers vinden het goed. Ach, onze Vader, onze Heer,
onze God. Alle bosnegers knielen op de grond,

---

[1] Deze ster is de komeet van Halley, die in 1910 zichtbaar was.

25

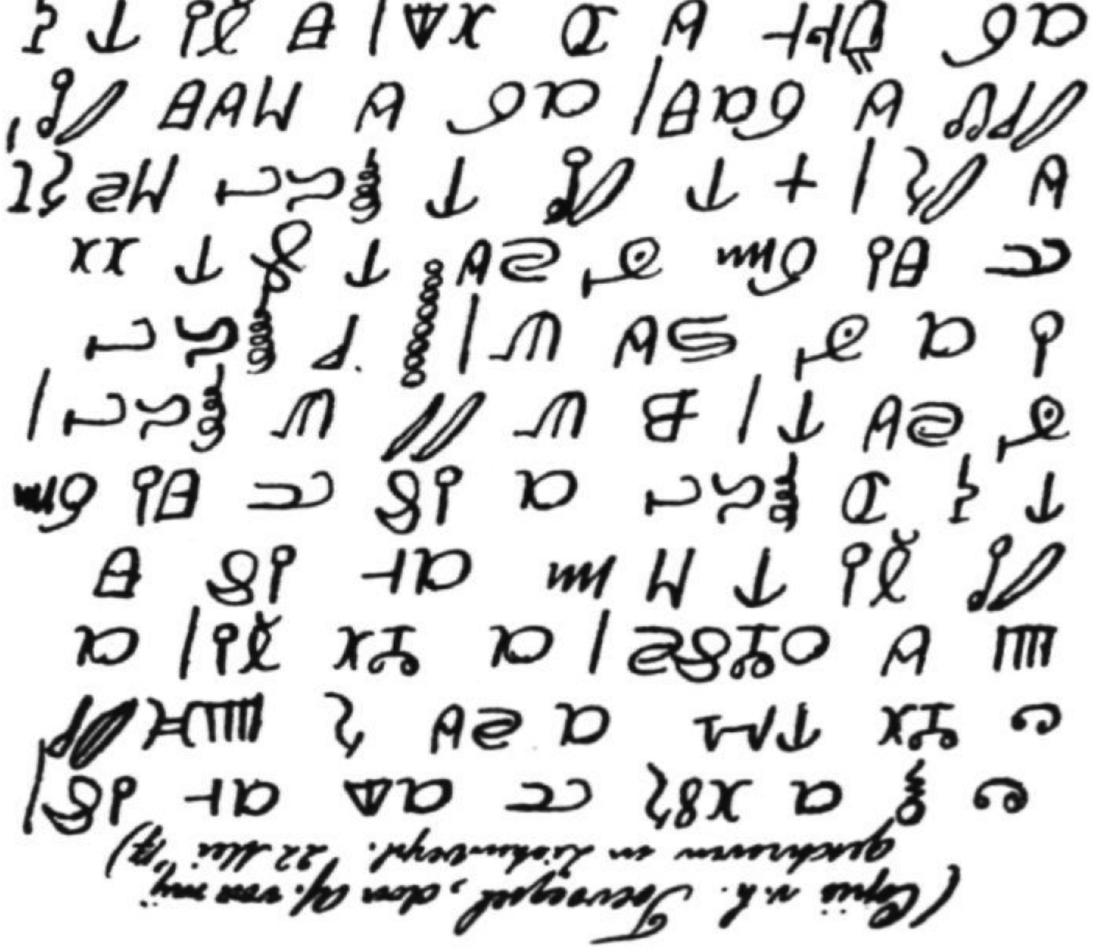
doti, wi opo wi ede na tapoe, ma
wi ai de tapoetapoe, wi ana de
tapoetapoe, opo wi wi tata wi begi, masa
gadoe, aga pirimisi aga resipeki, joe
wanni moesoe de na grontapoe, gi joe leri
so-eke fa a fiti, mi tata joe gi mi
a sikolo oso foe mi moke, ke ma mi na
abi oedoe, mi na abi palanga, mi na abi
oewiri, ke mi tata wang finga poi dirigi
okoro, okanisi kisi papira, de sa kisi leri
de sa kisi konni, de sa kisi sabi, wi sa
libi na santa libi na kirifasi sa kong,
te na leti dei sa kong wi ala sa de
na a wang pasi e go, na a leti konde,
aga lafoe, aga sigi, aga pirisiri, na so
amakiti tata taki, wi moe libi aga leri,
da sama de di taki na boeng sani, sama
de di taki na soso sani me e doe,
te na mi famiri de jaki me de taki
mi konni toemisi, da mi be wanni fika
a papira (*cfr. infra p.*), ma abena, bilibi

wij richten ons hoofd naar boven, maar
onze ogen zijn gesloten, onze handen
zijn gesloten. Verhef ons. Wij bidden onze Vader, Here
God, met [Uw] goedvinden, met eerbied. Uw wil
geschiede op aarde. Geef Uw lering
gelijk het past, mijn Vader. Gij draagt mij op
de school te bouwen. Maar ik heb geen
hout, ik heb geen planken, ik heb geen
bladeren [dakbedekking]. Ach, mijn Vader, kan een vinger drinken
oker[soep]? De Aukaners krijgen schrift. We zullen onderwijs krijgen.
Ze zullen kunde krijgen. Ze zullen weten. Wij zullen
het heilige leven leven. De verlichting zal komen.
Als de juiste dag zal komen zullen we allen
op één weg voortgaan, naar het ware land,
met lachen, met zingen, met vreugde. Zo
zegt de Almachtige Vader. Wij moeten leven met kennis.
Dan, er zijn mensen die zeggen het is een goed ding, mensen
die zeggen het is onzin wat ik doe,
zodat mijn familie mij heeft uitgestoten. Ze zeggen
dat ik te knap ben. Toen heb ik willen laten [wegdoen]
het schrift (*cfr. infra p. 229*). Maar Abena gelooft

26

na santa jeje, abena sabi taki gadoe de
te na koeroetoe dei kisi da santa jeje
sa gi e taki, bika ala de famiri
foe abena de be bilibi e de be
lobi e na ini na libi foe santa jeje
dang a boeng. Oesa fika gi abena, te
masara kari na santa jeje [[bika de famiri
foe mi oli ferati aga santa jeje de
lobi foe mi dede moro eke mi libi]]
da parato foe sondoe eke fa joe
gi parato alating [[bika me be lo
foe kibi gi mi feratimang, di be ala
ferati aga mi foe a papira]]
ma tokoe, de be si kong boe foe de pirisitisi,
de be si a boekoe, de be lobi a
boekoe, de be teke a boekoe, de be
leri a boekoe, de be lesi a boekoe,
de bilibi, na santa jeje bika a
siking na doti, ma a boro foe ati
na foe santa

de Heilige geest. Abena weet dat God er is.
Als de oordeelsdag is aangebroken zal de Heilige Geest
hem doen spreken. Want al de verwanten
van Abena ze hebben geloofd en ze hebben
begeerd [te zijn] in het leven van de Heilige Geest. Omdat zijn verwanten
in het goede verblijven, laat Oesa het over aan Abena, totdat
de Heer de Heilige Geest roept. [[Want de verwanten
van mij zijn de Heilige Geest vijandig gezind. Ze
wensen mij liever dood dan levend.]]
Daarom, vergiffenis voor zonde, zo als U
altijd vergiffenis geeft. [[Want ik ben gevlucht
om mij te verbergen voor mijn vijanden, die allen
vijandig waren tegen mij vanwege het schrift.]]
Maar toch, ze hebben goeds zien komen van de priesters.
Ze hebben het schrift gezien, ze hielden van
het schrift, ze hebben het schrift aangenomen, ze
hebben het schrift geleerd, ze hebben het schrift gelezen.
Ze geloven de Heilige Geest. Want het
lichaam is aarde. Maar de adem van het hart [het innerlijke]
is om heilig te worden.

27

(Copie v.h. Toevoegsel, door Af. voor mij geschreven in Ziekenverpl. 22 Mei '17)

1 we dan a letiwang di abi ala sani,
wi kari joe fa a sinde wang foetoeboi
foe de okanisi, a kari oesa, a
taki oesa joe e doe ala sani ma
5 joe na moe fegete a sani di masa gadoe
be side joe, ke mi tata me fegete,
sa a be side mi. i figete,
di masa gadoe be side joe fi joe leri
de tawang, ne joe taki joe fegete esi wanting
10 taigi de gaaman, aga de edeman, taki
aga papira de moe libi, ma oesa joe na
moe fe-ele, efi joe sa dede efi joe
sa libi joe moe bilibi na gadoe,
go na romoesoe katoliki moeke a leri joe,
15 da joe leri de tawang joe na moe fika
na otofini masa gadoe gi joe, naga
mi wang foe wi leri a konde, jeisisi
be pina moro soema a be leri papira
fosi a gowe na gadoe konde

1 Welnu dan, Gerechte, die alle dingen hebt.
Wij roepen U opdat Gij zendt een knecht
naar de Aukaners. Hij roept Oesa. Hij
zegt: Oesa, je doet alles, maar
5 je moet niet vergeten de opdracht die God, de Heer,
je gezonden heeft [uit te voeren]. Ach, mijn Vader, ik heb vergeten
wat Gij mij gezonden hebt [te doen]. Heb je vergeten
dat God, de Heer, je opgedragen heeft te leren
de anderen? Jij, je zegt je vergeet gauw in eens.
10 Zeg aan de Granman, en aan de hoofden, dat
zij met het schrift moeten leven. Maar, Oesa,
je moet niet bang zijn. Of je zult sterven of dat je
zult leven, je moet in God geloven.
Ga naar de Rooms-Katholieke [Kerk] en laat ze je onderwijzen.
15 En dan leer je de anderen. Je moet niet opgeven
de levenswijsheid die God, de Heer, gaf. Aan jou en
mij alleen, opdat wij het land onderwijzen. Jezus
heeft geleden bovenmenselijk. Hij heeft schrift geleerd
voordat Hij weg ging naar Gods land.

28

(Copie v.h. Toevoegsel door Af. voor mij geschreven te Capaci-tabb. 11 Aug. '17)

1 a bakara di gi afaka, a papira
na siibi, a taki te ala gorontapoe
sabi wang gadoe da wang santa losoeman sa kong
losoe de boe wang da a keti de ogiriwang,
5 bifosi da santa losoeman sa kong, a sa
gi wang mariki aga wang sitari, ala
konde moe sabi dati, foe te a kong
a no moe dede foe sondoe moro,
bikaisi gadoe siefi no sa kong na
10 gorontapoe, na da setiman disi abi
ala makiti naini dati ala boeng jeje
sa koemoto, da te konkiri no moe de,
ma wi moe meki wang begi disi foe kari
da losoeman mi no ka taki oting da losoeman
15 sa kong, bikasi mi no abi da
mariki foe gorontapoe oli fitorooe da
mi no moe lei ma naso a soema di
gi mi a papira na siibi naso a taki

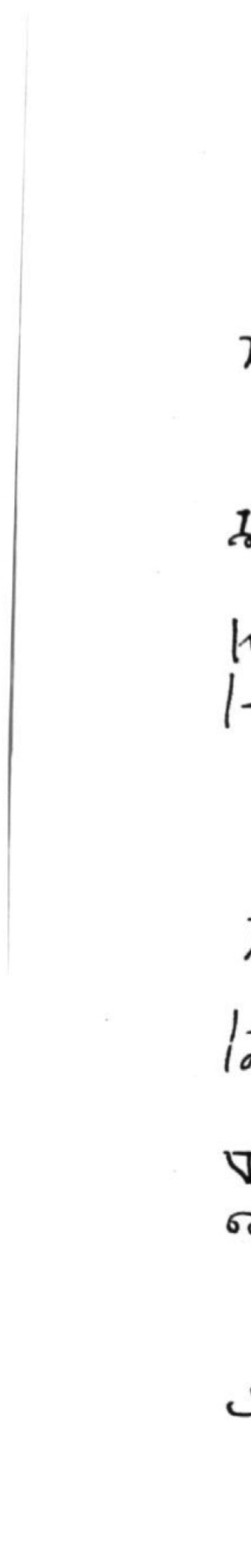
1 De blanke die Afaka het Papier [schrift] heeft gegeven
toen hij sliep, heeft gezegd: Wanneer de gehele wereld
één God erkent, dan zal een heilige Verlosser komen
om de goeden te verlossen. Hij ketent de bozen.
5 Voordat de Heilige Verlosser zal komen, zal Hij
een teken geven met een ster. De gehele
wereld moet dit weten, omdat als Hij gekomen is
Hij niet meer moet sterven voor zonden.
Want God zelf zal niet komen op
10 aarde. Die plaatsvervanger heeft
alle macht. Uit Hem zal alle goede geest
voortkomen. Die tijd: kwaadsprekerij moet er niet zijn.
Maar wij moeten bidden om te roepen
de Verlosser. Ik kan niet zeggen wanneer de Verlosser
15 zal komen, want ik heb niet het
teken voor de wereld. Blijf vertrouwen. En
ik moet niet liegen. Maar aldus heeft de mens
die mij in mijn slaap het Papier [schrift] gaf gesproken.

29

Copie uit een ander boekje van Af. mij door Ab. gegeven Aug. '18.)

1 a bigi foe a boekoe foe de afirika
foe masa gadoe, di a be soekoe na
afirika konde, sibi ge na sarana, a be
poeoe, afoe na sarana baka, sibi go na boesi,
5 da a taagi baka a taki de moe leri,
de afirika, foe de libi, ning de taki de
fe-ele bakaa e kori de foe kisi.
da amakiti tata opo wang sitari foe ai si,
a taki wi sa kisi leri soede wi sabi,
10 da a meki wang foe de djoeka siibi dipi,
da a kari eng oesa, a piki a taki de
wang boekoe, da joe leri de tawang, moke wi
libi, aga gadoe wanni, da gadoe sa de
na wi fesi, aga wi baka, bika a gi
15 ala sanni karakiti foe de libi, ma a
karakiti foe gadoe, moro bigi moro eke
sa a paati, da wi moe bilibi na
gadoe, a konni di a gi de santawang
a sa gi wi toe, ke na santa katoliki
20 di masa be gi na soeloto foe tapoe,

1 Het begin van het verhaal van de Afrikanen
van God, de Heer, die Hij heeft gevoerd uit
het land van Afrika en gezonden naar Suriname. Hij heeft
genomen een gedeelte uit Suriname weder, gezonden naar het bos.
5 Vervolgens zegt Hij de blanken dat ze moeten onderwijzen
de Afrikanen opdat ze leven. Toen zeiden ze dat ze
bang waren dat de blanken hen zouden bedriegen om ze te pakken.
De Almachtige Vader heeft een ster doen opgaan opdat de ogen zien.
Hij zeide wij zullen leren zonder dat we het weten.
10 Toen heeft Hij een van de Djoeka's in diepe slaap gebracht.
Hij riep hem: Oesa. Deze antwoordde. Hij sprak tot hem: Ziehier
een schrift, dan leer je de anderen, opdat wij
leven volgens Gods wil. Dan zal God zijn
voor ons en achter ons, want Hij
15 geeft alle dingen kracht om te leven. Maar de kracht
van God is groter dan
wat Hij uitdeelt. Daarom moeten wij geloven in
God. De kennis die Hij de Heiligen gaf
zal Hij ook aan ons geven. Ach, de heilige Katholieke [Kerk]
20 die de Heer heeft gegeven de sleutel van boven,

30

aga gorong, ie moe leri wi afilika
fa foe wi libi, begi wi tata aga
mama gi wi, a libi faja gi wi,
na ini na boesi, de ogi sitong, di ogi
oedoe, di ogi jeje, e makiti wi, te wi
e lasi wi libi, ma efoe wi bilibi
na amakiti tata de ogiri sa kaba
gi wi, bika wi boeba geri afirika,
ma wi ning okanisi djoeka.
gadoe taki ala de konde foe saoetoe
wata e libi aga papira da na so
wi moe libi toe, da wi sa libi.
e ning moe de na fesi, foe ala sanni,
ke de gaama, aga de edema, de ba-ala,
de sisa, wi moe bilibi, na da leti gadoe,
da a sa bilibi na wi toe.
ke aflika oe moe bilibi na oesa, bika
gadoe si taki a libi foe wi pina
nede a gi wi a koni foe wi
teke moeke libi, da te de bakaa
leri wi na sikolo da i moe go leri

en op aarde, gij moet ons Afrikanen leren
hoe wij moeten leven. Bid onze Vader
en Moeder voor ons, het levensvuur voor ons.
In het bos, de kwade stenen,
de kwade bomen, de kwade geesten houden ons in hun macht, zodat wij
ons leven verliezen. Maar als wij geloven
in de Almachtige Vader dan zullen de slechte [dingen] ophouden
voor ons, want onze huid gelijkt de Afrikaan,
maar onze naam is Aukaner Djoeka.
God zegt alle landen van het zoute
water leven met schrift. Dan
moeten wij ook zo leven. Dan zullen wij leven.
Zijn naam moet voorgaan voor alle dingen.
Ach, de Granmans en de hoofden, de broeders,
de zusters, wij moeten geloven in de ware God,
dan zal Hij ook in ons geloven.
Ach, Afrikanen, gij moet Oesa geloven, want
God ziet dat ons leven gebrekkig is.
Daarom gaf Hij ons de kunst om
het leven [beter] te maken. En als de blanken ons op
school leren dan moet gij gaan leren

31

oroko fi joe tjari kong na joe konde
bika ala de njanja di bakaa, abi
na ningge e oroko de njanja
da efoe wi leri moeke njanja wi sa, sabi
toe, da ibiwang edemang di abi e lo
da a moe koemanderi, foe te wan sama doe
wan ogri, gaman na moe wipi moro
de fositing afirika na lobi dati,
de na lobi dati foetoeöetoeöe dati be
moe de loweningge kina
ogidoe na o kaba sitaafoe na o
kaba toe, pe fei wipi wang garansama na
sato mofo da joe moeke sitaafoe oso,
a sama di na foedina sitarafoe oso
da a pai moni foe e ogiri di a
doe, da lanti sa rigeri, a moni de foe
rigeri a konde, a sopi paiman a
nabi wini, a na e kija piki ningge,
i mofo paakati lotoe, ibiwang sama di oroko
moni a moe gi bankoe foe bankoe kibi gi eng, te a
foeka bankoe sa joe a moni gi eng, da te lati

werken om naar je dorp [de opbrengst] te brengen.
Want al de vruchten die de blanken hebben,
de negers brengen die vruchten voort.
En als wij dan leren vruchten voort te brengen, dan zullen wij het ook
Dan moet iedere hoofdman die zijn stamgroep heeft, kunnen.
dan moet hij optreden. Indien iemand
iets kwaads doet, moet de granman niet meer [laten] geselen.
De Afrikanen van vroeger houden daar niet van.
Ze houden daar beslist niet van. Dat moest
taboe wezen, een verbod van de weggelopen negers.
Kwaaddoen zal niet ophouden, straf ook
zal niet ophouden. In plaats van een volwassene te geselen
moet gij een huis voor gestraften [gevangenis] maken.
Iemand die niet de gevangenis verdient,
hij betale geld voor het kwaad dat hij
doet [deed]. Dan zal het gezag regeren. Het geld is om
het land te regeren. Drank als boete
geeft geen voordeel. Het voedt geen kinderen op.
Het prikkelt alleen de lippen. Iedereen die verdient
geld moet [dit] aan de bank geven, opdat de bank het voor hem bewaart. Als hij
in nood is, de bank zal je het geld [terug] geven. Dan als het land

32

piki piki a moni te a fiti, da lati moe moeiti
bai masini foe wi e miri njanja, wi moe leri
dei njanja poti na oso, bika wang ting o kong ala sanni
o dede aga angiri.
a wipi di wi e wipi, de fositing ningge taki da
na soso de be lo gi a wipi, na ini de maka
de sineki mofo foe wipi ede, efoe wi
ben sabi dan a na ben sa de, bika efoe sineki
njang joe i moe fe-ele foe oli a boeba.
ke masa gadoe mi oesa mi gi gadoe tagi foe a
sitarafoe di a gi mi na gorontapoe, tagi fi joe
mi tata foe na sitarafoe foe gorontapoe, na wasi
mi e wasi foe mi poeoe ala soendoe di mi
be doe, ma mi na abi ogri ati, mi a boeng
ati foe ala sama, mi foedini a sitarafoe
di masa gi mi foe afirika di go na
boesi, da ipi foe de sanni di e doe
na ini a boesi na laoesanni, ma efoe a
santa jeje naki na wang soema wi sa si efoe
ala de didibi sanni sa de moro, ala sa
kaba, wi na moe deki taki wi sa libi eke

het geld overal gepast verzamelt, dan moet het land moeite doen
om machines te kopen opdat wij voedsel malen [verwerken]. We moeten leren
voedsel te drogen om in huis te bewaren, want een tijd zal komen
dat alles zal sterven van de honger.
Het zwepen dat wij doen: de negers van vroeger zeggen: Dan
zijn ze voor niets weggelopen voor de zweep in de dorens
[in] de bekken van slangen. We zijn weggelopen om het geselen. Als we
het geweten hadden dan zou het niet [gebeurd] zijn. Als een slang
je bijt, moet je bang zijn de huid vast te pakken.
Ach, Here God, ik Oesa, geef dank aan God voor de
straf die Hij mij op aarde heeft opgelegd. Dank
U, Vader, voor de aardse straf. Ik was
mij om weg te doen alle zonden die
ik heb gedaan. Maar ik draag niemand een kwaad hart toe, ik heb een
goed hart voor iedereen. Ik verdien de straf
die de Heer mij geeft voor [de] Afrikanen die gingen naar
het bos. Dan, veel dingen die zij doen
in het bos zijn dwaasheid. Maar als
de Heilige Geest één mens treft, zullen wij zien
of al die duivelse dingen zullen stand houden. Alles zal
ophouden. Wij moeten niet denken, dat wij zullen leven als

33

bakara, gadoe gi ala konde ing libi, ma na ing
wi ala moe sabi, a wang gadoe, di de
okanisi na be wanni teke keriki de abi
leti, di de be de na sarana, de na be doe
wang sanni fosi de be gi afiika ningge
sitaafoe, ma na gadoe si-efi be doe ala
de dati, da efoe gadoe be wanni da wi
be moe abi a sikolo foe a papira di
gadoe gi wi, fosi a keriki kong dade be
da si taki gadoe de na wi ala tapoe.
wi na moe moeke bakaa makiti wi, na ini
na boesi, ma wi moe resipeki bakaa, so eke
wi masa, a sama di na resipeki santa jeje
a sa abi gafaning eke de di be fede
gafaning na jeisisi keresiti, efoe wang sama wisiwasi
santa jeje eke foe a olo bokoero be pori
aga a sondoe dati fesi sa tapoe na faja,
efoe konni na de foe tapoe bigi feti bigi
areng sa tapoe bigi feti.

de blanken. God geeft elk land eigen leven. Maar Hem moeten
wij allen kennen, de enige God. Toen
de Aukaners geen kerk wilden aannemen hadden zij
gelijk. Toen ze in Suriname waren heeft men niets
gedaan voor dat men de Afrikaanse negers dwangarbeid gegeven heeft.
Maar God zelf had dit alles gedaan.
En als God gewild had, dan hadden wij
de school moeten hebben voor het schrift dat
God gaf, voordat de kerk kwam, dan zou men
gezien hebben, dat God allen beschermt.
Wij moeten de blanken ons niet laten overheersen
in het bos. Maar wij moeten de blanken respekteren als
onze heren. Iemand die de Heilige Geest niet eerbiedigt
verhovaardigt zich, gelijk zij die zich met vrees
verhovaardigen tegenover Jezus Christus. Als iemand niet telt
de Heilige Geest, zo als de oude bekoring bedorven was
met de zonde, zijn aangezicht zal het vuur bedekken.
Als er geen kunde is een grote strijd te voorkomen, grote
regen zal de grote strijd beëindigen.

35

(*Copie uit 't-zelfde boekje, bijna laatste pag.*)

me de e taki, a bilibi di okanisi
oli eke gadoe keriki fara eng, eke noto,
naso na jeje, sori me na siibi
ke mi gadoe mi tata mi masa efoe na dati
de fano-oedoe mi sa doe ala joe wanni
ma joe moe gi mi a mariki [1] namo, foe mi
sori gorontapoe taki na gadoe side me a
foe so de na oe bilibi, gi mi a mariki eke
fa joe be gi mi a papira mi begi joe
wi ala wanni teke bilibi foe gadoe
makandiri fasi bika petirisi be doe toemisi
ogiri ma e ting masara be o eng baka da
na so si-efi a moe oli wi baka toe.

janiwari, feberiwari, mariti, aprili,
mei, joeni, joeli, doekositisi, sibetiberi,
ooetiboe, nooefebiri, deisiberi.

Ik zeg, het geloof dat de Aukaners
houden als [met] Gods Kerk ver weg verwijderd, is als niets.
Zo heeft de Geest het mij in mijn slaap getoond.
Ach, mijn God, mijn Vader, mijn Heer, als dàt
nodig is, zal ik doen met Uw wil [wat U wilt].
Maar Gij moet mij het teken geven in ieder geval, opdat ik
de wereld tone, dat God mij gezonden heeft.
Als dit Uw overtuiging is, geef mij het teken gelijk
Gij mij het schrift gegeven hebt, verzoek ik U.
Wij allen willen Gods geloof aannemen,
gezamelijk. Want Petrus heeft erg
kwaad gedaan. Maar toen heeft de Heer hem weer aangenomen. Dan
ook zo moet Hij ons weer aannemen.

januari, februari, maart, april,
mei, juni, juli, augustus, september,
oktober, november, december.

---

[1] In het manuscript is 'makiti' (macht) doorgehaald, en werd 'mariki' (teken) geschreven.

(Mit Beilage. — Bd. II. — Heft 3.)

37

(*Uit boekje v. Abena aan Dr. B. no III*)

da [disi] na a begi foe libi, bika libi soeti toe.
masa gadoe, mi begi ga-a tagi, foe mi
libi, pa-ato foe wi lowe ningge, a pakisari
di joe gi mi, mi na sabi efoe na neti joe gi
mi a pakisa, mi na sabi efoe na dei,
ke mi lobi gadoe, a pakisari di gi mi, a
na mo kaba, pe foe a kaba, a moe kong
moro tapoe gi mi bika, wang libi sama moe ta foe
libi sama, wi lowe ningge, gi wi na leti libi,
gara tagi, masa gadoe, wi begi joe, gadoe, poe wi
na ogi libi boiti dede, gi wi na leti libi
foe wi libi, na ini na boesi, wi wanni ta
na ini na boesi, toe-oe toe-oe, mi begi joe, wi
nja kaba, di-igi kaba, wi agi foe nja nja,
mamating wi e ke wata ai, foe a gi, mi di
dei, sapating, fi gi wi nja nja, bika wi sa
dede, aga agi, masa gadoe, ke mi begi joe.

(*ibid. IV.*)

begi namo, bika ala de konde foe saoetoe wata
e libi aga papira, ma wi lowe ningge namo
wi na libi boeng, wi lowe ningge, wan ting sa kong, wi

Vervolgens het gebed om te leven, want het leven is ook zoet.
Here God, ik verzoek, als het U belieft, opdat ik
leve. Vergiffenis voor ons, weggelopen negers. De gedachte
die Gij mij gegeven hebt – ik weet niet of 's nachts Gij mij
die gedachte gaf, ik weet niet of overdag.
Ach, mijn lieve God, de gedachte die mij gegeven is,
moet niet ophouden. In plaats van dat zij ophoudt moet
zij sterker worden voor mij, want een mens moet
menselijk blijven. Ons, weggelopen negers, geef ons het ware leven.
Als het U belieft, Here God, wij verzoeken U, God, trek ons
uit het kwade leven. Verban de dood, geef ons het ware leven,
opdat wij leven in het bos. Wij willen blijven
in het bos. Werkelijk. Ik smeek U. Ons
voedsel is op. Ons drinken is op. Wij hongeren naar spijs.
's Morgens schreien we tranen opdat Gij geve
's middags, 's avonds dat Gij ons eten geeft, want wij zullen
sterven van de honger, Here God, ach, ik smeek U.

Blijf bidden. Want alle landen van het zoute water
leven met een schrift. Slechts wij, weggelopen negers,
wij leven niet goed. Wij weggelopen negers, er zal een tijd komen

38

ala sa dini gadoe, oema ana man ningge, foe mi wawang
wi be sa dini gadoe, ma wi to toemisi, fa foe
mi doe, mi sa dini gadoe, bika mi wanni dini masa gadoe.
efoe mi be sabi wang konni foe mi begi
masa gadoe namo, a be sa soeti gi mi toemisi,
ke masa gadoe, di moke a libi boro gi mi,
mi abi boeng boeng foe tarawang, gadoe sa gi mi
foe mi libi, gadoe sa rigeri mi, ke masa
gadoe, joe na moke notoe miti mi, efi gadoe
lati mi, mi sa dede, joe moe dini de piki ge
mi, aga de oema foe mi gi mi, mi begi
gadoe rigeri ala mi libi gimi mi begi
efoe joe fika mi, mi sa dede, kong si sa
e pasa na gorontapoe, gorontapoe e seke
aga ogiri, aga pina, aga pe, aga agiri,
aga dede, aga siki, libi kaba gi wi, na masa
gadoe namo sa rigeri wi baka eke fa a be
kong rigeri bakaa, efi so wi sa dede wi
lowe ningge falaoe, ma efoe masa gadoe wanni a
sa wiki wi baka, a sa gi wi libi baka, wi
moe begi namoe, a sa gi wi efoe a wanni,
ma wi lobi gadoe te mi figete foe nja tide,

dat wij allen God zullen dienen, vrouwen en mannen. Wat mij betreft
zouden wij God dienen. Maar wij zijn te dom. Wat moet
ik doen? Ik zal God dienen, want ik wil de Heer dienen.
Als ik de kunst verstond dat ik kon bidden
de Here God voortdurend, zou mij dit zeer lief zijn.
Ach, Here God, die voor mij 's levens adem maakt,
ik heb een goed hart voor anderen. God zal mij geven
opdat ik leve. God zal mij besturen. Ach, Here
God, Gij moet mij niet in nood laten komen. Als God
mij verlaat, zal ik sterven. Gij moet mijn kinderen beschermen
voor mij en mijn vrouwen voor mij; ik verzoek
God bestuur mijn gehele leven voor me, verzoek ik.
Als Gij mij verlaat zal ik sterven. Kom zien wat
op aarde gebeurt. De wereld schudt
van [het] kwaad, van gebrek, van pijn, van honger,
van dood, van ziekte. Het leven houdt op voor ons, de Here
God slechts zal ons wederom besturen, zo als Hij
de blanken is komen besturen. Indien niet dan zullen we dood gaan.
Wij weggelopen negers vallen flauw, maar als God de Heer wil Hij
zal ons weer wekken. Hij zal ons weer leven geven, wij
moeten steeds bidden. Hij zal ons geven als Hij wil.
Maar mijn lieve God, als ik heden vergeet te eten,

39

bika efoe gadoe wanni tamara mi sa nja,
ke mi tata di de na tapoe, parato wi foe
a wipi joe be poeoe na wi ana towe
na boesi wi teke baka, e wipi sama
fi joe baka, joe moe kong rigeri wi poiti boeng
moke wi tang na kiri fasi.

(*ibid. I*):

na mamating begi disi, ke gaatagi fi joe mi tata
foe na neti siibi, ke masa gadoe mi wiki
na a siibi fi joe, di joe be gi mi, gaatagi
fi joe moe rigeri na de boroko, libi foe mi
gi mi toe, joe moe rigeri mi mofo, foe a taki
boeng sani, joe moe rigeri mi ati gi mi, foe mi
pakisiri boeng sanni toe, mi begi gadoe, ke mi
begi joe nja nja di mi wiki, aga wata, aga
mi losoetoe, aga mi pirisiri, mi begi na
leti gadoe di gi wi na libi boro gi wi.

(*ibid. II*):

na sapating begi disi, ke wi gadoe di moke
wi, gaatagi fi joe, foe na rigeri foe de boroko,
ma na neti fi joe kong baka, rigeri wi baka
wi begi joe foe wi siibi boeng, ma a tjari

want als God wil zal ik morgen eten.
Ach, mijn Vader die hier boven zijt, vergeef ons dat wij
de zweep, die Gij uit onze handen hebt genomen en weggeworpen
in het bos, hebben teruggenomen om mensen te zwepen
voor U wederom. Gij moet komen besturen, ons armzaligen, goed,
opdat wij blijven in de zuiverheid.

Dit is het morgengebed. Ach, dank U, mijn Vader,
voor de slaap van deze nacht. Ach, Here God, ik ontwaak
uit de slaap, die Gij mij gegeven hebt. Dank.
Gij moet besturen het ontwaken. Geef
mij ook leven. Gij moet besturen mijn mond opdat hij spreke
goede dingen. Gij moet besturen het hart voor mij, opdat ik
ook goede dingen denke. Ik verzoek God, ach, ik
verzoek U voedsel, nu ik wakker ben, en water, en
mijn lust, en mijn genoegen. Ik bid de
ware God, die ons gaf de levensadem, aan ons.

Dit is het avondgebed. Ach, onze God, die ons maakte,
dank U voor Uw bestuur van de morgen.
Maar Uw nacht komt weer, bestuur ons weer.
Wij vragen U dat wij goed slapen. Maar jammer

40

1 foe de bilibi sama foe gadoe, a be moe
darai a libi gi wi, moke de taawang si
taki wang gadoe de na wi tapoe, ke mi masa gadoe,
didibi de na wi kaba a ga aje aga
5 faja, e bari wi, ke wi tata jeepi wi jaki
didibii, moke wi fede wi losoetoe, masa gadoe,
joe na moe kiri wi pe fi ke gi wi aga dede
da wi begi joe fi kong rigeri wi baka, eke
fa jeisisi be kong rigeri bakara eke fa joe
10 be gi de konni foe de libi, efi joe kong gi wi
konni wi sa libi toe, wi sa konni toe, mi
begi gadoe aga ala mi ati toeoetoeoe
foe masa kong rigeri wi, eke fa a wanni,
gatagi gadoe, wi ati moe bilibi, wi tata di de
15 na tapoe na loekoe na de feletima foe mi, na so
de be pina jeisisi te de kiri eng, de sa
kiri mi baka, bika de bigi kaba foe kiri
mi, masa gadoe mi begi joe gaatagi foe mi
libi.

1 voor de gelovigen in God moest
het leven voor ons veranderen, opdat de anderen zouden zien
dat er één God boven ons is. Ach, mijn Heer, God,
de duivel vervolgt ons met ijzer en met
5 vuur. Hij lokt ons, ach, onze Vader, help ons wegjagen
de duivel. Maak dat wij vrezen onze lust. Heer God,
Gij moet ons niet kwaad doen. In plaats van ons te doden
verzoeken wij U ons weer te komen besturen, zo
als Jezus de blanken is komen besturen, zoals
10 Gij hun kunst gegeven hebt om te leven, als Gij ons komt geven
kunst zullen wij ook leven. Wij zullen ook verstandig worden. Ik
bid God met geheel mijn hart oprecht
dat de Heer ons komt leiden zo als Hij wil.
Als het U belieft, God, ons hart moet geloven. Onze Vader, die is
15 hierboven, zie niet naar die vijanden van mij. Zo
hebben zij Jezus doen lijden, totdat zij Hem doodden. Ze zullen
mij ook doden. Want ze begonnen mij reeds te doden
Heer God, ik smeek U als het U belieft laat mij
leven.

SUMMARY

THE PAPERS OF AFAKA IN HIS DJUKA SCRIPT

A survey of the evolution of this script appeared in an article in the *N.W.I.G. 40*, 1960, p. 63–72, while in *Opbouw*, December 1960, some further particulars were given.

Thanks to the coöperation of the Catholic Bishop of Surinam, Monsignor S. KUYPERS, we found among the papers of the late Father F. MORSSINK, C.s.s.R., a booklet in Djuka script, containing the principal prayers and religious formulae of the Catholic Church, and the Catechism, transcribed by Father MORSSINK in Djuka script in conformity with the publication *Passi foe Hemel* in the native language, and in Latin script for use in the coastal regions of Surinam.

What was of even more importance, we found copies of papers in Djuka script which had been given or transmitted to Father MORSSINK by AFAKA, who died on 8th July, 1918.

With some exceptions – notably some papers given to Dr. C. BONNE in about 1917 – all that was known to exist in Djuka script consisted of some short sentences, of little importance other than as samples of AFAKA's script.

The papers in his hand given to Father MORSSINK indicate not only the sympathy of this originally unlettered Djuka with the Catholic Church, but also his obedient subjection to "the Lord God, the Almighty Father" who rules everything, and likewise "modern" points of view, such as acceptance of technical progress, including the banking of money, and rejection of corporal punishment. In reading AFAKA, who suffered for many years from a painful disease, one is reminded of the Biblical story of Job.

AFAKA's script may not be of any practical importance at present. His mental achievement, however, cannot be denied.

H. FERIZ

EEN MERKWAARDIGE STENEN KRAAL UIT SURINAME

In september 1959 ontving ik van de Heer G. FINDLAY, Paramaribo, de fotografie van een stenen kraal, die in het kustgebied van het district Marowijne door een Indiaan bij of in een door een gordeldier gegraven hol werd gevonden. De in beide kanten van deze kraal gegraveerde tekening (fig. 1) is zeer ongewoon en herinnert stilistisch aan afbeeldingen uit het Sumerische en Egyptische cultuurgebied. Het object – dat niet zelf kon worden onderzocht – is, dunkt mij, van voldoende interesse om in dit tijdschrift te bespreken.

De kraal is plat, ovoied, overlangs doorboord en meet 27 : 25 : 5 mm. Het materiaal is licht groenachtig blauw, doorschijnende steen of glas; aan de voor- en achterzijde is een menselijk gelaat gegraveerd, omgeven door een hoefijzervormige hoofdtooi, die aan een gestileerde tweekoppige slang herinnert, een in de iconographie van Centraal- en Zuid-Amerika zeer verspreid symbool van het leven en de vruchtbaarheid. Toch maakt de tekening op het eerste gezicht bepaald geen Indiaanse indruk. De fijn gegraveerde, vloeiend gebogen omlijsting van het driehoekige gelaat, de kleine, smalle mond, de ovale, horizontaal staande ogen, de licht-concave begrenzing van de orbita, overgaande in de contour van de rechte, aan de punt iets verbrede neus, herinneren aan voorbeelden uit de Oude Wereld. Daarbij komt, dat de het hoofd hoefijzervormig omsluitende tooi, die op een slang lijkt met een kop aan elk uiteinde, overeenkomt met het kapsel op de beelden van de oud-Egyptische en Phoenicische vruchtbaarheidsgodin Hathor (fig. 2–4, ontleend aan BARB), waarvan de vorm klaarblijkelijk geïnspireerd is door die van het reeds in de Sumerische cultuur conventionele teken van de baarmoeder (fig. 4, ontleend aan BARB). Dit 'hoefijzer', dat veelvuldig in koeienhorens getransformeerd werd, bleef in het gebied van de Middellandse Zee tevens een symbool van de maansikkel en als zodanig eveneens

vrouwelijk gedetermineerd. De schubben op het lichaam van de slang (fig. 2), de schelpen en de spiralen wijzen op de verbondenheid van de godin met het water – eveneens een symbool van leven en vruchtbaarheid. De figuren op de afbeeldingen 3 en 5 vertonen op de plaats van de spiralen aan de uiteinden, waar men de koppen van de slang vermoedt, cirkels met een centraal geplaatst 'oog'. De betekenis van de dwarse strepen op het slangenlichaam van fig. 3 is onduidelijk. De boven het hoofd divergerende lijnen kunnen stralen voorstellen en tezamen met het cirkelsegment op het voorhoofd op de siderische-lunaire geaardheid van de godin duiden. Op de stenen kraal van de Marowijne zien wij deze divergerende strepen als uitsteeksels van een platte, driehoekige kap, die door haar licht gebogen contouren aan een maansikkel doet denken. Evenals de tweekoppige slang komt de conische hoofdbedekking op oud-Indiaanse beelden vaak voor. Zij wordt algemeen als een teken van de rang van de drager beschouwd. Bij de Indianen van de noordwestkust van Amerika, in Costa Rica, Panamá en Colombia werden de stamhoofden met conische hoofdbedekkingen afgebeeld; goden en voorouders dragen soms twee of drie soortgelijke hoeden boven elkaar. Op de beschilderde keramiek van Nasca (Zuid-Perú) is de conische *hoofdbedekking* een attribuut van een met de vruchtbaarheid van de aarde verband houdend, bovennatuurlijk schepsel.

Het is niet twijfelachtig, dat de conische hoed als teken van rang en waardigheid van de Oude Wereld en wel van Oost-Azië afkomstig is. Wij kunnen echter nauwelijks veronderstellen, dat de eerste primitieve immigranten, die Amerika in de laatste ijstijd van Noordoost-Azië uit bereikten, dit rangteken reeds kenden. Het behoort immers bij een gevorderde sociale structuur en een hogere materiële cultuur. Derhalve mogen wij in deze hoofdbedekking een aanwijzing te meer zien voor een later contact tussen Azië en Amerika. Hoe dan ook: noch de hoofdbedekking, noch de dubbele slang pleit tegen de Indiaanse oorsprong van het object, dat in Suriname gevonden werd. Wij behoeven dus ondanks de stilistische overeenkomsten met oud-Egyptische voorwerpen geenszins aan een transatlantische import te denken, die weliswaar a priori niet uit te sluiten is wegens het feit, dat de van Noord-Afrika naar de noordelijke Guyanakust verlopende Noord-Passaatstroom dit mogelijk gemaakt zou kunnen hebben.

Het Atlantisprobleem is niet opgelost en tot nu toe kon geen enkele aanwijzing voor praehistorische of vroeghistorische contacten tussen de Oude Wereld en Zuid-Amerika de toets van de

wetenschappelijke kritiek doorstaan. Ook de merkwaardige tekening op de stenen kraal is niet als een dergelijke aanwijzing te beschouwen, gezien de parallellen in de oud-Indiaanse kunstnijverheid. Vooral dient opgemerkt te worden, dat een haartooi die het gezicht als een hoefijzer omsluit, bij vele Zuidamerikaanse Indianenstammen, vooral bij die uit het Amazonegebied, reeds in de oudste tijden gebruikelijk was. Wij zien deze haartooi, die thans nog gedragen wordt, reeds bij de klei-figuurtjes van de 4000–4500 jaar oude archaïsche cultuur van San Pablo en Valdivia in Ecuador (fig. 6 en 7 volgens EVANS, MEGGERS & ESTRADA). Fig. 6 vertoont bovendien een sagittale streepvormige tonsuur, die schijnt overeen te komen met de vertikale band boven de neuswortel op fig. 2 en 3. Ook op jongere Indiaanse amuletten wordt de slang met twee koppen herhaaldelijk als hoofdtooi gevonden, vooral in Colombia en Panamá. Grote overeenkomst met de stenen kraal van de Marowijne vertonen de oorsieraden uit donkergrijze steen, die in het Museo Municipal in Guayaquil bewaard worden. Ze stammen van de Ecuadoriaanse provincie Manabi. De gegraveerde tekening stelt een menselijk gelaat voor, dat door een gestileerde slang met twee koppen hoefijzervormig omsloten wordt. Zoals op fig. 3 worden de koppen van deze slang door cirkelvormige verdikkingen aan de uiteinden met centrale 'ogen' aangeduid. Deze paralellen lijken mij bijzonder belangrijk, omdat ik in de culturen van de centrale kust van Ecuador, die tot in het Amerikaanse archaïcum teruggaan, de wortels van de Amazone-Indianenculturen vermoed, waaruit de Surinaamse culturen zijn voortgekomen. Het is een bekend feit, dat tot in de koloniale tijd handelsverbindingen bestonden tussen de middenloop van de Amazonas en Suriname. Vooral de aan de Rio Tapajoz wonende stammen, die vaardige steenbewerkers waren, hebben de produkten van hun kunstnijverheid in het Noorden verhandeld. Kleinplastieken uit Amazoniet-steen, die van deze streek afkomstig zijn, werden herhaaldelijk in Suriname gevonden. Ook in de rijke collectie van de Heer FINDLAY bevinden zich enkele van de Rio Tapajoz afkomstige objecten die in mijn reisverslag *Suriname* zijn afgebeeld en beschreven.

Het lijkt mij dan ook het meest waarschijnlijk, dat de hier beschreven stenen kraal eveneens een importstuk uit het gebied van de Rio Tapajoz is.

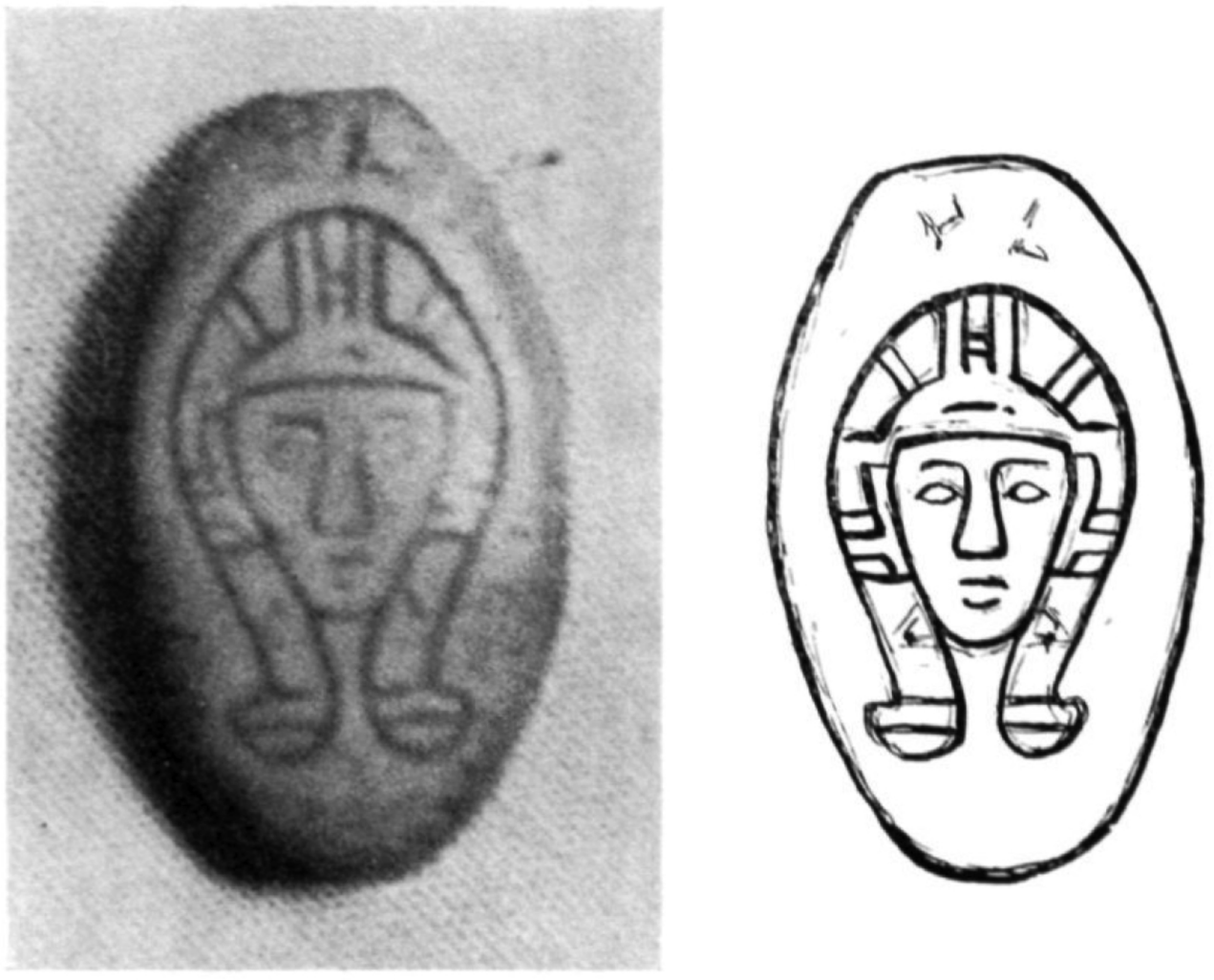

Fig. 1–1a. Stenen kraal uit de collectie FINDLAY, gevonden in het kustgebied van het district Marowijne, met gegraveerde tekening.

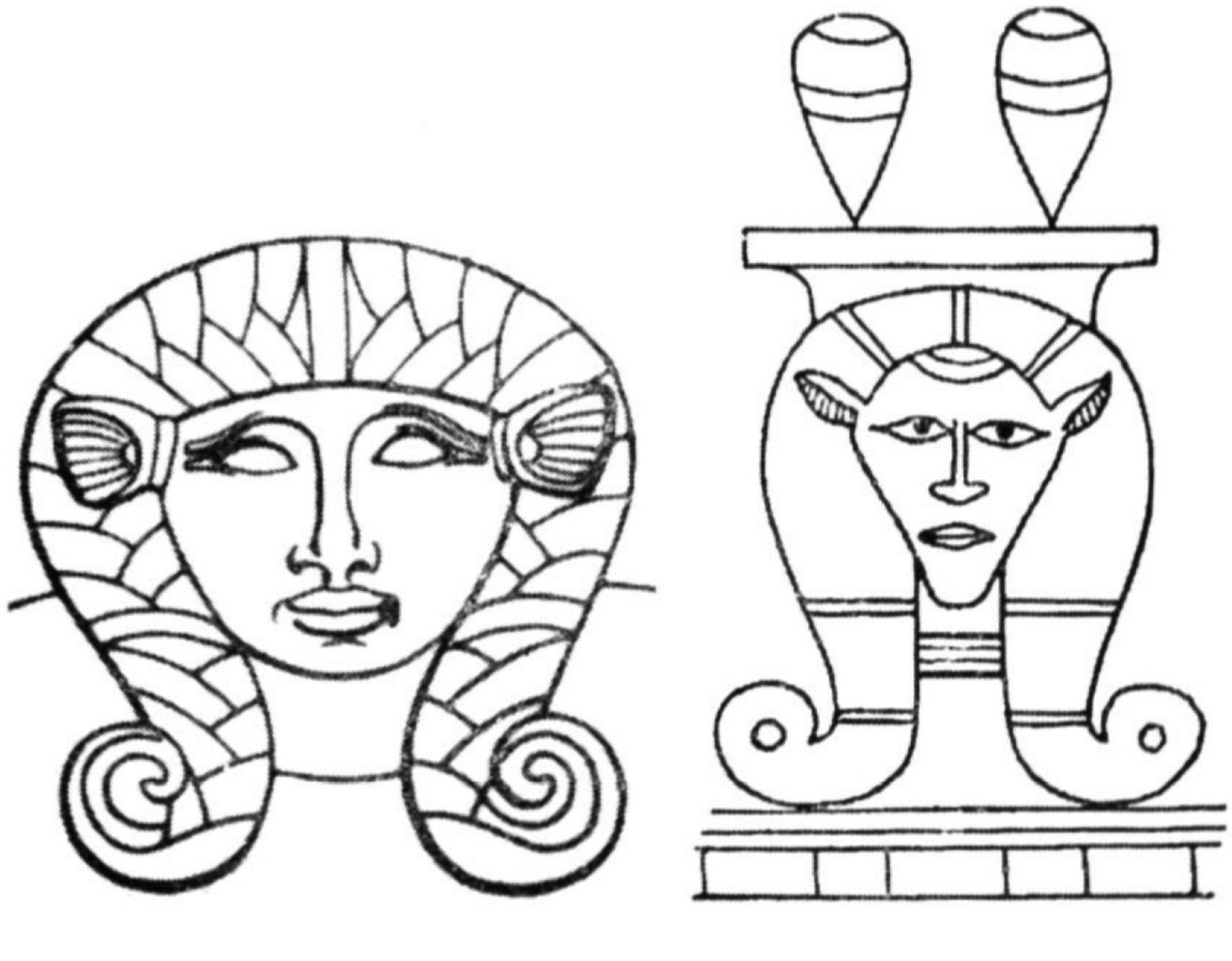

Fig. 2–3. Beelden van de oud-Egyptische en Phoenicische vruchtbaarheidsgodin Hathor (ontleend aan BARB, 1933). Bespreking in de tekst.

Fig. 4–5. Beelden van de oud-Egyptische en Phoenicische vruchtbaarheidsgodin Hathor (ontleend aan BARB, 1933). Bespreking in de tekst.

Fig. 6–7. Klei-figuurtjes van de archaïsche cultuur in Ecuador (volgens EVANS, MEGGERS & ESTRADA, 1959). Bespreking in de tekst.

wetenschappelijke kritiek door

NIEUWE WEST-INDISCHE GIDS *42ste Jaargang*, No. 3, Mei 1963

ERRATA

De onderschriften van Fig. 4–5 tegenover blz. 257 moeten luiden:

Fig. 4 (boven). Hoefijzervormig vruchtbaarheidssymbool op een Babylonische grenssteen (volgens BARB, 1933).

Fig. 5 (links-onder). Oorsieraad uit Manabi, Ecuador (naar een schets door de schrijver).

Op bladzijde 255, regel 6 van onder, leze men 'fig. 2–3', in plaats van 'fig. 2–4'; op bladzijde 257, regel 19, voege men in achter 'tekening': (fig. 5).

de produkten van hun kunstnijverheid in het Noorden verhandeld. Kleinplastieken uit Amazoniet-steen, die van deze streek afkomstig zijn, werden herhaaldelijk in Suriname gevonden. Ook in de rijke collectie van de Heer FINDLAY bevinden zich enkele van de Rio Tapajoz afkomstige objecten die in mijn reisverslag *Suriname* zijn afgebeeld en beschreven.

Het lijkt mij dan ook het meest waarschijnlijk, dat de hier beschreven stenen kraal eveneens een importstuk uit het gebied van de Rio Tapajoz is.

In augustus 1962 heeft de Heer Findlay mij, bij het 35e Internationale Amerikanistencongres in Mexico de beschreven kraal getoond. De vraag naar de oorsprong van dit object zou slechts door een wetenschappelijk onderzoek van het materiaal (dat op Egyptisch glas geleek) te beantwoorden zijn.

LITERATUUR

BARB, A. A.: Diva Matrix. *Journal of the Warburg & Courtauld Institutes 16*, London, 1933, p. 193–238.

EVANS, Cl. & MEGGERS, B. & ESTRADA, E.: *Cultura Valdivia*. Museo E. Estrada, Guayaquil, 1959.

FERIZ, H.: *Suriname*. Kon. Instituut v.d. Tropen, Amsterdam, 1957.

ZEVALLOS MENENDEZ, C. & HOLM, O.: *Excavationes arqueológicas en San Pablo*. Casa de la Cultura, Guayaquil, 1960.

SUMMARY

A REMARKABLE STONE BEAD FROM SURINAM

The photograph of a stone bead, found in the coastal area of Marowijne District, Surinam, and now in the collection of G. FINDLAY, Paramaribo, is discussed. The picture engraved on both sides of this bead (Fig. 1) is very unusual, and is reminiscent in style of representations from the Sumerian and Egyptian cultural region. The writer considers it probable that the bead was imported from the area of the Rio Tapajoz, Brazil.

J. VOORHOEVE

DE NALATENSCHAP VAN A. H. A. MAMIN, 1804–1837, EN DE PLANTAGE VROUWENVLIJT

DE SURINAMICA VAN HET SURINAAMS MUSEUM II [1]

Op de kerkzolder van de Grotestadskerk der Evangelische Broedergemeente in Paramaribo werd aangetroffen een cederhouten kist met diverse papieren, behorende tot de boedel Aubin Henri August Mamin, in leven directeur van enkele Surinaamse plantages en mede-eigenaar van de plantage Vrouwenvlijt cum annexis in de Hoer Helenakreek in Suriname. Aubin Mamin stierf 1 januari 1837 op zeer jonge leeftijd, ongehuwd en zonder wettig nakomelingschap. Hij vermaakte per testament van ultimo december 1836 zijn nalatenschap aan zijn vriend J. L. V. Karseboom, administrateur van plantages in Suriname. Deze echter weigerde de erfenis te aanvaarden.

Dit laatste was begrijpelijk. Er rustte namelijk een zware hypotheek op de plantage Vrouwenvlijt en ook in de persoonlijke sfeer had Mamin niet de naam zijn schulden trouw te betalen. Zijn studie in Utrecht had hij moeten afbreken, omdat zijn schuldeisers te lastig werden.

Op de plantage Vrouwenvlijt c.a. (voor de helft bezit van Mamin) rustte een hypothecaire schuld van f. 106.000. De waarde van deze oude plantage was twijfelachtig. De eigenlijke plantage Vrouwenvlijt bestond uit 354 akkers, beplant met koffie en bananen, waarvan vele koffiebomen echter al 80 jaar oud waren en weinig rendabel. Diverse stukken waren reeds verlaten. De hierbij behorende plantages Montauban, Hulp en Nieuwe Grond waren verlaten of onbewerkt. Slechts de hierbij behorende plantage Hoopwijk van 160 akkers van ten hoogste 14 jaar oud zal enigszins rendabel geweest zijn. De gebouwen waren weinig waard en moesten nodig vernieuwd worden. Het grootste kapitaal bestond uit de slavenmacht van, ten tijde van het testament, 159 slaven. In 1849 waren er nog maar 127 van over. Vrouwenvlijt kon dus moeilijk voor een bloeiende plantage doorgaan. De directeur H. T. de Jonge (na de dood van Mamin vervangen) klaagde dat hij met deze plantage zo weinig kon bereiken en zijn krachten graag aan iets beters zou wijden.

Wanneer wij de winst- en verliescijfers van 1840–1850 vergelijken, dan

[1] Zie voor I, *N.W.I.G. 40*, 1960, p. 28.

krijgen wij het volgende globale overzicht in guldens: + 700 + 650 — 775 + 800 — 2500 — 2000 + 500 + 600 — 1200 + 500 — 200 (dat is ongeveer f. 3000 verlies in tien jaar). En dan wordt er over aflossing van de hypothecaire schuld niet eens gedacht. De plantage wordt op 20/9 1849 verkocht voor f. 15.000, een fractie dus van de hypothecaire schuld. Hiervan komt de helft aan de boedel Mamin, waardoor het saldo kas van de boedel stijgt tot f. 17.941,10 onder reserve van het recht van successie van f. 1.028,01. De eventuele erfgenamen mogen dus een kleine f. 17.000 verwachten tegen een hypothecaire schuld van f. 106.000 en nog andere pretentiën. De weigering van Karseboom om de erfenis te aanvaarden schijnt dus zakelijk gezien juist te zijn geweest.

In het testament wordt bij overlijden van Karseboom als tweede erfgenaam genoemd de Moravische Broedergemeente in Suriname. In 1851 begint de Broedergemeente moeite te doen de erfenis van Karseboom te kunnen overnemen voor zijn overlijden. Hiertoe wordt tussen beide partijen een overeenkomst gesloten. Karseboom ziet af van de erfenis ten behoeve van de Moravische Broedergemeente, maar deze verbindt zich om het haar overgemaakte saldo kas in Europa op rente te zetten en de rente uit te keren aan Karseboom tot diens overlijden. Hierna vervalt rente en kapitaal aan de Broedergemeente, behoudens natuurlijk steeds het geval dat het kapitaal aan de crediteuren moet worden uitbetaald. In 1852 wordt de boedel overgenomen, nadat eerst nog eens alle crediteuren zijn opgeroepen.

In 1854 beginnen de hypotheekhouders tegen de Broedergemeente te procederen. Dit proces wordt in hoger beroep tot voor de Hoge Raad in Nederland gevoerd. Einde 1859 komt het pas tot een uitspraak, waarbij de Broedergemeente in het gelijk wordt gesteld. De fungerende directeur van de hypotheek bleek namelijk niet door de voltallige vergadering van aandeelhouders gekozen en werd daarom niet gerechtigd verklaard om te procederen. De Broedergemeente die zich steeds wenste te beroepen op exceptie van verjaring, werd op geheel andere wijze in het gelijk gesteld en het moet de crediteuren niet mogelijk zijn geweest in onderlinge overeenstemming een nieuw proces te beginnen.

Het bovenstaande verklaart waarom het interessante plantage-archief op de kerkzolder van de Moravische Broedergemeente werd aangetroffen. Het archief werd in bruikleen afgestaan aan het Surinaams Museum, waar het in de oorspronkelijke kist bewaard wordt. De kist bevat na herordening de volgende afdelingen:

I *Inventarissen van plantage Vrouwenvlijt*

1 per 15 jan. 1837
2 per 20 maart 1837
3 per 30 juni 1837
4 per 31 dec. 1837
5 per 7 sept. 1838
6 per 30 april 1841
7 per 31 juli 1843

II *Maandlijsten van plantage Vrouwenvlijt*

1 1834 (febr.–dec.)
2 1835
3 1836 (april-dec.)
4 1837 (met 2 driemaandelijkse overzichten)
5 1838
6 1839
7 1840
8 1841
9 1842
10 1843
11 1844
12 1845
13 1846
14 1847
15 1848
16 1849 (jan.–sept.).

III *Verantwoordrekeningen van plantage Vrouwenvlijt*

1 1 jan.–31 dec. 1836
2 1 jan.–31 dec. 1837
3 1 jan.–31 dec. 1838
4 1 jan.–31 dec. 1839
5 1 jan.–31 aug. 1840
6 1 sept. 1840–31 dec. 1841.
7 1 jan. 1842–31 dec. 1843
8 1 jan. 1844–31 dec. 1845
9 1 jan.–31 dec. 1846
10 1 jan.–31 dec. 1847
11 1 jan.–31 dec. 1848
12 1 jan.–20 sept. 1849

IV *Kwitantiën verifiërende de kas der verantwoordrekening*

1	13 kwitantiën	1837	*7*	43 kwitantiën	1844/1845
2	16 id.	1838	*8*	19 id.	1846
3	22 id.	1839	*9*	15 id.	1847
4	16 id.	1840 (tot 31 aug.)	*10*	18 id.	1848
5	25 id.	1 sept. 1840/1841	*11*	16 id.	1849 (tot 20 sept.)
6	37 id.	1842/1843			

V *Afwikkeling boedel Mamin*

1 Verkooprekening pl. Vrouwenvlijt 20 sept. 1849
2 Nadere kasrekening pl. Vrouwenvlijt 21/9 1849–18/9 1851.
3 23 kwitantiën daarbij.
4 Staat en beschrijving mitsgaders rekening en verantwoording des boedels 1/1 1837–31/8 1840.
5 Stukken daartoe behorend: a. 4 stuks verkooprekeningen, b. 7 stuks aangetekende pretentiën, c. 5 stuks aangetekende pretentiën, d. 8 stuks kwitantiën, e. rekening-courant met J. L. V. Karsseboom en bijbehorende stukken.
6 Rekening-courant van deze boedel 1/9 1840–22/6 1841.
7 Copie dictum fungerende curators contra crediteuren van deze boedel 20/3 1841.
8 Nadere kasrekening des boedels 23/6 1841–26/7 1851.
9 Acht kwitantiën daarbij.
10 Rekening-courant met Pichot (administrateur wederhelft Vrouwenvlijt) 20/9 1849.

11 Vier nadere kwitantiën ten laste van de boedel.
12 Memorie van fungerende curator.
13 Acte consent ter afbetaling preferente en concurrente crediteuren.
14 Drie stuks missiven van de procureur generaal aan de fungerende curator over de slavin Neeltje.
15 Vier stukken in zake de manumittering van de slaven Page en Bonheur.

VI *Overname boedel Mamin door Moravische Broedergemeente*

1 Acte opening testament Mamin 1/1 1837.
2 Gouv. resolutie 23/4 1851 met autorisatie tot aanvaarding boedel Mamin ten behoeve van de Moravische Broedergemeente.
3 Acte afziening van de boedel Mamin door J. L. V. Karsseboom 16/5 1851.
4 Overeenkomst tussen J. L. V. Karsseboom en de Moravische Broedergemeente bij afziening van de boedel 3/6 1851.
5 Gouv. resolutie 27/5 1851 met autorisatie om vrij van leges en zegels te procederen.
6 Brieven beneficie van inventaris tot aanvaarden boedel Mamin 27/6 1851.
7 Dispositie 5/7 1851 autorisatie aan de curator tot overgave van de boedel Mamin.
8 Dagvaarding belanghebbenden bij de boedel Mamin 4/7 1851.
9 Acte cautie gesteld door Moravische Broedergemeente 26/7 1851.
10 Concept acte acquit en decharge voor de curator.
11 Arrest 12/8 1851 default tegen niet gecompareerde belanghebbenden.
12 Arrest 11/5 1852 interinement van verzochte brieven van beneficie van inventaris.
13 Kwitantie van voldane zegelkosten 9/7 1852.
14 Pakket van 4 brieven van E. A. van Emden en G. de Meinertshagen (1851–1853) over deze boedel.
15 Declaraties van de advocaat E. A. van Emden in zake overdracht boedel Mamin.

VII *Stukken in zake proces aandeelhouders Vrouwenvlijt contra de Moravische Broedergemeente*

1 Brief procureur Wesenhagen aan Moravische Broedergemeente 9/3 1854.
2 Concept request om ook verder vrij van leges en zegels te mogen procederen.
3 Acte cautie gesteld door G. J. A. Bosch Reitz voor proceskosten door de Moravische Broedergemeente 9/12 1854.
4 Kopy eis van procureur Wesenhagen.
5 Acte 1/7 1776 omtrent ontvangst geld der eerste hypotheek op Vrouwenvlijt c.a.
6 Acte 27/1 1777 eerste hypotheek op Vrouwenvlijt c.a.
7 Acte continuatie der negotiatie 1/3 1791 met benoeming van twee commissarissen.
7a Acte hypotheek 27/6 1792 op de nieuwe grond bij pl. Vrouwenvlijt.
8 Ongewaarmerkte lijst van aandeelhouders eerste hypotheek.

9 Acte 11/10 1837 met aanstelling van Hodshon en Luden als commissarissen.
10 Proces-verbaal der algemene vergadering van aandeelhouders 2/6 1847 met benoeming van G. C. Bosch Reitz tot directeur.
11 Procuratie van de directeur G. C. Bosch Reitz op G. J. A. Bosch Reitz 23/7 1852.
12 Arrest van de Hoge Raad der Nederlanden 18/11 1859.
13 Declaraties van de procureur S. van Praag.

VIII *Familiepapieren uit de familie Mamin*

1 Kopy testament of codicil Mr. C. Nering Bögel 17/2 1800 met onderhandse onvolledige kopy.
2 Extract kerkelijk register Anholt met doopbewijs Valentina Christina Laurentia Mamin, geb. 31/5 1803, met afschrift en vertaling.
3 Extract kerkelijk register Anholt met doopbewijs Aubinus Henrich Augustus Mamin, geboren 31/9 1804, met vertaling.
4 Handgeschreven aantekeningen tot het testament van V. C. L. Mamin met codicil van 19/8 1833, aantekeningen omtrent het overmaken van persoonlijke bezittingen en rekening.
5 Acte inventarisatie nalatenschap V. C. L. Mamin met lijsten van goederen.
6 Acte aanvaarding nalatenschap door A. H. A. Mamin 2/10 1833.
7 Acte verzegeling nalatenschap van A. H. A. Mamin 1/1 1837.
8 Acte inventarisatie nalatenschap van A. H. A. Mamin 5/1 1837 met vier lijsten van goederen.
9 Vier inventarissen van papieren uit de boedel A. H. A. Mamin.
10 Bewijzen dat A. H. A. Mamin het instituut te Elburg en de hogeschool te Utrecht heeft bezocht.
11 Vier stuks inventarissen van linnengoed en 2 stuks inventarissen van boekenbezit A. H. A. Mamin.

IX *Zakelijke papieren A. H. A. Mamin* (*meest niet over plantage Vrouwenvlijt*)

1 Copie maandlijst pl. Spieringshoek aug. 1830.
2 Copie maandlijst pl. Nieuw Levant aug. 1831.
3 Concept maandlijst 1/7–30/9 1831 (ws. pl. Nieuw Levant).
4 Concept maandlijsten pl. Akkerboom aug. 1832, 23/9–31/10 1832, nov. 1832, dec. 1832.
5 Maandlijstenboek pl. Akkerboom 23/10–31/12 1832.
6 Maandlijstenboek pl. Akkerboom 1833.
7 Maandlijstenboek pl. Akkerboom 1/1–28/2 1834.
8 Maandlijstenboek pl. Lust en Rust 11/2–30/9 1834.
9 Maandlijstenboek pl. Lust en Rust 1834 en 1835.
10 Maandlijst pl. Lust en Rust dec. 1835.
11 Maandlijstenboek pl. Lust en Rust 1/1–31/3 1836.
12 Twee stuks copie inventarissen pl. Akkerboom: a. bij overname der directie 12/9 1832, b. bij overgave der directie 1/3 1834.
13 Vier stuks copie inventarissen pl. Lust en Rust: a. bij verkoop aandelen 8/2 1834, b. bij overname der directie 10/2 1834, c. bij overgave der directie 1/4 1836, d. ongedateerd.
14 Werkjournaal pl. Zoelen 23/7–19/8 1831.

15 Drie werkjournalen 3/7 1831–12/7 1832.
16 Koffiestampboekje pl. Nieuw Levant 15/9 1831–13/2 1832, met nota's over geleverde koffie en over de taken der slavinnen.
17 Drie stuks aantekeningen voor inventarisatie van gronden.
18 Verslagboekje der pl. Akkerboom 1833.
19 Drie aantekenboekjes over koffiepluk en bewerking op pl. Akkerboom.
20 Overzicht van veldwerken pl. Akkerboom 22/9–31/10 1832 en 1832/33.
21 Aantekeningen met betrekking tot pl. Akkerboom: a. over timmergereedschap, b. over aan slaven uitgedeelde goederen, c. over te bestellen en ontvangen goederen en medicijnen, d. ziekenjournaal 1832/33, e. over functies der slaven, f. verrekening.
22 Twee ongedateerde lijsten: a. van geleverd hout, b. inventaris van goederen in het magazijn.
23 Verslagboekje pl. Lust en Rust 1834.
24 Koffieboekje pl. Lust en Rust 1834.
25 Zoutrekening pl. Lust en Rust 11/2–16/9 1834.
26 Grondboekje pl. Lust en Rust 1835.
27 Koffieplukboekje pl. Lust en Rust 1836.
28 Vier lijsten van aan Monkie ter behandeling gezonden zieke slaven 1835/36.
29 Alfabetische lijst van zieke slaven 1836.
30 Aantekeningen over pl. Lust en Rust: a. rekening-courant met Belwaarde 1835, b. 3 lijsten van aan de slaven uitgedeelde goederen, c. lijst van benodigde en ontvangen goederen.
31 Twee stuks ontvangsten en uitgaven boekjes.
32 Slavenlijsten: a. 3 van Spieringshoek, b. 1 van onbekende plantage, c. 1 van Akkerboom, d. 4 van Lust en Rust, e. 1 van Vrouwenvlijt.
33 Opgaven aan de kapiteins der burgerdivisie: a. 4 van Akkerboom, b. 2 van Lust en Rust, c. 2 van Dordrecht, d. niet ingevulde opgave van overleden blanke personen.

De plantage Vrouwenvlijt was oorspronkelijk het eigendom van Aubin Nepveu. Deze stamde uit een voor Suriname bekende Hugenotenfamilie. Bij de herroeping van het edict van Nantes waren zijn grootouders Aubin Nepveu en Anna Baron naar Holland uitgeweken. De gebroeders Jean, Louis Pierre en Aubin Nepveu waren hun kleinkinderen en ten tijde van Mauricius reeds in Suriname. Jean werd in 1742 secretaris van Mauricius en na vele hoge functies bekleed te hebben (hij was onder meer gouverneur generaal a.i.) werd hij in 1770 gouverneur van Suriname.[1]

Het eerste gedeelte van de latere koffieplantage Vrouwenvlijt werd 17/1 1760 aan Aubin Nepveu uitgegeven. Hij ontving een warande voor 100 akkers aan de Hoer Helenakreek linkerhand in het opvaren, grenzend aan het land van Andree Foulquier. Op 17/5 1764 ontving hij nog 100 daarnaast gelegen akkers. De eerste 100 akkers waren toen reeds beplant met cacaobomen en kost. Op 6 april 1787 vragen de administrateurs van de plantage Vrouwenvlijt namens de erven Aubin Nepveu nog een stuk grond in de buurt aan. Dit request is belangrijk, omdat het ons een inzicht vergunt in de groei der plantage. Het blijkt dat Aubin Nepveu zelf, om kostgronden aan te leggen, een stuk land van 200 akkers had gekocht,

---

[1] *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*, 1915, s. v. Nepveu, p. 507.

genaamd De Hulp, gelegen aan het kanaal dat uitmondde in de Hoer Helenakreek; dat hierna de erven nog een stuk van 400 akkers kochten, genaamd Montauban (een concessie van wijlen de heer Arabel); dat deze nieuw verworven 600 akkers "zodanig met zandritsen bevonden zijn doorsneeden, dat er weinig strookjes tamelijk land tusschen beide lopen, en die met weinig off geen succes tot kost kunnen gecultiveerd worden."

De nieuw verworven gronden hadden dus weinig waarde en daarom verzocht Mr. Carel Nering Bögel (gehuwd met de vermoedelijk universele erfgename Susanna Maria Nepveu) reeds in 1780 een nieuw stuk grond aan het verder te delven kanaal. Waarschijnlijk per warande van 24/3 1784 ontving Pierre Ferrand een stuk land aldaar. In 1787 ontving Nering Bögel een stuk land van 500 akkers naast het stuk van Ferrand. Op 10/5 1802 verwierven de erven Ferrand een stuk van 300 akkers achterland voor hun tussen de gronden van plantage Vrouwenvlijt ingeklemde land.[1]

Deze gegevens zijn noodzakelijk om inzicht te verkrijgen in de ontstaansgeschiedenis van de plantage Vrouwenvlijt, al was het niet mogelijk deze gegevens geheel in overeenstemming te brengen met de inventarisatie van gronden in 1837. Daar wordt van Vrouwenvlijt zelf 300 akkkers opgegeven (tegen 200 in de waranden van 1760 en 1764), voor de Hulp 300 akkers (tegen 200 in de waranden) en voor Montauban het gelijke aantal van 400 akkers. Dan wordt nog in de inventaris een stuk van 500 akkers genoemd onder de naam Nieuwe Grond. Dit moet het in 1787 verworven stuk naast Ferrand zijn. In de door Carel Nering Bögel gesloten hypotheek van 29/1 1777 op zijn plantages wordt dit stuk nog niet genoemd. Bij de continuering der negotiatie op 1/3 1791 worden echter de kosten voor het delven "van een formidabel kanaal ter lozing van de nieuw verworven akkers" aangevoerd om de niet tijdige aflossing der hypotheek te verklaren. Op 27/6 1792 wordt een 'Nieuwe Grond' van 500 akkers als onderpand aan de hypotheekhouders per acte overgegeven. Het is duidelijk dat het hier om het nieuw verworven stuk gaat, dat toen dus de naam van Nieuwe Grond had gekregen.

De inventarisatie van gronden uit 1837 noemt nog een tot Vrouwenvlijt behorende plantage Hoopwijk. Deze is in 1792 nog niet genoemd als onderpand der hypothecaire lening. Het is duidelijk dat deze naast Vrouwenvlijt gelegen plantage na die datum is aangekocht of verworven. Op de inventaris van 1837 wordt achter Hulp en Montauban opgegeven: verlaten en onbewerkt. Het gaat hier dus om voor de landbouw praktisch waardeloze stukken grond.

Carel Nering Bögel (overleden 3/10 1802) verwierf zich het plantagecomplex door zijn huwelijk met Suzanna Maria Nepveu. Hoewel hij later gescheiden van haar leefde, behield hij toch volledige zeggenschap over de plantage. Hij had met haar twee kinderen: Aubin Nering Bögel en Suzanna Agathe Henriëtta Bögel. Per testament van 9/6 1785 en het daarbij behorende

[1] Gegevens uit het archief van het Domeinkantoor te Paramaribo, verzameling waranden op datum geordend.

codicil van 17/2 1800 erfden deze kinderen tezamen de plantage, die niet verkocht zou mogen worden alvorens de hypotheek was afgelost. Aubin Nering Bögel was gehuwd met C. O. S. van der Hoop en had een dochter Mina, gehuwd met Unico Wilkens, die later de helft van Vrouwenvlijt voor zijn schoonmoeder zou beheren. Suzanna Bögel was reeds vermogend door een eerste huwelijk en was ten tijde van het codicil voor de tweede maal getrouwd met J. J. H. Mamin, een Zwitser die zich in 1787 als vaandrig te Utrecht moet hebben bevonden. Uit dit huwelijk werden vijf kinderen geboren: Claire Otheline Henriëtte geb. 1801 en gestorven 1/2 1818 te Amsterdam; Elise geb. tussen 1801 en 1803 en gestorven 1811 in Suriname; Valentine Christina Laurentia geb. 3/5 1803 te Anholt in Duitsland en gestorven 27/9 1833 te Paramaribo; Aubinus Henrich Augustus (volgens zijn officiële doopnamen) geb. 13/9 1804 te Anholt en gestorven 1/1 1837 te Paramaribo; en nog een vroeggestorven kind waarvan wij de naam niet kennen.

De familie Mamin moet grote financiële verliezen hebben geleden in de tijd dat zij in Duitsland (Anholt) vertoefde, waardoor zij zich omstreeks 1810 gedwongen zag naar Suriname te vertrekken om daar te leven van de opbrengst van de plantage Vrouwenvlijt, of om die daar te verkopen en met dat geld in Amerika een nieuw bestaan op te bouwen. Reeds in 1811 stierven Suzanna Bögel en haar kind Elise. J. J. H. Mamin stierf in 1814. Oom en tante Bögel (Aubin Nering Bögel was toen controleur der belastingen in Suriname) namen de drie wezen tot zich. In 1817 zonden zij de kinderen naar Nederland, waar de meisjes op een kostschool in Amsterdam en Aubin op een instituut in Elburg werden geplaatst. Deze kinderen waren voor de helft eigenaar van de plantage Vrouwenvlijt, voor de andere helft bezaten hun oom en tante deze plantage. De oom Aubin Nering Bögel stierf in 1821. Zijn weduwe ging voort de kinderen te onderhouden (Claire was inmiddels aan de mazelen overleden), uiteraard op kosten van het halve aandeel Vrouwenvlijt. Volgens haar moest zij uit eigen middelen bijpassen voor de opvoeding der wezen, hoewel dit later door de kinderen wordt betwijfeld. Het is echter wel waarschijnlijk, want na de dood van Mamin Sr. schijnt de plantage in een ergerlijke staat van verwaarlozing aangetroffen te zijn, zeker mede door de schuld van Mamin.

In 1820 heeft Aubin de beslissing genomen om in plaats van in de militaire dienst te gaan, rechten te gaan studeren aan de Utrecht-

se academie. Hij begon zich toen op de studie van het Latijn toe te leggen. In 1824 studeerde hij in Utrecht. Dat jaar zijn ook zijn tante Nering Bögel-van der Hoop en zijn nichtje Mina naar Nederland gekomen.

Aubin Mamin moet een vrolijk student zijn geweest, die zich echter rijker waande dan hij was. Talloos zijn de vragen om voorschotten. De administrateur Karseboom laat hem echter steeds duidelijker voelen, dat hij zal moeten rondkomen van zijn toelage. Dit lukt hem niet, want in 1829 moet hij zich schuil houden voor zijn crediteuren. De familie is niet meer te overtuigen van zijn studiezin en in 1830 vertrekt hij daarom overhaast naar Suriname zonder zijn studie te hebben beëindigd. Dit was voor hem de enige uitweg. Ondanks zijn wat zorgeloos karakter, of misschien wel juist daardoor, scheen iedereen hem graag te mogen. Hij wordt dan ook graag in Suriname in de gelegenheid gesteld om zijn waarde als planter te bewijzen.

Op 23/8 1830 wordt hij aangesteld als blankofficier op de plantage Spieringshoek tegen een gage van f. 150 per jaar. Uit de door hem in het begin genoteerde uitgaven blijkt hij nog steeds dezelfde charmeur te zijn. De slavin Ajouba ontvangt voortdurend geldgeschenken van zijn toch al karig loon. In 1832 is de slavin Amimba de uitverkorene en hij tracht hemel en aarde te bewegen om haar bij hem op de plantage te krijgen. Op het eind van zijn jonge leven scheen een zekere Neeltje de prima inter pares. Hij schenkt haar bij testament de vrijheid, wat nog een hele nare nasleep zal krijgen. Neeltje heeft zich namelijk na zijn dood zeer misdragen en werd zelfs tot dwangarbeid veroordeeld. Men vraagt zich af, of men in zulk een geval nog wel aan de testamentaire beschikkingen kan voldoen.

Op 10/9 1831 wordt Aubin aangesteld als blankofficier op de plantage Nieuw Levant tegen eenzelfde gage. Op 22/9 1832 krijgt hij de post van directeur op de plantage Akkerboom, welke post hij tot 1/3 1834 vervult. Dit is een zeer grote vooruitgang (ook financieel) en hij zal zich zulk een snelle promotie ook wel waard gemaakt hebben. Zijn superieuren zijn zeer over hem tevreden. Vanaf 10/2 1834 wordt hij genoemd als directeur van de plantage Lust en Rust, tot 1/4 1836. Hierna werd hij aangesteld als directeur op de plantage Spieringshoek, waar hij vroeger als blankofficier werkte. Deze post vervult hij tot zijn dood.

Zijn enig overgebleven zuster Valentine reisde hem in 1831 ondanks de waarschuwingen van vrienden achterna, om zijn huishouden te besturen. Zij komt uit de correspondentie naar voren

als een typische 19de eeuwse femme savante, dwepend met filosofie, theologie en vriendinnen. De bekende arts Constantin Hering schrijft haar zelfs een uitvoerige brief om haar in verband met haar gezondheid te waarschuwen tegen haar naar zijn oordeel overdreven ideeën. Zij kan deze levensproblemen beter aan de mannen overlaten en zich alleen met haar huishouden bemoeien en dan liefst zo snel mogelijk trouwen.

Na haar dood in 1833 is Aubin Mamin de enig overgeblevene van de Surinaamse familie Mamin, ook de enige erfgenaam van het halve aandeel in de plantage Vrouwenvlijt. Hij zelf had ook een wankele gezondheid en was veel ziek. Toch schijnt men hem in zijn werk zeer te waarderen. Deze Mamin blijkt een brievenmaniak te zijn geweest. Er zijn wel niet zoveel copieën van zijn eigen brieven bewaard gebleven, zoveel te meer echter de aan hem gerichte brieven. Hij bewaarde tot de meest onbeduidende kattebelletjes zorgvuldig. Daarom bevat het archief Mamin een dikke bundel brieven. Deze brieven geven een aardig beeld van het leven van een Surinaamse planter in het begin van de 19de eeuw.

SUMMARY

THE ESTATE LEFT BY A. H. A. MAMIN, 1804–1837, AND VROUWENVLIJT PLANTATION

The present article is the second result of the author's researches in the 'Surinamica' collection of the Surinaams Museum. It deals with various papers belonging to the property and effects left by Aubin Henri August Mamin, the manager of some plantations in Surinam and part-owner of Vrouwenvlijt Plantation.

A number of details are given concerning Vrouwenvlijt Plantation and the Suriname family of Mamin arising from examination of the plantation records, which were found in the attic of the Moravian Church at Paramaribo.

JAN VOORHOEVE

W. E. H. WINKELS: BLANKOF'CIER MET PALET EN PAPIER

DE SURINAMICA VAN HET SURINAAMS MUSEUM III [1]

De geschiedenisboeken schetsen geen bijzonder fraai beeld van het Surinaamse plantageleven. En in het bijzonder komen de directeuren en blanke opzichters er niet zo goed af. Daar is ongetwijfeld reden toe geweest. Suriname was een wingewest, waar de blanken over het algemeen kwamen om snel rijk te worden. Veel culturele belangstelling moest men onder hen niet zoeken. Al eerder mocht ik wijzen op een markante uitzondering, de planter-dichter PAUL FRANÇOIS ROOS.[2] Nu wilde ik speciale aandacht schenken aan de planter-schilder WILLEM EDUARD HERMAN WINKELS, wiens werk bij de opheffing van de Landsbibliotheek in bruikleen werd afgestaan aan het Surinaams Museum te Paramaribo. Deze figuur is des te belangrijker, waar tot nog toe over Surinaamse schilders en tekenaars zo weinig bekend is geworden.

Sub voce plaatwerken vindt men in de *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië* een kort artikel opgenomen, waarin verwezen wordt naar de studie van H.F.C. ten Kate,[3] maar verder slechts een opgave gegeven wordt van het tot dan toe bekende materiaal. Alleen sub voce Benoit vindt men een der Surinaamse tekenaars afzonderlijk behandeld. Winkels wordt in dit artikel uit de Encyclopaedie slechts even genoemd (met verkeerde voorletters), maar verder niet besproken. J. H. Maronier heeft in latere tijd in een lacune voorzien door het werk van A. Borret

---

[1] Zie voor I, *N.W.I.G. 40*, 1960, p. 28 en voor II, *42*, 1963, p. 259.
Veel hulp werd ondervonden van de heer H. C. VAN RENSELAAR, die het op p. 284 onder III genoemde manuscript bestudeerde.

[2] J. VOORHOEVE, Paul François Roos (1751–1805). De Surinaamse plantersletterkunde uit de 18de eeuw. *Nwe Taalgids 48*, 1955, pp. 198–203.

[3] H. F. C. TEN KATE, Schilder-teekenaars in Ned. Oost- en West-Indië en hun beteekenis voor de land- en volkenkunde. *Bijdr. Taal- Land- en Volkenkunde 67*, 1913, pp. 441–515.

(uit de prentenverzameling van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde) aan een afzonderlijke beschouwing te onderwerpen.[1] Het werk van Winkels verdient zeker ook speciale vermelding.

In het Surinaams Museum bevindt zich een map met 54 (van de oorspronkelijke 60) gedeeltelijk met vernis bijgewerkte waterverf- en enkele potloodtekeningen, gemaakt tussen de jaren 1839 en 1876, over zeer verscheiden onderwerpen. Verrassend was de ontdekking van een aparte bundel met vernis bijgewerkte waterverftekeningen, gesigneerd Mr Furet, eveneens aanwezig in het Surinaams Museum. Deze tekeningen moeten ook van Winkels zijn. Behalve uit handschrift en techniek is dit op te maken uit de no's 55 en 56 uit de map van Winkels. Deze tekeningen werden namelijk gesigneerd met Winkels, maar de bijschriften met Furet. Wij nemen op grond hiervan aan dat Furet een pseudoniem was van Winkels.

In het bezit van een particulier te Paramaribo vonden wij voorts een manuscript van Winkels getiteld 'De Kolonie Suriname: Indrukken en schetsen', bestaande uit 261 gepagineerde foliovellen, recto-verso beschreven, met 42 opgeplakte waterverftekeningen.

De map van Winkels bevat tekeningen van het landschap, van plantages en het stadsleven, van Indianen en bosnegers en een serie zorgvuldig uitgewerkte tekeningen van stadstypen, waarbij vooral aan de costumes grote aandacht werd gegeven. Men zie in het bizonder de bladen 21 tot 24 (alle in 1876 ontstaan). Hieronder vindt men een van de zeldzame uitbeeldingen van een Chinese emigrant in zijn traditionele kleding.[2]

De bundel van Mr Furet onder de titel 'De Toover-lantaarn' [3] bevat een serie van 18 ovale prenten over het leven van een blankofficier in Suriname, uitermate scherp en satirisch weergegeven. Winkels tekende deze serie prenten in 1840, toen hij zelf als blankofficier werkzaam was. Hij moet een sterk satirische geest geweest zijn. In de grote map vinden wij onder de nummers 39, 55 en 56 een serie ongemeen scherpe spotprenten op de sociale verhoudingen na de emancipatie. Het blad no. 53 hekelt de ontwikkelingsplannen van de gouverneur en het blad no. 54 de

---

[1] J. H. MARONIER, Surinaamse aquarellen en tekeningen van A. Borret. *Bijdr. Taal-, Land- en Volkenkunde III*, 1955, pp. 1–5.

[2] Zie de hierbij gereproduceerde plaat 3.

[3] Zie de hierbij gereproduceerde plaat 1.

rasmenging in Suriname.[1] Alleen deze satirische prenten reeds maken de verzameling waardevol. Zelden vindt men zulk een scherp en openhartig commentaar op de Surinaamse toestanden. Bij de Toover-lantaarn voegde hij een apart deeltje uitvoerige bijschriften, die op zichzelf reeds de moeite waard zijn. Zoveel mogelijk worden de uitgebeelde personen sprekend ingevoerd, en het gebroken Nederlands en het Negerengels, dat de slaven spreken, leert ons het taalgebruik van die dagen beter kennen.

De waterverftekeningen uit het manuscript beslaan een menigte onderwerpen: landschap, plantages, Indianen, slaven, stadstypen, militairen, stadsgezichten. Bijzonder interessant zijn de afbeeldingen van een der eerste Hindostaanse contractarbeiders, een Hernhutter-zuster in typische klederdracht, Indiaanse ethnografica. Verschillende landschaps- en plantagetekeningen werden vervaardigd naar oude prenten uit het einde van de 18de eeuw.

De prenten uit het manuscript werden met toestemming van de eigenaar gefotografeerd in kleuren en in zwart-wit. De tekeningen van Winkels die in het algemeen niet buiten Suriname geraadpleegd kunnen worden achten wij interessant genoeg om ze hier afzonderlijk te beschrijven. Maar alvorens hiertoe over te gaan, brengen wij hier nog de schaarse gegevens bijeen, die over deze figuur gevonden konden worden.[2]

WILLEM EDUARD HERMAN WINKELS werd op 24 mei 1818 in Amsterdam geboren als zoon van een ambtenaar. Zijn grootvader was kruier van beroep. Zijn moeder HERMIENA PETRONELLA GOUDMAN stierf in 1833 (36 jaar oud). Hij had nog een twee jaar oudere zuster MARIA BARENDINA en uit het tweede huwelijk van zijn vader werd in 1837 nog een halfzuster geboren. In 1839 geeft onze Winkels als beroep op zilversmid. Op 11/5 1839 vraagt men voor hem een admissiepaspoort aan voor de kolonie Suriname. Op 10/7 1839 arriveert hij in Suriname. Wij weten niet wat de reden was voor zijn vertrek naar Suriname. In Suriname begon hij namelijk te werken als blankofficier tot 1841 en de gage van een blankofficier in die tijd bedroeg ongeveer f. 150.– per jaar,

---

[1] Zie de hierbij gereproduceerde plaat 2.

[2] Wij hebben bij het bijeenbrengen van deze gegevens veel hulp gehad van de heer S. A. HEIDE van het Bevolkingsregister in Suriname en van Mejuffrouw URSY LICHTVELD van de Universiteit van Amsterdam, die de gegevens uit het Algemeen Rijksarchief en het Oud Archief van Amsterdam voor ons bijeen heeft gezocht.

waarvoor zeer zware arbeid geleverd diende te worden. Het is dus duidelijk dat Winkels niet zonder ernstige redenen het lucratieve beroep van zilversmid vaarwel heeft gezegd.

Over de periode 1841–1859 weten we weinig van Winkels. In het laatste jaar begon de uitgeverij De Gebroeders van Cleef te 's-Gravenhage met de publicatie van de Almanak voor de Nederlandsche West-Indische Bezittingen. In het voorbericht tot de uitgave van 1860 wordt als agent van de uitgeverij te Paramaribo genoemd W. E. H. Winkels, boekhandelaar. In 1860 was Winkels dus boekhandelaar te Paramaribo, misschien reeds sedert 1841. We vinden Winkels echter ook als auteur van een aantal boeken.

In 1856 verscheen van zijn hand een brochure: *Slavernij en emancipatie. Eene beschouwing van den toestand der slavernij in Suriname.* Utrecht, 1856. – Deze brochure is om meer dan een reden merkwaardig. Uit zijn tekeningen leren wij Winkels zeker niet kennen als een voorstander van de emancipatie.[1] Hij hekelt eerder de pronkzucht der Creolen en hun naïeve voorstelling van het vrije leven. In zijn tekeningen toont hij zich overigens evenmin een warm vriend van de slavenmeesters. In zijn brochure nu noemt hij zich iemand die, op grond van veelvuldige omgang met de slaven, mag spreken, hoewel hij zelf nooit één slaaf bezeten heeft. Hij meent dus als objectief waarnemer te kunnen oordelen. Over het geheel genomen kan de brochure eerder als een pleidooi voor, dan als een pleidooi tegen de emancipatie opgevat worden. Maar Winkels neemt een geheel eigen standpunt in. Hij is geen principieel tegenstander van de slavernij, maar verwijt Nederland, dat het nooit genoeg gedaan heeft om de slaaf te veredelen en te beschaven, zodat de emancipatie een succes zou kunnen worden.

Belangrijk is vooral, dat Winkels geen essentieel verschil ziet tussen Europeaan en Afrikaan. Voor een Europeaan heeft hij zelfs merkwaardig veel waardering voor de eigen cultuur der slaven. Hij wijst met ingenomenheid op de zang, de odo, de verhalen en legenden der slaven. En over de schoonheid der slavinnen wordt hij zelfs bepaald lyrisch: "Zie dat lieftallig hoofd, – die zachte ooguitdrukking, – die schoone en ruim geronde schouders, – dien zwellenden boezem, – die eigene beweging der leden, – dat heerlijk, zonder corchet verfijnde midden, – een heerlijke

---

[1] Tekenend is de tekst bij no. 51 in de hierachter te publiceren lijst van tekeningen.

arm, met fijne polsen, – een dunne enkel, eene gracieuse gang."

Een tweede publicatie is getiteld: *Publicatien en andere Verordeningen betrekkelijk de kolonie Suriname, anterieur aan het jaar 1816*. Verzameld door W. E. H. Winkels, Paramaribo, bij W.E.H. Winkels, z.j. – Het is een verzameling Plakkaten, Resoluties, Notificaties, Publicaties, Proclamaties en Notulen door de koloniale overheid in Suriname in de loop der tijden uitgevaardigd. Het is niet bekend of Winkels een bewuste selectie heeft toegepast, dan wel alles gebundeld heeft waarop hij beslag kon leggen. Feit is dat de verzameling geenszins volledig is. Het jaar van uitgave is niet bekend maar het verschijnen van een uitgave van Gouvernements-verordeningen betreffende Suriname over de jaren 1816–1855 (Rotterdam bij H. Nijgh, 1856) kan aanleiding geweest zijn voor Winkels om de oudere stukken van voor 1816 te publiceren. Het jaar van uitgave zou dan kort na 1856 kunnen zijn.

Van de hand van Winkels vonden wij ook een manuscript getiteld: *De Kolonie Suriname: Indrukken en schetsen*. – Het oorspronkelijk manuscript bestond uit 2 delen, een deel dat 521 bladzijden telt daterend uit 1885 met aanhangselen van 1892, en een tweede deel met aanhangselen, dat waarschijnlijk 80 bladzijden telde, maar dat verloren is gegaan.

Het eerste deel is geschreven in fors regelmatig handschrift, de aanhangselen die van 1892 dateren – de schrijver had toen reeds de leeftijd van 74 jaar bereikt – in een onregelmatiger beverig schrift. Het was zeer waarschijnlijk Winkels' bedoeling het manuscript te publiceren. In het manuscript richt Winkels zich duidelijk tot een publiek. Dit geldt vooral voor de aanvang van het werk. Het einde wordt echter brokkelig en draagt meer het karakter van een plakboek met herinneringen. De waarde van het document is niet voor alle onderdelen gelijk.

In de eerste 40 bladzijden vinden we een aardrijkskundige beschrijving van Suriname, grotendeels berustend op compilatie van bestaande werken. Het zelfde geldt voor gedeelten die handelen over bestuursvormen van Suriname in vroeger tijd, en de paragrafen die handelen over handel en scheepvaart. Het manuscript bevat echter belangwekkende gedeelten waar Winkels zijn eigen ervaringen geeft. Zo vinden we op de bladzijden 50–66 een boeiende beschrijving van Paramaribo omstreeks 1880 en Winkels' beschrijving van het leven der middenstand van Paramaribo omstreeks de jaren 1850 is eveneens bijzonder levendig en interessant. Belangwekkend is ook een beschrijving van de Engelse tijd (1799–1816) waarvoor Winkels materiaal putte uit het dag-

boek van Donald Cameron, waarvan wij weten dat hij in het begin van de 19de eeuw als planter in Coronie woonde.

In het manuscript van Winkels vinden we een onbekende publicatie van zijn hand vermeld: *Laasoth of de mensch stoffelijk en geestelijk beschouwd*. Gelet op de titel denkt men aan een filosofisch getint werk. Wij zijn er echter niet in geslaagd deze publicatie te achterhalen.

Winkels moet tot op hoge leeftijd een gezond en levenslustig mens geweest zijn blijkens de ontboezeming die wij op blz. 5 van zijn manuscript vinden: "Ik ben haast 70, ik woon hier bijna een halve eeuw, ik heb gelijk een levenslustig mensch de genietingen niet versmaadt, noch ze ontvlucht en toch is het bedrag dat op het budget mijner half eeuwsche uitgaven voor medicijnen voorkomt zoo klein, dat het in zilver, wel in een pillendoosje geborgen kan worden."

In ieder geval is Winkels minstens 74 jaar oud geworden. We weten niet wanneer en waar hij overleden is, maar het lijkt weinig waarschijnlijk dat hij zich op het eind van zijn levensdagen nog naar Nederland begeven zal hebben.

Tenslotte volgt dan nog een beschrijving van zijn tekeningen:

I de serie 'De Toover-lantaarn' onder pseudoniem Mr Furet;
II de map tekeningen onder eigen naam;
III de serie in het manuscript: 'De Kolonie Suriname: Indrukken en schetsen'.

I

Mr Furet (= W. E. H. Winkels), *De Toover-lantaarn*. Suriname, 1840, 2 dln.

Deel 1. De Toover-Lantaarn van Mr Furet. 1e glaasje – De Blank Officier. Suriname 1840.
Ms., 3 blanco bladen + 1 titelblad (met bovenstaande titel) + 16 tweezijdig beschreven bladen + 3 blanco bladen, 21 × 26 cm, in linnen band, met genummerde satirische bijschriften bij de tekeningen in deel 2. [Plaat 1]

Deel 2. De Tooverlantaarn van Mr Furet. 1e Glaasje de blank-Officier.
18 uit de band geraakte bladen van 23,5 × 31,5 cm, met in ovaal van 17 × 22 cm in het midden een waterverftekening over een fase uit het leven van de blankofficier in Suriname, van zijn komst in Suriname tot zijn graf op de gemene landsweiden. De ovale tekeningen op blad 1 en 8 zijn los op het blad geplakt. In later tijd zijn gedeelten uit de bijschriften in deel 1 in machineschrift-copie op de onderzijde van het blad opgeplakt. Alle tekeningen zijn aan de rechter benedenzijde gesigneerd: Furet.

II

W. E. H. Winkels. Map met 54 waterverf- en potloodtekeningen, gedeeltelijk met vernis bijgewerkt, 1839–1876, genummerd in paarse inkt van 2 tot 60 (enkele nummers ontbreken).[1]

(2) Blad van 47,5 × 31,5 cm, met waterverftekening in dubbel rechthoekig kader van 34 × 20 cm, gesigneerd in rechter benedenhoek *Winkels 1876* (!). Op het blad linker benedenhoek *N 14 De plant Luxemburg in de Coesewinica-kreek 1793*. Voorstellend op voorgrond boom met staande negerin en zittende neger met stok. Daarachter rivier met corjaal en rietgedekte pont. Overzijde 7 plantage-gebouwen en botenhuis, 3 slaven aan het werk tussen de gebouwen. Aan de landingsplaats een corjaal met staande neger. Rechts landtong met bosschage.

(3) Blad van 47,5 × 31,5 cm, met een met vernis bijgewerkte waterverftekening in rechthoekig kader van 33,5 × 19,5 cm, gesigneerd in linkerbenedenhoek *Winkels 1876*. Voorstellend op voorgrond rustende koe, staande negerin, zittende neger met pijp, hond. Daarachter rivier met tentboot (6 roeiers met stuurman). Aan de overzijde 5 plantagegebouwen. Rechts landtong met bosschage.

(4) Blad van 47,5 × 31,5 cm, met een met vernis bijgewerkte waterverftekening in rechthoekig kader van 33,5 × 19,5 cm, ongesigneerd. Op het blad linker benedenhoek *N 13 De heetwaterbron op de Joden savanah 1839*. Voorstellend op voorgrond rechts directeur met stok en aan de arm een in hemd geklede neger. In het midden de bron onder een rieten afdak. Links daarop toelopend een negerin met kruik op hoofd en naakt kind voor haar uit rennend. Op de achtergrond rechts bosschage.

(5) Blad van 47,5 × 31,5 cm, met een met vernis bijgewerkte waterverftekening in rechthoekig kader van 33,5 × 19,5 cm, gesigneerd in linker benedenhoek *Winkels 1876*. Op het blad in linker benedenhoek *N 12 De Joden savannah naar de rivierzijde volgens eene schets v 1798*. Voorstellend op de voorgrond 3 Indiaanse vrouwen (waarvan 2 liggend), links op een heuvel een huis, rechts in een dal 4 plantagegebouwen. Bij de landingsplaats 2 negers met corjaal. Op de achtergrond aan de overzijde van een rivier bos.

---

[1] Surinaams Museum cat. no. 3–XII. De in deze map aangetroffen nummering werd gerespecteerd, hoewel niet begrepen. De nummering is vermoedelijk uit later tijd en willekeurig aangebracht. Ten gerieve van de gebruikers volgt hier nog een chronologische volgorde der platen:
1839: 4; *1841:* 16,25; *1843:* 42; *1846:* 1, 13, 41, 43, 53 ro; *1847:* 53 vo; *1850:* 30; *1851:* 48, 60; *1853:* 9, 20, 36, 54; *1854:* 44; *1859:* 15, 29; *1860:* 6, 11, 28, 45; *1861:* 19, 32; *1862:* 40; *1869:* 34; *1870:* 26, 31, 35, 51; *1871:* 27; *1876:* 3, 5, 7, 10, 21, 22, 23, 24.
ongedateerd: 2 (verm. 1876), 14 (na 1846), 17, 18, 33, 37 (verm. 1853), 38, 39 (ca. 1865), 46, 47, 49, 50, 55/56 (ca. 1865).
ontbreken: 1, 8, 52, 57, 58, 59.

(6) Blad van 55 × 42,5 cm, met een losse, opgeplakte met vernis bijgewerkte waterverftekening in rechthoekig kader van 47 × 32 cm, gesigneerd in linker benedenhoek *W. E. H. Winkels 1860*. Voorstellend op de voorgrond een met hout gedekte ponton, 2 negerinnen, een neger en een hond op de oever, een negerin met koela op de ponton en één in de kajuit. Op de rivier een tentboot met 7 roeiers. Rechts aan de overzijde bosschage. Links op de achtergrond 3 plantagegebouwen, waaronder een fabriek met schoorsteen.

(7) Blad van 47,5 × 31,5 cm, met waterverftekening in rechthoekig kader van 29 × 20 cm, gesigneerd in rechter benedenhoek *Winkels 1876*. Op het blad linker benedenhoek *No. 31 De Surinamerivier van zee, bij Braamspunt 1848*. Voorstellend op de voorgrond een tweemaster zeilschip met Franse vlag en op de achtergrond een bos met de ingang van een rivier. Voor de kust een boot met 8 roeiers en stuurman.

(9) Blad van 35 × 27,5 cm, met een losse, opgeplakte waterverftekening in rechthoekig kader met afgeplatte hoeken van 22,5 × 14 cm, ongesigneerd. Op het blad onder het kader *De boven Coppename rivier met het Tumucumaque-gebergte in het verschiet*. Op het blad linker benedenhoek *56 gr. 12 min. W. Lengte – Greenwich en 4 gr. 22 min. N.B. De Coppenamerivier loopt in het gebergte blind op 4 gr. 18 min. W. E. H. Winkels del. 1853*. Voorstellend op de voorgrond rotsen in de rivier. Daartussen een corjaal met staande neger met koelastok en zittende blanke. Op de achtergrond vage bergen. Op de oorspronkelijke potloodschets vindt men een veel bosrijker gebied getekend.

(10) Blad van 29 × 25,5 cm, opgeplakt op karton van 38 × 29 cm. De bovenzijde van het blad vertoont een waterverftekening in rechthoekig kader van 29 × 20 cm, gesigneerd in rechter benedenhoek *Winkels 1876*. Op het blad linker benedenhoek *Tempatikreek 1776*. Voorstellend op de voorgrond een rotsige oever met struiken. Aan de overzijde van de rivier een kaal, heuvelachtig landschap met op de heuvels 7 plantagegebouwen. Bij de landingsplaats een corjaal met daarbij 3 negers. Op de achtergrond rechts bos.

(11) Blad van 30,5 × 23,5 cm, met een losse, opgeplakte met vernis bijgewerkte waterverftekening in dubbel rechthoekig kader met afgeplatte hoeken van 24,5 × 15,5 cm, gesigneerd in linker benedenhoek *Winkels 1860*. Voorstellend op de voorgrond een tentboot met rijk bewerkte achtersteven, door een neger gemeerd aan een paal in de linker benedenhoek. Op de achtergrond 3 plantagegebouwen met fabrieksschoorsteen.

(12) Blad van 36,5 × 27,5 cm, met een losse, opgeplakte met vernis bijgewerkte waterverftekening in dubbel rechthoekig kader met afgeplatte hoeken van 22,5 × 15 cm, gesigneerd in rechter benedenhoek *Winkels 1846*. Voorstellende op de voorgrond een onstuimige rivier met tentboot, waarin 8 roeiers, passagier en stuurman. Op de achtergrond bos.

(13) Blad van 31,5 × 25,5 cm, met waterverftekening in rechthoekig kader van 25 × 16 cm, gesigneerd in linker benedenhoek *Winkels 1846*. Op het blad onder het kader *De Plantage Nijd en Spijt, (koffij) aangelegd door Mevr. Du Plessis geb. Grande. 1785*. Voorstellend op de voorgrond een rivier met corjaal en roeier. Op de achtergrond 7 plantagegebouwen met botenhuis. Bij de landingsplaats een tentboot met 2 negers.

(14) Blad van 36,5 × 27,5 cm, met een losse, opgeplakte met vernis bijgewerkte waterverftekening in dubbel rechthoekig kader van afgeplatte hoeken van 24 × 15,5 cm, ongesigneerd. Op het blad onder het kader *Het Surinaamsche Galgenveld* (*Rède-hoso*). Op het blad in de linker benedenhoek *Op last van den Gouverneur I. F. v. Raders afgebroken Sept. 1846* (*Na de natuur get. d. W. E. H. Winkels*). Voorstellend op de voorgrond links zittende neger en staande negerin, midden een hond en rechts een koe, opgedreven door een drijver. Op het middenvak een aantal palen en een huisje. Op de achtergrond bomen en bos.

(15) Passe partout van 39,5 × 30 cm (buitenomtrek) en 30 × 21 cm (binnenomtrek) waarin blad met een met vernis bijgewerkte waterverftekening in rechthoekig kader van 25 × 16 cm, gesigneerd in rechter benedenhoek *Winkels 1859*. Licht beschadigd. Op het blad onder het kader *Een groep slaven woningen op Plantage Dordrecht. 1859. behoorende aan C. D. Brakka. I. B. Everts en C. A. van Sypesteyn.* (*Suiker*). Voorstellend op de voorgrond neger en negerin met kruik op het hoofd, verder 7 houten slavenwoningen met vliering.

(16) Blad van 30 × 24 cm, met losse, opgeplakte met vernis bijgewerkte waterverftekening in rechthoekig kader met afgeplatte hoeken van 22,5 × 14 cm, gesigneerd in linker benedenhoek *Winkels 1841*. Voorstellend op de voorgrond rotsen in de rivier en een landingsplaats met grote corjaal met 9 Indiaanse figuren. Op de oever een barbakot met 5 figuren. Verder naar achteren 3 hoge kampen met 13 figuren in de omgeving (3 daarvan thuiskomend van de jacht). Op de achtergrond bos.

(17) Blad van 25 × 34,5 cm, met losse, opgeplakte waterverftekening van 17 × 25,5 cm, rechthoekig met afgeplatte hoeken, ongesigneerd. Voorstellend maannacht over rivier. Rivier met bosschage op de achtergrond en spookachtig wit boomsilhouet op de voorgrond.

(18) Blad van 31,5 × 17 cm, met een losse, opgeplakte met vernis bijgewerkte waterverftekening in rechthoekig kader met afgeplatte hoeken van 22,5 × 14 cm, ongesigneerd. Voorstellend een zee met vage bosachtige achtergrond. Op de zee twee zeilboten, waarvan één met Franse vlag.

(19) Blad van 36 × 27,5 cm, met een met vernis bijgewerkte waterverftekening in dubbel rechthoekig kader met afgeplatte hoeken van 25 × 16,5 cm, ongesigneerd. Op het blad onder het kader *Wan pra-*

nasi Kau-pèn. Op het blad in linker benedenhoek *Eene plantaadje koe melkster* (*slavin*). *Roode koeyen* (*Rèdi-kau*). *v.h. Amerik. ras, benevens een stal, kau-pen genaamd. d. W. E. H. Winkels 1861*. Voorstellend een landtong met stal rechts, links 3 waarschijnlijk uit een illustratie geknipte en opgeplakte koeien en een melkster met emmer op het hoofd en aan de hand in het midden.

(20) Blad van 36,5 × 27,5 cm, met een losse, opgeplakte met vernis bijgewerkte waterverftekening in rechthoekig kader met afgeplatte hoeken van 22 × 14 cm, gesigneerd in rechter benedenhoek *W. 1853*. Voorstellend een panter op rotsplateau.

(21) Blad van 31 × 47,5 cm, met een met vernis bijgewerkte waterverftekening in rechthoekig kader met afgeplatte hoeken van 17,5 × 25,5 cm, gesigneerd in rechter benedenhoek *Winkels 1876*. Op het blad in linker benedenhoek *No. 35 Wan Kreole kleti misi fo Surinam*. Voorstellend lichte Creoolse in lange japon met omslagdoek en hoed, een hond aan haar voeten, voor een lage schutting, waarachter tussen het geboomte woonhuis, schuur en vage toren.

(22) Blad van 31,5 × 47,5 cm, met een met vernis bijgewerkte waterverftekening in rechthoekig kader van 20,5 × 29 cm, gesigneerd in rechter benedenhoek *Winkels 1876*. Op het blad in linker benedenhoek *N 26 Surinaamsche volkskinderen*. Voorstellend heer en dame met parasols, handschoenen, hoed en uitgaanstoilet, voor een schutting waarachter woonhuis en schuur. Aan de japon met queue en *sleep is veel zorg besteed*.

(23) Blad van 31,5 × 47,5 cm, met waterverftekening in dubbel rechthoekig kader (het binnenste met afgeplatte hoeken) van 20 × 28,5 cm, gesigneerd *Winkels 1876*. Op het blad in linker benedenhoek *N 3 Een mestiezen meisje sapadilles en koekjes rondventende*. Voorstellend een straatventster, gezeten op de hoek van een stenen stoep van een houten hoekhuis met een blad koopwaar naast zich. Zij is gekleed in enkelvrije jurk met muts en omslagdoek en draagt verder kralen versierselen om pols, enkel en hals. Op de achtergrond een meisje met schaal op het hoofd.

(24) Blad van 31,5 × 47,5 cm, met een met vernis bijgewerkte waterverftekening in dubbel rechthoekig kader (het binnenste kader met afgeplatte hoeken) van 20 × 28,5 cm, gesigneerd in rechter benedenhoek *Winkels 1876*. Op het blad in linker benedenhoek *N 15 De Chineesche immigrant, houtskolen uitventer*. Voorstellend een Chinees in traditionele kleding met puntige stroohoed en draagstok, waaraan een kist houtskool en een in stof gewikkeld pak, voor een schutting, waarachter een woonhuis. [Plaat 3]

(25) Blad van 27,5 × 36,5 cm, met een met vernis bijgewerkte waterverftekening in rechthoekig kader van 16 × 24,5 cm, gesigneerd in rechterbenedenhoek *Winkels* en in linker benedenhoek *Pl Badenstein 1841*. Op het blad onder het kader *Kadet en Madeleintje Mulatte-*

slaven op plantage Badenstein Man en Vrouw. De kleurling slaven werden tot ambachten opgeleid de vrouwen tot huisbedienden enz. Zeer beschadigd. Voorstellend een hut met in de opening gezeten een timmerman, bezig een balk te disselen en een vrouw die hem eten brengt. Uitzicht op rivier met corjaal en roeier.

(26) Blad van 27 × 36,5 cm, met een met vernis bijgewerkte waterverftekening in rechthoekig kader van 14 × 23 cm, gesigneerd in rechter benedenhoek *Winkels* en in linker benedenhoek *1870*. Op het blad onder het kader *Een Pulex penetrans (de Sikâ of zandvlo) welke zich in de voettenen nestelen en door Surinaamse meisjes worden weggenomen.* Voorstellend een blanke in kamerjas in zijn schommelstoel, een hond aan zijn voeten, zijn linkervoet op schoot van slavin, een tweede slavin serveert hem koffie. Uit het raam uitzicht op bomen.

(27) Blad van 27 × 36,5 cm, met een met vernis bijgewerkte waterverftekening in rechthoekig kader van 16 × 24 cm, gesigneerd in rechterbenedenhoek *Winkels 1871*. Op het blad onder het kader *Wan moi pikien creolen misi, disi plei nanga wan brakka popki. – Cicaelie, mestiezin.* Licht beschadigd. Voorstellend brede sofa voor een raam met uitzicht op bomen. Daarop zittend rijkgeklede figuur met omslagdoek en muts, in de hand een pop in koto. Aan haar voeten een naaimand, papegaai, hond en kat. Zij wordt bediend door slavin.

(28) Blad van 27 × 36,5 cm, met een met vernis bijgewerkte waterverftekening in rechthoekig kader van 15,5 × 24,5 cm, gesigneerd in linker benedenhoek *Winkels 1860*. Op het blad onder het kader *Misi Rosalia van Rozenbeek. Op straat. Haar papa is timmerman en hare Mamá waschvrouw.* Licht beschadigd. Voorstellend voor de achtergrond van een woning tussen geboomte een rijkgeklede vrouw met parasol. Achter haar een eenvoudige vrouw met pakken in de handen en op het hoofd.

(29) Blad van 27,5 × 36,5 cm, met een met vernis bijgewerkte waterverftekening in rechthoekig kader van 16,5 × 24 cm, gesigneerd in linker benedenhoek *Winkels 1859 Pl. Dordrecht.* Op het blad onder het kader *Eene Mestizen plantage slavin als kinderenmeisje 1859.* Voorstellend tegen een hek aan de rivier een meisje en jongen met een kindermeisje met kind op de heup. Tegen het hek vistuig. Op de achtergrond een corjaal in de rivier en aan de overzijde van de rivier een fabrieksschoorsteen tussen geboomte. De slavin is zeer eenvoudig maar kleurig gekleed en draagt kralen versierselen om pols, enkel en hals.

(30) Blad van 27 × 35,5 cm, met een losse, opgeplakte met vernis bijgewerkte waterverftekening in rechthoekig kader van 15,5 × 22,5 cm, ongesigneerd. Op het blad onder het kader *Het speenen der kinderen* (*Winkels 1850*). Voorstellend in een woning voor open deur op geboomte een zittende slavin met kralen versierselen om pols, enkel en hals, een naakt kind achteroverliggend op schoot. Aan haar voeten twee kippen en een kat. Op een bankje een kalebas met inhoud. In de hand een kleine kalebas met inhoud boven de mond van het kind.

(31) Blad van 27 × 36,5 cm, met een met vernis bijgewerkte waterverftekening in rechthoekig kader van 16,5 × 24 cm, gesigneerd in linker benedenhoek *Winkels 1870*. Op het blad onder het kader Manufactiers bij den weg. *"Hoe gaat het met de zaken?" "Slechte en sjovele négotie in de katoentjes!" "Wat zal ik zeggen de hernhuttersche leerimans zijn de eenigen die er sjabbes in maken."* Voorstellend op de voorgrond twee mannen met ellestok en rollen goed onder de arm. Op de achtergrond een woonhuis en een vrouw met kruik op het hoofd.

(32) Blad van 27 × 36,5 cm, met een met vernis bijgewerkte waterverftekening in dubbel rechthoekig kader van 16 × 25,5 cm, gesigneerd in linker benedenhoek *Winkels 1861*. Op het blad onder het kader *Constantia. Een Castisin uit den slavenstand.* Voorstellend een vrouw in jurk tot over de knie en omslagdoek en muts, kralen versierselen om pols, enkel en hals, blootsvoets, een kind aan haar voeten, staande voor een woonhuis tussen geboomte.

(33) Blad van 18 × 33 cm, geplakt op karton van 27 × 41,5 cm, met een met vernis bijgewerkte waterverftekening in rechthoekig kader van 15,5 × 22,5 cm., ongesigneerd. Voorstellend een heer in kamerjas in schommelstoel met een kat op schoot. Voor hem, hoed in de hand, een blanke. Opzij van hem een slavin die een glas wijn serveert. Voor een openstaande porte brisée uitziend op geboomte.

(34) Blad van 34,5 × 23 cm, met een met inkt bijgewerkte waterverftekening in driedubbel rechthoekig kader van 27 × 18 cm, gesigneerd in rechter benedenhoek *W. E. H. Winkels 31 July 1869*. Op het blad in linker benedenhoek *plan naar aanleiding eener aanbesteding gedaan in het Surinaamsch Gouvernements advertentieblad, dt. 29 July 1869, omtrent het afbreeken en opbouwen van de kerkhofmuur "Oranjetuin".*

(35) Blad van 35,5 × 50 cm, met een losse, opgeplakte met vernis bijgewerkte waterverftekening in een rechthoekig kader van 27 × 36,5 cm, gesigneerd in rechter benedenhoek *Winkels 1870*. Voorstellend 16 merendeels verschillende vogels voor een achtergrond van bomen, rotsen en water.

(36) Blad van 27,5 × 20 cm, met een licht met waterverf bijgewerkte potloodtekening in rechthoekig kader van 21,5 × 12,5 cm, gesigneerd in linker benedenhoek *W. E. H. Winkels 1853*. Op het blad onder het kader *De Gecke Lavis of zoo genaamde kwa-kwa sneki.* Voorstellend hagedisachtig dier op achtergrond van kruiden.

(37) Blad van 31,5 × 23,5 cm, met een losse, opgeplakte met waterverf bijgewerkte inkttekening in dubbel rechthoekig kader met afgeplatte hoeken van 23,5 × 15 cm, ongesigneerd. Op het blad onder het kader *De kwakwa-slang ontleed.* (*Na de natuur door W. E. H. Winkels*). Binnen het kader rechtergedeelte van onder naar boven geschreven de legende bij de met lettersymbolen aangegeven getekende onderdelen.

(38) Blad van 40 × 32 cm, met losse, opgeplakte rechthoekige waterverftekening van 30,5 × 22 cm, ongesigneerd. Onder de voorstelling links *Eene Surinaamsche Vuilnis kar*. (*Wan dottie wagoe*). Voorstellend een kar met bakmodel, getrokken door ezel. Op de bak een creool met posthoorn aan de mond. Een der weinige platen van Winkels zonder kader. [Plaat 4]

(39) Blad van 21,5 × 26,5 cm, met losse, opgeplakte met waterverf bijgewerkte potloodtekening in rechthoekig kader van 14,5 × 19,5 cm. Binnen het kader midden onder *1865*. Voorstellend een pijprokende neger in prachtig uniform voor een op de achtergrond exercerende troep soldaten met een toren tussen het geboomte achter. Links ziet een pijprokende burger toe. Alles caricaturaal voorgesteld, waarschijnlijk als spotprent op de militie na de emancipatie (zie ook no. 55/56).

(40) Blad van 19,5 × 28 cm, met potloodtekening in rechthoekig kader van 13 × 19 cm, gesigneerd in linker benedenhoek *Winkels 1862*. Op het blad onder het kader *Twee vrouwen van de Arawacken Indiaanschen stam*. Voorstellend twee Indiaanse vrouwen met kind en hond voor laag struikgewas.

(41) Blad van 28 × 19,5 cm, met een met witte waterverf bijgewerkte potloodtekening in rechthoekig kader van 19,5 × 13 cm, ongesigneerd. Op het blad onder het kader *Het bezoek van den Doctor in een plantage zieken* [*huis*] *tijdens den slaventijd Winkels del. 1846*. Voorstellend open galerij met twee blanken, de bastiaan en zieke slaven, waarvan één in elkaar gehurkt. Uitzicht op geboomte.

(42) Blad van 28 × 19,5 cm, met een met witte waterverf bijgewerkte potloodtekening in rechthoekig kader van 21,5 × 12,5 cm, ongesigneerd. Op het blad onder het kader *De Koffieplantage Maasstroom aan den beneden Commewijnerivier Rechterh. in 't afvaren. W. E. H. Winkels 1843*. Voorstellend op de voorgrond oever met struiken, daarachter de rivier met corjaal en twee inzittenden, aan de overzijde 6 plantagegebouwen met 5 figuren en hond.

(43) Blad van 28 × 19,5 cm, met een met waterverf bijgewerkte potloodtekening in rechthoekig kader van 21,5 × 13 cm, ongesigneerd. Op het blad onder het kader *De Suikerplantage Kleinhoop in de Cotticarivier n.d. natuur W. E. H. Winkels 1846*. Voorstellend rivier met corjaal en uitzicht op 5 plantage-gebouwen waaronder één met fabrieksschoorsteen, voorts botenhuis en vlaggestok.

(44) Blad van 19,5 × 28 cm, met een potloodtekening in rechthoekig kader van 12,5 × 19,5 cm, gesigneerd in linker benedenhoek *Winkels 1854*. Op het blad onder het kader *Een Aukaner boschneger*. Voorstellend tegen de achtergrond van geboomte een bosneger met kamisa, versierselen en in de hand een pagaai van ongewoon model.

(45) Blad van 19,5 × 28,5 cm, met een met waterverf bijgewerkte potloodtekening in rechthoekig kader van 13 × 19 cm, gesigneerd in

rechter benedenhoek *Winkels 1860*. Op het blad onder het kader *Eene Aukaner Boschnegerin 1860*. Voorstellend tegen de achtergrond van rivier met geboomte een bosnegerin met versierselen, kamisa en doek voor de borsten.

(46) Blad van 22,5 × 24,5 cm, met losse opgeplakte waterverftekening van 13 × 17,5 cm, ongesigneerd. Voorstellend een Indiaanse vrouw voor rivier en geboomte met lendendoek, kuiten gebonden, versierselen om pols en bovenarm.

(47) Blad van 22,5 × 25 cm, met een losse opgeplakte met vernis bijgewerkte waterverftekening van 13 × 17,5 cm, ongesigneerd. Voorstellend een Indiaanse man voor rivier met corjaal en geboomte, met strijdknots, pijl en boog en jachthond, lendendoek en de kuit gebonden.

(48) Blad van 38 × 33 cm, met los opgeplakt rechthoekig blad van 29 × 24 cm, waarop een kleine met waterverf en vernis bijgewerkte potloodtekening, gesigneerd *W. 1851*. In potlood nog een kleine onafgemaakte schets naast deze tekening en verder uitvoerig onderschrift in Negerengels met Nederlandse vertaling en aantekening rechts van de tekening. Voorstellend een keukenmeid en een huisjongen met gebroken bord. Blijkens aantekening heeft de tekenaar de kleding van de jongen van de platen van Th. Bray overgenomen. Het onderschrift geeft het gesprek tussen de twee figuren weer.

(49) Blad van 38 × 48,5 cm, met los opgeplakt rechthoekig blad van 26 × 36,5 cm, waarop onder elkaar twee met waterverf bijgewerkte pentekeningen, ongesigneerd. Voorstellend twee tafereeltjes uit het slavenleven: boven het vlechten der haren tegen een achtergrond van 4 slavenwoningen, onder liggende slavin en zittende slaaf met op de achtergrond geboomte en een kamp.

(50) Blad van 40 × 32 cm, met los opgeplakt blad van 31 × 23 cm, waarop een met waterverf en vernis bijgewerkte potloodtekening met Neger-engelse tekst aan de linkerzijde. Voorstellend blankofficier met mooi geklede slavin, op de achtergrond de directeurswoning.

(51) Passe partout van 37 × 31 cm, (buitenomtrek) en 27, 5× 22,5 cm (binnenomtrek) om een blad met een met vernis bijgewerkte waterverftekening in rechthoekig kader van 23 × 14,5 cm, gesigneerd in linker benedenhoek *Winkels 1870*. Op het blad onder het kader, *Ao 1800. Suriname is een goudvischenkom, de haven met in- en uitgaande schepen, Suiker, Katoen en vooral koffieplantages nog in bloei. Ieder die oppast, kan een Goudvisch vangen. De blanken, fortuin en een rooden rok; de kleurling, beschaving en vooruitgang; de slaaf vrijheid en een groote stap uit zijne Afrikaanse dierlijke woestheid. Had dit alles kunnen worden zonder het overbrengen van Afrikanen in de kolonien?* Voorstellend een watertje met zwemmende vissen, twee blanken, een kleurlinge en een slaaf aan het hengelen. Op de achtergrond een haven vol schepen, fabrieksschoorstenen, etc.

(53) Blad van 49,5 × 39 cm, aan beide zijden beschreven, met tevens aan beide zijden een tekening: recto een met waterverf bijgewerkte potloodtekening gesigneerd *Winkels 1846*, verso een met waterverf bijgewerkte pentekening gesigneerd *1847*. Titelblad recto *Eene Nopal planterij, met de aankweeking van de Cochenille-luis*, titel verso *Fabriekaadje van Carapat olie*. Voorstellend recto cactussen met gekweekte luizen onder door slaven daarboven gehouden parasols, verso een stilletje met een man met slaapmuts en hevige krampen. Zogenaamd worden hiermee de gouverneur plannen aangeboden voor winstgevende ondernemingen.

(54) Dubbel blad van 30 × 40 cm, met tekeningen aan de vier zijden. Blad 1 ro een titelblad met de titel *Luimen* (een caricaturaal voorgestelde schilder op een bergtop voor de opkomende zon: daaronder een wapen: toverlantaarn omringd door apen en met onderschrift: *Wake man sie Jorka 1883*). Gesigneerd *W. E. H. Winkels*.
Blad 1 vo: 6 vrouwenkoppen van alle kleurschakeringen, gesigneerd *W. E. H. Winkels 1853*.
Blad 2 ro: 13 verschillende met potlood en waterverf getekende benen van allerlei soort. [Plaat 2]
Blad vo: 8 met potlood en waterverf en vernis getekende mannenkoppen van alle kleurschakering, gesigneerd *W. E. H. Winkels 1853*.

(55/56)) Twee bladen van 29 × 42 cm, aan twee zijden beschreven, getiteld *Emancipatie* 1–4, met losse opgeplakte met waterverf bijgewerkte potloodtekeningen.
Blad 1 ro: tekening in rechthoekig kader van 14,5 × 17,5 cm, gesigneerd in linker benedenhoek *Winkels*, midden onder het kader *1760*, voorstellend een zelfde gegeven als tekening no. 51.
Blad 1 vo: tekening in rechthoekig kader van 15 × 20,5 cm., gesigneerd in linker benedenhoek *Winkels*, midden onder kader Septemb. 1865, voorstellend een bord met advertenties over de emancipatie, kolonisatie van contractarbeiders en executieve verkoping van plantages, daarachter zittende neger met lendendoek en schoenen, daarvoor deftig geklede neger met monocle.
Blad 2 ro: tekening in rechthoekig kader van 14,5 × 18 cm, ongesigneerd, midden onder *1864*, voorstellend armoedige blanken, blootsvoets een aalmoes vragend aan rijk geklede negerin.
Blad 2 vo: verloor zijn tekening, die wij waarschijnlijk terugvinden in no. 39. De teksten op ieder blad zijn ondertekend met *Furet*.

(60) Blad van 42 × 28,5 cm, met losse opgeplakte met waterverf en vernis bijgewerkte potloodtekening in rechthoekig kader van 29 × 21,5 cm, gesigneerd *Winkels 51*. Voorstellend een straatscène in Paramaribo: wandelaars en pratende figuren op straat voor een schutting met woonhuizen. De 5 figuren van alle ras, kleur en kledij.

III

W. E. H. Winkels, *De Kolonie Suriname: Indrukken en schetsen.* Ms. 261 – 2 verloren gegane – gepagineerde foliovellen, ro vo beschreven, 20,5 × 33 cm, in 27 katernen van ongelijke omvang, ongebonden, met 42 opgeplakte waterverftekeningen, 8 opgeplakte illustraties van andere aard, 1 illustratie in de tekst getekend; 9 waterverftekeningen en 1 illustratie verdwenen uit het ms.

Het zeer beschadigde huidige titelblad werd samengesteld uit 2 bladen. Het bovenste deel bevat het bovenste deel van een blad dat volgt op het oorspronkelijke titelblad òf het onderste deel van het oorspronkelijke titelblad. Het bevat de volgende tekst: W. E. H. W[inkels] (handtekening) / met platen / 1839–1885. / En de Aanhangselen tot 1891 en [?] Zie Chronologische aanteekeningen /. Het onderste deel bevat het onderste deel van wellicht het titelblad van het verloren gegane tweede deel met Aanhangselen. Het bevat ro de aantekening: Ad. In het vervolg, of tweede gedeelte van dit werk: "De Kol[onie] / Suriname: Indrukken en schetsen" – zullen wij het nummer der bladzijden laten doorloopen. Het vangt dus aan / met 522. Ook v[o]lge wij dezen regel bij de tafel der onder / werpen en het doorlopend volgnummer, dus [?] 602.
Het huidige titelblad is ook vo beschreven. Het bovenste deel met de tekst, geteld als p. 1; het onderste deel met eeh opgave van de prenten met de pagina's, waar zij zijn ingeplakt.
De katernen zijn aldus verdeeld: 1e katern pp. O(=titelblad)-23, 2e katern pp. 24–39, 3e katern pp. 40–71, 4e katern pp. 72–87, 5e katern pp. 88–115, 6e katern pp. 116–131, 7e katern pp. 132–173, 8e katern pp. 174–193, 9e katern pp. 194–199 (de pp. 196 en 197 zijn verwisseld), 10e katern pp. 200–215, 11e katern pp. 220–239, 12e katern pp. 240–[263], 13e katern pp. [264]–[267], 14e katern pp. 268–287, 15e katern pp. 288–309 (laatste blad los), 16e katern pp. 310–339, 17e katern pp. 340–359, 18e katern pp. 360–381, 19e katern pp. 382–389, 20e katern pp. 390–405, 21e katern pp. 406–409, 22e katern pp. 410–425, 23e katern pp. 426–429, 24e katern pp. 430–453, 25e katern pp. 454–473, 26e katern pp. 474–497, 27e katern pp. 498–521.

De volgende illustraties werden aangetroffen of verdwenen uit het ms.: op p. 35 ontbreekt Wapen en vlag van Suriname; op p. 69 in kader opgeplakt een potlood met waterverftekening, 22 × 12 cm, gesigneerd, getiteld: *De Hoogduitsche Ioodsche Synagoge in de Keizerstraat te Paramaribo*; op p. 72 op kartonnen kader in kader opgeplakt een waterverftekening, 19 × 11 cm, gesigneerd, getiteld: *Plantage Visserszorg aan de beneden Coma-ïne en door de negers "Roo" genoemd. Naar de natuur getekend d W. E. H. Winkels, November 1846;* op p. 82 in kader opgeplakt een waterverftekening, 10 × 15 cm, gesigneerd, getiteld (titel in de tekst): *Hierbij de schets van een*

Knaap en meisje van den middenstand in 1874. Hij is winkelbediende en zij, Rozalia van Paarlhoven, is de dochter van een arme straatuitvenster, of zgn. bakjesmeid; op p. 84 in kader opgeplakt een waterverftekening, 11 × 16,5 cm, gesigneerd, zonder titel (zie de op p. 82 beschreven Rozalia); op p. 93 in kader opgeplakt een waterverftekening, 9,5 × 16 cm, gesigneerd, getiteld (titel in de tekst): *Hierbij twee slavenmeisjes uit de kaste der Mestiezen. a. Een huisbediende of kamermeisje. b.* (de tekening zelf op p. 94) *Eene onder eene familie opgekweekte, het zij als kamenier, naaister, of loopmeisje dienst doende;* op p. 94 in kader opgeplakt een waterverftekening, 9 × 15 cm, gesigneerd, getiteld (zie op p. 93 onder b. beschreven); op p. 106 in kader opgeplakt een waterverftekening, 9 × 16 cm, gesigneerd, getiteld (titel in de tekst op p. 105): *Hierbij een schets van een Kooliman en Vrouw.* (De schets van de vrouw werd niet ingeplakt); op p. 118 binnen de tekst een inkttekening van het kaartengeld uit 1816; op p. 130 opgeplakt een plattegrond in inkt met waterverf ingekleurd, 19 × 30,5 cm, gesigneerd en gedateerd 1852, getiteld: *De Suikerpl. de Hoop.* (Uitvoerige legenda op p. 129); op p. 135 in kader opgeplakt een uitgeknipt gedrukt portret van I. I. Mauricius (1755); tussen pp. 141 en 142 mee ingenaaid een blad met reproducties van handtekeningen der gouverneurs (uit Wolbers); op p. 158 opgeplakt een gedrukte *Schetskaart van de kolonie Suriname aanwijzende de ligging van de waarnemingspunten;* op p. 178 in kader opgeplakt een potlood en waterverftekening, 21,5 × 12 cm, gesigneerd en gedateerd 1885, getiteld: *De houtvelling Rijnsburg of bers nabij Berg en daal (n. eene schets in 1788)*; op p. 192 in kader opgeplakt een potlood- en waterverftekening, 12 × 20 cm, gesigneerd en gedateerd 1842, getiteld (titel in de tekst): *Hierbij de afbeelding van een Surinen man en meisje. Eene schets in de ou[de] dagboeken gevolgd*; op p. 194 een potlood en waterverftekening, 13 × 19,5 cm gesigneerd en gedateerd 1842, in kader opgeplakt, getiteld (zie p. 142, het daar genoemde Surinenmeisje); op p. 196 opgeplakt twee waterverftekeningen, 17,5 × 11,5 cm en 10 × 16 cm, gesigneerd en gedateerd resp. 1850 en 1859, getiteld:

Schetsen van voorwerpen door de Surinen vervaardigd.

A. (eerste tekening) 1. *Een pijl voor de vischvangst.* 2. *pijl om kleine vogels te schieten.* 3. [id.] *voor grof wild.* 4. *Oorlogspijlen.* 5. *Boog van ijzerhart of letterhout vervaardigd.* 6. *Apatoe of strijdknots.*

B. (tweede tekening) 1. *Godsbeeldje of van een andere beteekenis, van leem vervaardigd.* 2. *Rinkelbom, die de Semetti-priester tevens geneesheer bezigen bij het piàen of magnetiseeren der zieken. Het is een kalebas met gekleurde steentjes er in.* 3. *Gevlochte korfje v. Wariembo (stengel v.d. Phrynium Casripo Rose) voor geheime geneesmiddelen.* 4. *Pijp van leemaarde en bamboes roer.* 5. *Gevonden steen in de Coppename-rivier onder de Arroewakken 6 duim hoog, 2,5 duim breed.* 6. *Pijp uit steen gesneden;* op p. 197 opgeplakt twee waterverftekeningen, 16 × 9 cm en 16,5 × 10 cm, gesigneerd, getiteld: C (eerste tekening) *Het opstel van een Indiaansche hut. Achterwaarts een gereed, een pot om drinkwater op te vangen en een goot van een gespleten bamboes. De Indiaan in zijne hangmat met een rookend vuurtje er onder*; D (tweede tekening)

1. *Masóewa. Indiaansche fuik van teenen of gespleten riet vervaardigd. Vooraan de gevlochten strik om de fuik aan een paal in het water staande vast te hechten. Zij vischen ook "ponsoe" geheeten, door gestampt Nékoe-hout in het water te werpen, waardoor de visch bedwelmt word.* 2. *Een Indiaansche fluit van bamboes. Het geluid dat zij er mede maken bestaat uit drie a vier diep en somber klinkende toonen.* 3. *Een mes dat de Indianen gewoonlijk in den gordel dragen. Het lem van steen, het hecht van een hartshoorn*; op p. 198 opgeplakt drie waterverftekeningen, 9 × 16 cm en 7,5 × 15,5 cm en 7 × 15 cm, gesigneerd, de eerste met Winkels en Furett, getiteld: E (eerste teekening) a. *Een drinkbeker van leem.* b. *Een Prápi of braadschotel.* c. *Een Griti, of rasp, de tanden zijn geslepen scherpe steentjes in het hout gevoegd.* d. *Een waiër om vuur aan te blazen van biezenstroo*; F (tweede tekening) *Een Casavepers Matapí, van ondere een zware steen, de pers zelve is uit Mariemboe of Mariembostengels gevlochten. Het touw boven aan, van Seil; of Zijdegras gedraaid*; G (derde tekening) 1. *Pagala, een sluitmand van Mariembostengels gevlochten. De regen dringt er niet door. Binnen in hechten de Indianen eene soort bladeren, die de insekten weren.* 2. *Manári of zeef van Mariembostengels gevlochten.* 3. *Een oude steenen bijl, gevonden in Para, van geslepen graniet. – Over de teeken figuren later*; op p. 199 opgeplakt drie waterverftekeningen, 7,5 × 15 cm en 8,5 × 16 cm en 9 × 17,5 cm, gesigneerd, getiteld: H (eerste tekening) 1. *Een fraaie water koelkan.* 2. *Een spaar waterpot 2,5 vt. hoog en 1½ voet diameter*; I (tweede tekening) 1. *Een stoel van Wanehout, uit één stuk bewerkt.* 2. *Een zitbankje uit een blok hout gesneden.* 3. *Een leunstoel uit één stuk.* 4. *Een drinknap uit de kalabasschil.* 5. *Een uitgeholden kalabas tot waterflesch op de Iacht.* 6. *Een water koelkruik*; J (derde tekening) 1. *Een geesthoofdtooi, van een Opperhoofd en priester Semetti, met 20 knoopen van boomwol, of sommige van verschillende gekleurde schelpen.* 2. *De Kewijoen der vrouwen of schaamte schortje. Een weefsel uit gekleurde boomwoldraden en aleweppi's geslepen schulpen – vooral van de kinkhoorn – thans kiezen zij daartoe koralen.* 3. *Een Indiaansche vogelenkooi, boven aan te openen*; op p. [265] ontbreekt een in kader opgeplakte tekening, getiteld: *Een Moravische broeder zendeling. (naar eene schets in 1756 (dagboek))*; op p. [267] in kader opgeplakte waterverftekening, 14,5 × 19,5 cm, gesigneerd en gedateerd 18[39], getiteld: *Eene Moravische vrouw uit Hernhut 1839*; op p. 290 in kader opgeplakt een waterverftekening, 21 × 13 cm, gesigneerd en gedateerd 1855, getiteld: *In de Comatewane Kreek (groote kreek), naar een schets van het jaar 1749. Vroeger groot bevolkt en rijk aan landbouw aanleggingen, thans (1885) op een paar plantagien na, geheel verlaten en ontvolkt*; op p. 294 in kader opgeplakt een waterverftekening, 22 × 11,5 cm, gesigneerd en gedateerd 1854, getiteld: *Eene schets van de boven Coppename rivier, loopende onder vele krommingen van het ZZ Westen naar het Z. Westen. Boven de stroomversnellingen en vallen, sluit zich het verschiet af, door bergen, wouden en een muur van granietrotsen*; op p. 308 in kader opgeplakt een waterverftekening, 15,5 × 22 cm, gesigneerd, getiteld: *Guide of rèdemoesoe in volle montering (opgericht in 1771)*; op p. 315 in kader opgeplakt een waterverftekening, 22 × 12 cm, gesigneerd en gedateerd 1870, getiteld: *De militaire post Maagdenberg, in de Tempatikreek in 1776;* op p. 318 in

kader opgeplakt een waterverftekening, 21 × 12 cm, gesigneerd en gedateerd 1821(?), getiteld: *De plantage en militaire post Luxemburg, in de Casawinica Kreek. in 1776*; op p. 319 in kader opgeplakt een waterverftekening, 22 × 12 cm, gesigneerd en gedateerd 1853, getiteld: *De militaire post "de Hoop" in de boven Coma-ine rivier. Naar eene schets in 1776. Tijdens de boschtochten v. Fourgeoud*; op p. 320 ontbreekt een illustratie boven het opschrift: *Zegels. Groot en klein formaatzegels d. Kolonie, 1779*; op p. 331 ingeplakt een gedrukte prent van Jurriaan François de Friderici; op p. 337 in kader opgeplakt een waterverftekening, 22 × 12 cm, gesigneerd en gedateerd 1869, getiteld: *De plantage en Militaire post "Klarenbeek" tijdens de krijgstochten door Fourgeoud tegen de neger opstandelingen, in 1776*; op p. 341 in kader opgeplakt een waterverftekening, 21,5 × 12 cm gesigneerd en gedateerd 1854, getiteld: *Gezicht in de Boven Coppenamerivier. Naar de natuur geteekend, 1854*; op p. 345 in kader opgeplakt een waterverftekening 22 × 12 cm, gesigneerd en gedateerd 1844, getiteld: *De suikerplantage "Zorg en Hoop", gelegen aan de beneden Comã-ine rivier, rechts in het afvaren*; op p. 352 in kader opgeplakt een waterverftekening, 22 × 12 cm, gesigneerd en gedateerd 1841, getiteld: *De Koffie- en banannenplantage "Katwijk", gelegen aan de Coma-ine rivier, links in het afvaren 1841*; op p. 358 in kader opgeplakt een potlood en waterverftekening. 22 × 12 cm, gesigneerd en gedateerd 1851, getiteld: *De suikerplantage "Brouwerslust" aan de Comaïnerivier, rechts in het afvaren – (Van den rivieroever af, te zien. 1851)*; op p. 359 opgeplakt een bankbiljet van een halve gulden; op p. 364 ontbreekt een tekening, getiteld: *De suikerplantage "'t Vertrouwen" aan de Coma-ïne rivier, rechts in het afvaren, na de natuur geschetst, 1846*; op p. 370 ontbreekt een tekening, getiteld: *De suikerplantage "Nieuwhoop" gelegen aan de Boven Coma-ïne. 1846*; op p. 375 in kader opgeplakt een potlood en waterverftekening, 15 × 21 cm, gesigneerd en gedateerd 1839, getiteld: *Groot of Gala costuum van een lid van den Kolonialen Raad, vastgesteld bij Koninklijk besluit den 29 Augustus 1832. De korten broek werd gewijzigd en vervangen door een pantalon met goud belegsel op de buiten naad*; op p. 379 opgeplakt een gedrukte, ingekleurde prent met aanhangsel van gedrukt reglement omtrent de kleding, getiteld: *Officieren der Surinaamsche Schutterij, van Paramaribo. volgens reglement, 31 december 1835*; op p. 381 opgeplakt een uitgeknipte gedrukte prent van I. C. Rijk, met onderschrift in de hand van Winkels; op p. 388 in kader opgeplakt een waterverftekening, 21,5 × 12,5 cm, gesigneerd en gedateerd 1849, getiteld: *De suiker plantage "Visserszorg", in de beneden Comaïne. Vroeger een Koffie plantage; was zij de eerste in de Comawine, die in 1792, tot suikerriet cultuur werd aangelegd*; op p. 394 ontbreekt een prent, getiteld: *Een achterhoekje eener suikerplantage, met het gezicht op de woningen der negerslaven en eene timba, die als brug tot overloop der kanalen dient*; op p. 399 in kader opgeplakt een waterverftekening, 22 × 12 cm, ongesigneerd, getiteld: *"Rèdehouse" of het Galgenveld buiten de hoofdplaats Paramaribo. In September 1846, op last van den Gouverneur Baron Van Raders afgebroken en weggeruimd*; op p. 406 ontbreekt een tekening, getiteld: *"Krasi watra" onstuimig water, dat op vele punten – waar zich korte rivierbochten voor doen, tot gevaar van*

tentbooten en andere vaartuigen in de Kolonie voorkomt; op p. 409 in kader opgeplakt een waterverftekening, 23 × 11 cm, gesigneerd en gedateerd 1849, getiteld: *De Surinaamsche plantage tentboot. Deze fraaie vaartuigen zijn in drie klassen verdeeld. a, Tentcorjalen, door 4 roeiers en een stuurman bemand en ook "Uitloopertje" geheten. b, de zesriemstentboot voor de plantage gezagvoerders – zie de plaat. en c, de achtriems tentboot. zeer fraai en kostbaar, voor de HH administrateuren*; op p. 414 ontbreekt een tekening, getiteld: *Twee plantage slavinnen, tevens twee zusters van eene Afrikaansche neger moeder – de eene negerin de andere mulattin, verwekt door een negervader en een lid van den een of andere hooge raad – althans door een blanke vader. enz*; op p. 422 in kader opgeplakt twee waterverftekeningen, 12,5 × 18 cm beide, gesigneerd en gedateerd resp. 1870 en 1871, getiteld a) (de eerste tekening) *Een meisje in Chinezen klederdracht. dochter van een Chineeschen vader en eene kleurling moeder*; b) (de tweede prent) *Een Chineesche immigrant te Suriname, kolen brander en uitventer langs de straat*: op p. 432 opgeplakt een uitgeknipt gedrukt portret van R. I. van Lansberge; op p. 447 in kader opgeplakt een waterverftekening, 13,5 × 19 cm, gesigneerd en gedateerd 1841, getiteld: *De Surinaamsche looper.* (*invorderaar van gelden*). *Ioden*; op p. 467 in kader opgeplakt een waterverftekening, 13,5 × 19,5 cm, gesigneerd en gedateerd 1842, getiteld: *Een plantage kost of Bananenwachter;* op. p. 476 ontbreekt een tekening, getiteld: *Een slavin. Lijfsbediende of kamenier eener dame. "Kamera wendje" of kamermaagd genoemd*; op p. 506 in kader geplakt een waterverftekening, 13 × 19 cm, gesigneerd en gedateerd 1840, getiteld: *De negerslaaf Cupido, als plantage bastiaan.*

SUMMARY

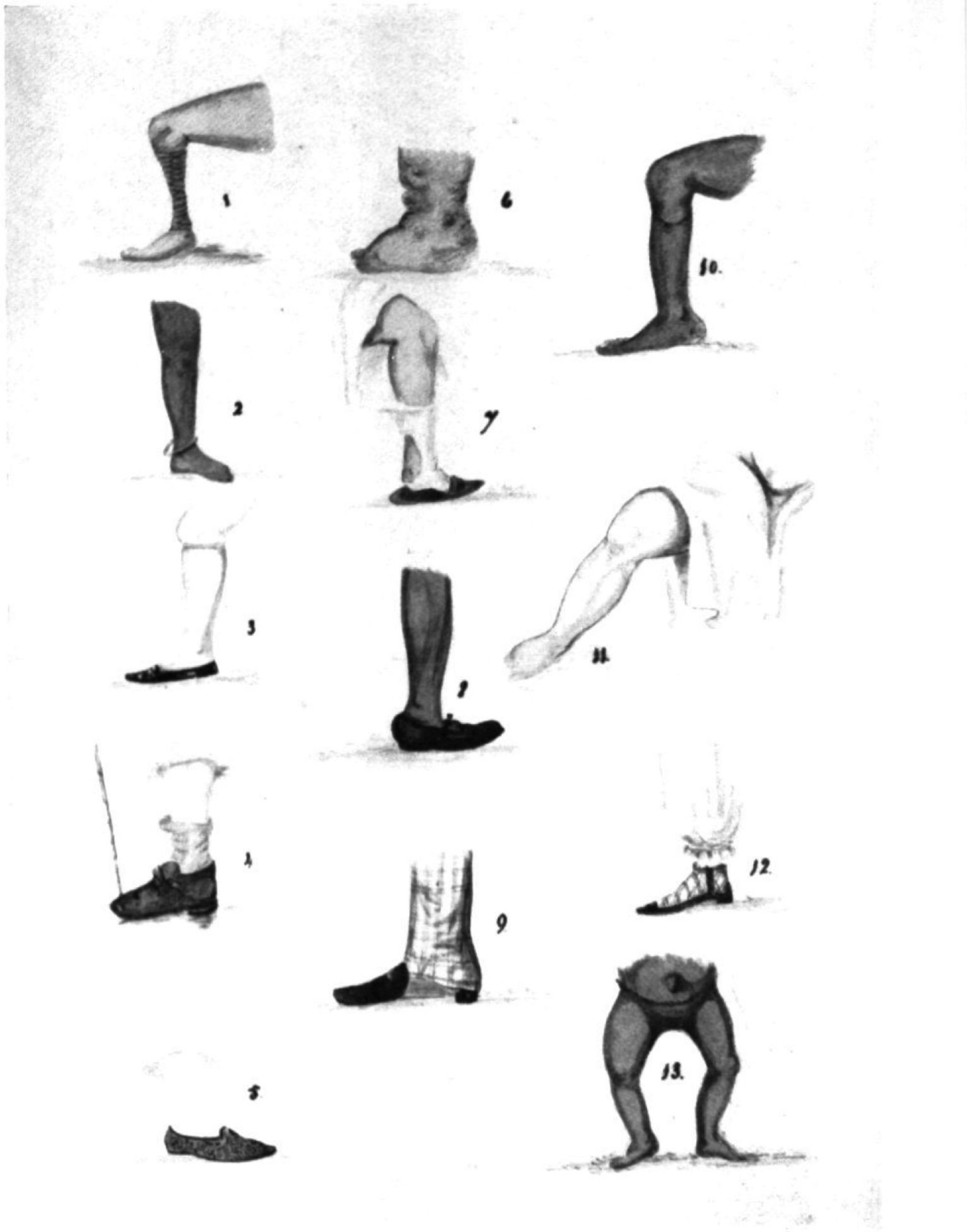
W. E. H. WINKELS: A SURINAM DRAUGHTSMAN

The present article is the third result of the author's researches in the 'Surinamica' collection of the Surinaams Museum. It deals with a collection of drawings by W. E. H. Winkels (born 1818) who lived in Surinam from 1839 till probably the end of his life, about 1892.

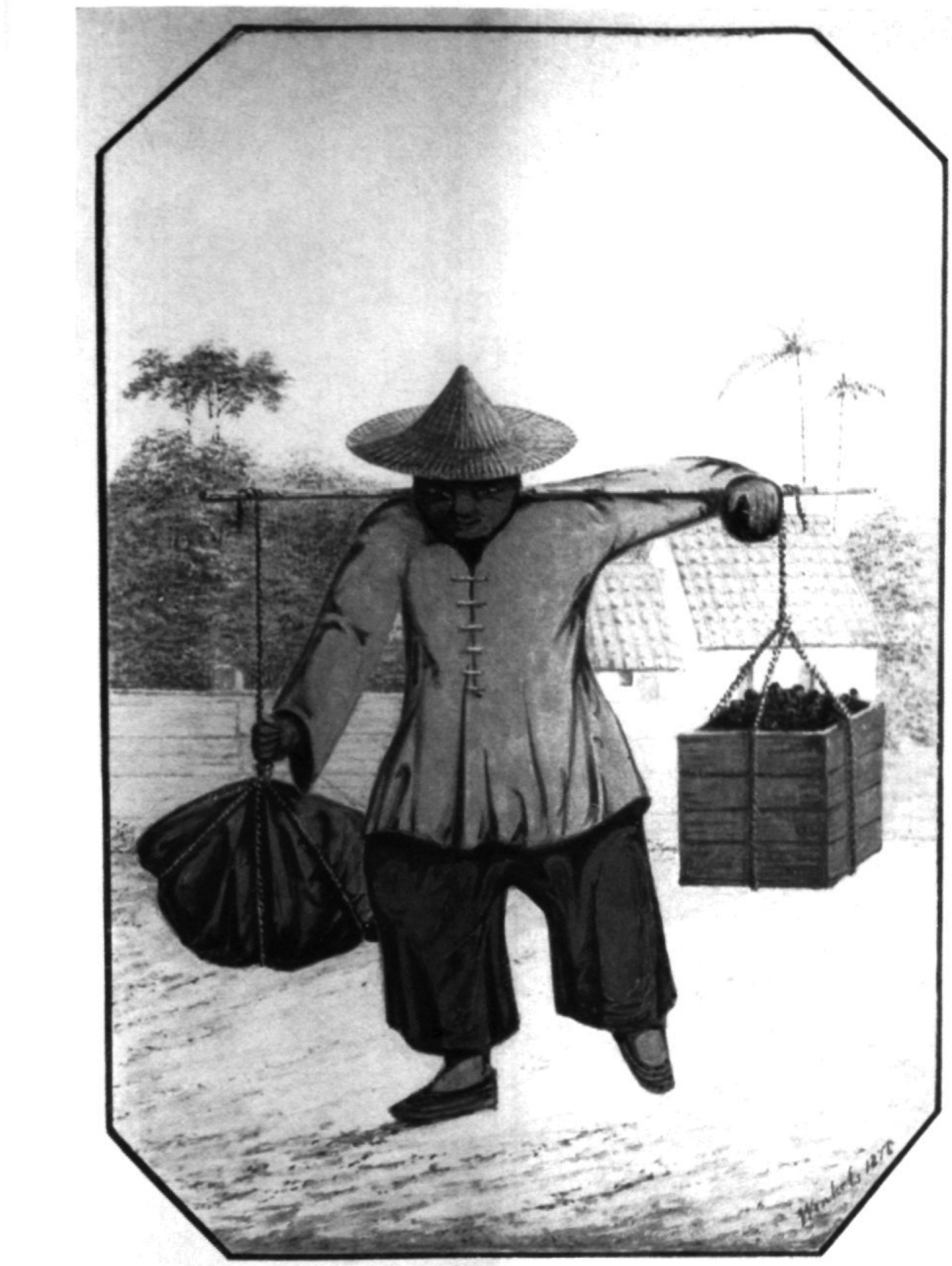
A manuscript diary and the captions to his sketches provide some insight in the daily life of the period, both on the plantations and in Paramaribo.

PLAAT 1. 'De Tooverlantaarn van Mr Furet. 1e Glaasje – de blank-Officier': een waterverftekening over een fase uit het leven van de blank-officier in Suriname, door W. E. H. Winkels, 1840. ($23\frac{1}{2} \times 31\frac{1}{2}$ cm)

Plaat 2. Verschillende met potlood en waterverf getekende benen van allerlei soort waarin de sociale verhoudingen in Suriname worden gehekeld, door W. E. H. Winkels, omstreeks 1850. (30 × 40 cm)

PLAAT 3. Een Chinese immigrant in zijn traditionele kleding met puntige stroohoed en draagstok: een waterverftekening van W. E. H. Winkels, Paramaribo, 1876. ($31\frac{1}{2} \times 47\frac{1}{2}$ cm)

PLAAT 4. 'Eene Surinaamsche Vuilnis Kar'. (Wan dottie wagoe.): een waterverftekening van W. E. H. Winkels. (40 × 32 cm)

HENDRIK RIEMENS

SIMÓN BOLÍVAR

DE PERSOON VAN BOLÍVAR

Er bestaat over Simón Bolívar een ontzaglijk uitgebreide literatuur. Steeds weer heeft zijn werk, en niet minder zijn persoon, geschiedschrijvers geboeid en verwonderlijk is dat allerminst. Want Bolívar leefde in een uitzonderlijke tijd – die van de Franse Revolutie, van Napoleon en van de restauratie in Europa – en hij was een uitzonderlijk mens die heel zijn leven in dienst heeft gesteld van één groot ideaal: de bevrijding van de landen van het toenmalige Spaans Amerika. Hij heeft alle kansen aangegrepen die zijn tijd hem bood om dit ideaal te verwezenlijken en meer dan eens heeft hij het schijnbaar onmogelijke weten te bereiken. Naast spectaculaire successen heeft hij bittere teleurstellingen gekend en nadat zijn populariteit een ongekende hoogte had bereikt werd hij verguisd en – bijna nog erger voor iemand die zozeer genoot van de glorie – vergeten. Maar na zijn dood ontstond in Zuid-Amerika een verering voor deze Bevrijder van vele vaderlanden, die is overgegaan in een ware cultus. In dit laatste licht hebben velen onder zijn biografen hem gezien terwijl enkele anderen daarentegen juist de schaduwzijden hebben willen belichten. Zo is alles rondom Bolívar licht en donker, wit en zwart. Het is alsof wij hem ook nu nog zien in het scherpe licht van de hoogstaande zon van Zuid-Amerika.

De Nederlandse historici hebben zich met Bolívar heel weinig ingelaten en dit verklaart waarschijnlijk waarom men in Nederland zo slecht op de hoogte is zowel van Bolívar zelf als van wat er tijdens zijn leven voorviel in Zuid-Amerika. In de Antillen en ook in Suriname is de belangstelling veel groter en daar beseft men wel, dat de betekenis van Bolívar ver uitgaat boven die van andere figuren die een rol hebben gespeeld in de geschiedenis van Zuid-Amerika. Bovendien heeft die geschiedenis zelf tal

van aanrakingsvlakken met de eigen geschiedenis. Nergens blijkt dit laatste duidelijker dan op Curaçao, waar Bolívar zelf enkele malen verbleven heeft en vanwaar twee leiders onder hem – de ongelukkige generaal Piar en de roemrijke admiraal Brion – geboortig zijn. In wijder verband bezien heeft het streven van Bolívar om Zuid-Amerika te maken tot een deel van de vrije wereld uiteindelijk ook grote betekenis gehad voor het bereiken van dit zelfde ideaal in Suriname en op de Antillen, hoe anders hier de ontwikkeling van kolonie tot vrij gewest ook is geweest en hoeveel later die overgang ook heeft plaats gevonden.

Reeds vanwege deze gegronde belangstelling in de beide Amerikaanse delen van het Koninkrijk zou het ten volle verantwoord mogen heten wanneer enkele van onze historici tot een studie over Bolívar zouden komen. Maar daarenboven heeft Bolívar voor de geschiedschrijver een universele betekenis. Wat destijds in Zuid-Amerika gebeurde heeft, ten tijde van de Heilige Alliantie, veel weerklank gehad in Europa en ook in de Verenigde Staten. Het kiezen van de republikeinse regeringsvorm juist in een tijd van restauratie en reactie heeft Bolívar gemaakt tot een van de helden van de Parijse revolutionnairen van 1830, die een einde maakten aan de regering van de Bourbon-koningen. In het internationale politieke schaakspel, dat in die dagen werd gespeeld door Engeland en Amerika, waren de Zuid-Amerikaanse republieken waardevolle pionnen en was Cuba een kasteel. En, in dezelfde vergelijking blijvend, was Bolívar een paard, dat over de andere stukken heen kon springen en overal voor verrassingen zorgde. Amerika trachtte Engeland schaakmat te zetten door de afkondiging van de Monroe-leer maar Canning, de Engelse Prime Minister, voorkwam dit door de republieken die Bolívar had helpen scheppen, te erkennen en hen daardoor te maken tot leden van de gemeenschap van staten in plaats van tot Noord-Amerikaanse protectoraten.

En tenslotte stelt Bolívar de historici voor die steeds weerkerende vraag: hoe groot is de invloed van de mens als leider in de geschiedenis? Die invloed, vroeger beslissend geacht, werd later vrijwel genegeerd door de aanhangers van het historisch materialisme. Veel van de controversen, die tegenwoordig nog bestaan rondom de persoon en het werk van Bolívar, zijn terug te voeren op dit verschil in opvatting. Voor een historisch materialist is Bolívar een geduchte sta-in-de-weg. Salvador de Madariaga heeft getracht hem weg te praten en hij heeft er een dik boek voor nodig gehad. Dat op zichzelf zou al kunnen gelden

als bewijs, dat hij niet geslaagd is in die opzet. Madariaga is een bekwaam schrijver en bovendien één van de heel weinige vreemdelingen die het gebracht heeft tot de zo typisch Britse waardigheid van een Don van Oxford. Zijn boeken in het Engels zijn voor onze historici veel gemakkelijker toegankelijk dan veel van de overige Bolívar-literatuur, die meestal in het Spaans is verschenen. Maar het zou bijzonder jammer zijn voor de historische objectiviteit wanneer het alleen de geschriften waren van Madariaga waarvan men kennis nam wanneer men Bolívar wilde bestuderen. Tenslotte is deze Oxford Don ook Don Salvador, de Spanjaard pur-sang die in Bolívar niet anders kan zien dan de rebel, de renegaat, die een beschavingswerk van eeuwen teniet hielp doen.

De jeugd van Bolívar speelde zich af in een patriciërswoning van het laat achttiende eeuwse Caracas en op het grote buitengoed dat de Bolívars bezaten in het landelijke Aragua. La Casa Natal, het geboortehuis, is gelukkig bewaard gebleven. Het ligt in het hartje van de stad, in een drukke, hete en roezemoezige buurt, op slechts enkele blokken afstand van de kathedraal en de Plaza Bolívar. Wie het huis binnentreedt, wordt aangenaam getroffen door een voorname, weldadige rust. Er is een patio, omgeven door een galerij met kolommen, en deze patio baadt in het zonlicht terwijl de woonvertrekken, beschaduwd door de galerij, koel en naar verhouding donker zijn. Toen de kleine Simoncíto in zijn wiegje lag, moet hij geknipperd hebben tegen het zonlicht van deze zelfde patio en één van de eerste geluiden die hij opving, was het geklater van het water in de fontein midden in de patio.

Het geslacht van de Bolívars was voornaam en reeds eeuwenlang in Venezuela gevestigd. Het was afkomstig uit het Baskenland zoals spreekt uit de naam. Overal in Zuid- en Midden-Amerika hebben zich, temidden van de Spanjaarden, enige Basken gevestigd en zij zijn trots op hun afstamming. Vaak met reden, want de energieke natuur van de Baskische voorouders verloochent zich gewoonlijk niet. In het latere leven van Bolívar moet het feit dat hij Bask van afkomst was, hebben geteld. De overige Spanjaarden zien de Basken niet graag ook al achten zij hen om hun capaciteiten. Van moederszijde stamde Bolívar van de Palacios, ook behorende tot de vooraanstaande Creolen die reeds generaties lang in de toenmalige kolonie verbleven.

Caracas was in deze tijd een kleine, provinciaals aandoende hoofdplaats met misschien 25.000 inwoners. Er waren hier, zoals elders in de Spaanse koloniën, verschillende scherp van elkaar gescheiden kasten. De hoge regeringsambten waren voorbehouden aan Spanjaarden uit het moederland, 'Peninsulares', maar voor het overige bestond de gezeten burgerij uit Creolen van Spaanse afkomst doch geboren in de kolonie. Deze Creolen hadden gewoonlijk ook enig Indiaans bloed omdat er steeds een tekort had bestaan aan Spaanse vrouwen die, veel minder dan mannen, de oceaan overstaken. In de eerste tijden van de kolonie hadden de vrouwen uit Spanje zelfs geheel ontbroken en de conquistadores en pobladores huwden de dochters van Indiaanse cacíques waardoor een begin van rasvermenging ontstond. In de lagere standen kwam het gebruik in zwang om met een Indiaanse van mindere afkomst samen te leven en zo smolt de gehele stam van de Caraques-Indianen, naar wie de hoofdstad van Venezuela genoemd is, geleidelijk weg. De volksklassen werden gevormd door de 'Pardo's', kleurlingen. Hun lot was in de Spaanse tijd weinig benijdenswaardig, want de Spanjaarden zo goed als de Creolen zorgden ervoor dat zij 'op hun plaats' werden gehouden en die plaats bood nauwelijks de mogelijkheden van een menswaardig bestaan. De besten brachten het tot ambachtsman of tot marktvrouw maar velen deden weinig anders dan bedelen of erger. Er was wel een kleine middenstand van winkeliers, maar daartoe behoorden voornamelijk immigranten uit Spanje en van de Canarische eilanden – de laatsten werden aangeduid als Insulares. De huisbedienden waren neger-slaven en onder de Pardo's waren er ook velen met Afrikaans bloed in de aderen.

De Spanjaarden regeerden met een forse hand en talloos waren de verbodsbepalingen. Industrie mocht er in de koloniën niet zijn en alle handel moest lopen over enkele bepaaldelijk aangewezen havens in Amerika en in Spanje; de rechten die op die handel werden geheven, waren bestemd voor de Spaanse Kroon. Ook in de landbouw waren de mogelijkheden beperkt want lang niet iedere cultuur was toegestaan en die van tabak was een regeringsmonopolie. Er was één geloof, het Rooms-Katholieke, en de inquisitie had erop toe te zien dat alle vormen van ketterij verre bleven. De immigratie in de koloniën was evenmin vrij en bleef voorbehouden aan Spanjaarden, aanvankelijk slechts aan de Spanjaarden uit de beide Castiliën – of aan de negers, die onvrijwillig kwamen. Op nieuwlichters stelde het Spaanse bewind geen prijs en voor de veiligheid waren drukpersen dan ook verboden.

En toch gistte het in die Spaanse koloniën, en niet in de laatste plaats in de hoofdstad van Venezuela. Vele verbodsbepalingen werden omzeild en zo bestond er van oudsher een bloeiende smokkelhandel op Curaçao, die misschien wel een veelvoud was van de wettige handel. Tussen de verschillende standen heerste afgunst en ook vrees. Afgunst van de Creolen op de Peninsulares en toch ook afgunst van de laatsten op de eersten, wanneer die als grote grondbezitters vermogend waren. Afgunst ook van de Pardo's op de Creolen en op de Peninsulares, en vrees weer van deze beide kasten voor de steeds talrijker wordende Pardo's.

Die gisting nam niet weinig toe onder invloed van wat elders in die roerige tijd gebeurde. De denkbeelden die ten grondslag lagen aan de Franse Revolutie hadden hun weg gevonden naar Zuid-Amerika, drukpers of geen drukpers. Ja, zij hadden ook Madrid niet onaangetast gelaten – vanwaar bijvoorbeeld de uitwijzing van de Jezuïeten uit de Spaanse koloniën en ook een zekere liberalisatie van de handel, alles in de nadagen van het Spaanse bewind.

De Creolen hadden bovendien een plaats om elkaar te ontmoeten en over politiek te spreken: de cabildo's. Dit waren gemeenteraden, en zij vormden in de koloniën, evenals in Spanje zelf, het laatste overblijfsel van de eens zo belangrijke stedelijke autonomie. In de onafhankelijkheidsbeweging van landen als Venezuela en Argentinië zouden de cabildo's de eerste grote stap doen door in feite de gehele leiding van het land van de Spanjaarden over te nemen.

Een uiterst belangrijke gebeurtenis ook voor Zuid-Amerika was de opstand van de dertien Engelse koloniën in Noord-Amerika die in 1776 uitbrak en met een zo opmerkelijk succes werd bekroond. De ironie van de geschiedenis heeft gewild dat de beide Bourbon-vorsten van Frankrijk en van Spanje zich verbonden met de Amerikaanse revolutionnairen, en daardoor bijdroegen zowel tot het succes van de laatsten als tot hun eigen ondergang. Voor de Creolen in Zuid-Amerika was het bijzonder bitter te zien dat hun allerlei rechten werden onthouden die ginds, in de Verenigde Staten, aan de burgers toevielen.

Tegen het eind van de eeuw, in de jaren van Bolívars jeugd, leek het alsof het tempo van de geschiedenis zich meer en meer versnelde. In Parijs brak de revolutie uit met al haar furie en de Bourbons, die in Spanje en in Spaans Amerika nog de absolute macht bezaten, werden daar ontdaan van alle luister van het koningschap en vielen op het schavot. Uit Madrid kwamen ver-

ontrustende berichten over wantoestanden aan het Hof, die niet geschikt waren om de eerbied voor de nog heersende monarchie te vergroten. Godoy, die zich de Prins van de Vrede liet noemen, had er de werkelijke macht in handen; hij heerste over Spanje, over zijn koningin en via deze over zijn koning en hij pacteerde met de revolutionnaire Fransen in de hoop om zo zichzelf te kunnen handhaven.

Dichter bij huis leken de dingen niet beter, gezien vanuit het Caracas waarin Simoncíto opgroeide tot jongeman. De Franse Revolutie was overgeslagen naar het eiland Haïti, waar de bloeiende Franse kolonie Saint Domingue met al haar suikerplantages tot toneel werd van een weerzinwekkende révolte van de negerslaven tegen hun blanke meesters. Vluchtelingen uit Saint Domingue stroomden Venezuela binnen en wat zij vertelden, deed een nieuwe vrees ontstaan in de harten van de Creolen, de vrees voor een opstand van de allerlaagste en meest verachte kaste, die van de slaven.

In de Spaanse koloniën zelf bleef het ook niet rustig. Er zijn in de loop van de drie eeuwen van het Spaanse bewind in Amerika heel wat pogingen tot opstand ondernomen, die steeds weer hardvochtig werden onderdrukt. Tegen het einde van de achttiende eeuw worden die opstanden veelvuldiger en gevaarlijker. In dezelfde jaren waarin de Verenigde Staten hun vrijheid bevochten, streden in de bovenlanden van Perú de Indianen onder Tupac Amaru tegen de Spanjaarden – aanvankelijk met opmerkelijk succes. Nadien waren het voornamelijk de Creolen geweest – soms met de hulp van enige Peninsulares – die zich gekeerd hadden tegen het Spaanse régime, nu in Buenos Aires, dan in Quito, dan weer in Bogotá. En in 1796, toen Simón Bolívar dertien jaar oud was en zeer wel bewust van wat er in zijn omgeving gebeurde, brak in La Guaira, de haven van Caracas, een opstand uit tegen de Spanjaarden.

Twee jaren later werd de jonge Bolívar naar Spanje gezonden voor de voltooiïng van zijn opvoeding. Hij had kort tevoren zijn moeder verloren en reeds lang voordien zijn vader. Zonder twijfel getuigt het van het inzicht van zijn voogd, dat hij de jongen naar Europa stuurde – wat in die dagen nog maar vrij zelden voorkwam in Caracas. Hoewel er verschillende leermeesters van Bolívar genoemd worden – waaronder de ietwat zonderlinge Simón Rodriguez, een fervente bewonderaar van Jean-Jacques Rousseau – was het met de schoolse kennis van het

jongemens niet al te best gesteld, getuige een bewaard-gebleven briefje dat hij tijdens de reis aan zijn voogd zond en dat wemelt van de taalfouten. Waarschijnlijk was de jongeman liever buitens- dan binnenshuis en hij had daartoe, door het veelvuldig verblijf van zijn familie op het landgoed te San Mateo in Aragua, volop gelegenheid. Er bestond in Aragua een burgerwacht waarvan de vader van Simón kolonel was geweest en op de prille leeftijd van veertien jaar was de zoon tweede luitenant bij 'las Milicias blancas de Aragua'.

De reis naar Europa voerde langs Vera Cruz waar het schip lang moest liggen. Simón, toevertrouwd aan de hoede van een hoge Spaanse ambtenaar die repatrieerde, reisde in diens gezelschap naar de hoofdstad Mexico en werd door hem voorgesteld aan de Onderkoning, don Miguel José de Azanza, de latere hertog van Santa Fé. Deze onderhield zich beminnelijk met de schrandere kleine Caraqueño en stelde hem allerlei vragen over zijn land – totdat hij de onhandigheid beging op het terrein te komen van de politiek. Toen hij zijn jonge gast vroeg hoe het twee jaren tevoren was toegegaan bij de opstand van Gual en España in La Guaira, schijnt deze, met alle vrijmoedigheid die een vijftienjarige eigen kan zijn, het te hebben opgenomen voor de opstandelingen. "Ik ben totaal vergeten met welke woorden", zei Bolívar veel later eens, "maar ik herinner mij dat ik, zonder mij van de wijs te laten brengen, de rechten van Amerika op onafhankelijkheid verdedigde." [1] De landvoogd stapte snel van het onderwerp af en droeg daarna de ambtenaar die Bolívar begeleidde op ervoor te zorgen dat het jongemens zodra mogelijk door zou reizen naar Spanje. Hetgeen dan ook gebeurde.

Over Bolívars eerste verblijf in Europa is niet heel veel bekend. Hij verkeerde vooral onder wat men toen andere Amerikanen (in dit geval Zuid-Amerikanen) noemde en met name had hij contact met enkele adellijke families uit... zijn geliefd Aragua. Mag men eruit afleiden dat de overmoedige kleine Amerikaan zich eigenlijk in het grote Madrid niet zo heel erg thuis voelde, evenmin als menige andere Creool die daar voor het eerst aankomt? Ook al genoot hij dan de eer om, door de tussenkomst van een gunsteling van de koningin – alweer iemand uit Amerika, die bovendien in Caracas had gewoond – aan het Hof te worden

---

[1] FELIPE LARRAZÁBAL, *Vida del Libertador Simón Bolívar*, *I* p. 3; R. Blanco-Fombona, Madrid, 1918.

ontvangen en zelfs om eens een partij volley-bal te mogen spelen met de Prins van Asturias, de latere koning Ferdinand VII. Zonder twijfel zal hij daarnaast ook minder prettige ervaringen hebben opgedaan, want bijzonder groot was de achting van de Spanjaarden voor de Creolen niet, ook al werden deze dan ook nog wel eens met een adelsbrief begiftigd... tegen betaling van veel contanten. Want het Amerikaanse goud was wél geliefd in Madrid.

Maar hoe dan ook, Bolívar verbleef in het huis van de markies De Ustáriz, die veel grond bezat in Aragua doch over de authenticiteit van wiens markiezaat geen eenstemmigheid bestaat, en hij frequenteerde het huis van de markies del Toro die uit Caracas afkomstig was en verwant aan de Bolívars. Dit laatste deed hij met des te meer ijver omdat hij weldra een grote passie opvatte voor Doña Teresa, de dochter des huizes. Bolívar was toen zeventien jaar. De markies del Toro vond dit wel wat jong en Bolívar moest een jaar wachten vòòr hij zijn geliefde Doña Teresa mocht huwen. Hij doodde de tijd door een grote reis te maken door Frankrijk, waar toen de door hem zozeer vereerde Bonaparte eerste consul was. Tegen het eind van het jaar 1801 keerde hij terug naar Madrid, trad daar in het huwelijk en vertrok onmiddellijk met zijn jonge bruid naar Venezuela. Maar een lang geluk was hem niet beschoren want tien maanden na haar aankomst in Caracas overleed Doña Teresa.

Bolívar was nog geen twintig jaar oud toen hij weduwnaar werd. Zo groot was zijn verdriet dat hij zichzelf bezwoer om nooit meer in het huwelijk te treden. Als een eenzame figuur zou Simón Bolívar verder door het leven gaan en zijn besluit om een politieke rol te gaan spelen hield zonder twijfel verband met deze droevige omstandigheden. Aan vrouwelijke belangstelling heeft het de knappe, elegante en welgestelde jongeman niet ontbroken, toen niet en later niet, nadat de roem was gekomen, maar nooit vond hij meer een toegewijde en liefdevolle jonge vrouw zoals Doña Teresa geweest was. Kinderen heeft hij niet gehad en rechtstreekse afstammelingen van de Bolívars zijn er ook niet meer. Daarentegen zijn er vele afstammelingen van het geslacht van zijn moeder, doña Maria de la Concepción Palacios y Blanco, zowel in Venezuela als op Curaçao.

Bolívar besloot opnieuw te gaan reizen en zonder twijfel hebben deze reizen grote invloed gehad op zijn verdere leven. Het was nu niet meer een knaap van vijftien, die de verre tocht naar Europa

ondernam maar een nog wel jonge, doch snel gerijpte man die al door het leven beproefd was. Weer kwam hij aan in Spanje, waar hij echter slechts kort verbleef: op 25 maart 1804 gelastte de koning dat alle vreemdelingen Madrid op zo kort mogelijke termijn moesten verlaten en dit gebod gold ook allen die afkomstig mochten zijn uit 'de Indiën' en de Philippijnen... Zo al niet eerder, dan moet Bolívar toen hebben gevoeld dat Spanje zijn vaderland niet kon zijn. Hij ging naar Parijs waar kort nadien Napoleon tot keizer gekroond werd. Bolívars grote bewondering voor Napoleon verdween echter, nu hij zag hoe deze de vrijheid van het Franse volk opofferde aan zijn mateloze persoonlijke ambities.

Voor het overige was het verblijf in Parijs geenszins onaangenaam. Baron von Humboldt, de grote Duitse ontdekkingsreiziger die jarenlang in Zuid-Amerika had vertoefd en die ook Caracas goed had leren kennen, had zich in Parijs gevestigd en werd daar bezocht door de vooraanstaande geleerden van zijn tijd. Ook Bolívar kwam hier en hij sprak veel met Von Humboldt over zijn geliefd Venezuela dat, naar het getuigenis van de laatste, rijp was voor emancipatie. Maar wie zou de man zijn, zo vroeg Von Humboldt hem, die het land daarbij zou kunnen leiden?

In Parijs waren het niet alleen de wetenschap en de politiek die de jonge Bolívar bezig hielden. Hij ging veel uit en er bestaat reden om aan te nemen dat hij niet meer elke dag treurde over zijn Doña Teresa. En dan opeens duikt er een vriend op uit het verleden: don Simón Rodriguez, de bewonderaar van Rousseau. Samen gaan zij een reis maken naar Italië en het is op die reis, dat Bolívar aan Rodriguez de gelofte doet dat hij zal strijden voor de bevrijding van Venezuela. Zij zijn die morgen vroeg opgestaan om de Monte Aventino nabij Rome te beklimmen. Het is alles in de meest zuivere traditie van de romantiek en Jean-Jacques Rousseau zeker niet onwaardig.

En om die gelofte gestand te doen maakt Bolívar zich gereed naar zijn land terug te keren. Niet onmiddellijk, want in Rome had hij gewacht op een paspoort voor Napels dat dan juist komt. En van Napels gaat hij terug naar Parijs, vandaar via Nederland – het Koninkrijk Holland van Lodewijk Napoleon – naar Hamburg. En in Hamburg scheept hij zich in, met Boston als bestemming. Hij reist dan door nagenoeg het gehele gebied van de toenmalige Verenigde Staten dat niet verder reikte dan tot de Alleghanies en tot Florida – toen nog een Spaanse kolonie – om zich

opnieuw in te schepen in Charleston, ditmaal met La Guaira als einddoel.

Het is dan 1806. Bolívar is op zijn latere staatstaak voorbereid door reizen zoals weinigen in zijn tijd die hebben kunnen maken. Hij heeft Mexico bezocht, in Spanje gewoond, de jonge republiek van de Verenigde Staten leren kennen en tal van Europese landen bereisd. Het best kent hij Frankrijk en hij beheerst het Frans zozeer dat er in zijn brieven menige zinswending voorkomt die meer vertaald Frans dan zuiver Spaans is.

Bijna drie en half jaar verlopen er na de terugkomst van Bolívar in Venezuela en vóór het uitbreken van de opstand in deze Spaanse kolonie. Het wemelt van de geruchten en van de geheime samenspraken; aan de laatste heeft mèt Bolívar een aantal andere jonge mensen deel die voornamelijk behoren tot de kringen van de welgestelde Creolen. Een tijd lang komt men zelfs bijeen in een buitenhuis van Bolívar, naar het heet om er een geldspel te beoefenen. Wat men wil, is een onafhankelijke regering van Venezuela, niet meer en niet minder; een eigen 'Junta Protectodora' zoals er ook in Spanje opgetreden zijn nadat de troepen van Napoleon het land binnenvielen, de jonge koning Ferdinand VII gevangen namen en Joseph, één van de broers van Napoleon, op de troon van Spanje plaatsten. Maar het complot lekt uit, er worden enkelen gevangen genomen en men moet uitzien naar een andere plaats van samenkomst.Dan zijn het familieverjaardagen die men, naar het heet, gaat vieren in het huis van een oude dame. Als er dan weer een lek is, vindt Bolívar dat de grond hem te heet onder de voeten wordt en hij wijkt uit naar de 'ingenio Bolívar', de suikermolen op het landgoed in San Mateo. Hij herinnert zich dat hij een rang heeft in de milities van Aragua en klimt op tot kolonel in dat korps.

Intussen is in Spanje zelf het verzet tegen de Fransen georganiseerd, met de hulp van de Engelsen. In Cadiz, op het uiterste puntje van het schiereiland, zetelt nu een Regentschap dat echter met Spaanse aanmatiging optreedt èn voor Spanje zelf èn voor de onmondig geachte gewesten in 'Las Indias'. Maar wanneer er vertegenwoordigers van dit Regentschap worden afgevaardigd naar Caracas, dan oefent een aantal burgers daar een zodanige druk op Emparán, de Spaanse gouverneur, dat deze toegeeft aan hun verlangen om een eigen Junta te vormen. Deze Junta heet de rechten te beschermen van Ferdinand VII maar werpt zich in werkelijkheid op als een onafhankelijke regering. Er wor-

den gezantschappen uitgezonden in alle richtingen, ook naar Curaçao dat toen in Engelse handen was. Een zeer belangrijk gezantschap is dat naar Engeland, des te belangrijker omdat de Verenigde Staten alle hulp weigeren. De opdracht die het krijgt is ook daarom delicaat, omdat Engeland officieel door een alliantie verbonden is met het Regentschap in Cadiz. De Junta benoemt Simón Bolívar als één van de drie leden van het gezantschap naar Engeland, en hiermede neemt de officiële carrière van de toekomstige Bevrijder een aanvang.

Er wachtte hem een werk van uitermate grote afwisseling, dat hem eerst in de rol plaatste van diplomaat, toen in die van militaire commandant en vervolgens, na een eerste ballingschap, in die van de grote aanvoerder en bevrijder van zijn vaderland. Dan komen nieuwe en zeer ernstige tegenslagen en opnieuw is Bolívar een politieke vluchteling, die bijna zelfs het slachtoffer wordt van een sluipmoord. Voor een derde maal komt hij terug zij het dat hij zich alleen in een uithoek van zijn land kan handhaven. Maar daar treedt hij dan ook op, en hoe! Als grondwetgever, als strateeg en als legeraanvoerder en dat alles in de moeilijkst denkbare omstandigheden. Daarna komt het eerste blijvende militaire succes en er volgen dan andere en grotere. Steeds verder verjaagt hij de Spanjaarden, maar hij geraakt ook steeds verder van huis en terwijl hij de ene triomf na de andere beleeft, overal met eer wordt overladen en staat na staat bevrijdt en aan zich verbindt, gaat in zijn eigen Venezuela de grond onder zijn voeten wankelen en de oppositie neemt ook in zijn tweede vaderland, Colombia, hand over hand toe.

Dan volgt, snel, bijna even snel als het succes tenslotte gekomen was, de terugval. Bolívar tracht zich vast te klampen aan een zo absoluut mogelijke macht maar juist dat wekt de meest geduchte weerstanden op bij zijn politieke opponenten. Zijn grote internationale werk – want ook dat heeft hij ondernomen, met een visie die ver bij zijn tijd vooruit was – was al eerder als een kaartenhuis uiteengevallen, en het internationale congres van de vrijgeworden Amerikaanse staten in Panama werd niet veel meer dan een slag in de lucht. Opnieuw moet hij vechten, op het diplomatieke front, om Venezuela in de federatie van Groot-Colombia te houden – en het mislukt. En als militaire aanvoerder moet hij er nog eens op uit trekken, nu niet om successen op de Spanjaarden te behalen maar om een verdere afbrokkeling van Colombia naar het Zuiden te helpen voorkomen. Dit gelukt,

zij het met de allergrootste moeite. Maar het gehele land is ontredderd, doodarm en volkomen uitgeput – evenals hijzelf. Wanneer er dan nog een nachtelijke aanslag op hem volgt in het regeringspaleis te Bogotá – een aanslag die bijna slaagt en waarvoor hij in een vermomming moet vluchten – dan is in feite zijn politieke loopbaan ten einde. Hij treedt af en wil uitwijken naar Engeland. Maar de dood achterhaalt hem en hij sterft in het huis van één van zijn weinige overgebleven vrienden – een Spanjaard toevalligerwijs – aan de oever van de Caribische Zee.

Natuurlijk ontwikkelde Bolívar zich onder al deze werkzaamheden, onder de successen en de harde beproevingen. Men kan niet van éénzelfde Bolívar spreken en dan zowel de jeugdige man als de man op rijpere leeftijd op het oog hebben; beiden hebben slechts sommige trekken gemeen. Het lijdt geen enkele twijfel of Bolívar werd bezeten niet slechts door de wil om de Spanjaarden uit Amerika te verdrijven maar ook door een ontzaglijke persoonlijke ambitie; dit laatste heeft hij gemeen met alle grote staatslieden van alle tijden. In de loop van zijn leven heeft hij voor tal van moeilijke beslissingen gestaan en soms heeft hij gefaald. Veel vaker faalde hij omdat de omstandigheden nog formidabeler waren dan hijzelf. Hij had te maken met de grootst denkbare moeilijkheden die de harde natuur van Zuid-Amerika aan mensen die iets imposants willen ondernemen, in de weg legt. En hij beschikte bij de uitvoering van zijn ambitieuze taken over een mensenmateriaal dat in het algemeen armzalig was.

Zijn persoonlijke leven kwam in het geding toen hij een verbintenis van lange duur aanging met Manuela Sáenz, de gescheiden levende vrouw van een Engelse dokter uit Quito. Het was een tijd waarin echtscheidingen niet bestonden voor de wet – en waren zij het wel geweest, dan is het de vraag of Bolívar had willen hertrouwen en zo hij het al gedaan had, dan was het nog weer de vraag of dàt hem zou zijn vergeven in de conformistische Creoolse kringen.

Men heeft Bolívar ook verweten dat hij betrekkingen onderhield met de vrijmetselaars en dat hij een tegenstander van de Kerk geweest zou zijn. Maar in zijn latere leven ging hij trouw naar de mis en als staatsman had hij de wijsheid om aan te sturen op een nieuw concordaat met de Paus dat het oude 'Patronato de las Indias', dat bestond tussen de Heilige Stoel en de Spaanse Kroon, moest vervangen.

Hij is er ook van beschuldigd dat hij Miranda, de leider van

de eerste Venezolaanse Republiek, heeft uitgeleverd aan de Spanjaarden en inderdaad heeft hij dit gedaan – niet uit eigen voordeel maar omdat hij Miranda voor een verrader hield. Het blijft, hoe dan ook, een smet op zijn naam.

Of dit ook het geval is met zijn vlucht uit Ocumare, toen de tweede Venezolaanse Republiek ten onder ging en hij op het strand troepen achterliet die het later heel moeilijk kregen? Had hij het niet gedaan, dan was hij waarschijnlijk de vijand in handen gevallen en dan is het de vraag of er ooit een Derde Venezolaanse Republiek – die, meer nog dan de beide andere, zijn werk was – zou zijn ontstaan.

Dan is er nog de executie van generaal Piar, één van de opstandelingen die in de binnenlanden van Guyana was blijven doorvechten en die zich niet wilde schikken onder Bolívar toen deze terugkeerde om de leiding over de strijd te hernemen. Dat Piar insubordinatie wilde plegen op een zeer hachelijk ogenblik schijnt wel vast te staan; het was althans het eenstemmig oordeel van een bijzondere krijgsraad die stond onder voorzitterschap van Piars landgenoot, de Curaçaoenaar Louis Brion en onder die omstandigheden lijkt zijn terechtstelling ook welhaast onvermijdelijk.

Als staatsman heeft men Bolívar verschillende verwijten gemaakt, het meeste wel dat hij een absolute macht voor zichzelf zocht. Volgens sommige critici zou hij, evenals Iturbide in Mexico, een keizerrijk hebben willen stichten. Bolívar, die een overtuigd republikein was, kan zeker niet gelden als een democraat in onze zin. Hij stak met hoofd en schouders uit boven bijna alle andere leiders van Zuid-Amerika van zijn tijd, in kennis, inzicht en ervaring. Het is dus begrijpelijk dat hij er alleen maar goeds van verwachtte wanneer hij een absolute macht zou bezitten waarmee hij dacht zijn tegenstanders te kunnen verlammen. En ofschoon hij overal waar hij kwam, de republikeinse staatsvorm invoerde – tot afgrijzen van vele behoudende zielen, ook in het Europa van de restauratie – kwam toch in feite zijn 'presidentschap voor het leven' dat deel uitmaakte van zijn grondwet voor het naar hem genoemde Bolivia heel dicht bij een – nog wel absolute – monarchie.

Dat Bolívar als staatsman tenslotte heeft gefaald, kan men voor een deel wel toeschrijven aan zijn al te grote zucht naar macht, vooral in zijn nadagen. Voor een ander deel was zijn onrustige geest er schuld aan. Door nu eens in Bogotá en dan weer in

Lima, in Quito, Caracas of in het heel verre Bolivia te verblijven, was hij nergens lang genoeg om veel blijvends tot stand te brengen. Maar aan de andere kant is na zijn dood wel heel duidelijk gebleken hoe uiterst moeilijk bestuurbaar de landen van het Spaans sprekende Amerika voor wie ook waren. Voor een democratie in onze zin is de tijd in de meeste van die landen ook nu nog niet rijp en bijna ieder stabiel bestuur was er in feite nauwelijks anders dan een dictatuur, mèt alle nadelen van die bestuursvorm.

Alvorens te kunnen komen tot een eindoordeel over de persoon van Bolívar moet men kennisnemen van heel zijn werk, dat zich over een tijdvak van twintig jaar uitstrekt. Dan zal blijken, dat dit werk, naast veel dat vergankelijk was, toch ook grote zaken van blijvend belang heeft opgeleverd. Maar nu reeds kunnen wij vaststellen, dat Bolívar een man was met vele gaven van verstand en van gemoed, die soms grote fouten heeft gemaakt, maar wie men onmogelijk een uitzonderlijke visie kan ontzeggen; een mens met een liefde voor zijn grote vaderland Amerika die boven alles ging, zelfs boven zijn eerzucht, en een man die arm stierf nadat hij, twintig jaren tevoren, met een vermogen in dienst van zijn land was getreden.

G. VAN ALPHEN

SURINAME IN EEN ONBEKEND JOURNAAL VAN 1693

In september 1692 zeilde een koopman uit Hoorn, JAN REEPS, met een door hemzelf uitgerust fregat de haven van Vlissingen uit. Zijn doel was om aan de kust van Zuid-Amerika ten Noorden van de Amazone een Nederlandse kolonie te stichten. Nauwelijks bij de kust ten Zuiden van de Amazone aangekomen, leed hij schipbreuk, waarbij zijn fregat 'De Amasone' uit elkaar werd geslagen en verloren ging. Hij kon slechts met behulp van de kleinste sloep, die nog was overgebleven, samen met nog ruim veertig tochtgenoten het vege lijf aan land redden. Onder ontzettende ontberingen, uitgeput door honger en dorst wisten Reeps en een deel der bemanning pas na elf dagen een Indiaans dorp te bereiken, en daar weer op de been geholpen, tenslotte ongeveer een maand na hun schipbreuk Belém, de hoofdstad van de Portugese provincie Pará.

Reeps wilde begrijpelijkerwijs toen zo gauw mogelijk weg, naar huis. Door de schipbreuk kon er natuurlijk voor hem geen sprake meer zijn van enige kolonisatie. Meer dan vier maanden hielden de Portugezen hem echter vast. Pas de 5e mei 1693 kwam de schriftelijke toestemming van Gouverneur-Generaal d'Albuquerque dat Reeps en zijn mannen mochten vertrekken: hetzij naar Tercera of Portugal, hetzij naar Suriname. Via Tercera of Portugal wilde zeggen dat zij misschien nog maandenlang, zo niet langer, op een schip zouden moeten wachten. Reeps besloot toen te proberen met een kano langs de kust te varen en zo Paramaribo te bereiken. Eenmaal in Paramaribo kon hij veel gemakkelijker scheepsgelegenheid – en bovendien direct naar het vaderland – vinden. Aldus geschiedde. De 24e mei zetten Reeps en de zeventien nog overgebleven metgezellen hun tocht langs de kust, nu per kano, voort. Zij staken de gevaarlijke mondingen van de Amazone over, voeren langs de kust, waar zij eens van plan waren geweest hun kolonie te stichten en be-

reikten via Cayenne, waar zij twee dagen bleven, de 18e juli 1693 Paramaribo.

Reeps is tenslotte meer dan zeven maanden in Suriname gebleven, waar hij bij Gouverneur VAN SCHERPHUYSEN logeerde. De 26e februari 1694 vertrok hij op het schip de St. Jan naar Patria en 4 juni 1694, één jaar en negen maanden na zijn vertrek uit Vlissingen, was hij weer thuis, in Hoorn.

Gedurende die zeven maanden in Suriname heeft Reeps echter niet stil gezeten. Hij assisteerde er de Rekenkamer bij de berekeningen voor een belasting op de consumptie en de Rekenmeester bij het nazien van de boeken en rekeningen van de z.g. modique lasten. Verder heeft hij er goed rondgekeken, overal werd hij met grote gastvrijheid door de aanzienlijksten van de kolonie ontvangen.

Hij vertelt ons hoe bevriend hij met de Gouverneur was geworden, met wie hij veel ging wandelen of in de barlijn,[1] getrokken door zes paarden, uit rijden ging. Met de tentboot maakte hij tochten de rivieren op en bezocht er de plantages. Met Commandeur VAN VREDENBURGH voer hij de Commewijne op en bezocht ook daar de plantages en enkele van hun eigenaren. Zelfs weten we dat Gouverneur Van Scherphuysen hem drie plantages – betrekkelijk kleine – schonk: Bel à Soir, de Santpunt of 't Lant Overtwater en de Ronde Punt of de Purmer. Trots schreef hij in zijn Journaal: drie grote landen "yder wel 500 ackers groot"!

Wanneer Reeps, die eens gehoopt had zelf Gouverneur van een kolonie te worden, met de retourvloot naar Patria vertrekt, wordt hem officieel door Gouverneur, Commandeur en een gezelschap vooraanstaande ambtenaren en vrienden uitgeleide gedaan. Bij het passeren van het Fort Zeelandia klinken er saluutschoten over het water, zoals gebruikelijk was, wanneer een Gouverneur de kolonie verliet. Op de muren van het Fort zag hij Van Scherphuysen en zijn vrienden staan, die hem een laatste vaarwel toeriepen.

De geschiedenis van Reeps en zijn lotgevallen, zijn kolonisatieplan en schipbreuk, dan zijn tocht door de Portugese provincie Pará, daarna zijn reis langs de kust, zijn verblijf in Suriname en tenslotte de terugkeer naar het Vaderland, zijn elders uitvoerig

---

[1] = berliner, vierwielig rijtuig.

beschreven. Met uitzondering echter van een 'Korte Beschrijvinge van Suriname' die hij als een afzonderlijk hoofdstuk in zijn Journaal ingelast heeft.[1] Dit verslag van Reeps uit de tweede helft van 1693 en het begin van 1694 moge nu hier voor het eerst en onverkort, met slechts enkele voorafgaande opmerkingen worden gepubliceerd.

De vraag, die men allereerst zou kunnen stellen, of deze 'Korte Beschrijvinge van Suriname' betrouwbaar is, kan bevestigend beantwoord worden. Behalve enkele kleine oneffenheden, b.v. een vergissing – want het moet een vergissing zijn geweest, hij wist wel beter – wanneer hij de Cottica in plaats van eerst in de Commewijne direct in de Surinamerivier laat stromen, is zijn beschrijving juist en betrouwbaar te noemen. Dat behoeft ons ook geenszins te verwonderen, wanneer men bedenkt, dat Reeps er meer dan zeven maanden verblijf hield, er werkte, het land zelf verkende en als vriend van Gouverneur Van Scherphuysen ongetwijfeld over uitstekende inlichtingen beschikt moet hebben.

Reeps was zijn loopbaan begonnen in dienst van de Oost-Indische Compagnie. Als onderkoopman had hij b.v. Java leren kennen. Tenslotte had hij zelf een kolonie in Zuid-Amerika willen stichten. Hem interesseert in Suriname, zoals we zullen zien, dan ook behalve het bestuur en de verdedigingsmiddelen, vooral het land zelf.

Wanneer hij begint met van het bestuur te vertellen, is het reeds dadelijk duidelijk, dat er een man aan het woord is, die zelf administratief dit bestuur 'als bijgevoegde' heeft geholpen en voor wie het Octrooi van 1682 met zijn 32 artikelen belangrijk was. Het land met zijn rivieren en plantages treft hem soms door zijn schoonheid. Maar het zijn toch vooral de plantages die hem belang inboezemen om hun grote vruchtbaarheid en economische mogelijkheden. Enkele plantagehuizen vindt hij wel rijk en mooi gelegen en dat van wijlen Ds BASELIER in het bijzonder door een prachtige kamer met cederhouten betimmering en opvallend 'verwulfsel' en een rariteitenkabinet, maar wanneer hij de plantages beschrijft, merkt men dat hij bepaald geestdriftig wordt. Nauwkeurig beschrijft hij de aanleg van een suikerplantage, de aanplant van het suikerriet, de werking van een suikermolen en de bereiding van de suiker zelf. Het is opvallend dat hij juist

---

[1] G. VAN ALPHEN: *Jan Reeps en zijn onbekende kolonisatiepoging in Zuid-Amerika; 1692*. Assen, 1960; zie aldaar blz. 3 noot 1.

dan zijn eigen mening geeft: waarom het zo en niet anders gebeurt en hoe het beter zou kunnen. De aanplant in Suriname vergelijkt hij dan met die op Cayenne en Barbados. Beide eilanden kende hij uit eigen aanschouwing. Het is de kolonisator, die aan het woord is. Ook wanneer hij zijn beschrijving besluit met een opsomming van de aardvruchten, de bomen, de dieren, die op het land leven, de vissen en de vogels. Hij somt deze kennelijk op met de gedachte: hoe rijk is dit land, deze kolonie!

Let men daarbij op de benamingen van enkele van die Surinaamse planten en dieren, dan merkt men, dat Reeps, die niet onbekend was met Frans en Portugees, af en toe Portugese en Franse namen gebruikt in plaats van Nederlandse of Surinaamse. Bij de enkele Latijnse namen moet men waarschijnlijk aan invloed van de scheepsapotheek denken. Want wat in het Nederlands immers passiebloem heet, noemt Reeps noch met de Surinaamse naam 'markoesa', noch met de Engelse, Franse of Portugese benaming, maar hij schrijft 'Flos passiones' [sic!]; en de huislook noemt hij 'sempervive', de stekende Amerikaanse winde 'salsaparilla'.

Tenslotte nog enkele opmerkingen over de verhouding Reeps–Van Scherphuysen. Reeps keerde juni 1694 in Nederland terug en stierf te Hoorn reeds in het begin van maart 1697, dus nog geen drie jaar later. Van Scherphuysen vertrok de 3e juli 1696, na een verblijf in Suriname van acht jaren, op de 'Brigdamme' naar Nederland. De 'Brigdamme', een fregat van de W.I.C., dat slaven uit Angola naar Suriname had vervoerd, werd echter bij de ingang van het Kanaal door Franse Kapers genomen en naar St. Malo opgebracht. Van Scherphuysen, aanvankelijk in Rouen vastgehouden, werd toen op borgtocht vrijgelaten, omdat het de Franse Koning bekend was, dat hij vroeger 's Konings onderdanen, die hem in handen waren gevallen, goed had behandeld. Via Dieppe, Gent, Antwerpen kwam Van Scherphuysen de 29e oktober 1696 te Amsterdam aan, volgens zijn eigen woorden "met een sieck lichaam". Wanneer hij dan pas 11 mei 1697 schriftelijk aan de Staten-Generaal rapport uitbrengt, verontschuldigt hij zich in de aanhef, dat dit zo laat was gebeurd wegens "syne indispositie, die hem eenige maenden herwaerts heeft geincommodeert". Ook vertelt hij dat al zijn papieren en aantekeningen hem door de Fransen waren afgenomen, zodat hij dus alleen op zijn geheugen het rapport had kunnen schrijven, een geheugen, dat bovendien maar zwak was, verklaart hij, tengevolge van zijn laatste ziekte.

Vergelijkt men nu het journaal en de beschrijving van Suriname van Reeps met het Rapport van Van Scherphuysen,[1] dan valt het onmiddellijk op, dat er in deze geschriften vele zelfde opmerkingen en beschouwingen voorkomen. Toch staan hun verslagen verder geheel los van elkaar.

Hoewel het dus mogelijk is, dat Van Scherphuysen en Reeps elkaar nog in het vaderland hebben ontmoet en dat zij dus hun herinneringen hebben kunnen uitwisselen, is dit wegens de ziekte van Van Scherphuysen niet waarschijnlijk. Ook vragen wij ons af hoe het met Reeps deze laatste maanden vóór zijn dood gesteld was. Wij weten het niet. De overeenkomsten kunnen dus vermoedelijk alleen verklaard worden uit het feit, dat de onderwerpen waarover zij schreven dezelfde waren en uit hun langdurige omgang met elkaar in Suriname.

Terwijl het Rapport van Van Scherphuysen uiteraard een oratio pro domo is en de beschrijving van Suriname door Reeps geenszins als zodanig beschouwd kan worden, kan men constateren, dat Reeps' 'Korte Beschrijvinge' de betrouwbaarheid van Van Scherphuysen's woorden geloofwaardiger maakt en omgekeerd, dat het Rapport' Reep's verslag niet alleen bevestigt doch ook versterkt en aanvult.

KORTE BESCHRIJVINGE VAN SURINAME

Dese Provintie wert soo van de Indianen genoemt, die deselve nu bewonen. Sijn Caribes, hoewel daer Arowacces en andere natien mede comen. De Engelse hebben hier een colonie gemaeckt en wort die tael daer nog meest bij de slaven gesproken. Den Commandeur Krijnsz heeft het fort en de colonie verovert en soo is deselve onder onse staet gekomen, die een goed octroij hebben gegeven aen al degene, die daer willen gaen wonen. Betalen aen de Societeijt 2½ pr c^to^ van de suijkeren, die in Hollant comen. 't Wort gerekent 16 lb van 't oxhooft, 't lb a 4 grooten, is van ijder oxhooft 32 sts. Dan moeten de planters en inwoonders in 't jaer ontrent een 40ste part van haer suijckeren geven, of voor ijder slaef of slavin 64 stuijvers of sooveel lb suijcker, tot betalinge van de modique lasten, sijnde tot opbouw van kercken, scholen, gasthuijs en tractamenten van predicanten en schoolmeesters. De fortificatien, ammonitien, canon en guarnisoenen moet de Societeijt betalen ende onderhouden, doch geniet van den Staet subsidie voor 300 man.

De hoogste regering bestaet uijt tien Raden van Politie, die geen tractement genieten. Den Hr. Gouverneur is de president, die f. 6000 van de Societeijt in 't jaer toegelegt is. Desen raedt oordeelt oock over criminele saken, behalven van de militie, die bij den krijgsraedt afgedaen

---

[1] Algemeen Rijksarchief St. Gen. 5788, Rapport dd. 11 mei, exhibitum 14 mei 1697.

werden. De Raedt van Politie mag bij vermeerdering van de colonie tot het getal van veertig geaugmenteert werden, uijt de beste en aensienlijckste planters of borgers bij den raedt te kiesen. Den Raedt van Justitie doet regt over civile saken. Voorts sijn d[a]er Weesmeesteren, Ouderlingen, Diakenen, 4 a 5 kercken en 2 a 4 predicanten, twee keurmeesters over de suijkeren, twee commisen – een van de Comp[agni]e en een van de Societeijt – over de militie een commandant, 2 a 3 Capt[ei]ns en andere officieren. En behoort het guarnisoen 300 man sterk te zijn en van de H[e]ren Staten Generael betaelt te werden aen de Societeijt, die dan voor de rest moet sorgen.

De Provintie van Suriname is vooraen laeg morassig lant, dat met de vloet ondervloeijt en meest met digte bosschagien beset, bijna onmogelijck door te passeren. Boven de forten wort het hooger en vrugtbaer, bequaem te beplanten als 't bos gevelt en gebrant is. 10 a twaelf mijl op van de zeekant, heeft men savanas. Dat sijn sandige landen, niet digt van bos, bequaem tot de jagt en om met catoenen te beplanten, ook om te beweijden. Sijn sommige soo hoog als een kerck, doch meest sijn 't aen de rivieren lage landen en vrugtbare suijkervelden, kostplantagies en vrugtboomen en wonen de meeste menschen hooger op. Soo ver men sien kan heeft men gebergte. Men kan met de vloet wel 20 a 30 mijl opvaren, dog met de eb moet men tijstoppen,[1] en soo ver heeft men plantagien. Daer sijn planters, die wel 1000 morgens lant hebben en noch legt er genoeg sonder eijgenaer. En [daer] is weijnig beplant ten aensien van 't gene noch bosschagie is. Daer sijn in 't geheel ontrent 150 suijkermolens, soo waterwercken als die met paerden of ossen omgaen. Tot een goed werk sijn 100 slaven en slavinnen van doen, hoewel daer enige zijn met 30 a 40 lijfeijgene. En tot 10 slaven behoort men een blancke te hebben, soo om te commanderen als voor cirurgijn, timmerman, kuijper, smit etc. I Jder welgestelde plantagie is als een kleen dorp met al de negerhuijsen, woninge voor de blancken, molen, suijckerhuijs en kokerij met 5 a 6 ketels, een dramhuijs [2] – daer se van siroop en de lekker [3] brandewijn disteleren – en dan 't huijs voor den sinjeur van de plantagie.

De rivier Suriname is ontrent ½ mijl wijt op enige plaetsen [en] loopt diep in 't lant. De Provintie wort na dese rivier genoemt. 3 a 4 mijl van de mont legt het fort Zeelandia van groote witte stenen, die men even buijten 't fort uijt de gront graeft en hackt. Is van schulpen tsamen geset [4] en soo hart, dat een kogel daer even in gaet, sonder de steen te morselen. 't Fort heeft vijf bolwerkjes, de muren zijn dick genoeg, de poort is laeg maer sterck, daer is een faucebre [5] van hout en een gragt en daerover [6] een aerden buijtenwerck met tenailles [7] en baterijen, voorsien met swaer canon en daer buijten noch een graght. Noch wort er voor 't fort aen de rivier een waterplas gemaekt, dat veel arbeijt geeft, alsoo 't daer diep

---

1 voor anker gaan om niet door het getij weggedreven te worden.
2 = distilleerhuis, waar o.a. de rum gemaakt wordt.
3 = het sap.
4 met schelpkalk gemetseld.
5 een tweede lagere wal tussen hoofdwal en gracht.
6 = daartegenover.
7 scherpe uitspringende hoeken.

is en harde stroom gaet; dient tot behoudenis van 't fort, alsoo 't geheel onder afspoelde. 't Sal ook, als 't wel met canon voorsien wert, de passagie konnen beletten voor vijantlijke schepen, die souden voorbij willen passeren, alsoo [sij] daer digtbij langs moeten omdat een modderbanck daer tegenover legt. De Franse schepen onder Mr du Cas hebben de proef gehadt doen [1] se voor dit fort quamen des avonts dat se 's nagts haer touwen kapten en met groot verlies afdreven.[2] Een weijnig buijten 't fort legt de stadt Paramaribo, zijnde noch open, doch was wel sterk te maken. De straten zijn regt en schulpig, de huijsen meest van hout. De schepen leggen digt voor de stadt om haer ladinge in te nemen, die met barcken en ponten afgebragt wert.

Rio Para legt 1½ mijl op; heeft enige plantagien, goed lant, goet water en halen de schepen het daer meest met boots. Over de mont van Para is de Powels kreke,[3] die in de Suriname komt. Sijn in beijde kreken suijker en kostplantagies. Noch sijn der diverse kreken en rivierties, die in Rio Suriname uijtkomen, alwaer noch al veel suijkermolens en plantagien zijn, die seer vermakelijck [4] leggen. Bijsonder schoon toont het oude werck van de Hr Gouverneur Scharphuijszen, genaemt Palmeniribo. Zijn nieuwe plaets Waterlant is mede seer plaijsierig en [heeft] een swaer, groot en treffelijcke watermolen met een fraij huijs. Het lant kan met hoog water ondervloeijen, dan wort [het] met een kleen kadijkje droog gehouden en gaet de vloet en ebbe door een kleen sluijsie om de plantagie door de slooten, dat een groot gerijf geeft om 't suijkerriet met klene ponten na de molen te voeren. Palmeniribo heeft hoog en laeg lant. De huijsen staen hoog op een heuvel, die van de rivier sa[g]gies opgaet en agter weder af, daer men door een allee met pompelmoesen, orange en cina appelboomen na de molen gaet. Bezijden de allee is 't beplant met banantesboomen en verscheijden moes en tuijnvrugten. Daer is een groote etang of visvijver en vloeijt en ebt het klare verse water door de slooten. Met hoog water loopt het door de sluijs in de groote kreeck, die wort toegedaen met 't begin van de ebbe en dan wort het molensluijsie geopent, daer door het water op de scheppers van 't groote radt valt en doet de molen met kragt omgaen en de drie rollers, die met ijser beslagen, soo digt aen den anderen staen, dat se het riet daer tussen gesteken, plat kneusen en 't sap uijtpersen, dat in een loode back loopt en dan door een goot in de grooste ketel of in een groote back. Doch is 't gemakkelijkste, dat het ten eersten in de ketel loopt. Van de eerste ketel wort de lekker of sap in de twede gedaen als 't een wijl gecookt heeft en soo vervolgens van d'een in d'andere tot in de kleenste daer het tot dicke siroop gecoockt wert, en dan in de backen geschept om te greijnen [5] en voort in de vaten gedaen om de siroop uijt te loopen. De suijker wil niet wel greijnen of daer moet in de lek-

---

[1] = toen.

[2] Jean Baptiste Ducasse, Admiraal van een Franse vloot van 10 oorlogsschepen, deed 6 mei 1689 vanuit Cayenne een aanval op Paramaribo. Zijn vloot werd zó door het geschut van het fort gehavend, dat hij de 12e de aftocht moest blazen, waarbij één van zijn oorlogsschepen met meer dan 160 man in Nederlandse handen viel.

[3] = Pauluskreek.

[4] = aangenaam, aantrekkelijk, schoon.

[5] = kristalliseren.

ker gecookt worden wat loog van steenkalk en soo daer te veel in gedaen wert, is de suijker swart. Dog men doet wel een weijnigie verse boter of olij onder 't koken in de ketel om te helpen, maer limoensap of ander suer bederft het sap.

Naest Palmeniribo is de plantagie van D° Baselier zalr.[1] Heeft twee molens, een die met water en een die met paerden omgaet. De huijsen staen seer hoog en lustig met een rij cocosboomen, seer cierlijck. Achter is een tuijn en een groote watertang [2] in de laegte, dat een schoon gesigt geeft. In 't groote huijs is een camer van cederen hout met een verwulfsel heel moij, daer ick diverse reijsen in geslapen hebbe. Daer is een cabinet met velerhande rariteijten, van vogelties, vliegies en dierties, waerdig om te zien.

De rivier Cotteca loopt een mijl van de zee in Rio Suriname. Neemt sijn streeck meest Oost op digt bij de zee langs, enige mijlen op, daer wat dieper in't land gaet en de Hr. Gouverneur een gemene [3] molen heeft, die door ossen omgaet. 4 a 5 mijl Rio Cotteca op, heeft men de rivier van Commawina,[4] die heel diep is, om met groote schepen op te varen. Op de hoeck legt het fort Cotteca of Sommelsdijck, op een moerassige plaetse. Heeft vijf groote bolwercken en gordijnen [5] van aerde, een fraije watergragt en, soo 't wel voorsien ware,[6] soude bijna onwinlijck zijn, alsoo de schepen 't niet kunnen passeren als met de vloet in de wint op te boegseren,[7] en gaen daervoor stercke draijstroomen. Doch dit fort heeft veel moeijten en kosten om te onderhouden, alsoo de wercken niet wel staen willen door de weeke gront en steets dienen aengehoogt en voorsien [8] te werden.

De Commawine is een fraije rivier met vrugtbare landen. Daer vallen diverse rivierties en kreken in deselve, als Commetouwaneca, Crameca, Cassewijnica, Peninica, Mapani en andere, die men met de vloet can opvaren. Hier zijn nu de meeste suijkerwercken, daer voor de Indiaense oorlog dese rivier weijnig voorsien was en de Rio Suriname veel. Dan alsoo daer meer overvallen wierden, sijn de planters hier gaen wonen. Maer de Joden blijven meest op Rio Suriname, daer een sijnagoge hebben ontrent 15 mijl opwaerts. Ontrent 3 mijl boven de mont van de Comma-

---

[1] De Zeeuw ds JOHAN BASELIER, met CRYNSSEN naar Suriname gekomen, Herv. predikant te Paramaribo van 1668–1689. Zijn plantage o.a. op de kaart van DE LAVAUX van 1737.

[2] = waterplas, vijver.

[3] = publieke molen.

[4] De Cottica stroomt westwaarts. Reeps bedoelt hier dus de rivier opvarende naar 't oosten. Hij moet zich hier wel even hebben vergist, want de Cottica vloeit in de Commewijne en de Commewijne vervolgens, niet ver van zee, in de Suriname.

[5] = de hoofdwal tussen twee bolwerken. Beide waren van aarde.

[6] hier waarschijnlijk: voorzien van geschut. Van Scherphuysen merkt nl. in zijn rapport van 1697 op dat er "noch eenig canon ontbreekt". (A.R.A.St.Gen. 5788 fo. 14vo).

[7] met behulp van een roeiboot op sleeptouw nemen.

[8] hier = versterkt.

wine valt Rio Pirica in de rivier van Cotteca. Daer sijn mede diverse suijckermolens en heel goed lant, dat seer vrugtbaer is, en woont een predicant.

De suijkerplantagien leggen als hofsteden een musquetschoot en meer van den anderen – tussen beijde meestal digt bos met hooge sware boomen – doorgaens langs en aen de rivieren. En alsoo daer lant overvloedig is, verandert men dickwils de plantagien en verplant men 't riet om de 3 a 4 jaer, dat anders wel 10 jaer kan staen. Doch de eerst of twede krop of sne hout men [voor] de beste. Om 't jaer snijt men. Tegen de regentijt ontrent Nieuwe Jaer plant men veel, oock wel op andere tijden als men regen heeft of verwagt, want soo ['t] te hard droogt, gaet het riet uyt [1] en soo't te hard regent verderft het, bijsonder door de frisjes, dat is als de rivieren soo opswellen, dat de rietlanden ondervloeijen. Maer als't riet soo hoog gewassen is, dat het lof boven water blijft, dan doen de frisies goet en maken de gront vet, vogtig en vrugtbaer. De hooge landen zijn dit niet onderworpen, alsmede niet, die digt na de zee leggen, alsoo de rivieren daer ten eersten met de eb het water losen en quijt raken.

Om een goede plantagie te maken, kiest men meest de lage vette kleijlanden, hoewel enige die wat hooger zijn met zant, steen en andere speci vermengt beter houden, want op Cajana en Ilha Barbados het riet langer staen kan aen de bergagtige en hooge plaetsen als in de lage landen. Evenwel [2] heb ick dat gesien [3] ordinaris daer 't riet staet aen de voet der bergen of in de valeijen en geloove dat de speci die van de hoogte afregent de gront in de laegte vet en vrugtbaer maekt en dat daerdoor het riet 20, ja 30 jaer staen kan. En [geloove] dat men al de lage landen [4], die met de tijen ondervloeijen, soo daeglijx soude konnen mesten met een dijkje daer om te leggen, [so] dat men 't water kon uijt houden en weder door t' openen van de sluijs ondersetten als men wilde. 't Gene een groote vettigheijt op de landen soude brengen, alsoo de rivieren veel dick en troubel zijn van kleij, modder en sant, dat haest zet als 't stil staet.

't Bosschagie, daer men planten wil, laet men door swarte slaven omkappen en neervellen tegen de drooge tijt. En enige maenden gelegen hebbende, brant men 't. Die as maekt de gront noch vetter en wassen de vrugten in die nieuwe gronden best. De sware stammen en stobben, die niet verbrant sijn, [daer] plant men maer tusschen in. En als 't riet gesneden is, steekt men 't lof in de brant, waerdoor 't overgebleven hout temet verbrant en verrot [of] ook wel aen branthout gemaekt om te koken en 't beste tot timmerhout gebruijckt of tot plancken gesaegt.

De aerdvrugten sijn suijkerriet, catoen, rijs, taback, indigo en andere verwen, Turckse boonen en kooren.[5] Diverse pees of boonen heeft men een geheel jaer, daeronder een soort, die seven jaer vrugt draegt sonder verplant te worden,[6] waterlimoenen, pompoenen, meloenen, ananassen,

---

[1] = dood.
[2] = evengoed.
[3] gesien dat (?).
[4] d.w.z. in Suriname.
[5] = mais.
[6] Sebi-jari (zevenjaarsboontjes).

comcommers, ajuin, zalade, moeskruijden, porceleijn en calleloe[1], dat men stooft als spenagie, taijer, jamas en cassavi, daer men de slaven mede spijst, patattes, radijswortelen, cool, gengber, carawatte [2], dat goede hennip geeft, sempervive [3] gelijck die daermede wast, peperwortel, asperges, salsaparille.[4]

De boomvrugten sijn cocos, cacao, orange en cina appelen, citroenen, limoen, granaet, vijgen, druijven, cassioe[5], papaije, palmijt, flos passiones,[6] gujaves, bacoves, pisang, bananas, die om de ses maenden een bos delicate vrugte geeft, sooveel een man dragen kan en daerna omvalt, komende weder enige jonge in de plaets, die weder in 6 maenden konnen vrugt geven, daer men van leven kan, etende de rijpe als suijvel en de onrijpste gebraden of gekookt als broot. De miribaes of annones [7] is mede een lekkere, aengename vrugt. De pompelmoesen is een groote vrugt bijna eens soo groot als een citroen, maer soeter, 't sijn fraije boomen. 't Gedierte zijn paerden, koebeesten, harten, antis [8], tamme en wilde verkens genaemt pakieros en pinkos, die uijtnemend goed van smaek sijn, packen of hasen, coties of konijnties, tatous of armadillen [9], leguanen – smaken als hoendervlees – diverse soorten van apen of meerkatten, daeronder die heel raer [10] zijn en teer, bocken en schapen telen redelijck voort. De gespikkelde tijgers [11] doen veel quaet aen 't vee maer zelden aen menschen; crocodillen en groote slangen sijn der mede.

De visch is grauwmunnick of Jacob Everts, schelvis gelijck, zeekoeijen, schildpadden, pierheijn,[12] warappers, braessem, curimaes [13] harder, bagger, crabben.

De vogelen zijn groote kalkoenen en eenden, hoenderen, gansen, duijven,

---

[1] Port. Calalu.
[2] Port. Caravatá of Caraguetá; Ned. Plantenhaar.
[3] Ned. Huislook, daklook.
[4] Ook Sarsaparilla; Ned. Stekende Amerikaanse winde, een aspergeachtige plant, waarvan de wortel als zweetdrijvend en bloedzuiverend middel wordt gebruikt.
[5] Ned. Acajouboom(-noot); Eng. Cashew.
[6] Passiebloem.
[7] Anona's (Fam. Annonaceae); Ned. Zuurzak of Soorsak; Eng. Soursop.
[8] = Sur. Buffel, Bafro, Tapir; Port. Anta. HARTSINCK (blz. 92) zegt:" "de woudezel, bij de Franschen Ante... genaamd."
[9] In Cayenne is de algemene naam voor gordeldier Tatou (Sur. Kapassi of Schildvarken, *Dasypus*). Het grootste gordeldier (*Priodon*) schijnt in het bijzonder Armadil genoemd te worden.
[10] = zeldzaam.
[11] Van Scherphuysen noemt in zijn Rapport (fo 16vo) de gevlakte of verslindende tijger, die vooral schade onder het vee aanrichtte, zodat Gouverneur en Raden een premie op het vangen en doden ervan uitloofden. HERLEIN (blz. 169) noemt in verband met de tijgers (= jaguar) de "Tijgerkatten of de gevlogte Tijger[s], zijnde een kleinder soort."
[12] = Pireng; Port. Piranha.
[13] Port. Curimatá; Sur. Koeloematta.

teelingen [1], moutons [2] zijn van groote als een kalkoense hen met een schilt op 't hooft, orangie vogels, reijgers, papagaijen, parkieten, rare snelle vogelties, viermael kleender als een vinkie, araras [3] van rare couleuren, tortelduijven.

---

[1] = Talingen.

[2] = Toekans. HERLEIN (blz. 183) noemt de mouton "een zeer kostelijke vogel, zijnde zo groot als een pauw" met zwarte en ook asgrauwe veren.

[3] Als behorende tot de parakieten noemt HARTSINCK (blz. 108/9) de Westindische 'Raaven' 'Ararre': "zynde roode en blaauwe, die door de sierlijke schakeering van hun Pluimagie, gelyk bekend is, uitmunten."

